

„PHILOLOGICAL STUDIES“ – Славистичко меѓународно
интердисциплинарно списание од областа на хуманистичките
науки

Издавач

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Институт за
македонска литература – Скопје

***Philological Studies*, Vol. XXIII No. 2 (2025)**

Главен уредник

проф. д-р Јасмина Мојсиева-Гушева – Институт за македонска
литература, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје,
Македонија

Уредувачки одбор

д-р Бојан Чолак – Институт за литература и уметност, Белград,
Србија

проф. д-р Младен Ухлик – Факултет за уметност, Универзитет во
Љубљана, Словенија

проф. д-р Ивица Баковиќ – Факултет за хуманистички и
општествени науки, Универзитет во Загреб, Хрватска

проф. д-р Роберт Ходел – Институт за славистички студии,
Универзитет во Хамбург Германија

проф. д-р Бранко Тошовиќ – Институт за славистички студии,
Универзитет „Карл-Франц“ во Грац, Австрија

проф. д-р Оксана Микитенко – Институт за: уметнички студии,
фолклор и етнологија „Максим Рилски“, Национална
академија на науки на Украина, Киев, Украина

електронска верзија на списанието

<https://journals.ukim.mk/index.php/philologicalstudies>

ISSN: 1857-6060

DOI:

Меѓународен уредувачки совет

д-р Тијана Тропин – Институт за литература и уметност, Белград,
Србија

проф. д-р Ивана Латковиќ – Факултет за хуманистички и
општествени науки, Универзитет во Загреб, Хрватска

проф. д-р Гоце Смилевски – Институт за македонска литература,
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Македонија

проф. д-р Звонко Ковач – Факултет за хуманистички и
општествени науки, Универзитет во Загреб, Хрватска

проф. д-р Намита Субиото – Факултет за уметност, Универзитет
во Љубљана, Словенија

проф. д-р Лидија Тантуровска – Институт за македонски јазик
„Крсте Мисирков“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во
Скопје, Македонија

проф. д-р Тамара И. Ерофеева – Филолошки факултет, Пермски
државен универзитет, Руска федерација

д-р Марија Шаровиќ – Институт за литература и уметност,
Белград, Србија

проф. д-р Билјана Ристовска-Јосифовска – Институт за
национална историја, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во
Скопје, Македонија

проф. д-р Дарин Ангеловски – Институт за македонска
литература, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје,
Македонија

проф. д-р Борис В. Кондаков – Филолошки факултет, Пермски
државен универзитет, Руска федерација

проф. д-р Максим Каранфиловски – Филолошки факултет
„Блаже Конески“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во
Скопје, Македонија

- проф. д-р Жига Кнап – Факултет за уметност, Универзитет во Љубљана, Словенија
- проф. д-р Борислав Павловски – Факултет за хуманистички и општествени науки, Универзитет во Загреб, Хрватска
- проф. д-р Наталија В. Бороникова – Филолошки факултет, Пермски државен универзитет, Руска федерација
- проф. д-р Белоусов Константин Игоревич – Филолошки факултет, Пермски државен универзитет, Руска федерација
- проф. д-р Јанез Вречко – Факултет за уметност, Универзитет во Љубљана, Словенија,
- проф. д-р Марија Б. Проскурина – Едукациски центар „Академија“, Перм, Руска федерација
- д-р Лидија Делиќ – Институт за литература и уметност, Белград, Србија
- д-р Предраг Тодоровиќ – Институт за литература и уметност, Белград, Србија
- проф. д-р Ѓурѓа Стресоглавец – Факултет за уметност, Универзитет во Љубљана, Словенија
- проф. д-р Жељка Финк-Арсовски – Факултет за хуманистички и општествени науки, Универзитет во Загреб, Хрватска
- проф. д-р Олена Горошко – Национален технички универзитет, Харковски политехнички институт, Харков, Украина
- д-р Игор Перишиќ – Институт за литература и за уметност, Белград, Србија
- проф. д-р Матеј Шекли – Факултет за уметност, Универзитет на Љубљана, Словенија
- проф. д-р Оксана Микитенко – Институт за: уметнички студии, фолклор и етнологија „Максим Рилски“, Национална академија на науки на Украина, Киев, Украина
- проф. д-р Светлана Ју. Королјова – Филолошки факултет, Пермски државен Универзитет, Руска федерација
- проф. д-р Сањин Кодриќ – Филозофски факултет, Универзитет во Сараево, Босна и Херцеговина

проф. д-р Наталија В. Шутемова – Факултет за современи странски јазици и литератури, Пермски државен универзитет, Руска федерација

Јазично уредување

проф. д-р Лидија Тантуровска – Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Македонија (македонски јазик)

проф. д-р Милан Дамјаноски – Филолошки факултет „Блаже Конески“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Македонија (англиски јазик)

д-р Бојан Чолак – Институт за литература и уметност, Белград, Србија (српски јазик)

проф. д-р Намита Субиото – Факултет за уметност, Универзитет на Љубљана, Словенија, (словенечки јазик)

проф. д-р Ивица Баковиќ – Факултет за хуманистички и општествени науки, Универзитет во Загреб, Хрватска (хрватски јазик)

проф. д-р Светлана Ју. Королјова – Филолошки факултет, Пермски државен Универзитет, Руска федерација (руски јазик)

“PHILOLOGICAL STUDIES” Slavic international interdisciplinary
journal in the field of humanities

Publisher

Ss Cyril and Methodius University, Skopje, Institute of Macedonian
Literature

***Philological Studies* Vol. XXIII No.2 (2025)**

Editor-in-Chief:

Prof. Jasmina Mojsieva-Guševa, PhD – Institute of Macedonian
Literature at Ss. Cyril and Methodius University in Skopje,
Macedonia,

Editorial Board:

Bojan Čolak, PhD, research associate – Institute for Literature and
Arts, Belgrade, Serbia, (Serbian)

prof. Mladen Uhlik, PhD – Faculty of Arts, University of Ljubljana,
Slovenia

prof. Ivica Baković, PhD – Faculty of Humanities and Social
Sciences, University of Zagreb, Croatia

prof. Robert Hodel, PhD – Institut for Slavic Studies, University of
Hamburg, Germany

prof. Branko Tošović, PhD – Institut for Slavic Studies, Karl-
Franzens-University, Graz, Austria

prof. Oksana Mikitenko, PhD – Institute for Art Studies, Folklore and
Ethnology „Maksym Rylsky”, The National Academy of Sciences of
Ukraine, Kyiv, Ukraine

Electronic version of the magazine

<https://journals.ukim.mk/index.php/philologicalstudies>

ISSN: 1857-6060

DOI:

International Editorial Council

Tijana Tropin, PhD – Institute for Literature and Arts, Belgrade, Serbia

prof. Ivana Latković, PhD – Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, Croatia

prof. Goce Smilevski, PhD – Institute of Macedonian Literature at Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Macedonia

prof. Zvonko Kovač, PhD – Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, Croatia

assoc. prof. Namita Subiotto, PhD – Faculty of Arts, University of Ljubljana, Slovenia (Slovenian)

prof. Lidija Tanturovska, PhD – Institute for Macedonian Language „Krste Misirkov“, Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Macedonia

prof. Tamara I. Erofeeva, PhD – Faculty of Philology, Perm State University, Russian Federation

d-r Marija Šarović – Institute for Literature and Arts, Belgrade, Serbia

prof. Biljana Ristovska-Josifovska, PhD – Institute for National History, Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Macedonia

prof. Darin Angelovski, PhD – Institute of Macedonian Literature at Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Macedonia

prof. Boris V. Kondakov, PhD – Faculty of Philology, Perm State University, Russian Federation

prof. Maksim Karanfilovski, PhD – Faculty of Philology „Blaže Koneski“, Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Macedonia

prof. Žiga Knap, PhD – Faculty of Arts, University of Ljubljana, Slovenia

prof. Borislav Pavlovski, PhD – Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, Croatia

asst. prof. Nataliya V. Boronnikova, PhD – Faculty of Philology, Perm State University, Russian Federation

prof. Belousov Konstantin Igorevich – Faculty of Philology, Perm State University, Russian Federation

prof. Janez Vrečko, PhD – Faculty of Arts, University of Ljubljana, Slovenia

asst. prof. Maria B. Proskurnina, PhD – Educational Center “Academia”, Perm, Russian Federation

Lidija Delić, PhD – Institute for Literature and Arts, Belgrade, Serbia

Predrag Todorović, PhD, senior research associate – Institute for Literature and Arts, Belgrade, Serbia

prof. Đurđa Strsoglavac, PhD – Faculty of Arts, University of Ljubljana, Slovenia

prof. Željka Fink–Arsovski, PhD – Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, Croatia

prof. Olena Goroshko, PhD – National Technical University, Kharkiv Polytechnic Institute, Kharkiv, Ukraine

Igor Perišić, PhD – Institute for Literature and Arts, Belgrade, Serbia

Asst. Prof. Matej Šekli, PhD – Faculty of Arts, University of Ljubljana, Slovenia

Prof. Oksana Mikitenko, PhD – Institute for Art Studies, Folklore and Ethnology „Maksym Rylsky”, The National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Svetlana Yu. Korolyova, PhD, Asst. Prof. – Faculty of Philology, Perm State University, Russian Federation

Prof. Sanjin Kodrić, PhD – Faculty of Philosophy, University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

Asst. Prof. Natalia V. Shutemova, PhD – Faculty of Modern Foreign Languages and Literatures, Perm State University, Russian Federation

Language Editors

prof. Lidija Tanturovska, PhD – Institute for Macedonian Language
„Krste Misirkov“, Ss. Cyril and Methodius University in Skopje,
Macedonia (Macedonian)

prof. Milan Damjanoski, PhD – Ss. Cyril and Methodius University in
Skopje, Macedonia, (English)

asst. prof. Branka Barčot, PhD – Faculty of Humanities and Social
Sciences, University of Zagreb, Croatia (Croatian)

Bojan Čolak, PhD, research associate – Institute for Literature and
Arts, Belgrade, Serbia, (Serbian)

assoc. prof. Namita Subiotto, PhD – Faculty of Arts, University of
Ljubljana, Slovenia (Slovenian)

prof. Ivica Baković, PhD – Faculty of Humanities and Social
Sciences, University of Zagreb, Croatia (Croatian)

Svetlana Yu. Korolyova, PhD, Asst. Prof. – Faculty of Philology,
Perm State University, Russian Federation (Russian)

**СЛОВЕНСКИ КУЛТУРНИ СОРАБОТКИ:
ПРЕПЛЕТУВАЊЕ НА КУЛТУРИТЕ**

SLAVIC CULTURAL CONTACTS

SLOVANSKI KULTURNI STIKI: PREPLETANJE KULTUR

**СЛОВЕНСКЕ КУЛТУРНЕ САРАДЊЕ: ПРЕПЛИТАЊЕ
КУЛТУРА**

PHILOLOGICAL STUDIES

СОДРЖИНА / CONTENT

Предговор	17
Preface	19

Филозофски и културолошки проблеми / Philosophical-Cultural Problems

Наташа Диденко / Nataša Didenko

ФЕСТИВАЛОТ „ОХРИДСКО ЛЕТО“– ОТВОРЕНА СЦЕНА ЗА
ИНТЕРКУЛТУРЕН ДИЈАЛОГ ПОМЕЃУ СЛОВЕНСКИТЕ НАРОДИ /
THE „OHRID SUMMER FESTIVAL“– AN OPEN STAGE FOR
INTERCULTURAL DIALOGUE BETWEEN THE SLAVIC PEOPLES23-51

**Јасминка Ристовска-Пиличкова / Jasminka Ristovska-
Pilickova**

МАКЕДОНСКОТО ПРАШАЊЕ ВО ФОКУСОТ НА РУСКАТА
ЕКСПЕДИЦИЈА – „МАКЕДОНИЈА 1900 ГОДИНА“ /
THE MACEDONIAN QUESTION IN THE FOCUS OF THE RUSSIAN
EXPEDITION - "MACEDONIA 1900"53-83

Историја и филологија / History and Philology

Miomir Abović / Miomir Abović

PORIJEKLO I ZNAČENJE TOPONIMA *KUMBOR* /

ORIGIN AND MEANING OF TOPONYM *KUMBOR*87-114

Валентина Миронска-Христовска / Valentina Mironska-Hristovska

МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ВО КОНТЕКСТ НА СЛОВЕНСКАТА КУЛТУРА /

THE MACEDONIAN LANGUAGE IN THE CONTEXT OF SLAVIC CULTURE 115-135

„Зборот“ во историско-културолошки контекст / Word in Historical and Cultural Context (Comparative Aspect)

Тамара Бабић / Tamara Babić

КУЛТНИ И ХИМНОГРАФСКИ ЛИК СВЕТОГ СИМЕОНА У КОНТЕКСТУ ПРЕВОДНЕ СЛОВЕНСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ /

THE CULTIC AND HYMNOGRAPHIC FIGURE OF SAINT SIMEON IN THE CONTEXT OF TRANSLATED SLAVIC LITERATURE 139-151

Литературата во интеркултурен контекст / Literature in Intercultural Context

Јасмина Мојсиева-Гушева / Jasmina Mojsieva-Gusheva

ПИШУВАЈЌИ ЗА ДРУГИОТ, ПИШУВАМЕ ЗА СЕБЕСИ /

WRITING ABOUT THE OTHER, WE WRITE ABOUT OURSELVES .155-170

Милош Б. Пржић / Miloš B. Pržić

МОРЛАКИЗАМ КАО ИМАГОЛОШКИ ЕКСПЕРИМЕНТ У РОМАНУ *МЛАДЕНКА КОСТОНОГА* ЖЕЛИМИРА ПЕРИША /

MORLACHISM AS AN IMAGOLOGICAL EXPERIMENT IN THE NOVEL *BONEY-LEGGED BRIDE* BY ŽELIMIR PERIŠ 171-188

Тамара Ќупева / Tamara Kjupeva

МАКЕДОНСКАТА ЛИТЕРАТУРА ВО ФОКУС – ТЕМИ И АВТОРИ ВО
АКАДЕМСКИТЕ ТРУДОВИ НА УНИВЕРЗИТЕТОТ ВО ЉУБЉАНА /

MACEDONIAN LITERATURE IN FOCUS – TOPICS AND AUTHORS IN
ACADEMIC WORKS AT THE UNIVERSITY OF LJUBLJANA 189-210

Maja Štok / Maja Štok

DOSTOPNOST, ODMEV IN SPODBUJANJE BRANJA MAKEDONSKE
KNJIŽEVNOSTI V SLOVENSKEM PROSTORU /

ACCESSIBILITY, RECEPTION AND PROMOTION OF MACEDONIAN
LITERATURE IN SLOVENIA 211-238

**Современото општество во културата, во јазикот и
литературата / Modern Society in Culture, Language and
Literature**

Маја Јакимовска-Тошиќ / Maja Jakimovska-Toshikj

СТРАТЕГИИ ЗА РАЗВОЈ НА ПУТАТА НА СВЕТИТЕ КИРИЛ И
МЕТОДИЈ НА МАКЕДОНСКО ТЛО /

STRATEGIES FOR DEVELOPMENT OF THE CYRIL AND
METHODIUS ROUTE ON MACEDONIAN 243-259

Рецензии и информации / Reviews and Information

Славчо Ковилоски / Slavčo Koviloski

ПРОЕКТОТ МАКЕДОНСКА ПОЕТИКА И СТИЛИСТИКА /

THE MACEDONIAN POETICS AND STYLISTIC PROJECT 263-268

Сања Париповић Крчмар / Sanja Paripović Krčmar

ФРАГМЕНТИ ЦЕЛИНЕ: КЊИЖЕВНА АНАЛИЗА ПОЕТИЧКИХ
ТОКОВА ДРУГЕ ПОЛОВИНЕ 20. ВЕКА /

FRAGMENTS OF WHOLE: LITERARY ANALYSIS OF POETIC
DEVELOPMENTS IN SERBIAN POETRY OF THE LATE 20th
CENTURY 269-273

Владимир Д. Папић / Vladimir D. Papić

КЊИЖЕВНИ ПОРТРЕТ ЈЕДНЕ ДИНАСТИЈЕ /

LITERARY PORTRAIT OF A DYNASTY275-280

Biljana Ristovska-Josifovska

INTERNATIONAL CONFERENCE “THE ROLE OF HISTORICAL
FIGURES IN HISTORY AND COLLECTIVE MEMORY”281-288

Бојан Т. Чолак / Bojan Čolak

ДИНАМИКА ЖИВОТА И СТВАРАЛАШТВА БОРИСАВА
СТАНКОВИЋА: КЊИЖЕВНО-БИОГРАФСКА СТУДИЈА /

THE DYNAMICS OF BORISAV STANKOVIĆ'S LIFE AND WORK: A
LITERARY-BIOGRAPHICAL STUDY289-295

Алла Геннадьевна Шешкен / Alla Gennadevna Sheshken

СОТРУДНИЧЕСТВО ДЛИННОЮ В ПОЛВЕКА.75 ЛЕТ РУСИСТИКИ
В УНИВЕРСИТЕТЕ ИМЕНИ СВВ. КИРИЛЛА И МЕФОДИЈА В
СКОПЈЕ. 50 ЛЕТ МАКЕДОНИСТИКИ В МГУ ИМЕНИ М.В.
ЛОМОНОСОВА /

HALF-CENTURY COLLABORATION. 75 YEARS OF RUSSIAN
STUDIES AT THE UNIVERSITY OF Ss. CYRIL AND METHODIUS IN
SKOPJE.50 YEARS OF MACEDONIAN STUDIES AT LOMONOSOV
MOSCOW STATE UNIVERSITY297-307

Предговор

Драги читатели,

Со задоволство ви го претставуваме онлајн изданието на двата нови броја на меѓународно списание за славистика „Филолошки студии“.

Првиот број содржи дванаесет статии и три рецензии од областа на словенската литература, јазици, култури и културна историја. Статиите се класифицирани во редовните рубрики на списанието: Филозофско-културолошки проблеми; Историја и филологија; „Зборот“ во историско-културолошки контекст (споредбен аспект); Литературата во интеркултурен контекст; Современото општество во културата, во јазикот и во литературата; Рецензии и информации.

Вториот тематски број е насловен „Словенски културни контакти: преплетување на културите“ и е посветен на прашањето за меѓукултурните врски. Публикацијата содржи десет научни прилози и шест подолги извештаи и рецензии.

Овогодинешното двојно издание е изработено во соработка со Факултетот за уметности при Универзитетот во Љубљана (Словенија) и следните партнери: Институтот за македонска литература при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје (Македонија), Факултетот за хуманистички и општествени науки при Универзитетот во Загреб (Хрватска) и Институтот за литература и уметност во Белград (Србија).

Сакаме да ја искористиме оваа можност да им се заблагодариме на сите вклучени, особено на авторите, кои со своите придонеси уште еднаш ја потврдија важноста на регионалната и меѓународната соработка во областа на хуманистичките науки.

Preface

Dear readers,

We are pleased to present you the online edition of two new issues of *Philological Studies*, an international Slavic studies journal.

The first issue features twelve academic articles and three reviews in the field of Slavic literature, languages, cultures, and cultural history. The articles are classified into the journal's regular sections: The following subjects are on offer: Philosophical and Cultural Problems, History and Philology, Language in a Historical and Cultural Context, Literature in an Intercultural Context, Contemporary Society in Culture, Language, and Literature and Reviews, Reports, and Notes.

The second thematic issue is entitled *Slavic Cultural Contacts: Intertwining Cultures* and is devoted to the issue of intercultural connections. The publication comprises ten scientific contributions and six longer reports and reviews.

This year's double issue was produced in collaboration with the Faculty of Arts of the University of Ljubljana (Slovenia) and the following partners: the Institute for Macedonian Literature at the University of St. Cyril and Methodius in Skopje (Macedonia), the Faculty of Humanities and Social Sciences at the University of Zagreb (Croatia), and the Institute for Literature and Art in Belgrade (Serbia).

We would like to take this opportunity to thank all those involved, especially the authors, who have once again confirmed the importance of regional and international cooperation in the field of humanities with their contributions.

Филозофски и културолошки проблеми

Philosophical-Cultural Problems

УДК: 78.091.4:061.1]:78.071.1/2(=16)(497.781)

УДК: 78.091.4:061.1]:793.3(=16)(497.781)

DOI:

ФЕСТИВАЛОТ „ОХРИДСКО ЛЕТО“ –ОТВОРЕНА СЦЕНА ЗА ИНТЕРКУЛТУРЕН ДИЈАЛОГ МЕЃУ СЛОВЕНСКИТЕ НАРОДИ

Наташа Диденко

Институт за национална историја,
Универзитет „Св, Кирил и Методиј“ во Скопје

Клучни зборови: „Охридско лето“, програмски содржини, словенски народи, музичко-сценски дела, класична музика, интеркултурен дијалог.

Резиме: Целта на трудот е да се претстави фестивалот „Охридско лето“ и неговата улога во создавањето на услови за продлабочување на интеркултурниот дијалог меѓу словенските народи во првата деценија на 21 век. Преку методите на: историско, аналитичко и дескриптивно истражување добиваме сознанија за тоа како се развива дијалог на сцената меѓу: уметничките дисциплини и меѓу националните и меѓународноетаблираните уметници –претставници на словенските култури, кои се јавуваат во улога на изведувачи на камерното и на симфониското творештво, но и во улога на солисти (музичари – инструменталисти) интерпретирајќи поголеми или помали музички форми од музиката со поголема уметничка вредност.

THE „OHRID SUMMER FESTIVAL“ –AN OPEN STAGE FOR INTERCULTURAL DIALOGUE BETWEEN THE SLAVIC PEOPLES

Natasha Didenko

Institute of National History,
Ss. Cyril and Methodius University in Skopje

Keywords: „Ohrid Summer Festival“, Program Contents, Slavic Peoples, Musical-Stages Works, Classical Music, Intercultural Dialogue.

Summary: The purpose of the paper is to present the „Ohrid Summer Festival“ and its role in creating conditions for deepening the intercultural dialogue between the Slavic peoples in the first decade of the 21st century. Through the methods of historical, analytical and descriptive research, we inquire into how a dialogue develops on stage between artistic disciplines, as well as between national and internationally established artists – representatives of Slavic cultures. They appear as performers of chamber and symphonic works, but also as soloists (instrumental musicians) interpreting larger or smaller musical forms of high artistic value.

Вовед

По Втората светска војна, во составот на Демократска Федеративна Југославија/Федеративна Народна Република Југославија, а подоцна Социјалистичка Федеративна Република Југославија (натаму: СФРЈ) започнува поинтензивниот развој на културните манифестации, односно на музичките фестивали, кои, според: концептот, програмата и содржината, се разликувале едни од други. Некои од нив биле посветени на: одреден музички жанр, епоха, композитор или пак биле проткаени со повеќе мултимедијални форми, кои барале обединување на креативни, уметнички, организациски потенцијали и сл.

По распадот на СФРЈ, како резултат од прогласувањето на независност на: Словенија, Хрватска, Македонија и Босна и Херцеговина, фестивалите што дотогаш биле познати како промотори на југословенскиот простор и на југословенската култура, пред себе имале поставено одговорна задача како значајни промотори и афирматори со национален предзнак на: духовното, културното, нематеријалното и природното наследство пред себе и пред светот. Имено, организацијата на фестивалите била насочена од една страна кон продолжување на нивната програмска традиција и културна соработка, којашто била започната во времето на заедничкото живеење во рамките на СФРЈ, а од друга страна – кон создавањето на национален културен бренд во новосоздадените држави. Меѓу тие фестивали се вбројува и „Охридско лето“.

Богатството и разновидноста на фестивалските содржини, изразните и жанровските форми, анимираните простори и локации и присуството на домашни и странски уметници на едно место ни даваат можност за повеќе различни приоди во разгледувањето и анализата на фестивалот. Оттука, согледувајќи ги веќе објавените монографии,¹ критики и рецензии публикувани во весниците, во стручните списанија и во електронските медиуми, во чиј фокус се, главно, репертоарот на фестивалот и неговите уметнички достигања, добиваме сознанија дека фестивалот досега не е обработен подробно од аспект на неговата улога во создавањето услови за развој на интеркултурен дијалог меѓу припадниците на различни култури. Со оглед на тоа што поимот „интеркултурен дијалог“ за прв пат официјално се споменува во документите на Советот на Европа² на почетокот на првата деценија на 21 век (2003), кога впрочем била донесена Декларацијата на уметничките фестивали за интеркултурен дијалог (2007), кога била обележана и Европската година на

¹ Досега се објавени следните пет монографии: С., Чадиковска-Анастасова, Р., Ангеловска-Нолчева (2020) Фестивалска приказна: Охридско лето 1961 – 2020. Охрид: Фестивал „Охридско лето“; С., Čadikovska-Anastasovska. et al. (2010). 50 years Ohrid Summer. Festival Ohrid: Ohrid Summer Festival; П. Кузман и др. (2000). Фестивал: Охридско лето: 40 години. Охрид: Фестивал „Охридско лето“; С., Чадиковска-Анастасова, Т., Арсовски. (1990). Фестивал „Охридско лето“: 1961 – 1990. Охрид: Фестивал „Охридско лето“; Г., Старделов. (1985). Фестивал „Охридско лето“ : 1961 – 1985. Охрид: Фестивал „Охридско лето“.

² Станува збор за Декларацијата за интеркултурен дијалог и спречување на конфликти (*Declaration on Intercultural dialogue and conflict prevention*) која Советот на Европа ја донел во 2003 г., во Опатија (позната е и како Опатијска декларација (*Opatija Declaration*). Важно е да се напомене дека целта на Декларацијата е да ги дефинира средствата за да се промовира и заштити концептот културна демократија во сите форми на културна разновидност (Council of Europe, 2003). Во 2005 г., на Третиот самит на шефовите на држави и влади на земјите членки на Европската унија интеркултурниот дијалог е дефиниран како начин на промовирање на свеста, разбирање, помирување, толеранција, како и спречување на конфликти и постигнување на цврста интеграција и кохезија во едно општество. Истата 2005 г. усвоена е и Фаро Декларацијата за стратегија на Советот на Европа за развој на интеркултурниот дијалог (*Faro Declaration on The Council of Europe's Strategy for Developing Intercultural Dialogue*) (Council of Europe, 2008: 15).

интеркултурниот дијалог (2008) и кога бил отворен нов сценски простор на фестивалот (2001), со што станал уште поатрактивен за балканските учесници, во продолжение ќе биде проследена неговата улога во создавањето услови за продлабочување на интеркултурниот дијалог меѓу словенските народи на сцената во истоимениот период.

Зачетокот и развојот на фестивалот „Охридско лето“

Со одржувањето на концертот на оперската пејачка Ана Липша Тофовиќ³ во придружба на пијанистот Ладислав Перлдик⁴ на 4 август 1961 г. во црквата Св. Софија во Охрид е поставен

³ Ана Липша Тофовиќ (Сисак, Хрватска 1926 – Скопје, 2012) – оперска и концертна певица, мецосопран, првенка на Операта на МНТ. Во 1947 г. дебитирала во Загребската опера со улогата *Олга* во операта *Евгениј Онегин*. Во операта на МНТ дошла во 1948 г. како еден од нејзините основачи и останува до 1980 г. (Муратовски 2009: 801). Повеќе за нејзината музичка активност видете во: (Петровски, 1975).

⁴ Ладислав Перлдик (Сомбор, 1910 –?) – корепетитор на опери. По завршувањето на четиригодишното граѓанско училиште во родниот град во 1925 г., ја започнал својата музичка едукација самостојно. Со свирењето по хотелите во Сомбор (1927–1928), Белград, Суботица (1928–1931) и во Осиек (1931–1934) ја одржувал својата финансиска стабилност. На 19 февруари 1934 г. во Бгду го положил стручниот испит за водење на салонски оркестри пред комисијата од Одделот за уметност и литература при Министерството за просвета. Во периодот 1934–1940 г. водел салонски оркестар во Сараево но и продолжувал со свирењето по хотели во Нови сад и Осиек, Хрватска. Во 1941 г. принудно бил однесен на работа во нацистичкиот логор на ридот над градот Маутхаузен од каде што, во 1945 г., се вратил во Нови Сад, каде што свирел во ресторанот „Елит“ до 1947 г. По укажаната потреба за корепетитор во Српскиот народен театар (Српског народног позоришта) својата работа ја започнал на 15 октомври 1947 г., на чија должност, по сопствена волја, останал до 30 септември 1952 г. (В. В. Ладислав Перлдик. Енциклопедија Српског народног позоришта <https://www.snp.org.rs/enciklopedija/?p=8581> (датум на пристапување: 14.02.2025). Наредните години Л. Перлдик го среќаваме како корепетитор на фестивалите во Охрид како член на Новосадската опера (Кортошев, 1952: 4), но и на Македонскиот народен театар, како пијано-придружник на македонската оперска и концертна пејачка Марија Мирчов-Скаловска (Каравуково, Кралство СХС, 1929–Скопје, 2006) (Кортошев, 1953: 11), како хорски корепетитор на премиерната изведба на операта „Бал под маски“ од италијанскиот композитор Џузеппе Верди на 21 јуни 1955 г. (Ш., 1955: 10), операта *Лучија ди Ламермур*“ од италијанскиот композитор Гаetano Доницети со која е отворена оперската сезона во 1956 г. (Каракаш, 1956: 4).

камен-темелникот на музичко-сценската манифестација, која денес го носи името „Охридско лето“ (Anastasovska-Čadikovska, 2010: 21).

Имено, преку искажувањето на А. Липша Тофовиќ добиваме сознанија дека раѓањето на фестивалот настанало спонтано, а не според некој однапред направен план. Таа го има речено следното:

„По којзнае кој пат со сопругот Петар Стеванов Тофовиќ⁵ ја разгледувавме Света Софија. И одеднаш, во празната црква тој ме замоли да запеам нешто, било што... И самата бев воодушевена од прекрасниот тонски колорит во кој акустичните сводови на црквата го прекршија мојот глас... Идејата, што со години неодредено се јавуваше во летните разговори со нашите пријатели со кои редовно летувавме на Охридското Езеро, ми се чини се вообличи во тој момент... Наредните неколку дена целата група грозничаво работи. Едни ја составуваат и печатат програмата, други одат од човек до човек и „агитираат“ за присуство. Нарачани се ноти од Скопје, најден е еден стар клавијатура со искршена педала, повикан е Ладислав Перлдик. И еве не повторно во Света Софија... Неколку реда стоици не се доволни ни за половина публика која стои и во предворјето... “ (Митревска, 1971: 8).

На концертот, покрај музичките композиции од италијанските композитори Алесандро Страла, Џоакино Росини и германските композитори Георг Ф. Хендл, Волфганг А.

⁵ Петар Стеванов Тофовиќ (Тетово, 1920 – Скопје, 1990) – неврохирург и редовен професор на Медицинскиот факултет во Скопје. Основач на Неврохируршкото одделение и на неврохирургија во Македонија во 1959 г. Се занимавал со невротраума и ја создал неврохируршката школа. Во периодот 1959 – 1984 бил директор на Неврохируршката клиника во Скопје (А., Ставридис. (2009) Тофовиќ Петар Стеванов. Ристовски, Б. (Ред.). Македонска енциклопедија т. 2. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите (натаму: МАНУ), 1499.

Моцарт и Лудвиг в. Бетовен, централно место на програмата било резервирано за операта „Орфеј“ од германскиот композитор Кристоф В. Глук (Чучков, 1961: 4).

Перманентниот организациски растеж на фестивалот започнал во следната 1962 г. По верификацијата на првите впечатоци, кога со настапите на А. Липша Тофовиќ, Владимир Ружѓак,⁶ Словенечкиот октет и Мартина Аројо,⁷ која всушност е и првиот уметник од друг континент што зел учество на фестивалот (Анастасова-Чадиковска, 2000: 29), се потврдило дека Св. Софија претставува катедрален црковен храм на вокалната уметност, односно на музичките празнувања воопшто (Старделов, 1995: 28–29). Така, до крајот на 1963 г., во организација на тогашната Концертна дирекција во Скопје и во Општината на град Охрид, според предложената програма од советодавното тело, а предводена од П. С. Тофовиќ, манифестацијата го добила своето име „Охридско музичко лето“ (Анастасова-Чадиковска; Нолчева-Ангеловска, 2020: 26).

На 4 март 1964 г. била формирана Дирекцијата на Фестивалот, со што се потенцирала и неговата програмска самостојност и отворањето можности за организациона креативност (Анастасова-Чадиковска, 2000, 30). За прв директор бил именуван писателот и културниот работник Миле Волкановски (Тодорчевска, 2004: 479), кој две децении работел со фестивалот, регистриран како формална организација од областа на културата и уметноста. Истата година започнува и Летната музичка академија⁸ во Охрид – семинари и мајсторски курсеви по одделни инструменти, раководени од светски имиња од сферата на музичката репродуктивна уметност и педагогија (Чанакевиќ, 2000: 21). Меѓу нив се вбројувале еминентни професори по виолончело (Елефтерио Папаставро од Грција, Андре Навара од Франција и Михаил Е. Хомицер од Харков, Сојуз на Советските Социјалистички Републики), по пијано

⁶ Владимир Ружѓак (1922, Загреб – 1987, Загреб) – хрватски соло пејач (баритон), музички педагог, композитор и режисер.

⁷ Мартина Аројо (1937, Њујорк) – американска соло пејачка (сопран),.

⁸ Во почетокот од четвртата деценија Летната музичка академија била трансформирана во Летен музички камп (Чанакевиќ, 2000: 117).

(Жан-Пјер Бланшар од Франција, Алдо Чиколони од Италија, Икуко Ендо од Јапонија, Јаков В. Флиер од Русија и Арбо Валдма од Естонија), по виолина (Стефан Руха од Романија, Леонид Коган и Евгенија Чугаева од Русија) и по соло-пеење (Октав Енигареско од Романија и Ѓино Бечи од Италија) (Чанакевиќ, 2000: 117). Ценејки го мислењето на плодниот научен работник, книжевен критичар, филозоф и академик Георги Старделов „низ нивните мајсторски раце минале генерации изведувачи што наредните години и децении стануваат изведувачки ’рбет на врвните светски музички сцени“ (Старделов, 1995: 33).

Низ годините програмската содржина на фестивалот се менувала, по што одредени програми од една страна се отстранувале (поетско-музичките вечери) или пак се намалувале („оф-програмата“ во која биле вклучени солисти и ансамбли од областа на рок, етно и џез-програмата, настапите на фолклорни ансамбли и сл.). Од друга страна пак се вклучувале нови програмски содржини во кои биле застапени Театарските претстави (1964); Подиумот за млади⁹ (1973) – организиран во соработка со македонската¹⁰ и југословенската¹¹ Музичка младина; новоформираниот Камерен оркестар на музичката младина на Македонија, на чело со Фимчо Муратовски¹² (1986); полноќните настапи на „Интерарт“ – недела на модерен балет, раководена од Рисима Матевска Рисимкин¹³ со домашни изведувачи, како и гости од: Бугарија, Грција, Србија, Црна Гора, САД, Франција и сл.

⁹ Во 1995 г., Подиумот за млади добива една нова, меѓународна димензија, а веќе од 1997 г. е трансформиран и е вклучен во рамките на официјалната програма на Фестивалот (Чанакевиќ, 2000: 120).

¹⁰ Македонската музичка младина е основана во 1964 г. во Скопје („Културно просветна заедница на Скопје, без пагинација).

¹¹ Југословенската музичка младина е основана во 1954 г. во Белград (Повеќе за основањето и за развојот на Југословенската музичка младина видете во: Vuljevič, Rakovič, Biščan, 1984).

¹² Фимчо Муратовски (Скопје, 1931) – македонски диригент (Повеќе видете во: Анастасова-Чадиковска; Нолчева, 2010).

¹³ Рисима Матевска Рисимкин (Тетово, 1963) – македонска балерина и кореограф.

За значењето на оваа музичко-сценска манифестација ни кажува и фактот дека од 1972 г. била под покровителство на Собранието на Република Македонија. Тоа дало придонес, од следната 1973 г., да се започне со процесот на потпишување на самоуправни спогодби за финансирање на фестивалот со работни организации од цела Македонија (Анастасова-Чадиковска; Нолчева-Ангеловска, 2020: 47). Следната, 1974 г., фестивалот „Охридско лето“ стекнал статус на „Манифестација од посебен интерес на југословенско ниво“, што давало големи можности за финансирање при размени на поголеми ансамбли – музички и театарски од сите југословенски центри (Анастасова-Чадиковска; Нолчева-Ангеловска, 2020: 49). Високите уметнички вредности фестивалот ги потврдил и ги заокружил во 1994 г. кога станал член на Европската асоцијација на фестивали (EFA)¹⁴, која, од нејзиното основање во 1952 г., развива соработка со афирмирани уметници од различните европски земји, а денес – и од другите континенти. Во 90-тите години од XX век е значајно да кажеме дека во програмата значително бил зголемен бројот на македонските изведувачи и композитори, во чест на одбележувањето на 50-годишнината од Сојузот на музичките уметници на Македонија и од Сојузот на композитори на Македонија (Kolovski, 2010: 165).

Година за година, фестивалот „Охридско лето“, како што има речено претседателот на Општинското собрание на Охрид, а подоцна и долгогодишен претседател на фестивалот, Љубен Баткоски, „продолжително и инспиративно ја вршел својата благородна мисија на размена на вредните постигања на уметниците и културите на разни земји, која води кон збогатување на духовните вредности“ (Батковски, 1975). Фестивалот соочен со сите предизвици пред него и по заокружувањето на шестата деценија од своето постоење продолжува да го остварува континуитет на своето културно живеење, настојувајќи програмската концепција да биде израз на

¹⁴ Повеќе видете на: Festival Association: Ohrid Summer Festival, <https://www.european-festivals.eu/members?q=Ohrid%20Summer> (датум на пристапување: 19.02.2025)

дострелите на македонската култура во чекор со постигнувањето на културите на другите народи на Балканот и во светот.

Фестивалот „Охридско лето“ – сцена за испреплетување на словенските култури

Почетокот на XXI век за фестивалот „Охридско лето“ претставувал симбол на надеж за музички, културен и уметнички прогрес. Меѓутоа, сложените политички и општествени случувања во Македонија, за жал дадоа придонес фестивалот да се соочи со неочекувани и со непожелни тешкотии. Воениот конфликт во нашата држава, кој започна во јануари, а заврши во ноември во 2001 г. предизвикал многу оправдани откажувања и отсуства на меѓународно афирмирани уметнички имиња (Kolovski, 2011: 224). Сепак, и покрај тоа фестивалот – говорејќи на единствениот јазик во универзумот –јазикот на музиката во 2001 г. обезбедил континуитет со доволен број домашни и меѓународно релевантни имиња, кои се појавиле на сцената (Kolovski, 2011: 224). Она што е важно да се забележи е дека за разлика од периодот на СФРЈ кога меѓународната соработка била вообичаена и редовна појава на фестивалот, денес има потполно поинакво значење. Пред сè програмските содржини се интерпретирани од уметници, кои доаѓаат од други земји како репрезенти на културата на својата држава, а не од другите републики на иста држава. Во тој контекст, следејќи го развојот на: програмските содржини, организацијата и промоцијата на најстарата македонска музичко-сценска манифестација низ годините, добиваме сознанија дека на охридските сцени се среќаваат припадници на различни култури (Србија, Бугарија, Турција, Албанија, Грција, Русија, Украина, Полска, Чешка, Словенија, Хрватска и др.), кои, преку интерпретирањето на различните уметнички дисциплини на сцената, создаваат можности за испреплетување на нивните култури и истовремено услови за развој на интеркултурен дијалог.

Во согласност со Декларацијата на уметничките фестивали за интеркултурен дијалог (Arts Festivals' Declaration on Intercultural Dialogue), која е потпишана во Љубљана, во

Словенија, на 8 јануари 2008 г. од страна на 22 европски фестивали, меѓу кои се вбројува и „Охридско лето“ (Art Festivals' Declaration, 2008: 12): „фестивалите се важно место за поттикнување и развивање на интеркултурен дијалог, бидејќи на нив се среќаваат припадници на различни култури кои комуницираат преку јазикот на уметноста“.¹⁵

Врз основа на горенаведеното, музикологот Јелена С. Арнаутовиќ има развиено теоретски модел, кој овозможува да се анализираат предусловите за создавање на интеркултурен дијалог на сцената низ три нивоа: 1) на едно или на повеќе изданија на фестивалот; 2) на одреден програмски сегмент и 3) на одделни музички или уметнички дела, коишто се изведени на фестивалот (Арнаутовиќ 2014: 66). Врз основа на посочените нивоа, таа ги наведува и параметрите врз кои се воспоставува интеркултурен дијалог на сцената. Тоа се: Дијалози на класична, популарна и традиционална фолклорна музика; Дијалози на уметнички дисциплини; Елементи на празници и карневали и Дијалози на национална и етничка култура (Арнаутовиќ 2014: 67).

Во контекст на нашиот интерес, во продолжение, преку анализата на фестивалските компоненти и активности, како што се: подготвителниот процес за изведба на музичките дела, сценската интерпретација на репертоарот и рецепцијата на публиката (следење и реагирање на музиката), во првата деценија на XXI век ќе согледаме како се развива дијалог на сцената меѓу: уметничките дисциплини и меѓу националните и меѓународностаблираните уметници – претставници на словенските култури, кои се јавуваат во улога на изведувачи на камерното и на симфониското творештво, но и во улога на солисти (музичари – инструменталисти) интерпретирајќи поголеми или помали музички форми од музиката со поголема уметничка вредност.

¹⁵ Повеќе видете на: Arts Festivals' Declaration on Intercultural Dialogue. (2008). URL: <https://ifacca.org/news/2008/12/02/arts-festivals-declaration-intercultural-dialogue/> (датум на пристапување: 22.02.2025)

Мултимедијалниот концепт на фестивалот „Охридско лето“ и развојот на интеркултурен дијалог

Мултимедијалната фестивалска програма во првата половина на XXI век има понудено нови, свежи и премиерни проекти. Во согласност со анализата на вечерните програми на фестивалот „Охридско лето“, претставниците на словенските култури во најголем број биле застапени во делот на музичката програма (солистички, камерни и симфониски концерти, оперски, балетски и театарски претстави). Составен дел на програмата биле и: изложбите, мјузиклите, оф и алтернативната програма, кои даваат поинаква слика на целокупната организација и ги задоволуваат потребите на оние посетители со поинаква музичка естетика.

Примената на мултимедијалната програмска содржина на фестивалот овозможува собирање на повеќе музичко-уметнички изведувачи, кои, преку обединувањето на различните уметнички дисциплини, создаваат услови за почеток и за развој на интеркултурен дијалог. Во контекст на нашиот интерес би ги споменале музичко-сценските дела (мјузикли)¹⁶, во кои актерите и музичките интерпретатори – претставници на словенските народи – различните емоционални аспекти на продукцијата: хумор, патос, љубов, лутина – како и самата приказна на сцената, ги пренесувале преку зборови, музика и танц.¹⁷ Имено, преку примената на овие компоненти меѓу актерите и музичките

¹⁶ Првото постојано дело за кое можеме да кажеме дека има директно влијание врз создавањето и развојот на мјузиклите била „Операта на просјакот“ (The Beggar's Opera) од англискиот поет и драматург Џон Геј (John Gay). Премиерно била изведена во 1728 г. во театарот Линколн Ин Филдс во Лондон. Позната по својот сатиричен поглед на политиката и општеството операта била поттик за појавување на повеќе мјузикли на американските сцени во раните 1800 години (Видете повеќе на: John, Kenrick. Musicals on stage: A capsule History. The cyber encyclopedia of musical theatre, film and television. URL: <https://www.musicals101.com/stagecap.htm> (датум на пристапување 23.03.2025).

¹⁷ Musical Theatre. New world Encyclopedia. URL: https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Musical_Theater (датум на пристапување 23.03.2025).

интерпретатори се создавале услови за развој на интеркултурен дијалог. Меѓу нив се вбројуваат: првиот македонски мјузикл „Чија си“,¹⁸ во продукција на Универзалната сала – Скопје, кој премиерно бил изведен на 16 јули 2004 г. во македонскиот православен храм „Св. Климент Охридски“ во Охрид (Вечерна програма, 2004: 13). Текстот за музичко-сценското дело е работено според истоимениот драмски текст¹⁹ на македонскиот писател и дипломат Сашко Насев (1966, Кочани),²⁰ а по музика на 20-ина музички хитови на познатиот македонски композитор, пејач, аранжер и музички продуцент Славе Димитров.²¹ Драматуршката адаптација и режијата биле поставени од Виолета Цолева (1951, Скопје – 2013, Скопје)²², кореографијата – од страна на кореографката и професорката по современ танц – Гордана Деан Поп Христова, сценографијата – од Валентин Светозарев, музичките аранжмани и музичката продукција – од Дарко Димитров и костимографијата од Розе Трајчевска-Ристоска. Во изведбата на мјузиклот биле вклучени: македонските театарски, филмски и телевизиски глумци: Драган Спасов-Дац (1963, Скопје),²³ Васил Зафирчев (1980, Велес), Дејан Лилик (1974,

¹⁸ Мјузиклот е именуван според македонскиот евергрин „Чија си“. Песната за првпат е објавена на Фестивалот на забавни мелодии „Скопје 71“, во изведба на С. Димитров со придружба на фестивалскиот оркестар – Квартет „Адмира“ (лична аудиоархива на авторката: грамофонска плоча „Фестивал на забавни мелодии „Скопје 71“. Југославија: Продукција на РТВ Скопје и Продукција РТБ).

¹⁹ Со драмата „Чија си“ Сашко Насев има влезено во македонскиот драмски и театарски драмски простор. Една од значајните новини на нејзината тема, како и во другите негови драмски тесктови е непретенциозната слика на обичниот човек, во клучните моменти од општествениот живот, какви што се: смртта на Јосип Броз Тито, скопскиот земјотрес, војните во поранешните југословенски простори, времето на изборите и др. (Повеќе видете во: Насев, 2012.)

²⁰ Видете повеќе во: Киро, Камберски. (2009). Насев Сашко. Ристовски, Б. (Ред.). Македонска енциклопедија т.2. Скопје: МАНУ, 1022.

²¹ Текстот на песната „Чија си“ е пишуван од страна на Благој Стефановски (лична аудиоархива на авторката: грамофонска плоча „Фестивал на забавни мелодии „Скопје 71“. Југославија: Продукција на РТВ Скопје и Продукција РТБ).

²² Видете повеќе во: Ристо, Стефановски. (2009). Цолева Виолета. Ристовски, Б. (Ред.). Македонска енциклопедија т.2. Скопје: МАНУ, 1640.

²³ Видете повеќе во: Ристо, Стефановски. (2009). Спасов Драган (Дац). Ристовски, Б. (Ред.). Македонска енциклопедија т. 2. Скопје: МАНУ, 1402.

Скопје),²⁴ Ѓокица Лукаревски (1951, Скопје),²⁵ Славица Ковачевиќ-Јовановска, Александра Пешевска, Петар Мирчевски (1956, Крушево)²⁶ и Петар Арсовски (1945, с. Мокрени, Велешко).²⁷ Составен дел од изведувачите на мјузиклот биле и: доајенот на македонскиот балет Екрем Хусеин (1943, Скопје – 2018, Скопје),²⁸ македонската уметничка Калиопи Букле (1966, Охрид), која, покрај извонредните вокални способности во рамките на поп-музиката, изведува и компонира музика за: филм, театар и балет; ученици од Средното музичко балетско училиште во Скопје, танчери од танцовиот клуб „Ритам Плус“ и од балетското студио „Ребис“ (Вечерна програма, 2004: 13).

Истата година, на 30 јули, на сцената на Долни Сарај бил изведен и еден од најатрактивните Бродвејски мјузикли во два чина – „Бакни ме, Кејт“, напишан од страна на американскиот композитор Кол Портер. Либретото на мјузиклот е создадено од страна на холивудските сценаристи Бела и Семјуел Спевак во 1948 г.²⁹ Мјузиклот бил режиран од страна на српскиот сатиричар и поет Димитрие Јовановиќ, а изведен од страна на српскиот театар „Теразије“ (Вечерна програма, 2004: 41) – основан како „Хумористичен театар“ во 1949 г. од страна на Собранието на град Белград.³⁰ Мјузиклот, кој денес претставува еден од

²⁴ Видете повеќе во: Ристо, Стефановски. (2009). *Лирик Дејан*. Ристовски, Б. (Ред.). Македонска енциклопедија т.1. Скопје: МАНУ, 798–799.

²⁵ Видете повеќе во: Ристо, Стефановски. (2009). *Лукаревски Ѓокица*. Ристовски, Б. (Ред.). Македонска енциклопедија т. 1. Скопје: МАНУ, 809.

²⁶ Видете повеќе во: Ристо, Стефановски. (2009). *Мирчевски Петар*. Ристовски, Б. (Ред.). Македонска енциклопедија т. 2. Скопје: МАНУ, 961–962.

²⁷ Видете повеќе во: Ѓоко Кузмановски. (2009). *Арсовски Петар*. Ристовски, Б. (Ред.). Македонска енциклопедија т.1. Скопје: МАНУ, 88.

²⁸ Видете повеќе во: Емилија, Ципунова. (2009). *Хусеин Екрем*. Ристовски, Б. (Ред.). Македонска енциклопедија т.2. Скопје: МАНУ, 1593.

²⁹ Peter, Royston. Kiss Me, Kate: The Love Connection (originally published in Center Stage Magazine, Winter, Spring 2002). URL: <https://www.portwashington.com/moveweb/Guidewrite/kissmekate.html> (датум на пристапување: 20.03.2025).

³⁰ Театарот Теразија во 1954 г. бил преименуван во „Белградска комедија“ – име под кое опстојувал до 1959 г. Со спојувањето со Белградскиот драмски театар во 1959 г. го добил името „Современ театар“ а во 1972 г. повторно бил преименуван во „Белградски театар“. Во театарската сезона 1975/1976 г. се

најпопуларните музичко-сценски жанрови во светот, на програмата на „Охридско лето“ бил застапен и во програмата за одбележување на 45-јубилејно издание на фестивалот (Иванова, 2005, 16). На 25 јули во 2005 г. во кореографија на Џастин Шервуд, со солистите В. Каменица, Е. Оца и Г. Васо од театарската компанија „Мјузикл“ од Албанија бил изведен мјузиклот „Еден век Бродвеј“ на сцената на Долни Сарај (Вечерна програма, 2005: 24).

Оттука можеме да кажеме дека преку спојот на различните уметнички дисциплини вклучените театарски, филмски, телевизиски и музички уметници – претставници на словенските народи – умешно ја раскажувале приказната на мјузиклите. Имено, преку изведбата на популарната музика, во интерпретација на солисти или на поголеми камерни и оркестарски состави, танцови секвенции, сценски спектакли и прекрасни костуми (Jelošić, 2021: 26), мјузиклите давале можност во публиката, покрај посетителите љубители на музиката со поголема уметничка вредност, да присуствуваат и претставници на други културни модели, кои, своите позитивни впечатоци од изведбата на настаните, отворено ги искажувале преку: ракоплескање, пеење, смеење и сл. (Арнаутовић 2014: 74). На овој начин посетителите љубители на музиката со поголема уметничка вредност, потенцијално се запознавале со други уметнички содржини од оние на кои била навикната, како и со припадниците на другите културни модели. Со други зборови можеме да кажеме дека со привлекувањето на различен тип посетители се создавале услови за размена на вредностите меѓу: посетителите, вкусовите и искуствата, со што се создале услови за развој на интеркултурен дијалог (Арнаутовић 2014: 86).

Улогата на музичарите изведувачи – припадници на различни национални култури во интеркултурниот дијалог на фестивалот „Охридско лето“

„Охридско лето“ и во првата деценија на 21 век ја продолжил долгата богата традиција на концертите на широката

осамостоил и го добил сегашното име „Театар Теразија“ (Повеќе видете во: Недељковић, Њежић и др., 2009).

лепеза на класичната музика. Интернационалниот карактер на фестивалот отворил врата за: средба, запознавање и меѓусебна соработка на музичарите изведувачи – припадници на различни национални култури. Предусловите за почеток на интеркултурниот дијалог меѓу уметниците учесници се создавале уште при подготвителниот процес на камерното музичко творештво, кое, поради својата специфичност и сложеност, како посебен предмет, се изучува на Факултетите за музичка уметност ширум светот.

Во согласност со нашиот интерес, во продолжение ќе се задржиме на оние музичари изведувачи и музички композитори, кои биле интерпретирани и компонирани од страна на претставниците на различни словенски култури. Оттука, за реализираните камерни концерти на Охридската сцена музичарите изведувачи – припадници на различните национални култури, покрај индивидуалните вежбања и совладување на нотниот материјал, имале и бројни заеднички проби на кои создавале предуслови за интеркултурен дијалог меѓу себе. Според моето повеќегодишно музичко-камерно искуство, при совладувањето на музичките дела од областа на камерното творештво, музичарите изведувачи се запознаваат подобро меѓу себе, се прилагодуваат едни на други, воспоставуваат дијалог меѓу себе, ја развиваат стилската интерпретација на репертоарот, усвојуваат нови елементи карактеристични за претставниците на друга словенска култура и ги усовршуваат елементите на камерното музицирање: тонско и динамичко нијансирање, фразирање, артикулација, агогика, ритмичка усогласеност и сл.

Меѓу тие музичари уметници – претставници на различните словенски култури, кои, пред сценската интерпретација на определениот репертоар, веќе имале создадено предуслови за интеркултурен дијалог на сцената, се вбројуваат: камерниот оркестар „Жорж Енеску“, кој, во соработка со солистите Андра Петровици (виолина) и Марин Казаку (виолончело), од Романија, Олег Кондратенко, Љубиша Кировски, Владимир Костов и Невена Јосифова (виолини), од Македонија подготвувал музички композиции од европските композитори на класична музика, но

и дела од романискиот композитор Жорж Енеску и од македонскиот композитор Томислав Зографски³¹ (Вечерна програма, 2001: 48). При нивниот подготвителен процес под диригентската палка на Јонеско Галати, од Романија, музичарите изведувачи, како репрезенти на својата култура, остварувале комуникација, разменуваале ставови и гледишта, особено при совладувањето на делата специфични за нивната национална култура и традиција (усвојување на елементи карактеристични за „другата“ култура (на пример, специфичен стил на изведување). По завршените подготовки концертот бил реализиран на 15 август во 2001 г. во црквата Св. Софија. Впрочем, со овој концерт, кој, според македонската новинарка и музичка рецензентка Ангелина Димоска (1975, Скопје) е оценет како еден од топ-настаните на фестивалската програма“, било затворено 44. издание на „Охридско лето“ (Димоска, 2004: 16).

Исто така и на 23 јули 2008 г. била реализирана соработка помеѓу уметници –припадници на различни национални култури. Во центарот за култура „Григор Прличев“ под диригентската палка на Свилен Симеонов, од Бугарија биле интерпретирани класични и етно-цез композиции од страна на оркестарот „Синфониета“ со солистите Теодосиј Спасов (кавал), Ива Лубиминова (флејта), Бугарија и Влатко Стефановски (гитара), од Македонија. На репертоарот биле застапени дела од европските класични композитори, но и од македонскиот композитор Трајко Прокопиев³² и бугарскиот композитор Т. Спасов (Вечерна програма, 2008). Концертот ја има достигнато кулминацијата со интерпретацијата на Суитата во етно-цез стил од Т. Спасов, кој настапил заедно со В. Стефановски. Првиот дел од Суитата бил заокружен со интересно соло меѓу имажинативниот јазик на изразување на солистот Т. Спасов и ударните инструменти. Наизменичните солистички настапи на В. Стефановски и Т. Спасов посебно дошле во израз во вториот дел на Суитата и биле технички и музички брилијантни. Во суштина

³¹ Повеќе за животот и за делото на Т. Зографски (1934, Скопје –2000, Скопје) видете во: Коловски, 2000.

³² Повеќе за животот и делото на Т. Прокопиев (1909, Куманово –1979, Белград) видете во: Диденко, 2023: 190–195.

тие пред публиката оставиле впечаток на одлична двојка која преку остварувањето на интеркултурен дијалог креирала „оригинално, свежо реинтерпретирање на балканскиот фолклор“ (Жабева Папазова, 2008: 16).

Фестивалот, за да го привлекува вниманието на локалното население во својата програмска содржина, имал вклучено и домашни уметници, кои, на својот репертоар, го имале вклучено македонското камерно музичко творештво. Меѓу нив се вбројуваат: хорот „Развигорче“, кој на 1 август 2003 г. под раководство на Запро Запров (1947, с. Пиперево, Струмичко)³³ во црквата Св. Софија ги извел делата од: Димитар Златанов Градоборски,³⁴ Властимир Николовски,³⁵ Тодор Скаловски,³⁶ Драгослав Ортаков,³⁷ Драган Шуплевски,³⁸ Ристо Аврамовски,³⁹ З. Запров, Гоце Коларовски⁴⁰ и од најзначајниот музички деец,

³³ Видете повеќе во: Анастасовска-Чадиковска, Снежана (2009). Запров Запро. Ристовски, Б. (Ред.). Македонска енциклопедија т.1. Скопје: МАНУ, 557.

³⁴ Повеќе за музичкиот композитор, свештеник и црковен пејач Д. Златанов-Градоборски видете во: Симо, Младеновски. (2009). Златанов-Градоборски Димитар. Ристовски, Б. (Ред.). Македонска енциклопедија т. 1. Скопје: МАНУ, 572.

³⁵ Повеќе за македонскиот композитор Властимир Николовски (1925, Прилеп – 2001, Скопје) видете во Каракаш, 1970: 77–82.

³⁶ Повеќе за животот и делото на Т. Скаловски (1909, Куманово –2004, Скопје) видете во: Диденко, 2023: 195–200.

³⁷ Повеќе за македонскиот композитор и музиколог Драгослав Ортаков (1928, Гевгелија –2007, Скопје) видете во: Каракаш, 1970: 83–85.

³⁸ Повеќе за македонскиот диригент, композитор и универзитетски професор на Факултетот за музичка уметност во Скопје –Драган Шуплевски (1933, Скопје – 2001, Скопје) видете во: Бојан, Ортаков. (2009). Шуплевски Драган. Ристовски, Б. (Ред.). Македонска енциклопедија т. 2. Скопје: МАНУ, 1670.

³⁹ Повеќе за македонскиот композитор Ристо Аврамовски (1943, с. Селци, Струшко – 2007, Скопје) видете во: Викторија, Коларовска-Гмирја. (2004). Ристо Аврамовски. Старделов, Г. (Ур.). Музиката на почвата на Македонија од Атанас Бадев до денес: прилози за истражувањето на историјата на културата на почвата на Македонија, кн. 12. Скопје: МАНУ, 137–141.

⁴⁰ Повеќе за македонскиот композитор, диригент и музички педагог Гоце Коларовски (1959, Скопје –2006, Скопје) видете во: Викторија, Коларовска-Гмирја. (2004). Гоце Коларовски. Старделов, Г. (Ур.). Музиката на почвата на Македонија од Атанас Бадев до денес: прилози за истражувањето на

реформатор на источнохристијанското пеење и нотација – Јован Кукузел⁴¹ (Македонија) (Вечерна програма, 2003: 48). Под диригентската палка на З. Запров и женскиот хор „Рустико“ на 29 јули 2006 г. во црквата Св. Софија извел дела од Ј. Кукузел, З. Запров и Р. Аврамовски од Македонија, С. С. Мокрањац од Србија и Игор Куљериќ од Хрватска (Вечерна програма, 2006: 39).

Во наведениот период, женскиот хор „Св. Злата Мегленска“⁴², под раководство на Летка Димовска-Полизова, остварил повеќе настапи во духот на православната духовна музика во црквата Св. Софија. Репертоарот на нивните концерти реализирани на: 23 јули во 2005 (Вечерна програма, 2005: 27), 4 август во 2008 (Вечерна програма, 2008) и на 8 август 2010 г. (Вечерна програма, 2010: 63) бил составен од композициите на: Д. Шуплевски, Стојан Стојков,⁴³ Т. Скаловски, Р. Аврамовски и З. Запров од Македонија, А. Архангелски и Д. С. Бортњански, Петар И. Чајковски, Павел Г. Чесноков, Сергеј Рахмањинов, Михаил Иванов и Степан А. Дегтјарев од Русија, Д. Христов од Бугарија и Марко Тајчевиќ од Србија.

Со застапувањето на делата, кои ја репрезентираат културната заедница, каде што се одржува фестивалот, според мислењето на Драган Клаиќ, посетителите „добиваат можност да се запознаат, прифатат, разберат и почитуваат нови, непознати и неочекувани содржини, што е важен предуслов за воспоставување на дијалог (Klaić: 2000, 32), меѓу учесниците, но и меѓу присутните домашни и странски посетители. Впрочем,

историјата на културата на почвата на Македонија, кн. 12. Скопје: МАНУ, 167–171.

⁴¹ Повеќе за средновековниот црковен пејач и композитор видете повеќе во: Ортаков, 2003: 41–51; Голабовски, 1997: 87–97; Панов, 1993: 87–97.

⁴² Женскиот хор „Злата Мегленска“ е формиран во 1996 г. при Македонската православна црква на иницијатива на музичкиот педагог и диригент Летка Димовска-Полизова (2021). Концерт на хорот „Св. Злата Мегленска“ по повод jubileјот 25 години“. Независен. URL: <https://nezavisen.mk/koncert-na-horot-sv-zlata-meglenska-po-povod-jubilejot-25-godini/> (датум на пристапување: 30 март 2025).

⁴³ Повеќе за животот и делото на македонскиот композитор и музички педагог С. Стојков видете во: Стојков, 2024.

улогата на музичарите изведувачи е преку интерпретацијата на музичките дела да се обединат со публиката, да го привлечат нејзиното внимание и да успеат да го задржат во фокусот на нивната виртуозност и музикалност, до самиот крај. Тоа, впрочем, е и опишано во книгата на Кристофеср Смол, во која музичките настани се именувани како „музикинг“ (изведено од глаголот [to music] за да се разберат како место за: акција, активност, процес (Small, 1998: 4) преку кои се овозможува концептот на интеркултурен дијалог.

Во согласност со фестивалските програмски содржини на фестивалот, претставниците на другите словенски народи се појавиле и во улога на изведувачи на македонското музичко творештво. Овие програмски содржини се особено од интерес за домашната публика, бидејќи таа добива можности да слуша поинакви интерпретации од оние на кои е навикната. Со оглед на тоа што самите музичари изведувачи се репрезенти на друга етничка култура, тие поинаку го доживуваат македонското музичко творештво, а тоа придонесува да имаат поинаков пристап кон оформувањето на музичката приказна и на нејзината интерпретација. Тука, како што наведува Ј. С. Арнаутовиќ можеме да зборуваме за манифестација на интеркултурен дијалог на самата фестивалска програма (Арнаутовиќ, 2014: 112).

Во таа насока биле интерпретирани концертите на: „Сараевскиот гудачки квартет“, кој, на 17 јули во 2003 г., во состав на: Цевад Шабанагиќ, Гордана Блажиновиќ (виолини), Паша Андрончук и Саша Значонок (виолончело), од Босна и Херцеговија, во црквата Св. Софија, покрај интерпретација на делата од Рада Нуиќ од Босна и Херцеговина, Ѓевалхудин (Ѓело) Јусиќ и Томислав Ухлиќ од Хрватска, се претставиле и со изведба на делата од Д. Шуплевски од Македонија (Вечерна програма, 2003: 17). На 20 август истата година фестивалот со настапот на хорот „Колегиум Музикум“, од Србија и Црна Гора, под диригентската палка на Даринка Матиќ-Маровиќ, од Србија, бил свечено затворен. Во црквата Св. Софија биле изведени

музичките дела на Тома Прошев,⁴⁴ В. Николовски и Јана Андреевска од Македонија (Вечерна програма, 2003: 82).

Делата на композиторите претставници на разните словенски народи, меѓу кои и на македонскиот, биле застапени и во репертоарите на хоровите: „Православие“, кој, под раководство на Татјана Коцева-Христова, од Бугарија, на 10 август 2004 г. во црквата Св. Софија извел дела од: А. Архангелски и Јане Коцабашија⁴⁵ од Македонија, Игор Стравински, Д. Бортњански и Николај Кедров од Русија, Д. Христов од Бугарија (Вечерна програма, 2004: 62). Исто така и хорот „Глинка“ под диригентската палка на Владислав Чернушенко, од Русија на 3 август 2005 г. се претставил со изведба на делата од Д. Бортњански, С. Рахмањинов, Георги В. Свиридов и П. И. Чајковски од Русија, А. Архангелски и Т. Скаловски од Македонија (Вечерна програма, 2005: 56)

Претставниците на другите словенски народи се појавувале и во улога на солисти, кои, на своите инструменти, во придружба на пијано, камерен или симфониски оркестар, изведувале дела од македонското музичко творештво. Меѓу нив се вбројуваат: солистите Масимо Мерчели (флејта) и Евгенија Басалаева, од Украина, кои, во придружба на Камерниот оркестар на националното радио на Украина, под диригентската палка на Вјачеслав Блинов, од Украина, концертирале на 27 јули во 2002 г. во црквата Св. Софија. Пред пошироката јавност, покрај делата на: Ј. Хајдн, Ј. С. Бах, Франц Шуберт, Макс Вебер, Фриц Крајслер, Феликс Менделсон, се претставиле и со изведбата на музичките дела на Т. Прошев од Македонија (Вечерна програма, 2002: 32). Репертоарот на Марко Јосифовски (виолина), од Србија

⁴⁴ Повеќе за македонскиот композитор Т. Прошев (1931, Скопје –1996, Скопје) видете во: Жанина, Ралева. (2004). Тома Прошев (1931 –1996). Старделов, Г. (Ур.). Музиката на почвата на Македонија од Атанас Бадев до денес: прилози за истражувањето на историјата на културата на почвата на Македонија, кн. 12. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 103–108.

⁴⁵ Јане Коцабашија (1942, Купа, Кукушко) –македонски композитор, истакнат научен деец, долгогодишен член на Сојузот на композиторите на Македонија и член на Дукљанската академија на науките и уметностите во Црна Гора (Димков, 2022).

и Црна Гора, исто така содржел дела од македонското творештво. Во пијано-придружба на Александар Сердар, од Србија и Црна Гора, покрај делата на: Л. В. Бетовен, Николо Паганини и Ј. Франк на подиумот во црквата Св. Софија, на 28 јули во 2003 г., изведувале и дела од композиторот Р. Аврамовски од Македонија (Вечерна програма, 2003: 39). На 21 јули во 2005 г. на подиумот во црквата Св. Софија солистот Немања Радуловиќ (виолина), од Србија и Црна Гора, во придружба на Камерниот оркестар „Св. Ѓорѓе“, од Белград, под раководство на диригентот Петар Јосифовски, Србија и Црна Гора, покрај делата на: Георг Ф. Хендел, Бела Барток и Феликс Менделсон, пред фестивалската публика интерпретирал и дела од композиторот С. Стојков од Македонија (Вечерна програма, 2005: 22). Истата година, на 16 август, од страна на солистот Сергеј Судзиловски (виолончело), од Русија, во пијано-придружба на Валери Стефановски, од Македонија, во црквата Св. Софија, покрај музичките дела на: Ј. С. Бах, Дмитриј Шостакович, Алфред Х. Шнитке, биле изведувани, исто така, дела од македонскиот композитор Р. Аврамовски (Вечерна програма, 2005: 75).

Заклучок

Анализата на вечерните фестивалски програми во првата половина на XXI век ни укажува дека со примената на разновидната програмска содржина, не само што се потврдува високото реноме на фестивалот изградено низ годините, туку уште повеќе се придонесува за натамошно продолжување на традицијата за презентација и за афирмација на различните културни традиции и вредности, коишто, со посредство на емоционалното доживување на музиката, обединето продолжуваат по патот за интензивна соработка и меѓусебно почитување на различните национални култури. Имено, музичката уметност ја има улогата да биде архитект на соживот и заедничка соработка меѓу народите и државите, а уметниците да бидат медијатори на разбирањето меѓу нив.

Извори:

- Батковски, Љубен. (1975). Програма „Охридско лето 1975“, Охрид – Југославија. Охрид: Дирекција на „Охридско лето“, без пагинација [Batkovski, Ljuben. (1975). Programa „Ohridsko leto 1975“, Ohrid – Jugoslavija [Program Ohrid Summer festival 1975, Ohrid –Yugoslavia]. Ohrid: Direkcija na „Ohridsko leto“, bez paginacija (In Macedonian).
- Вечерна програма на фестивалот „Охридско лето“ (2001). Охрид: „Охридско лето“, 8 –48 [Večerna programa na festivalot „Ohridsko leto“ (2001) [Evening program of the Ohrid Summer Festival. Ohrid: „Ohridsko leto“, 8 –48] (In Macedonian).
- Вечерна програма на фестивалот „Охридско лето“ (2002). Охрид: „Охридско лето“, 8 –57 [Večerna programa na festivalot „Ohridsko leto“ (2002) [Evening program of the Ohrid Summer Festival. Ohrid: „Ohridsko leto“, 8 –57] (In Macedonian).
- Вечерна програма на фестивалот „Охридско лето“ (2003). Охрид: „Охридско лето“, 6 –82 [Večerna programa na festivalot „Ohridsko leto“ (2003) [Evening program of the Ohrid Summer Festival. Ohrid: „Ohridsko leto“, 6 –82] (In Macedonian).
- Вечерна програма на фестивалот „Охридско лето“ (2004). Охрид: „Охридско лето“, 4–83 [Večerna programa na festivalot „Ohridsko leto“ (2004) [Evening program of the Ohrid Summer Festival. Ohrid: „Ohridsko leto“, 4 –83] (In Macedonian).
- Вечерна програма на фестивалот „Охридско лето“ (2005). Охрид: „Охридско лето“, 4–83 [Večerna programa na festivalot „Ohridsko leto“ (2005) [Evening program of the Ohrid Summer Festival. Ohrid: „Ohridsko leto“, 4 –83] (In Macedonian).
- Вечерна програма на фестивалот „Охридско лето“ (2006). Охрид: „Охридско лето“, 4–83 [Večerna programa na festivalot „Ohridsko leto“ (2006) [Evening program of the Ohrid Summer Festival. Ohrid: „Ohridsko leto“, 4 –83] (In Macedonian).
- Вечерна програма на фестивалот „Охридско лето“ (2008). Охрид: „Охридско лето“, без пагинација [Večerna programa na festivalot „Ohridsko leto“ (2008) [Evening program of the Ohrid Summer Festival. Ohrid: „Ohridsko leto“,bez paginacija] (In Macedonian).
- Вечерна програма на фестивалот „Охридско лето“ (2010). Охрид: „Охридско лето“, 6–84 [Večerna programa na festivalot „Ohridsko leto“ (2010) [Evening program of the Ohrid Summer Festival. Ohrid: „Ohridsko leto“, 6 –84] (In Macedonian).
- Димоска, Ангелина. (2004). Заврши 44 издание на фестивалот „Охридско лето“. Време, 16 [Dimoska, Angelina. (2004). Završi 44

- izdanie na festivalot „Ohridsko leto“ [The 44th edition of the „Ohrid Summer Festival“ has come to an end]. *Vreme*, 16 (In Macedonian).
- Жабева Папазова, Јулијана. (2008). Свежа интерпретација на фолклор: концерт на оркестарот „Синфониета“ – Софија, Охридско лето. *Дневник*, бр. 3728, 16 [Žabeva Papazova, Julijana. (2008). Sveža interpretacija na folklor: concert na orkestarot „Sinfonietta“ – Sofia, Ohridsko leto [Fresh Interpretation of Folklore: Concert of the „Sinfonietta“ Orchestra – Sofia, Ohrid Summer festival]. *Dnevnik*, No. 3728, 16] (In Macedonian).
- Иванова, Тина. (2005). Железен репертоар во музичко-сценската уметност: јубилејно 45 издание на „Охридско лето“. *Утрински весник*, 16 [Ivanova, Tina. (2005). Železen repertoar vo muzičko-scenskata umetnost: jubilejno 45 izdanie na „Ohridsko leto“ [Iron Repertoire in the Musical and Performing Arts: 45th Edition of „Ohrid Summer Festival“]. *Utrinski vesnik*, 16 (In Macedonian).
- Каракаш, Бранко. (1956). Опера „Лучија ди Ламермур“ од Гаetano Доницети. *Нова Македонија* бр. 3709, 4 [Karakaš, Branko. (1956). Opera „Lučija di Lamermur“ od Gaetano Doniceti [Opera „Lucia di Lammermoor“ from Gaetano Donizetti]. *Nova Makedonija*, No. 3709, 4. (In Macedonian).
- Лична аудиоархива на авторката: грамофонска плоча „Фестивал на забавни мелодии „Скопје 71“. Југославија: Продукција на РТВ Скопје и Продукција РТВ [Lična audioarhiva na avtorkata: gramofonska ploča „Festival na zabavni melodii „Skopje 71“ [Vinyl record „Festival of Entertainment Melodies „Skopje 71“] Yugoslavia: Produkcija na RTV Skopje I Produkcija RTB (In Macedonian).
- Митревска, Н. (1971). Пресудната храброст во Света Софија. *Нова Македонија*, бр. 8789, 8 [Mitrevska, N. (1971). Presudnata hrabrost vo Sveta Sofija [The Decisive Courage in the Church of St. Sophia]. *Nova Makedonija*, No. 8789, 8 (In Macedonian).
- Кортошев, Васил (1952). Гостување на членови на операта. *Нова Македонија*, бр. 2396, 4 [Kortošev, Vasil. (1952). Gostuvanje na členovi na operata [Guest Members of the Opera] *Nova Makedonija*, No. 2396, 4 (In Macedonian).
- Кортошев, Васил (1953). Концертниот живот во изминатата 52. *Нова Македонија*, бр. 2516, 11 [Kortošev, Vasil. (1952). Koncertniot život vo izminatata 52 [Concert Life in the Past 52] *Nova Makedonija*, No. 2516, 11 (In Macedonian).

- Чучков, Владо. (1961). Мошне корисна иницијатива. Нова Македонија, бр. 5318, 4 [Čučkov, Vlado. (1961). Mošne korisna inicijativa [A Very Useful Initiative]. Nova Makedonija, No. 5318, 4 [In Macedonian].
- III., A (1955). „Бал под маски“ на скопската сцена. Нова Македонија бр. 13, 10 [Š., A. (1955). „Bal pod maski“ na skopskata scena [„Ball in Disguise“ on the Skopje Stage]. Nova Makedonija, No. 13, 10 (In Macedonian).

References/Литература:

- Анастасова-Чадиковска, С., Р. Нолчева-Ангеловска. (2020). Фестивалска приказна: Охридско лето: 1961– 2020. Охрид: Фестивал „Охридско лето“ [Anastasova-Čadikovska, S.; P. Nolčeva-Angelovska. (2020). Fetivalska prikazna: Ohridsko leto 1961–2020 [A festival story: Ohrid Summer 1961–2020]. Ohrid: Festival „Ohridsko leto“ (In Macedonian).
- Анастасова-Чадиковска, С., Р. Нолчева-Ангеловска. (2010). Meta Sonorem: Зад звукот. Скопје: Музички издавачки центар [Anastasova-Čadikovska, S.; P. Nolčeva-Angelovska. (2010). Meta sonorem: Zad Zvukot [Meta sonorem: Behind the Sound]. Skopje: Muzički izdavački centar (In Macedonian).
- Анастасова-Чадиковска, Снежана. (2000). Охридско лето – Светски музички центар. Во: 40 години „Охридско лето“. Охрид: Фестивал „Охридско лето“, 29 –46 [Anastasova-Čadikovska, Snežana. (2000). Ohridsko leto –Svetски muzički centar. [Ohrid Summer Festival: World Music Center] In: 40 godini „Ohridsko leto“. Ohrid: „Festival Ohridsko leto“, 29 –46 (In Macedonian).
- Анастасова-Чадиковска, С., Т. Арсовски. (1990). Фестивал „Охридско лето“: 1961–1990. Охрид: Фестивал „Охридско лето“. [Anastasova-Čadikovska, S., Т. Arsovski. Festival „Ohridsko leto“: 1961–1990 [Ohrid Summer Festival: 1961– 1990]. Ohrid: Festival „Ohridsko leto“ (In Macedonian).
- Голобовски, Сотир. (1997). Свети Јован Кукузел. Во: Годишен зборник на Богословскиот факултет „Свети Климент Охридски“, 89 –106 [Golabovski, Sotir. (1997). Sveti Jovan Kukuzel [Saint John Koukouzeles]. In: Godišen zbornik na Bogolsovskiot fakultet „Sveti Kliment Ohridski“, 89 –106 (In Macedonian).
- Диденко, Наташа. (2023). Претставници стожери на современата музичка култура во Македонија –по повод 110 години од нивното раѓање (1909 – 2019). Ѓоргиев, Д. (Ред.). Во: Духовната и материјалната култура низ процеси и личности од Македонија (XVIII – XX век). Скопје: Македонска академија на науките и

- уметностите, 185 – 206 [Didenko, Nataša. (2023). Pretstavnici stožeri na sovremenata muzička kultura vo Makedonija –po povod 110 godini od nivnoto raѓanje (1909 – 2019) [Representatives of the Pillars of Contemporary Music Culture in Macedonia on the Occasion of the 110th Anniversary of their Birth (1909 – 2019). Ćorgiev, D. (Ed.). In: Duhovnata i materijalnata kultura niz procesi i ličnosti od Makedonija (XVIII –XX vek) [Spiritual and Material Culture Through Processes and Personalities from Macedonia (XVIII – XX Century)]. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite, 185 – 206 (In Macedonian).
- Коларовска-Ѓмирја, Викторија. (2004). Ристо Аврамовски. Старделов, Г. (Ур.). Во: Музиката на почвата на Македонија од Атанас Бадев до денес: прилози за истражувањето на историјата на културата на почвата на Македонија, кн. 12. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 137 – 141 [Kolarovska-Gmirja, Viktorija. (2004). Risto Avramovski. Stardelov, G. (Ed.). In: Muzikata na počvata na Makedonija od Atanas Badev do denes: prilozi za iztražuvanjeto na istorijata na kulturata na počvata na Makedonija, kn. 12 [The Music of the Soil of Macedonia by Atanas badev to the Present: Contribution to the Study of the History of the Soil Culture of Macedonia, b. 12]. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite, 137 – 141] (In Macedonian).
- Коларовска-Ѓмирја, Викторија. (2004). Гоце Коларовски. Старделов, Г. (Ур.). Во: Музиката на почвата на Македонија од Атанас Бадев до денес: прилози за истражувањето на историјата на културата на почвата на Македонија, кн. 12. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 167 – 171 [Kolarovska-Gmirja, Viktorija. (2004). Goce Kolarovski. Stardelov, G. (Ed.). In: Muzikata na počvata na Makedonija od Atanas Badev do denes: prilozi za iztražuvanjeto na istorijata na kulturata na počvata na Makedonija, kn. 12 [The Music of the Soil of Macedonia by Atanas badev to the Present: Contribution to the Study of the History of the Soil Culture of Macedonia, b. 12]. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite, 167 – 171 (In Macedonian).
- Кузман, П. и др. (2000). Фестивал: Охридско лето: 40 години. Охрид: Фестивал „Охридско лето“. Kuzman, P. et al. (2000). Festival: Ohridsko leto 40 godini [40 years: Ohrid Summer Festival]. Ohrid: Festival, Ohridsko leto“ (In Macedonian).

- Каракаш, Б. (1970). Музичките творци во Македонија. Скопје: [Karakas, B. (1970). Muzičkite tvorci vo Makedonija [Music Creators in Macedonia]. Skopje: Makedonska kniga (In Macedonian).
- Коловски, М. (2000). Томислав Зоографски: живот и творештво. Скопје: Музички издавачки центар – МИЦ [Kolovski, M. (2000). Tomislav Zografski: život i tvoreštvo [Tomislav Zografski: Life and Work]. Skopje: Muzički izdavački centar –MIC (In Macedonian).
- Насев, С. (2012). Избрани драми. Струмица: Тивериополска филмска алијанса Астерфест [Nasev, S. Izbrani drami [Selected Dramas]. Strumica: Tiveriopolska filmska alijansa (In Macedonian).
- Ортаков, Бојан. (2003). За музички убавото во епохата на Јован Кукузел. Музика: списание за музичка култура. Скопје: Сојуз на композитори на Македонија, 41–51 [Ortakov, B. (2003. Za muzički ubavoto vo epohata na Jovan Kukuzel [On the Musical Beauty in the Age of John Koukouzeles]. Muzika: spisanie za muzička kultura. Skopje: Sojuz na kompozitori na Makedonija 41–51 (In Macedonian).
- Панов, Бранко. (1993). Кон прашањето за личноста и дејноста на Јован Кукузел. Македонски фолклор, бр. 26, 87–97 [Panov, Branko. (1993). Kon prašanjeto za ličnostta i dejnosta na John Koukouzeles.[On the Question of the Personality and Activities of John Koukouzeles] Makedonski folklor, No. 26, 87–97 (In Macedonian).
- Петровски, Ј. (1975). Ана Липша-Тофовиќ: 25 години уметничка активност. Скопје: Македонска опера и балет [Petrovski, J. (1975). Ana Lipša-Tofovik: 25 godini umetnička aktivnost [Ana Lipša-Tofovik: 25 Years of Artistic Activity]. Skopje: Makedonska opera I balet (In Macedonian).
- Ралева, Жанина. (2004). Тома Прошев (1931 –1996). Старделов, Г. (Ур.). Во: Музиката на почвата на Македонија од Атанас Бадев до денес: прилози за истражувањето на историјата на културата на почвата на Македонија, кн. 12. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 103 –108 [Raleva, Žanina. (2004). Toma Prošev (1931 – 1996). Stardelov, G. (Ed.). In: Muzikata na počvata na Makedonija od Atanas Badev do denes: prilozi za iztražuvanje to na istorijata na kulturata na počvata na Makedonija, kn. 12 [The Music of the Soil of Macedonia by Atanas badev to the Present: Contribution to the Study of the History of the Soil Culture of Macedonia, b. 12]. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite, 103 – 108 (In Macedonian).]
- Ристовски, Б. (ред.). (2009). Македонска енциклопедија т.1. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите [Ristovski, B. (Ed). (2009). Makedonska enciklopedija t.1 [Macedonian Encyclopedia T. 1].

- Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite (In Macedonian).
- Ристовски, Б. (ред.). (2009). Македонска енциклопедија т.2. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите [Ristovski, B. (Ed). (2009). Makedonska enciklopedija t.1 [Macedonian Encyclopedia t. 2]. Скопје: Makedonska akademija na naukite i umetnostite (In Macedonian).
- Старделов, Г. (1985). Фестивал „Охридско лето“ : 1961–1985. Охрид: Фестивал „Охридско лето“ [Stardelov, G. (1985). Festival „Ohridsko leto“: 1961–1985 [Ohrid Summer Festival: 1961–1985]. Ohrid: Festival „Ohridsko leto“] (In Macedonian).
- Слејанска, Стела. (2004). Димитрије Бужаровски. Старделов, Г. (Ур.). Во: Музиката на почвата на Македонија од Атанас Бадев до денес: прилози за истражувањето на историјата на културата на почвата на Македонија, кн.12. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 147–151 [Slejanska, Stela. (2004). Dimitrije Bužarovski. Stardelov, G. (Ed.). In: Muzikata na počvata na Makedonija od Atanas Badev do denes: prilozhi za iztražuvanjeto na istorijata na kulturata na počvata na Makedonija, kn. 12 [The Music of the Soil of Macedonia by Atanas badev to the Present: Contribution to the Study of the History of the Soil Culture of Macedonia, b. 12]. Скопје: Makedonska akademija na naukite i umetnostite, 147–151 (In Macedonian).
- Стојков, С. (2024). Мојот творечки пат: монографија. Скопје: С. Стојков (Stojkov, S. (2024). Mojot tvorečki pat: monografija [My Creative Path: A monograph]. Скопје: S. Stojkov (In Macedonian).
- Тодорчевска, Ј. (2004). Сто македонски години: 1903-2003: енциклопедиски речник. Павловски, Ј. (ред.). Скопје: МИ-АН, 479 [Todorčevska, J. (2004). Sto makedonski godini: 1903-2003: enciklopediski rečnik [1903-2003: An Encyclopedia Dictionary]. Скопје: MI-AN, 479 (In Macedonian).
- Чанакевиќ, Маја. (2000). 40 година живот и работа на фестивалот „Охридско лето“. Во: 40 години „Охридско лето“. Охрид: Фестивал „Охридско лето“. 21–28 [Čanačević, Maja. (2000). 40 godini život i rabota na festivalot „Ohridsko leto“ [40 Years of Life and Work at the Ohrid Summer Festival] In: 40 godini „Ohridsko leto“ Ohrid: Festival „Ohridsko leto“, 21–28 (In Macedonian).
- Anastasovska-Čadikovska, S.. et al. (2010). 50 years Ohrid Summer. Festival Ohrid: Ohrid Summer Festival.
- Арнаутовић, С., Ј. (2014). Музички фестивали у Србији у првој деценији 21 века као места интеркултурних дијалога. Докторска дисертација.

- Београд: Факултет музичке уметности [Arnautović, S. J. (2004). Muzički festivali u Srbiji u prvoj deceniji 21 veka kao mesta interkulturnih dijaloga [Music Festivals in Serbia in the First Decade of the 21 Century as places of Intercultural Dialogue]. Doktorska disertacija. Beograd: Fakultet muzičke umetnosti (In Serbian).
- Arts Festivals' Declaration on Intercultural Dialogue, Signing book. (2008). Brussels, Belgium: European Festivals Association.
- Council of Europe. (2008). White paper on Intercultural Dialogue „Living Together as Equals in Dignity “. Strasbourg: Council of Europe.
- Jelošić, Lucija (2021). Mjuzikl –razvoj žanra i tehnički aspekti pjevanja [The Musical –The Development of the Genre and the Technical Aspects of Singing] (Diplomski rad). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Muzička akademija (In Serbian).
- Kolovski, Marko (2010). 1991–2000 with new enthusiasm towards new creative heights. In: 50 years Ohrid Summer Festival. Ohrid:Ohrid Summer Festival, 164 –167.
- Kolovski, Marko. (2010). 2001–2009 with dignity towards the golden jubilee. In: 50 years Ohrid Summer. Ohrid: Ohrid Summer Festival, 223 –229.
- Klaić, Dragan. (2000). Challenges and Strategies. K. Hanse.
- Недељковић, И, Т., Њежић и др. (2009). Јовановић, Ж. (Ур). Позориште на Теразијама шездесет година 1949 –2009. Београд: Позориште Теразијама [Nedeljković, I. T. Nježić et al. (2009). Jovanović, Ž (Ed.). Pozorište na Terazijama šezdeset godina 1949 –2009 [Theatre at Terazije for Sixty Years 1949 –2009]. Beograd: Pozorište Terazijama (In Serbian).
- Small, Christofer. (1988). Musicking: The Meanings of Performing and Listening. Middletown: Wesleyan University Press.
- Vuljević, Ivo, Raković, Vidoje, Biščan, Mladen. (1984) 30 godina Muzičke omladine 1954 –1984 [30 Years of Young Musicians 1954 –1984]. Zagreb: Muzička omladina Zagreba i Hrvatske (In Serbian).

Интернет:

- Arts Festivals' Declaration on Intercultural Dialogue (2008). URL: <https://ifacca.org/news/2008/12/02/arts-festivals-declaration-intercultural-dialogue/> (accessed February 22, 2025).
- В. В. Ладислав Перлдик. Енциклопедија Српског народног позоришта [L.V. Ladislav Perldik [Ladislav Perldik]. Novi Sad: Encklopedija Srpskog narodnog pozorišta] URL: <https://www.snp.org.rs/enciklopedija/?p=8581> (accessed February 14, 2025) (In Serbian).

- Council of Europe (2003), Declaration on Intercultural dialogue and conflict prevention, Opatija, 22 oktober. URL: http://www.coe.int/t/e/com/files/ministerial_conferences/2003-culture/declaration.asp (accessed March 08, 2025).
- Димков, Тони. (2022). Потврдено академско портфолио на македонскиот композитор Јане Коџабашија. Слободен печат [Dimkov, Toni. (2022). Potvrdeno akademsko portfolio na makedonskiot kompozitor Jane Kodžabašija [Academic Portfolio of Macedonian composer Jane Kodžabašija]. Sloboden pečat. URL: <https://www.slobodenpecat.mk/potvrdeno-akademsko-portfolio-na-makedonskiot-kompozitor-jane-kodzhabashija/> (accessed March 27, 2025) (In Macedonian).
- (2021). Концерт на хорот „Св. Злата Мегленска“ по повод јубилејот 25 години“.
- Независен. (2021). Koncert na horot „Sv. Zlata Meglenska“ po povod 25 jubilejot 25 godini [Concert of the Choir of „St. Golden Meglen“ on the Occasion of the 25th Anniversary]. Nezavisen]. URL: <https://nezavisen.mk/koncert-na-horot-sv-zlata-meglenska-po-povod-jubilejot-25-godini/> (accessed March 27, 2025) (In Macedonian).
- Festival Association: Ohrid Summer Festival. URL: <https://www.europeanfestivals.eu/members?q=Ohrid%20Summer> (accessed February 19, 2025)
- Kenrick, John. Musicals on stage: A capsule History. The cyber encyclopedia of musical theatre, film and television. URL: <https://www.musicals101.com/stagecap.htm> (accessed March 23, 2025).
- Musical Theatre. New world Encyclopedia. URL: https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Musical_Theater (accessed March 03, 2025).
- Royston, Peter. Kiss Me, Kate: The Love Connection (originally published in Center Stage Magazine, Winter, Spring 2002). URL: <https://www.portwashington.com/moveweb/Guidewrite/kissmekate.html> (accessed. March 20, 2025).

УДК: 910.4(497.7)"1900"

УДК: 323.1(=163.3):316.7

УДК: 930.85(497.7)

DOI:

МАКЕДОНСКОТО ПРАШАЊЕ ВО ФОКУСОТ НА РУСКАТА ЕКСПЕДИЦИЈА – „МАКЕДОНИЈА 1900 ГОДИНА“

Јасминка Ристовска-Пиличкова

Институт за фолклор – Скопје

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

Клучни зборови: Румелија, македонското прашање, експедиција, геополитика на Балканот, претензии, идентитет, асимилирање, пропаганда, славистички перцепции, Кондаков, Лавров, Мисирков

Резиме: Посочениот труд дава осврт на македонското прашање во однос на руската „Македонска експедиција“, предводена од академик Н. П. Кондаков, нејзиното патешествие низ Македонија во предворјето на Илинденското востание, поделбите и согледувањата што произлегле од неа, а кои имале длабок импакт во случувањата на Балканот во периодот за време и по распаѓот на Отоманската Империја.

Предмет на анализа се преписките и согледувањата на членовите на оваа научна експедиција, меѓу кои се лингвистот и славистот П. А. Лавров и историчарот П.Н. Миљуков, поврзани со геополитичката состојба на Балканскиот Полуостров и положбата на македонското население во тој период. Оваа експедиција истовремено е значајна и поради средбата на Крсте П. Мисирков со П. А. Лавров, кој подоцна ќе стане негов ментор и подржувач во неговите истражувања за македонските говори, јазик, идентитет и култура.

Во прилог на трудот се дава избор на фотоматеријали од оваа експедиција, дел од архивската збирка на Институтот за фолклор „Марко Цепенков“ – Скопје, во кои се зборува за исклучителното значење што ја има оваа научна експедиција во: историографските, византолошките, славистичките, македонистичките, археолошките и лингвистичките истражувања, како и за историскиот континуум на Охридската архиепископија и на нејзините сакрални реликти.

THE MACEDONIAN QUESTION IN THE FOCUS OF THE RUSSIAN EXPEDITION - "MACEDONIA 1900"

Jasminka Ristovska-Pilickova

Institute of folklore, Skopje
Ss. Cyril and Methodius University in Skopje

Keywords: Rumelia, Macedonian question, expedition, geopolitics of the Balkans, claims, identity, assimilation, propaganda, Slavic perceptions, Kondakov, Lavrov, Misirkov.

Summary: The aforementioned work provides a review of the Macedonian question in relation to the Russian "Macedonian Expedition", led by the academician N.P. Kondakov, its journey through Macedonia in the run-up to the Ilinden Uprising, the divisions and insights that emerged from it, which had a profound impact on the events in the Balkans in the period during and after the collapse of the Ottoman Empire.

The subject of analysis is the correspondence and insights of the members of this scientific expedition, including the linguist and Slavist P. A. Lavrov and the historian P.N. Miljukov, related to the geopolitical situation on the Balkan Peninsula and the position of the Macedonian population in that period. This expedition is also significant because of the meeting of Krste P. Misirkov with P.A. Lavrov, who would later become his mentor and supporter in his research on Macedonian dialects, language, identity and culture.

In addition to the paper, there is a selection of photo materials from this expedition, part of the archival collection of the Institute of Folklore "Marko Cepenkov" - Skopje, which speak of the exceptional significance that this scientific expedition has in historiographical, Byzantine, Slavic, Macedonian, archaeological and linguistic research, as well as for the historical continuity of the "Ohrid Archbishopric" and its sacral relics.

Во посочениот труд се дава осврт на историското и на културолошкото значење на руската научна експедиција „Македонија, 1900 год.“, раководена од академик Н. П. Кондаков, како и влијанието што го имала таа врз решавањето на

македонското прашање во почетокот на 20 век. Целокупната фотографска збирка од оваа експедиција, со над 700 фотографии, од кои поголемиот дел се непознати за македонската јавност, денес се чуваат во Архивата на ЈНУ Институт за фолклор „Марко Цепенков“ (АИФ).¹ (Ристовска Пиличкова 2024; Апостолова Чаловска, Ристовска Пиличкова 2024; Апостолова Чаловска, Ристовска Пиличкова 2023).

Македонската експедиција – цели, насоки, движење

Кон крајот на XIX и на почетокот на XX век, на залезот на Отоманската Империја, вниманието на светската наука ќе ја привлечат нејзините балкански провинции, како регион исклучително богат со културно наследство од предисторискиот, античкиот и доцноантичкиот, а пред сè, од средновековниот период. Притоа, бројни странски истражувачи ќе патуваат низ целата територија на некогашната империја Византија, мапирајќи го и евидентирајќи го културното наследство од најразлична природа. Во тие бурни и неизвесни времиња, присуството на странските истражувачки мисии, односно меѓународниот научен интерес за балканските провинции на Отоманската Империја, несомнено бил обоен со подлабоки идеолошко-политички тонови.

¹ Посочената архивска фотозбирка е подарок од Руската академија на науките (РАН) како резултат на долгогодишната научна соработка со Институтот за фолклор „Марко Цепенков“ – Скопје и личните залагања на тогашниот директор д-р Севим Пиличкова во соработка со вицепретседателот на „Друштвото на ориенталисти“ („Общество востоковедов“) при РАН, Д-р Димитриј Димитријевич Васиљев (Димитрий Д. Васильев) и Фотоархивата на „Институтот за историја на материјалната култура – Н. Ј. Мара“ („Институт Истории Материальной Культуры им. Н.Я Марра“) при РАН, под раководство на Галина Вацловна Длуженска. Поголемиот број од фотографиите од оваа збирка вкупно (749), во Русија се пристигнати во ноември, во 1924 год. Подготовката за реализацијата на ова научна соработка се одвивала во периодот од 2001 до 2003 год., кога истите материјали биле донесени во Институтот за фолклор од страна на тогашниот претседател на Научниот совет на Институтот за фолклор, д-р Боне Величковски (посочените инфомации се преземени од официјалната преписката помеѓу наведените институции, во чие учество имаше и авторот на овој текст).

Како резултат на геополитички состојби поврзани со Отоманската Империја, како и засилениот интерес кон Македонија како искупиелно богат, но и стратешки важен геополитички регион на Балканот во тој период, рускиот император, големиот кнез Константин Константинович Романов одлучува, на преминот меѓу XIX век и XX век, на територијата на тогашна Румелија, да реализира голема научна експедиција предводена од академик Никодим Павлович Кондаков (1844 – 1925), тогашен истакнат историчар и академик на Петровградската академија на науките. Покрај Н. П. Кондаков, во тимот учествувале и универзитетски професори и научници, како што се: Павел Николаевич Миљуков (историчар), Пјотр Алексеевич Лавров (лингвист – славист), Пјотр Петрович Покришкин (архитект и историчар на архитектурата) и Дмитриј Константинович Крајнев (уметник и фотограф), придружени од одреден број асистенти и ученици.

Оваа комплексна научноистражувачка експедиција ќе патува низ поголем дел на тогашната територија на Македонија, односно на територијата на тогашна Румелија, од што ќе произлезат низа научни согледувања, обсервации и трудови, меѓу кои, како најзначајно дело се издвојува книгата на Кондаков: „Македонија: Археолошко патешествие“. Покрај низата регистрирани културно-историски споменици сочувани на почвата на Македонија во нејзините историско-етнографски граници, од античкиот и од средновековниот, византиски период, во фокусот на оваа експедиција биле и бројните артефакти и сакрални предмети поврзани со црквното наследство на Охридската архиепископија (при посетата на Охрид се направени 91 фотографија), кои имаат исклучително значајно исторско, културно и религиско значење. Од оваа експедиција, посебен интерес побудуваат и сцените со етнолошка содржина, како и низата битови и пејзажни фотографии, направени од пределите низ коишто поминувале, збогатени со: забелешки, согледувања и реминисценции од посоченото „патешествие“ на Кондаков низ Македонија со останатите учесници од оваа експедиција.

Големата научна експедиција во Македонија траела во период од три месеци, во летото, во 1900 година. Од Одеса (на

Крим), таа, по морски пат, се упатила за Константинопол, каде што, во библиотеката на „Рускиот археолошки институт“ во Константинопол, ќе се одвиваат последните подготовки за експедицијата. Оттука, првите фотографии, експедицијата ќе ги направи токму во отоманската престолнина, како и патем, кон првата станица на експедицијата Солун, каде што, истражувачите, ќе се задржат подолго време (Апостолова Чаловска, Ристовска Пиличкова 2024: 29). Во согласност со зададените задачи и цели на научната експедиција, базирани во суштина на етнокултуролошка демаркација на распространетоста на македонскиот етнички елемент во однос на соседните (грчкиот, албанскиот, српскиот и бугарскиот) во граничните области, како и, политичкимотивираното разграничување на сферите на влијание на Србија и на Бугарија (Смирнов 2011: 522), таа, од Солун, како појдовна точка, ќе воспостави три итинерари, односно ќе се упати во три правци: на североисток, кон: Постол – Пела, Дојран и Сер; на северозапад, кон Охрид (преку: Воден, Лерин, Битола и Ресен, со посета и на редица попатни станици – села и манастири) и на север, по должината на течението на реката Вардар, до Скопје, до Куманово и, најнакрај, на Косово т.е. „Стара Србија“. Набргу, евидентно станало дека меѓу предводникот на експедицијата, академик Н. П. Кондаков и П. Н. Миљуков, нејзин член, постоеле суштински и идеолошки,² а потоа и лични несогласувања, кои придонеле Миљуков да дејствува речиси независно од другите членови на експедицијата. Имено, главниот фокус на Кондаков, во согласност со неговите општи професионални интереси, бил насочен кон ранохристијанските и кон византиските споменици. За разлика од него, а врз основа на претходните искуства и согледувања, стекнати во експедицијата со Ф. И. Успенски, реализирана во 1898 година, Миљуков повеќе се насочил кон: христијанските споменици од поствизантискиот период, нивната

² Всушност, П. Н. Миљуков не уживал особена наклоност од императорскиот двор. Имено, по работата како доцент на универзитетот во Москва, од 1897 година бил професор на Вишата школа во Софија, од каде што, во 1899 година, бил повлечен назад во Русија поради „политичка неподобност“ (Смирнов 2011: 519). И покрај тоа, тој бил назначен за член на експедицијата во Македонија, што зборува за нејзиното големо значење за Царството.

архитектонска типологија и фреско-живопис, како и кон истражувања од областа на етнографијата, етнологијата и на антропологијата, кои, за предводникот на мисијата, останале, во голема мера, надвор од сферата на проучување (Миљуков 1900: 201–204, цитирано кај: Бутырский и Лукин 2021: 106–107; Апостолова Чаловска, Ристовска Пиличкова, 2024: 30–31). Во прилог на ова е и недатираното писмо на Миљуков до Кондаков, во кое тој ќе укаже на некој од недоразбирањата што довеле до тоа тој, заедно со Покришкин, да ги продолжи своите истажувања (заедно со него) во т.н. експедиција „Стара Србија“, надвор од „Македонската експедиција, којашто ја раководел Н. П. Кондаков (Ристовски 1988: 21). Во ова писмо тој ќе истакне дека се судрил со неочкувани препреки, поради што бил принуден, преку недоистражените Штип и Банско, кои биле едни од местата што требало да бидат истражени, да се упати кон Матејче (покрај Куманово), каде што и се задржува извесно време. Истовремено, тој подробно го опишува започнатото петдневно патување со Покришкин (на 26 август) по „Стара Србија“, каде што, меѓу другото, биле опфатени градовите: Призрен, Гаковица, Пеќ со Патријаршијата и Митровица, при што посебно внимание било посветено на Дечанскиот манастир и на Пеќската патријаршија.³

Како резултат на нивните заострени односи, експедицијата во два наврати ќе се подели на две посебни маршрути, односно посебни „екскурзии“ (како што ги нарекува самиот Миљуков). Првин, на Миљуков му било доверено истражувањето во источна Македонија, заедно со лингвистот П. А. Лавров. Така, тие се одвоиле од главнината на групата, и од Сер, преку Валовишта (на грчки: Сидерокастро, на турски: Демир Хисар) се упатиле кон Мелник, посетувајќи го истовремено и Роженскиот манастир. Понатаму, експедицијата го посетила Петрич и, движејќи се на запад по долината на реката Струмица, навлегла во Струмичката Котлина, каде што, покрај самиот град Струмица, ги посетила селата: Дабиле, Водоча и Велјуса, со обата прочуени манастири

³ Од оваа истражувачка експедиција ќе произлезе публикацијата: П. П. Покришкин (1906) *Православная церковная архитектура XII - XVIII стол. в нынешнем Сербском королевстве*. Санкт-Петербург: Фототипия И. А. Кордовского.

и, преку Радовиш и Конче, се упатиле кон Штип и кон Ново Село, за во Велес да се придружат на главната патека на движење на останатиот дел од експедицијата, предводен од Кондаков, чија маршрута ја следела долината на Вардар кон Скопје. (Апостолова Чаловска, Ристовска Пиличкова 2024: 31).

По завршувањето на научноистражувачкиот престој во Македонија, руската експедиција се вратила на југ, во Солун, и потоа се упатила кон појдовната дестинација – Константинопол. Главна задача на оваа експедиција, како што впрочем ја дефинирал и самиот Кондаков, било „собирање материјали на самото место (...) за воспоставување на: историски, археолошки и филолошки основи, кои можат да се искористат во иднина кога се поставува крупното политичко прашање, како за современата положба на Македонија во Турската Империја, така и за нејзиниот етнички состав во однос на соседните држави и народи на Балканскиот Полуостров“. Во врска со ова, тој ќе забележи во својата книга: „Главната задача на експедицијата беше да собере материјали од лице место за идни историски и етнографски истражувања на најважните области и места во Македонија; целта беше да се стремиме кон воспоставување на такви научни историски, археолошки и филолошки темели, кои би можело да се користи во иднина при решавањето на големо политичко прашање, формирано од моменталната позиција на Македонија во Турската Империјата, како и односите со неа и нејзиниот племенски состав во однос на соседните земји и националности на Балканскиот Полуостров“ (1909: 16), нагласувајќи притоа, дека главниот собран материјал се однесува на фолклорот (народни песни, приказни, различни народни обичаи и сл.), за кој Лавров, како слависта, бил заинтересиран да го публикува во посебен труд посветен на етнографијата на Македонија (Кондаков, 1909: 36).

Лавров и Мисирков во „Македонската експедиција“

За нашето истражување, покрај за археолошките средновековни-византолошки наоди, за палеолингвистичките истражувања, истовремено и за глаголското и кирилично-епиграфско наследство, пручувани од страна на Н. П. Миљуков и

П. А. Лавров и етнографските материјали, оваа експедиција е значајна и од друг аспект, а тоа е средбата на Лавров со младиот Мисирков, тогашен студент на Петербуршкиот универзитет. Првичната нивна средба била на бродот што пловел од Одеса кон Солун, за подоцна Мисирков да го пречека Лавров во своето родно место Постол (древна Пела). Како што ќе истакне во својот извештај за експедицијата некаде кон почетокот на 1901 год., Лавров бил одушевен од Мисирковиот научноистражувачки интерес, од пројавените знаења и способности (Ристовски 1998: 24). На тој начин се создало пријателство, кое ќе трае целиот живот, при што Лавров ќе биде негов учител и ментор, кој го поттикнал Мисирков во изучувањето на македонските говори и македонското народно литературно творештво. По негова иницијатива, нешто подоцна бил распишан и специјален конкурс за наградата на Петербуршкиот универзитет со тема „Народные песни македонских славян како и этнографический источник“, што Мисирков ја изработува како своја дипломска работа под наслов „К вопросу о народности и причины популярности Македонского короля Марка“ (Български истографически архив при Народната библиотека Кирил и Методий, София, ф. 111, а.с. 20, нав. дело Ристовски 1998: 25). Во врска со ова е писмото на Лавров до академикот А. А. Шаматов од крајот на 1900/од почетокот на 1901 год., каде што пишува дека има намера да објави тема за награда со златен медал, поврзана со народните песни на „македонските славјани“ како етнографски извор, која би ја обработил Мисирков, под негово менторство. Акцентот би бил ставен на песни карактеристични за Македонија, со обработка на имињата, обичаите и традиционалните верувања, како и анализа на нивната содржина со споредбено проучувања на оние што истовремено им припаѓаат и на српската и на бугарската народна лирика и на нивната библиографска обработка (Ристовски 1974: 10–12). Подоцна, овој труд на Мисирков бил објавен во Одеса под наслов: „Южно-славянскія епическіе сказанія о женитѣѣ короля Волкашина въ связи съ вопросомъ о „Причинахъ популярности короля Марка среди южныхъ-славянъ“ (Мисирков 1909, нав. дело Ристовски 1998: 25), што претставува драгоцено сведоштво во прилог на

проучувањето на македонската народна литература, лингвистиката, фолклорот и етнологијата.

Сл. 1 Фотографија на семејство од Постол (Пела), родното место на К. П. Мисирков. АИФ инв. бр. 7033.

Покрај богатата збирка на собрани материјали од археолошки и етнографски карактер, во своето писмо од 4.12.1900 год. што Лавров му го пишува на Кондаков (набрзо по враќањето во Петербург), наведува дека добил и цел сандук со носии, кој заедно со дрвени садови и музички инструменти, чиј вкупен број изнесувал 50, ги предлага како дар на Академијата (АРАН, ф. 115, оп.2, д. 202, л. 7-7). За посочените материјали, како што ќе истакне Ристовски, нема целосен увид иако претставуваат драгоцен извор за нашата етнографска наука (Ристовски 1988: 22). Во својот труд „Раните ракописи на Крсте П. Мисирков на македонски јазик“, тој, во анализата на вкупните резултати од „Македонската експедиција“ ќе констатира дека тие сè уште не се достапни во целост, истакнуваќи дека по миграциите на некои членови на истражувачкиот тим, во условите на Октомвриската револуција, веројатно некои од материјалите биле однесени надвор од Русија. Според него, станува збор за автентични сведоштва и материјали што допрва чекаат да бидат истражени, со оглед на тоа дека во тие бурни историски денови на револуции

и војни само еден дел од материјалите и сознанијата биле презентирани на јавноста, односно дека достапните материјали во Архивот на Руската академија на науките (РАН) се само фрагментарни (Ристовски 1988: 20).

Во своите истражувања, посветени на Мисирков и на неговите улога и значење во посочената експедиција, Ристовски истакнува дека уште во Солун дошло до недоразбирање меѓу Миљуков и раководителот на експедицијата Кондаков, поради што тој бил принуден да го продолжи своите археолошко-етнографски истражување заедно со Покришкин (Ристовски 1988: 21). За ова, нешто повеќе дознаваме од неговите мемоари, во кои тој ја истакнува неусогласеноста со Н. П. Кондаков, кој трагајќи по древни споменици, перцепирани по негова замисла и „воображение“, сакал да ги игнорира („антидатура“) „набљудуваните податоци“ (Миљков 1955: 135). За разлика од истражувачките интереси на Кондаков, фокусот на Миљуков бил ставен кон објектите од постар карактер, и тоа особено кон македонските фрески од XVI и од XVII век, од старословенските натписи, како и на формата и градбата на црквите, кои, како што ќе истакне тој, биле малку интересни за Кондаков. Неслогата дошла до кулминација кога П. Н. Миљуков одбил да ги предаде своите снимки со црковен, но и со етнологски карактер, бидејќи сметал дека тие не се однесуваат на археолошките снимки и визури, кои биле во фокусот на истражувачкиот карактер на „Македонската експедиција“, во согласност со концепцијата на Кондаков. Како што ќе истакне подоцна Миљуков, овие снимки подоцна биле покажани на рускиот фотограф Лившиц, во Лондон, кој направил избор од 600-те, кои подоцна ги зголемил до размери на слики и од нив направил голема „Македонска изложба“, по што и самиот бил воодушевен од убавината на овие исклучително значајни фотографии: „Јас самиот бев поразан кога видов што излезе од моите мали делчиња“ (Миљков 1991: 135).

Во своите проучувања на Македонија е значајно да се посочи и неговата обемна студија „Христијанские древности в Западной

Македониј“ (Милуковъ 1899),⁴ во која тој ја нотира целата стилскоиконографска програма на црквите и на храмовите од Македонија, историјата и карактеристиките на секој објект, изнесувајќи вредни податоци за натписите (ктиторски, фреско-натписи, натписи врз икони и други предмети) и специфична релјефна пластика, истражувајќи ги истовремено и пештерските цркви од Преспанскиот Регион (црквата „Големиот Спас“ и „Малиот Спас“, Милуковъ 1899: 39–40), како и оние на „Голем Град“ и „Мал Град“ (Милуковъ 1899: 44–49), констатирајќи притоа дека Ресен е оаза на словенски натписи. Покрај, несомнено, значајните научни истражувања на Миљуков, во неговите „Воспоминания“, тој дава свое согледувања и за тогашните можности на Македонците и на Македонската револуционерна организација, посочувајќи на агресивната пропаганда од соседите кон нив⁵ (Милуковъ 1991: 130).

⁴ Посочената експедиција тој ја започнува од Солун со фокус на базиликата Св. Димитрија и на црквата Св. Софија и продолжува со низа други цркви и манастири од Македонија: црквата Св. Богородица од Слимничкиот манастир (Преспанско); црквата Св. Архангел од Слепченскиот манастир (с. Претор), манастирот Трескавец и црквата Св. Богородица Пречиста (Прилеп); црквата Св. Никола (с. Љуботен); црквите: Св. Спас и Св. Архангели (с. Кучевиште), Св. Пантелејмон (Скопско), Марков манастир и др.

⁵ „Тука, затоа, стигнав до северозападната граница на македонското население. Српската пропаганда тука, се разбира, се спроведуваше со посебна енергија. Но, нејзините набљудувања не ми беа достапни. Активистите на оваа пропаганда очигледно биле свесни за моите посети, но многу ретко ме контактираа. Обично, кога пристигнував на станицата, покрај групата Македонци што ме поздравуваа, забележував и еден српски „учител“ како стои настрана. Понекогаш ми зборуваа и на француски, поздравувајќи ме во име на населението и нудејќи ми да го посетам српското училиште. Создавањето на овие училишта беше првиот чекор на српската пропаганда. Турците, прогонувајќи ги бугарските училишта и цркви, не беа против да им дадат одредена поддршка на Србите против „Бугарашите“, а од локалното население секогаш имало неколку „патријаршисти“ кои ја ценеле својата позиција и се плашеле да не паднат во редовите на бугарските револуционери: праќајќи ги своите деца во овие „патријархистички“ училишта. Но, бев доволно свесен за да не станам жртва на оваа вештачка пропаганда. Македонците, секако, не ми кажаа сè што се правело во тајност. Но, тие ја отворија завесата доволно за да проценам дека бев присутен на самото раѓање на подоцнежната позната револуционерна Внатрешна организација. Знаев дека организацијата има своја тајна поштенска служба, која преку курири одржуваше контакт со сите делови

Придонес за афирмирање на кирилското епиграфско богатство во Македонија секако имаат и истражувањата на Лавров од 1914 год. (Паунова 2022: 65–66), што зборува за исклучителното значење кои овие средновековни наоди ги имаат за византолошката и славистичка наука. Интересот на Лавров, за македонскиот јазик и за средновековната црковна литература (кои се поврзани нераскинливо), се потврдува и преку проучувањето на житието на Св. Наум (Лавров, П. 1907). Токму благодареејќи на неговиот интерес за апокрифната литература „Првото житие на Свети Наум“, за прв пат било публикувано токму од него (1907), пронајдено во Зографскиот манастир, којшто го основале охридските комутополи, меѓу кои и браќата на Самуил, Арон и Давид, во чии рамки, свое место имала македонската глаголица, како и житијата на светите браќа Кирил и Методиј (Ристовска Пиличкова 2024: 144; Пандев, Ѓорѓо Димоски 2023: 19).

Согледувањата на Лавров за македонското прашање

Покрај строгонаучните дела (од над 200 научни труда), од перото на П. А. Лавров произлегле и низа други трудови и анализи меѓу кои е неговиот запис – есеј за македонското прашање, елаборирано во текстот од 12 март, во 1901 год.

на Македонија. Исто така, знаев за симпатиите на локалното население кон сопствената младина, од која потекнуваат. Четници, „комите“ на новата организација, секогаш подготвени да се скријат во најблиските планини... Овие активни елементи на тој начин биле скриени од вниманието на турските власти сè додека не се дало сигнал за почеток на отворено востание поддржано од населението. Но, движењето сè уште беше во повој: востанијата завршија со брутални одмазди, а имињата на местата и локалните херои беа внесени во анализите на револуцијата, служејќи како охрабрување за патриотската младина. ... Секако, сакав да ги посетам овие оддалечени центри на востанијата. Од Скопје отидов во Куманово. Откако се вратив во Велес, стигнав до Штип, чие име грмеше по задушеното востание и турските одмазди. Видов дека овие одмазди беа немоќни против растечкото општо расположение. Го пријавив она што го видов во „Записи од патот“ во „Русские ведомости“. Се чини дека моите „Записи“ беа преведени и на бугарски јазик. ... секако, не сè разбрав, но многу навестувања беа расфрлани – во описот на надворешните знаци за тоа што всушност се случило.“

(Николаевич Бутырский и Евгеньевич Лукин 2020: 145–150),⁶ прилезено како резултат на неговите обсервации на ситуацијата на Балканот во тој период, произлезени од посочената научна експедиција. Во текстот насловен како „Поглед на современата состојба на македонското прашање“, Лавров дава длабок пресек на политичката состојба на Балканот од крајот на 19 и од почетокот на 20 век, со посебен фокус на состојбата на населението во Македонија во рамките на Турската Империја, која, како што ќе изјави, „служи како арена за политичка борба меѓу голем број спротивставени националности: Бугари, Срби, Грци, Романци и Албанци со карактеристичните „јужњаци“. Тие жестоко ги бранат своите претензии во земјата, која всушност е под контрола на Турците, кои сè уште претставуваат импресивна сила тука“.

Анализирајќи ја состојбата на Македонците во однос на посочените несловенски народи, тој, исклучувајќи ги Романците, истакнува дека „тогаш остануваат Грците и Албанците, кои, во своите активности, се потпираат на географската близина на нивните родни земји и чија сила лежи во културното влијание на Грците и во изобилството на елементарните сили на полудивиот Албански народ, поддржан од Турците. И двете служат како сериозна пречка за успехот на словенското население потенцирајќи дека и двата фактори не можат да се игнорираат во прашањето за идната судбина на Македонија“ (Николаевич Бутырский и Евгеньевич Лукин 2020: 146). Што се однесува до Грците, тој смета дека „тие можат полесно да бидат задоволни на оние места каде што границите на грчкото кралство се граничат со континуирано грчко население“, меѓутоа состојбата е многу поинаква во населените места и градови во Македонија, каде што „грчкото население е опкружено со континуирано словенско

⁶ Посочениот текст на Лавров е објавен интегрално во рамките на истражувачки проект за проучување на научното наследство на Н. П. Кондаков, спроведено во периодот 2013 – 2015 год., со финансиска поддршка на Руската хуманитарна научна фондација (проект бр. 13-61-01004, раководител М. Н. Бутирски), како додаток на препечатувањето на книгата од Н. П. Кондаков од страна на московската издавачка куќа „Индрик“, со финансиска поддршка од Руската фондација за фундаментални истражувања (проект бр. 18-19-00264).

селско население“, истакнувајќи го притоа притисок на „грчката црква“ во однос на македонското православно население за нивно „погрчување“. Па, така, ќе изјави: „Ајде да не зборуваме веќе за тоа дека во значителен процент тие се или грцизирани Словени или гркомани, т.е. поддржувачи на грчката црква, грчкото образование. Ова се, на пример, градовите Серес, Мелник, Струмица и многу други.“ (Николаевич Бутырский и Евгеньевич Лукин 2020: 146).

Во истиот напис, тој го анализира и лбанското движење во однос на македонското население за кое истакнува дека има понаков карактер од грчкото. Па така, ќе запише: „Албанците, дејствувајќи со оружје и грабежи, се оддалечуваат од нивната територија со груба сила, раселувајќи словенското население, населувајќи се на местата што ги напуштиле во цели села, целосно окупирајќи ги земјите што им припаѓале на Словените. Ова движење достигнува најголем обем во Стара Србија и во Македонија, каде што тие ќе стигнат до Скопје. Од друга страна, тие се движат и кон јужниот дел на Македонија од Охридското Езеро до Корча, град со албанско население, па сè до Костур. Наоѓајќи поддршка ... од самиот султан“ (Николаевич Бутырский и Евгеньевич Лукин 2020: 146).. Во својата анализа за албанскиот фактор во Македонија, Лавров не го исклучува и католичкиот елемент меѓу нив, како несомнен инструмент на австриската политика во нејзините планови за напредување кон Солун, сублимирајќи притоа: „Албанците се поопасни од Грците, врз кои австриското влијание не може да се прошири“, и дека во интерес на Словените е да склучат договор со нив „што би можел да послужи како бедем против најдеструктивната желба за народите на Балканскиот Полуостров, желбата за австриски Солун“, заклучувајќи дека од словенска гледна точка, албанското прашање заслужува најголемо внимание (Николаевич Бутырский и Евгеньевич Лукин 2020: 146).

Во своето понатамошно согледување за македонското прашање тој констатира дека иако позицијата на Русија, како сила што ги застапува интересите на Словените, е сосема јасна и едноставна во однос на Грците и на Албанците, таа е многу посложена во однос на Бугарите и на Србите, дополнувајќи дека

и „двата народа се блиски со словенското население во Македонија, и по крв и по јазик, поврзани со него со историјата, заинтересирани за решавањето на македонското прашање и од економска страна, за што го заземаат првото место во целосната валидност на нивните претензии кон Македонија“ (Николаевич Бутырский и Евгеньевич Лукин 2020: 147). Во ова свое согледување за современата состојба на Македонците тој апелира дека во однос на српската и на бугарската црква и нивното влијание на територијата на Македонија тие сили не се еднакви, при што ќе ја истакне особеноактивната улога и дејствувањето на Бугарската егзархија (основана 1870 година), на која откако „и беше дадена можност да ја прошири својата сфера на влијание низ целата Турска Империја, ја помести рамнотежата во корист на Бугарите и во Македонија“, забележувајќи притоа дека бугарската црква и бугарското училиште станале моќна алатка во интерес на бугарскиот народ, кој, со воспоставувањето на Егзархијата ги ставиле Бугарите во привилегирана положба во споредба со Србите, со што дејствувањето на Српската црква била ограничена на границите на српското и на црногорското кнежевство“, констатирајќи дека „српските земји надвор од нивните граници останале без национален претставник и бранител на народните интереси, еднаков по моќ и по значење на бугарскиот егзарх“ (Николаевич Бутырский и Евгеньевич Лукин 2020: 147).

Во своите согледувања за геополитичките состојби поврзани со Балканот и за решавањето на македонското прашање тој ќе укаже на политичките настани од седумдесеттите години на 19 век како на нов фактор што на сметка на другите словенски народи во нивната ослободителна борба против османлиската власт довеле до создавање на „Голема Бугарија, која веднаш доби толку широка етнографски граници по кои беше тешко да се посака нешто повеќе“, конституирајќи притоа дека како резултат на оваа борба за ослободување на Словените од Турците била и Руската војна (Николаевич Бутырский и Евгеньевич Лукин 2020: 147–148). Па така, во својата анализа за состојбите на Балканот по Руско-турската војна (1877 – 1878) и настаните што следеле по неа, тој прашува: „И што се случи? Најголемото внимание,

најголемите напори беа насочени не кон одбрана на слободата на Босна и Херцеговина, не за да помогне во зајакнувањето на Црна Гора и Србија, сојузник на Русија уште од времето на Петар Велики, туку за да создаде Голема Бугарија. Од наша гледна точка, сметаме дека сторителот на Санстефанскиот договор е голема грешка. Но, потоа тоа овој договор беше заменет со Берлинскиот договор, при што Србите се јавија како најголеми губитници, а победници станаа Бугарите. Точно, границите на Велика Бугарија не беа реализирани. Румелија и Македонија беа одвоени од кнежевството, но беше јасно дека унијата со кнежевството на првиот регион беше само беше прашање на време, а настаните го потврдија тоа“ (Николаевич Бутырский и Евгеньевич Лукин 2020: 148).

За местото и за состојбата на Македонија и за македонското население по посочените историски случувања Лавров јасно констатира дека нема рамнотежа меѓу Бугарите и Србите, и дека под такви околности, Србите и Бугарите се „далеку еднакви по сила“, прашувајќи истовремено: „Чија ќе биде Македонија?“ по Санстефанскиот договор, кој, според него служел за остварување на „големобугарската идеја“ и за доминација на Бугарија во однос на соседните земји, вклучително и на Македонија. Па така, согласно целите и резултатите произлезени од овој договор, тој ќе истакне: „откако однапред ја предодредија Македонија во целост на Бугарите и им дадоа поддршка за нивните ексклузивни претензии кон оваа област на Турската Империја... составувачот на договорот можел да се повика на фактот дека Босна и Херцеговина била наменета за Србите. Но, откако Берлинскиот договор беше осуден на пропаст овие покраини кои требало трајно да бидат окупирани од Австрија. Така, Србите, лишени од можноста да ги обединат т.н. „српските земји“, нивниот поглед го насочиле кон Македонија, каде што, според него „можат да бараат соодветно задоволствување“ на своите аспирации за формирање на голема „српска држава“. Од тој момент, според Лавров започнува жестоката борба за доминацијата во Македонија на два тесноповрзани народа: Бугарите и Србите („Бугарите тврдоглаво одбиваат да ја разберат положбата на српскиот народ и грубо се спротивставуваат на неа“),

истакнувајќи дека во борбата за превласт и доминација над македонското население огромна улога има Бугарската егзархија во Македонија и пропагандата што ја спроведува таа преку нејзините преставници: митрополитите и архиепископите во: Охрид, Битола, Велес, Струмица, Скопје. Во оваа анализа за македонското прашање во однос на Бугарите и на Србите и нивните аспирации кон македонската територија, кон македонскиот народ и култура, тој дава осврт и на можната судбина на македонскиот јазик, односно дека со таков договор населението ќе биде целосно рамнодушно кон тоа каде оди и дека јазикот во тој случај не би можел да биде пречка на никаков начин: бидејќи содржи карактеристики блиски со бугарските дијалекти, но и карактеристики што го доближуваат до српскиот јазик⁷ (Николаевич Бутырский и Евгеньевич Лукин 2020: 146).2020: 149). Ваквите согледувања за состојбата на: македонското прашање, македонскиот народ и македонскиот јазик, како што го детерминира Лавров во своите забелешки, направени една година по завршувањето на „Македонската експедиција“, зборуваат во прилог не само на неговото добро познавање на славистичката и на лингвистичката научна проблематика, туку и за длабоко разбирање на геополитичките состојби и процеси што се одвивале во тој период на Балканскиот Полуостров, поврзани со распадот на Отоманската Империја и со влијанијата на „големите сили“ и соседните земји, и нивните аспирации за владеење и поделба на Македонија.

Слични укажувања за обидите на соседните земји за присоединување и за асимилирање на македонското население дава и Мисирков во своето антологиско дело „За македонските работи“, велејќи: имињата „Бугарин“, „Србин“ и „Грк“ во Македонија „сет средство на малите држави да не заработат нас“ и „ако ние милуаме нашата таткоина и сами себе, то ние требат да претпочитаат нашите местни македонски интереси пред

⁷ „Се подразбира дека дијалектите најблиску до Бугарскиот јазик, поради континуитетот на границата, ќе се просоединат кон Бугарија и, обратно, оние кои ќе го прифатат српското влијание во најголема мера ќе одат во Србија. Додека пак централните дијалекти, каде што границата не игра улога, можат да се поделат произволно“.

обшешчебугарцките, общесрбцките, общегрцките. Ние требит да создадеме такво положение, да немаат во Македонија ни бугарцки, ни србцки, ни грцки интереси, зашто тамо немаат бугари, грци и срби, а имаат само македонци од словенцки исход и некои други македонски народности. Нашите интереси требит да си изучиме и да си ѝ зашчитуваме сами, а не да и дааме во туѓи раце, за да експлуатуваат со ниф малите балцкански држаици“ (Мисирков 2003: XV–XVI). Станувајќи против приврзаниците за обединување на Македонија со Бугарија тој подвлекува дека нам навистина ни треба обединување, но не со други народи и држави, туку обединување на самиот македонски народ, како единствен спасителен пат од поделба и асимилација од соседните држави (Ристовски, во: Мисирков 2003: XV).

Во врска со положбата на „хомогеното христијанско словенско македонско население“ од тој период се и согледувањата на Росос, кој истакнува дека по 1870 год., тоа „доживеа вештачка поделба во три „вери“ од: бугарските „егзархисти“, грчките „патрајарси“ и српската црква, а „таквата црковна припадност ги подели на: бугарски, грчки и српски „нации“ или поточно „партии“, присуствувајќи притоа на верски служби на кои не го разбирале јазикот (Rossos 2008: 88–89). За исклучителнотешката положба на македонското население сведочи и писмото од 1907 год. на М. Петраев (руски конзуларен службеник и страствен набљудувач на Балканот) до Хилми Паша, во кое се истакнува незадоволството на Македонците од Костур (Касториа каза), како и од другите региони, каде што тие живеат, за континуираната пропаганда и притисоци на кои се изложени, како и тоа дека во нив почнува да се буди свеста дека тие се различни од другите – „почнува да буди национална свест, различна од оние што им се наметнуваат однадвор“ (Rossos 2008: 89). Значајно во овој контекст се и ставовите на Вилјам Гледстон за решавањето на македонското прашање, видно од писмата што ги пишува тој во периодот 1897 – 1903 год. (Полјански 1969). Токму во екот на крвавото Илинденско востание, тој прашува „А зошто да не биде Македонија на Македонците, како што е

Бугарија на Бугарите и Србија на Србите?“ (статија објавена во „*Delij news*“, на 15.08.1903 год., цит. во: Полјански 1969: 58).

Заклучок

Од сетопогоре кажано би можело да се констатира дека времето на руската експедиција, именувана како „Румелија, 1900“, предводена од академикот Н. П. Кондаков, се случува во еден исклучителнозначаен и деликатен историски период за Македонија и за целокупниот поширок балкански регион. Тоа е период на засилена борба за национална самоствест и предвечерје на македонската револуционерна борба, истовремено и време на зачетокот на споредбените проучувања на словенските наречја и нивно постепено издигнување на статус на литературни јазици, во кои македонскиот јазик би го зазел своето место, како самостоен јазик на Македонците (Ристовска Пиличкова 2024: 145). Во тој контекст од исклучиутлно значење е работата на Мисирков, која имала особен имапкт во пошироките славистички кугови во тој период, пред сè во афирмирањето на македонскиот јазик, на националната самобитност и на културниот идентитет, појава што воедно допринела и до актуелизација на македонското прашање во пошироки славистички рамки.

Преку истражувањата, согледувањата и делата на Лавров и на Мисирков, оваа експедиција не само што го детерминирала постоњето на посебен македонски народ, со посебен јазик и култура, туку претставувала и своевиден вовед на настаните, коишто следеле на прагот на XX век, поврзани токму со македонското прашање. Ваквите тенденции и политики, вклучително и воените и политички случувања поврзани со распадот на Отоманската Империја, во чиј состав била Македонија и отворањето на „македонското прашање“ и на посебната на Македоците, како народ со свој јазик и со самобитна култура во тој бурен временски период, екстрахирано од закучоците на оваа експедиција и подоцна актуелизирано со дејноста на Мисирков и на другите македонисти, во пошироките славистички научни кругови, сметаме дека се одразиле неповолно за македонскиот народ. Незадоволството од

нерешениот статус на Македонија во корист на нејзините вековни заложби за: државотворност, слобода и независност, ќе се манифестира и со зацврстување на народноослободителното движење и со поголема организираност на револуционерниот отпор, кое ќе резултира со Илинденското востание (1903), како и со настаните што следеле по него, како што се: Балканските војни (1912 – 1913) и потпишувањето на Букурешкиот договор (1912). Оттука јасно е дека мотивот за организирањето на оваа експедиција бил поттикнат од политички причини, а не само од научни, кои произлегле од потребата за обезбедување „научна подлога“ за зацврстување на руските позиции во однос на сè уште отвореното македонско прашање во светлината на претензиите на соседните држави, искажани преку границите исцртани со Санстефанскиот договор и ревидирани со Берлинскиот конгрес од 1878 година (Adashinskaya 2020; Смирнов 2011: 518).

За комплексноста на оваа експедиција, поврзано со утврдувањето на македонскиот идентитет, се зборува и во статијата од 1898/1899 год. на П. Н. Миљуков, во која тој безусловно признава т.е. го прогласува населението на Македонија како бугарско (Гусев 2020: 285). Притоа, како што заклучува Гусев, македонското прашање во Бугарија сè уште останува акутно, како и историографската традиција на земјата, која исто така ја зачувува разбирливата субјективност на проценките на делата на руските патописци и параметрите за избор на опсегот на извори од овој тип, во кои Македонија и Македонците се перцепирани врз основа на прбоугарските согледувања и позиции на даден број руски патописци и истражувачи. Во тој контекст може да се толкува и заклучокот на Германов, кој смета дека отсуството на официјална Русија да има цврст став за македонското прашање, на крајот довело до поделба на Македонија иако поголемиот дел од руските публицисти и набљудувачи посочиле за опасноста од таков резултат и можноста за обединување на соседите, укажувајќи особено на дејствијата на Бугарија и на бугарскиот елемент во регионот, како и тоа дека гласот на руската општество се покажал премногу слаб за да повлијае на власта (Гусев 2020: 288 нав. дело: Германов 2021: 90). Од преписките и од согледувањата на членовите на

оваа научна експедиција, меѓу кои се лингвистот и славистот П. А. Лавров и историчарот П. Н. Миљуков, може да се проследи геополитичката состојба на Балканскиот Полуостров, како и положбата на македонското население во тој период, изложено на разни видови пропаганда и притисок од соседните земји и на нивните аспирации за негова асимилација и територијална анексија на Македонија кон нив. Оваа експедиција истовремено е значајна и поради средбата на Крсте П. Мисирков со П. А. Лавров, кој подоцна ќе стане негов ментор и подржувач во неговите истражувања за македонските говори, јазик, идентитет и култура. Во трудот истовремено се дава и кус преглед на самата архивска збирка материјали и на нивниот научен импакт во: историографијата, славистиката и византологијата.

Би можело да се констатира дека „Македонската експедиција“, иако на извесен начин го заокружува времепросторниот 19 век, немањето смелост да се обелодени вистината за самобитноста и посебноста на Македонците, македонскиот јазик, културата и идентитетот – задача што му ја остава Кондаков на Лавров, а тој пак на младиот Мисирков, наместо да го затвори македонското прашање, тоа уште повеќе го актуелизирало во контекст на Русија и гео-политиките на Балканот. Од научен аспект, би заклучиле дека и покрај недвосмислената политичка наклонетост на оваа експедиција, сепак, тоа не го намалува значењето на нејзините научни придобивки (Смирнов 2011: 523) и дава предизвик за понатамошни истражување на сите незини аспекти, вклучително и во доменот на бројните арефакти и сакрални предмети, кои одат во прилог за исклучителната културна историја развивана на овие простори, со посебен фокус на христијанските сакрални предмети, кои начелно ѝ припаѓале на Охридската архиепископија, а кои, денес, голем дел од нив, се исчезнати или се наоѓаат во музејските збирки на Р. Бугарија и во други земји.

References/Литература:

Апостолова Чаловска, Е. – Ристовска Пиличкова, Ј. (2024) *Охрид, 1900 год - низ фотографшите од експедицијата на Н.П. Кондаков во Македонија*, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Скопје, (каталог). (In Macedonian)

- (2023) Д-р Емилија Апостолова Чаловска и Јасминка Ристовска-Пиличкова, *Кондаков во Македонија (1900)*, ИФ „Марко Цепенков“, Скопје, (каталог). (In Macedonian)
- Андонов-Полјански, Х. (1969). *Вилијам Гледстон за македонското прашање*. Историја / Journal of History 5.2, 55-61. (In Macedonian)
- Андонов-Полјански, Христо (1990) *Македонското прашање*, Култура, Скопје (In Macedonian)
- Бутырский, Николаевич Михаил и Лукин, Павел Евгеньевич (2020) *Записка П.А. Лаврова о Македонском вопросе*; Историја / Journal of HISTORY, бр. 1, ЗИРМ, Скопје, 143-153. (In Russian)
<https://www.zirm.mk/wp-content/uploads/2022/02/IST-2020.1.10-Butirskij-Lukin.pdf>
- Бутырский, М. Н.. и Лукин П. Е. (2021) *Историческое и культурное наследие македонских земель в записках П.Н. Милукова (1900 г.)*, Македонски архивист, год.XXVI, бр.29-30, Скопје, 85-132.(In Russian)
- Заров, И. К. (2003) *Византиската естетика и средновековниот живопис во Македонија од XI и XII век*, Скопје, Табернакул. (In Macedonian)
- Германов С. (2021) *Пиринска Македонија во руската наука и култура (от средата на XVII в. До 1912 г.)*. Софија. (In Bulgarian)
- Гусев, Никита С. (2022) *Записки русских путешественников о Македонии 1878–1913 гг. В оценках отечественной и зарубежной историографии // Балканы знакомые и незнакомые: события, личности, нарративы. XVIII–XXI вв. / под общ. Ред. Т. В. Волокитиной (отв. Ред.), К. В. Мельчаковой, М. М. Фроловой, РАН, Москва. (In Russian)*
- (2022) *Средновековные памятники архитектуры в Македонии в описаниях русских путешественников (середина XIX – начало XX века)*, Вестник славянских культур. 2022. Т. 65, Москва, 26- 43. (In Russian)
- Милуков, Павел Николаев (1991) *Воспоминания*. Издательство политической литературы, Москва. (In Russian)
https://imwerden.de/pdf/milyukov_vospominaniya_1991_ocr.pdf
- (1899) *Христианскія древности западной Македоніи*, Известия Русского археологического института в Константинополе, Т 4., выпуск 1, Държавна печатница, Софија. (In Russian)
<https://archive.org/details/khristianskiidr008800/mode/2up>
- Кондаков, Н. П. (1909) *Македонія, Археологическое путешествие*, Отделения русского языка и словесности Императорской

- Академии наук; Тип. Императорской Акад. Наук, Санктпетербургъ. (In Russian)
- Лавров, А. П. (1914) *Палеографическое обозрение кирилловского письма*, Енциклопедія славянской филології, вып. 4 , редакција на И. В. Ягич, Императ. Акад. Наук, Петроградъ. (In Russian)
- Мисирков, К. П. (1909) *Южно-славянскія эпические сказанія о женитьбѣ короля Волкашина въ связи съ вопросомъ о причинахъ популярности короля Марка среди южныхъ-славянъ*, Лѣтопис Историко-филологическаго Общества при Императорскомъ Новороссійскомъ Университетѣ, XVI. Византійско-славянское отдѣленіе (бывше Византійское), IX, Одесса. (In Russian)
- Мисирков, Крсте П. / Misirkov , Krste P. (2003) *За македонцките работи / On macedonian matters*, приредил: Блаже Ристовски, МАНУ, Скопје. (In Macedonian & English)
- Пандев, Димитар - Ѓорѓо Димоски Славе (2023) *Охридскиот XIX век*, Општина Охрид, Охрид. (In Macedonian)
- Паунова, Марија (2022) *Историја на проучување на Македонското епиграфско богатство од страна на руските научници; Славистички студии*, бр. 22, Филолошки факултет, „Блаже Конески“, Скопје, 59-70. (In Macedonian)
- Покрышкин, П. П. (1906) *Православная церковная архитектура XII – XVIII стол. В нынешнем Сербском королевстве*. Санкт-Петербург: Фототипия И. А. Кордовского. (In Russian)
- Ристовски, Блаже (1998) *Раните ракописи на Крсте П. Мисирков на Македонски јазик*, МАНУ, Скопје. (In Macedonian)
- (1974) *Кон проучувањето на фолклористичкиот-етнографските интереси на Мисирков и односот на П.А. Лавров кон Македонија (непознат труд на Мисирков на македонскиот јазик од 1900 год.)*, Македонски фолклор, VII, 14, ИФ „Марко Цепенков“, Скопје, 10-12. (In Macedonian)
- Ристовска Пиличкова, Ј. (2024) *Охрид во фокусот на македонската експедиција, - меѓу панславинизмот и империјализмот*, Македонски фолклор, год. LV, бр. 86, Институт за фолклор “Марко Цепенков” – Скопје, Скопје, 135-158. (In Macedonian)
- Смирнов, И. (2011) *Неизвестные страницы археологических путешествий Н.П. Кондакова*, Русский археологический ежегодник N°.1, 511- 526. (In Russian)
- Adashinskaya (2020) *An “Ancient Argonaut” in the service of the empire: The research expedition of Nikodom Pavlovich Kondakov*,

[illegible]

76

Сл. 4. Поглед на горниот дел од црквата „Св. Спас“ или „Св. Преображение“, Солун. АИФ инв. бр. 698.

Сл. 5. Локални жители од с. Постол, во заднина извор со античка стела. с. Постол (Пела). АИФ инв. бр. 7035.

Сл. 6. Митополитска црква: фрагменти од стара плоча од бел мермер во резба всидан во ѕидот на црквата, Сер (Серес). АИФ инв. бр. 7041.

Сл. 7. Сребрена рипида со ликот на „Исус Христос Великиот Архиреј“ со ангели и серафими, Манастир „Св. Јован Крстител“, Миниклејска Гора, ок. на Серес. АИФ инв. бр. 7084.

Сл. 8. Издлабен ранохристијански капител во дворот на цамијата - Мечет Акче-Меџиу, Солун. АИФ инв. бр. 7022.

Сл. 9. Горна десна страна од иконостасот, мала икона на „Св Пантелејмон“, со мала лажица и кивориј, од истоимената црква во манастирот во с. Нерези, околината на Скопје. АИФ инв. бр. 7099.

Сл. 10. Фрески на северниот ѕид од црква „Св Никола Чудотворец“, с. Љуботен, Скопје. АИФ инв. бр. 7105.

Сл. 11. Месни жители пред трговски магазин, Охрид. АИФ инв. бр. 7278.

Сл. 12. Група месни жители на плоштадот, зад „Камената кула“, Ресен. АИФ инв. бр. 7254.

Сл. 13. Група деца на една од горните улици, Охрид, АИФ инв. бр. 7273.

Сл. 14. Мажи во народни носии, Охрид. АИФ инв. бр. 7353.

Сл.15. Тврдината (Калето) во Охрид,
поглед оддалеку, напред – дрвена
ограда со трска, Охрид. АИФ инв.
бр.7279.

Сл. 16. Св. Архангел
Михаил, дел од иконата
„Благовештение“ (диптих,
долу, лево), Охрид. АИФ
инв. бр. 7332.

Сл. 17. Икона „Богородица
Перивлепта“, црква „Богородица
Перивлепта“ (поран. „Св.
Климент“), Охрид. АИФ инв. бр.
7305.

Сл. 18. Словенски натпис над
гробот на „Св. Климент
Охридски“, црква Богородица
Перивлепта“, Охрид. АИФ
инв. бр. 7298.

Сл. 19. Дел оков од мала икона „Богородица со Исус“, (централен дел), од црквата „Богородица Перивлепта“ (поран. „Св. Климент“) Охрид. АИФ инв. бр. 7304.

Сл. 20. Оков од икона на „Св. Ап. и Ев. Марко“, детаљ од иконата „Христос Душе-спасител“, од црквата „Богородица Перивлепта“, Охрид. АИФ инв. бр. 7310.

Сл. 21. Дел од оков од икона со лик на „Св. Прв. Јаков“, од иконата „Богородица Душеспасителка“, од црквата „Богородица Перивлепта“, Охрид. АИФ инв. бр. 7316.

Сл. 22. Везено платно
„Распение“, од ризницата на
црквата „Богородица
Перивлепта“, Охрид. АИФ инв.
бр. 7339.

Сл. 23. Четири крстовидни
делови од сакосот од ризницата
на црквата „Богородица
Перивлепта“, Охрид. АИФ инв.
бр. 7345.

Сл. 24. Фрагмент од сакос, од
црквата „Богородица Перивлепта“
(поран. „Св. Климент“), Охрид.
АИФ инв. бр. 7342.

Сл. 25. Резбана икона „12
празници“ од ризницата на
црквата „Богородица
Перивлепта“, Охрид. АИФ
инв.бр. 7336.

Сл. 26. Митра, од ризницата на
црквата „Богородица
Перивлепта“, Охрид. АИФ инв.
бр. 7346.

Сл. 27. Потир, од ризницата на
црквата „Богородица
Перивлепта“, Охрид. АИФ инв.
бр. 7344.

Историја и филологија

History and Philology

УДК: 81'373.21(497.16)

DOI:

PORIJEKLO I ZNAČENJE TOPONIMA *KUMBOR*

Miomir Abović

JU Gradska biblioteka Tivat

Tivat, Crna Gora

Ključne riječi: Kumbor, etimologija, praslovenski, vulgarni latinski, fonologija, sonorizacija

Rezime: U radu se raspravlja o porijeklu i značenju bokokotorskog toponima *Kumbor*. Polazimo od pretpostavke da ovaj toponim ima korijene u (vulgarnom) latinskom jeziku. U tom pravcu iznosimo dvije hipoteze: a) da Kumbor potiče od latinskog *canabae* – 'naselje trgovaca, penzionisanih vojnika' itd. i b) da *Kumbor* potiče od vulgarnolatinskog *cāmpor(i/e)* – 'polje'. Detaljnom sadržajno-formalnom analizom ustanovljeno je da druga hipoteza u većoj mjeri odgovara stvarnosti. Uz analizu značenja i strukture samog toponima, prilog donosi i opširnu argumentaciju o njegovoj istorijskoj provenijenciji, koja dodatno potvrđuje valjanost iznesene pretpostavke o porijeklu i semantici toponima *Kumbor*.

ORIGIN AND MEANING OF THE TOPONYM *KUMBOR*

Miomir Abović

Public Institution City Library Tivat

Tivat, Montenegro

Keywords: Kumbor, etymology, Proto-Slavic, Vulgar Latin, phonology, sonorization

Summary: After conducting a linguistic analysis, we came to the conclusion that the toponym *Kumbor* originates from Vulgar Latin *cāmpor(i/e)* 'field'. This is confirmed, on the one hand, by the phonological analysis, and, on the other, by the comparative nominative analysis, which, only in the territory of the former Yugoslavia, reveals the existence of a large number of toponyms with the root *polj-*. The historical

provenance data mentioned in the paper also generally support the theory that *Kumbor* originates from Vulgar Latin *cāmpor(i/e)*. The solution to the mystery of the etymology of the *Kumbor* toponym contributes not only to the enrichment of linguistic knowledge about the history of the b/c/h/s language, but also to the enrichment of knowledge about the social and cultural history of Boka Kotorska.

U ovom radu pokušaćemo razriješiti misteriju porijekla i značenja bokeljskog toponima *Kumbor*.¹ Predstavimo dvije hipoteze o njegovoj etimologiji, a zatim ćemo, nakon iscrpne analize njihovih prednosti i nedostataka, jednu od njih izdvojiti kao onu koju smatramo tačnom. Vjerujemo da će odgovor na pitanje o porijeklu i značenju toponima *Kumbor*, koji ćemo izložiti u ovom radu, biti od naučne koristi u dvostrukom smislu: a) doprinijeće intenziviranju daljih i opsežnijih istraživanja antičke prošlosti toga dijela Boke Kotorske, kao i Boke Kotorske uopšte; b) obogatiće naše razumijevanje principa i modusa nominiracije prostora u antičkom i postantičkom vremenu.

Da bismo se ozbiljno pozabavili pitanjem etimologije toponima *Kumbor* i na njega pružili adekvatan odgovor, neophodno je da u obzir uzmemo i dublju istorijsku slojevitost ovog bokeljskog lokaliteta. Naime, Kumbor je bio naseljen još u rimsko doba. O tome svjedoči skulptura cara Domicijana, iz prvog vijeka nove ere, pronađena u ruševinama jedne antičke rustične vile, a koja se danas čuva u lapidarijumu Pomorskog muzeja u Kotoru. [...] Prema istraživanjima arheologa mr Ilije Pušića, na lokalitetu Zgrade u Miočevićima otkriveni su brojni ostaci antičkih zidova i fragmenti podnog mozaika, dok je na lokalitetu Obješenjak, u priobalnom pojasu, pronađena antička keramika. U morskom plićaku istog lokaliteta otkriveni su i fragmenti kasnoantičkih amfora (Vuković, Odalović 2014: 21).

U jednom od svojih radova, u kojem je sumirao rezultate arheoloških istraživanja u Boki Kotorskoj do 1969. godine, ugledni bokeljski arheolog Ilija Pušić konstatuje da se na području Kumbora nalaze tri lokaliteta s nalazima iz doba antike: Obješenjak i Mašinska

¹ Kumbor je mjesto u Boki Kotorskoj, u sklopu opštine Herceg Novi; udaljen je šest kilometara od Herceg Novog. Prema popisu iz 2003. imao je 1067 stanovnika.

na obali, te Vojinovo na brežuljku iznad Kumbora. U Mašinskoj je, prilikom kopanja jame za stub, otkriven grob konstruisan od tegula, u kojem je, među keramičkim nalazima, pronađen i jedan zlatnik – triens Romula Avgustula (Pušić 1969: 14–15). Ovi podaci o intenzivnoj naseljenosti Kumbora u rimsko doba imaju presudnu važnost za formulisanje naše hipoteze o porijeklu i značenju samog toponima.

Bilo je nekoliko pokušaja da se riješi enigma porijekla i značenja ovog toponima.

„Kumbor je vele, dobio ime zbog toga, što je u blizini starog grada Stola, koji je grad od istočne strane bio, gdje je danas selo Đenovići. Vele, da je bio grčka naseobina, a to i njegovo ime dokazuje, jer grčko 'στολή', znači priprema za putovanje, brodovlje, vojničko izaslanstvo, pak i naselje. Taj grad, vele, da je uslijed potresa propao. Mjesto, pak, što je njemu, na neki način bilo kao predgrađe, današnji Kumbor, da su ga tako nazvali Mlečići po italijanskoj riječi 'conborgo', koji srpski znači 'predgrađe'. Od 'conborgo' da je ono 'go' radi lakšeg izgovora ispalo, te ostala u našem jeziku riječ 'conbor', koje 'o' iza 'c' i 'i' iza 'o', pretvorili se u 'u' i 'm'“

(Nakićenović 1913: 481).

Već na prvi pogled jasno je da ova hipoteza o porijeklu i značenju toponima *Kumbor* veoma problematična, i to iz najmanje tri razloga:

a) prilično nesuvislo zvuči tvrdnja da je naselje koje danas nazivamo Kumborom bilo, tj. moglo biti, predgrađe (*conborgo*) gradu (?!) Stole. Ako znamo da je, npr., i Dubrovnik u to vrijeme bio grad uz koji je teško govoriti o postojanju njegovih predgrađa, još je besmislenije govoriti o predgrađima nekog tadašnjeg bokeljskog naselja Stole; b) postoji i metodološki problem: predanja, kao specifična forma kolektivnog duha – pa tako i predanje da je naselje Stole potonulo u zemljotresu – ne mogu se uzimati (ili se moraju uzimati s velikom dozom opreza) kao pouzdani podaci u naučnom istraživanju; c) konačno, i najvažnije: *Kumbor* se ni na koji način fonološki ne može izvesti iz *Conborgo* ukoliko taj naziv potiče – kako

to navodi Nakićenović – iz vremena mletačke vladavine Bokom Kotorskom. Naime, nastanak nazalnih vokala – pa time i nazalnog vokala *ɔ* od kojeg bi trebalo da se razvije vokal *u* u sekvenci *-on-*ispred suglasnika *g* – M. Mihaljević, prihvatajući mišljenje Dž. Ševelova, situira u period oko sedmog vijeka (Mihaljević 2002: 179). *Conborgo* iz mletačkog perioda upravljanja Bokom – dakle od XV vijeka – dalo bi **Komborgo*, **Komborg* ili **Kombor*, ali *Kumbor* nikako.

Maksim Zloković, pak, u jednom svom radu o istoriji pomorstva u Kumboru navodi mišljenje uglednog bokeljskog historičara i etnografa Petra Šerovića, koji je o porijeklu i značenju toponima *Kumbor* ustvrdio sljedeće: „Naziv *Kumbor* vodi porijeklo od turske složenice 'karaburnu' koja znači 'kopneni (pješački) rt', kakav jest u stvari *Kumbor* sa svojim rtom, kao što jest *kumburn* na anatolijskoj obali Dardanela“ (Zloković 1962: 58). Premda geografski položaj Kumbora odgovara smisaonoj strani ove etimologije, nepremostiva prepreka ovoj hipotezi je fonetski lik *karaburnu* iz kojeg se *Kumbor* nikako ne može izvesti. Vuković i Odalović u svojoj knjizi navode i etimologiju toponima *Kumbor* iz pera prof. Ranke Kuić. Prema njenom mišljenju, toponim *Kumbor* je keltskog porijekla i nastao je u spoju keltskih riječi *cum* i *bore*, 'dolina' i 'jutro', tj. značenje toponima *Kumbor* bio bi 'jutarnja dolina' (Vuković, Odalović 2014: 19). Ova hipoteza, međutim, sasvim je proizvoljna i nemoguća, kako sa formalnog tako i sa semantičkog aspekta.

Postoji još jedna hipoteza o nastanku toponima *Kumbor* – hipoteza da ovaj toponim potiče od turcizma *kumbara*. M. Zloković navodi da je poslije ponovnog zauzimanja Herceg Novog od strane Turaka, pod vođstvom Hajredina Barbarose 25. 8. 1539, došlo do opsežnog popravljanja hercegnovskih utvrđenja, kao i do gradnje manjih uporišta i utvrđenja na čitavoj sjevernoj strani Bokokotorskog zaliva (Zloković 1962: 63). Među tim utvrđenjima svojom čvrstinom i odbrambenim kapacitetima naročito se isticala tvrđava Vrbanj, smještena na vrhu kumborskog rta, gdje je moreuz prema Luštici najuži (Isto: 63). Tvrđavu Vrbanj gradio je Hasan-paša Hercegovački sa dvije hiljade ljudi – majstora i argata. Budući da je tvrđava imala izuzetno dobar strateški položaj – jer je svojim topovima u svakom trenutku mogla spriječiti prolaz neprijateljskog brodovlja ka

unutrašnjem zalivu Boke – peraški, kotorski i dobrotski brodovi bili su paralisani i prisiljeni da ostanu u unutarnjem zalivu, što je zadalo veliki udarac peraško-dobrotsko-kotorskoj i mletačkoj trgovini (Isto: 63). Stoga su Mlečani odlučili da unište ovo utvrđenje.

„Senat je naredio generalnom providuru Jakovu Foskariniju da topovima s mora do temelja sruši tvrđavu Vrbanj i da s te opasne tačke protjera neprijatelja. Foskarini je ovaj opasan zadatak povjerio vanrednom providuru Jakovu Sorancu, koji je, angažujući poznate vojne stručnjake, stigao u Boku s Krfa sa dvadeset dva veća i šest manjih brodova i četiri hiljade ratnika. Njima su se pridružile četiri galije iz flote kapetana Jadrana. Mlečani su uspjeli da iskrcaju veliki dio vojske sa zapadne strane tvrđave, kako opsjednutom Vrbanju ne bi mogla priteći u pomoć turska vojska iz Herceg-Novog. Uprkos artiljerijskoj paljbi iz tvrđave, Soranco je uspio da sa osamnaest brodova prođe ispred tvrđave i opkoli je s kopna i mora“

(Lalošević 2007: 67).

Mletačka vojska uspjela je da topovima teško ošteti zidove tvrđave, a potom i da prodre u nju; tvrđava Vrbanj srušena je januara 1573. godine (Isto: 67–68). Iz ovog istorijskog ekskursa moglo bi se naizgled zaključiti da hipoteza o porijeklu toponima *Kumbor*, koju smo predstavili na početku ovog rada, a koju zastupaju pojedini autori i brojni laici, ima i smisla i realno uorište – da bi toponim *Kumbor* zaista mogao poticati od turcizma *kumbara* 'top'. Dvije stvari mogle bi govoriti u prilog ovoj hipotezi: a) hronologija, tj. (relativno) kasna pisana potvrda toponima *Kumbor* – zabilježen *nakon* izgradnje tvrđave Vrbanj na prostoru današnjeg Kumbora, i b) potencijalna asocijacija lokalnog stanovništva na topove (kumbare) postavljene na toj tvrđavi, što je možda uslovilo da toponim bude izveden iz pomenute riječi. Ipak, postoje tri ozbiljna razloga koji onemogućavaju prihvatanje teorije o nastanku toponima *Kumbor* iz leksema *kumbara*: a) fonetske prirode – *kumbara* ne može fonetskim putem dati *Kumbor*. Čak i ako bismo pretpostavili da je finalno *-a* otpalo (što u istorijskoj

fonologiji govornog dijalekta područja Kumbora nije potvrđeno, a nije vjerovatna ni promjena gramatičkog roda imenice), krajem srednjeg vijeka kratko *a* više ne prelazi u *o*, pa *a* između *b* i *r* nije moglo dati *o*; u tom bi se slučaju očekivala glasovna forma **Kumbar*, a ne *Kumbor*; b) logičke prirode – ne može se razumno objasniti zašto bi lokalitet koji je već imao naziv – po tvrđavi slovenske provenijencije (*Vrbanj*) – u tako kratkom vremenskom periodu promijenio ime, i to asocijacijom na turski naziv za topove postavljene na toj tvrđavi; c) istorijskoleksikološke prirode – leksem *kumbàra* u pisanoj građi potvrđen je tek od XVIII stoljeća (RJA 1903: 777). Zbog svega navedenog hipotezu da je toponim *Kumbor* nastao od leksema *kumbara* moramo odbaciti kao neodrživu.

Prva od dvije hipoteze koje u ovom radu predlažemo jeste da toponim *Kumbor* vodi porijeklo od latinske riječi *canabae* -*ārum* f. pl. *kan-* [cf. Gk. κῶναβοϛ] u značenju: 'a settlement of traders, time-expired soldiers, etc., close to a Roman camp or fortress' (OLD 1968: 263)² uz dodatak – koji se dobija poslije fonološkog razvoja toga leksema od latinske, preko romanske do pra(južno)slovenske faze – slovenskog sufiksa *-orъ* koji, da tako kažemo, funkcioniše kao funkcionalni proširitelj te osnove. U uvodu smo konstatovali da je prostor današnjeg Kumbora u rimsko doba bio intenzivno naseljen, pa samim tim ni smisaoni aspekt leksema za koji pretpostavljamo da predstavlja osnovu toponima *Kumbor* nije upitan. Štaviše: bilo bi potpuno logično da se jedno manje naselje iz rimskog doba – naseljeno trgovcima, penzionisanim legionarima itd., možda smješteno uz neko utvrđenje – nazove upravo tako: označeno u latinskom jeziku markiranim apelativom *canabae*. Što se tiče fonetskog razvoja leksema *canabae* – od latinske, preko romanske do (pra)južnoslovenske faze – smatramo da se on odvijao na sljedeći

² Kod Marevića nalazimo osnovni oblik ovog leksema u liku *canāba* -*ae* – dakle u formi nominativa singulara – sa istim značenjem kao u *Oksfordskom rječniku latinskog jezika* (Marević 2000: 381). Ako bismo u izvođenju pošli od osnovnog oblika ovog leksema kakvog nalazimo kod Marevića, tj. od nominativa jednine, onda bismo morali pribjeći ili Skokovom objašnjenju koje se bazira na metafoniji $\bar{o} > \bar{u}$. [Pomenuti jezikoslovac to objašnjenje iznosi u tumačenju porijekla toponomastičkog sufiksa *-in* < latinskog *-ona* – sufiksa koji je postojao u predrimskim toponimima (*Albona* > *Labin*, *Aenona* > *Nin*, *Scardona* > *Skradin*, *Salona* > *Solin* itd.): „Promjena $\bar{o} > y > i$ nastala je iz lokativa *-ōnae* > vlat. *-one* > *-ūni*” (Skok 1971: 721)], ili objašnjenju da su Sloveni nominativ *canāba* percipirali kao genitiv singulara imenica muškog roda -*ō*- osnova, pa bi taj leksem ušao u sferu deklinacije pomenutih imenica.

način: *canabae* > **kanabe*³ > **kanε* > **kanbε* > **kqbi* > **kqbь* > **kqb-* > **kqb* + -*orь* > **kqborь*. Komentar: u fazi razvoja od latinskog do romanskog dešavaju se sljedeće tri glasovne promjene: a) najprije diftong -*ae* u nastavku nominativa plurala prelazi u otvoreno *ε*;⁴ b) zatim to *ε* > *e*;⁵ c) vokal *a* između sonanta *n* i suglasnika *b* gubi se u procesu sinkope intertonike.

„U trosložnim ili višesložnim riječima onaj slog koji nije neposredno uz glavni naglašeni slog nosi tzv. sporedni naglasak, a slog neposredno uz glavni naglasak nema u tom slučaju nikakva naglasaka. Takav se slog zove *intertonika* i može, naročito u brzom govoru, ispasti, a to se naziva *sinkopa*. Prema tome da li se intertonika nalazi ispred ili iza glavnoga naglasaka, razlikujemo *protoničku* intertoniku [...] i *postoničku* intertoniku. [...] Sinkopa intertonike, naročito postoničke, jedna je od najvažnijih pojava ne samo u svim romanskim jezicima nego i u latinskom“

³ Da je u nastavku nominativa plurala imenica -*eh2-* osnova latinske prve deklinacije bio diftong *ae* svjedoči nam Sihler u Sihler 1995: 271.

⁴ Otvoreno *e* ovdje grafijski markiramo kao *ε*. Tekavčić ga, pak, grafijski markira kao *ε* (Tekavčić 1970: 117). „U vulgarnolatinskome se monoftongiziraju i dvoglasni *ae*, *au* [...] *ae* se možda još izgovaralo /ai/ u Cezarovo doba, budući da je u njegovo ime u germanski posuđeno kao **kaysar* > njem. *Kaiser* 'car'. Na starolatinskim natpisima umjesto *ae* piše se *ai*, usp. *praidā* > *praedā* 'od plijena' > *praetor*. Neki lingvisti vjeruju da je *ai* prešlo u otvoreno /e/ još u 2. st. pr. Kr. (Blümel 1972, Sihler 1995). Na to možda upućuje pisanje *ae* umjesto *e* u grčkim posuđenicama poput *scaena* << gr. σκηνή 'pozornica'. S druge strane, čini se da Varon (De lingua latina 5, 97, sredinom 1. st. pr. Kr.) smatra izgovor *ae* kao *e* dijalektizmom“ (Matasović 2010: 94). „Potvrde za monoftongaciju nalazimo i u pisanim spomenicima: već na pompejanskim natpisima piše se krivo *e* umjesto *ae*, a kasnije ta zamjena biva sve češća. Istovremeno se krivo piše i *ae* umjesto *e* /tzv. hiperkorektizam/, npr. *saedet* umjesto *sedet*, *timaeo* umjesto *timeo*, *aet* umjesto *et*, i sl. U daljnjem razvoju vokalskoga sistema vokal koji je nastao monoftongacijom diftonga /ae/ slijedi razvoj fonema /e/ [...]“ (Tekavčić 1970: 117). „*Ae* and *oe*, however, became monophthongs at an early date, probably in the first century A. D.: *ae* became open /e/, and *oe* became closed /e/“ (Herman, Wright 2000: 31).

⁵ „U starosjedilačkome romanskome, kojim se govorilo na području današnje Hrvatske (a tu teritorijalnu odrednicu u ovom slučaju možemo proširiti i na prostor Boke Kotorske – dodatak je moj, M. A.), sljedeći su se samoglasnici stopili u zatvoreno *e*: 1. kratko *i*; 2. dugo *ē*; 3. kratko *e* koje nije nositelj glavnoga naglasaka. To romansko *e*, ako se nije produljilo promjenom opisanom u § IX (*Duljenje naglašenih samoglasnika u otvorenome slogu* – dodatak je moj, M. A.), reflektira se u slavenskome kao *i* > *ь*“ (Holzer 2011: 23). Smatramo da se finalno -*e* u *canabe* može podvesti pod ovu fonološku zakonitost, u smislu da je (vremenom) izgubilo obilježje *otvorenost*.

(Tekavčić 1970: 119).

Slično:

„U vrlo različitim razdobljima latinsko-romanske jezične povijesti moglo je doći do sinkope samoglasnika između glavnoga i sporednoga naglaska. Vjerojatno se radilo o alegro-izgovoru uz koji se često očuvao i potpuniji izgovor. Primjeri su za sinkopu: lat. *Melita* > rom. *Melta* > slav. **Mel'tu* > hrv. *ML'et*, lat. *Colapis* > **Kolapi* > **Kolpi* > rom. **Kolpe* > slav. *Kul'pā* > hrv. *Kupa* [...] lat. **Curicum* > **Kuriku* > **Kurku* > rom. *Korku* > slav. **Kurku* > hrv. *Krk*, lat. *Muccurum* > **Mukkuru* > **Mukkru* > rom. *Mokkru* > slav. *Mukru* > hrv. *Ma.kār* [...] lat. *cirrula* > **kirrla* > rom. **kerrla* > slav. *kirla* > hrv. *kīrla* [...]“

(Holzer 2011: 22–23).

Što se tiče istorije glasovnih promjena od praslovenskog do savremenog s/h jezika, valja, najprije, notirati da je tautosilabičko *-on-* (iza suglasnika *k*, a ispred *b*) prešlo u *o* (Isto: 63–64), a onda je to *o* u procesu denazalizacije dalo *u* (Isto: 76–77). Zatvoreno *e* iz romanske faze razvoja ovog leksema prelazi u kratko *i*, a onda to kratko *i* > *o* (Isto: 59). Na taj način u pra(južno)slovenskom dobijamo oblik **kub_o*.

Možemo pretpostaviti da je pomenuti oblik – **kub_o* – Slovenima, možda iz razloga kratkoće kombinovane sa nemogućnošću da taj označitelj povežu sa nekim signifikatom u svom jeziku, djelovao kao (fonološki) nedostatan, pa je stoga došlo do njegovog proširenja sufiksom *-or_o*. U pitanju je praslavenski sufiks *-or_o*, pri čijem je izdvajanju u svojstvu morfološke jedinice te vrste polazna tačka bio rekonstruisani praslavenski leksikon. Ovaj metodološki postupak

“[...] enables us to distinguish between those patterns of word-formation that can be attributed to Proto-Slavic, from those that became productive in individual Slavic languages, often by parallel development. Thus it can be shown that some nominal suffixes, which are quite common in some languages, cannot be posited for Proto-Slavic, because they are

not found in the reconstructed etyma. Moreover, this approach makes it possible to distinguish between the inherited meanings associated with particular suffixes from those meanings that developed in the separate histories of individual Slavic languages”

(Matasović 2014: 16–17).

U skladu s pomenutim Matasovićevim postavkama, možemo konstatovati da sufiks *-orъ < *-ara- (i *-arъ < āra-) spada u skupinu sufiksa koji se mogu vezati za period trajanja praslavenskog jezika, i da reflektuje tvorbeni model koji je postojao u praslavenskom jeziku. Matasović o sufiksu -orъ kaže sljedeće: “This is a rare suffix, found in only a handful of items, parallel to *-erъ, *-era” (Matasović 2014: 154). Zatim navodi primjere leksema tvorenih ovim sufiksom: “PSl. *gòvor* ‘talk’ (OCS *govorъ*, Russ. *góvor*, Croat. *gòvōr*, ESSJa VII: 76–7. The root is **gowH-* > Gr. *góos* ‘weeping’, Skr. *jógove* ‘call, invoke’, OHG *gi-kewen* ‘call’, IEW 403.; PSl. **stoborъ* ‘pole, pillar’ (ORuss. coll. *stoborije* ‘a row of pillars’, Croat. arch. *stōbōr* ‘courtyard’, Vasmer III: 16), identical to Lith. *stābaras* ‘dry wooden pole’ (a loanword from Slavic?). From the same root as Goth. *stafs* ‘stick’; Croat. dial. *smogor* ‘splinter’, Pol. dial. *smogorz* ‘turf’ may go back to **smogorjъ*, with the suffix *-orjъ added to the root **smag-*, in ablaut with **smęg-* found in ORuss. *osmęgnuti* ‘blacken’, cf also ORuss. *smaga* ‘fire’, Lith. *smógos* ‘thirst, dryness’ (Kurkina 1992: 73). In Croat. dial. (Kajk.) *smògur* ‘pine tree’ we may have the suffix *-urъ. The lengthened grade *-arъ (-rъ) < *-ār(j)a- is found in PSl. **komarъ*, **komarъ* (CSl. *komarъ*, *komarъ*, Slov. *komár*, Gen. sg. *komárja*, Russ. *komár*, Cz. *komár*, ESSJa X: 169), from the root **kem-/kom-* (OPr. *camus* ‘bumble bee’, Lith. *kamānė* ‘wild bee’, Germ. *Hummel* ‘bumble bee’, IEW 556). It also appears to be attested in PSl. **košarъ*, **košara* ‘sheep-fold, basket’ (Russ. dial. *košára*, Cz. *košár* ‘enclosure’, Croat. *kòšara* ‘basket’, ESSJa XI: 183–186), which is clearly derived from **košъ* ‘basket’ (OCS *košъ*, Croat. *kòš*, Pol. *kosz* etc.)“ (Matasović 2014: 154–155). Jedan broj leksema deriviranih sufiksom -orъ navodi i Vajan:

”Suffixe -orŭ. – En dehors de *vŭtorŭ* «deuxième», de *kotoryi* «lequel» et des nombres collectifs de la série

de *četvoro*, on a l'adjectif: slavon. *matorŭ* et v. sl. *mater-* dans *materŭstvo* «vieillesse»; r. *materój* «grand, gros» et ukr. *máteryj* «avancé en âge», s.-cr. *mător* «vieux» et bulg. *mátor*, slov. *matôr* (v. tch. *matorný*) : l'aspect est d'un dérivé thématique de l'athématique *mater-* «mère», comme *nesterá* «nièce»; l'évolution du sens est semblable à celle de lat. *māleriēs* «matériau, matière», sur *māter* désignant la «branche mère» et le tronc de l'arbre. On doit avoir un adjectif **brěgorŭ* dans le moyen-bulgare *brěgoryę* «oiseaux de rivage», bulg. mod. *bregár* et s.-cr. *bregŭnica* «hirondelle de rivage». Les substantifs en *-orŭ* sont en vieux slave et dans les langues anciennes: v. sl. *avorŭ* dans l'adjectif *avorovŭ* «de platane» (§ 962), s.-cr. *jàvor* «érable», r. *jávor* «platane, érable des montagnes», etc.: emprunt au germanique, v. h. a. *āhorn*, avec un remaniement en slave par étymologie populaire sur le thème *av-* de *aviti* «manifester»; v. sl. *govorŭ* «bruit, rumeur», verbe *govoriti* [sic], r. *góvor* «le parler» et de même dans les autres langues (§ 818), sauf pol. *gwar* (§ 1128), sur thème **gu-*, *gov-*; slavon *kosorŭ* «faux», s.-cr. *kòsor*, etc. (§ 1119): sur *kosa* «faux», mais r. *kosýr'* «couperet» (§ 1131) peut être sur *kosój* «(couteau) courbe»; v. sl. *mrakorŭ* «brouillard», ou *-ora*, dans un exemple d'Athanase, III, chap. 42, *vŭ mrakorě sŏšte* σκotoδινιῶντες, élargissement de *mrakŭ*, cf. s.-cr. *tmòra* (§ 1125); slavon *stoborŭ* «colonne», *stoborije* (xie s.) «colonnade» (§ 925), s.-cr. dial. *stòbor* (*stòbor*) «enclos entouré de pieux», bulg. *stobór* «palissade, grille», et slov. *stebèr* «colonne» (§ 1115), et s.-cr. *stàbar* «tronc, arbre» variante de *stàblo*, qui souligne un parallélisme avec v. sl. *stíblo* «tige» (§ 1052); en baltique lit. *stābaras* «branche d'arbre sèche», sur *stābas* «poteau, colonne», *slebéli-s* «être raide», lette *stebs* «mât»; en germanique v. isl. *stafr* «bâton, poteau», v. h. a. *stabēn* «être raide»; slavon et v. r. *toporŭ* «hache», r. *topór*, gén. *toporá*, pol. *topór*, slov.

tôpor, etc.: emprunt à un iranien **tapara-*, comme l'arménien *tapar*. Un autre emprunt est: v. sl. *mramorŭ* (J. Ex.) «marbre», r. *mrámor* et v. r. *moromorŭ*, etc., au grec μάραρος. Pour le slavon *lěvorŭ* «plante vénéneuse», c'est sûrement le grec ἐλλέφορος non traduit et altéré.

Dans les langues Slaves. – Peuvent être anciens aussi: slov. *búhor* «bulle d'eau», sur bux- «s'enfler» (§ 759), qui se retrouve dans tch. *bouchor*, dial. *bouchor*, comme variante de v. tch. *puchr* «fruit gâté» (§ 1115); tch. *hrachor* «gesse», s.-cr. *grāhor* «vesce, gesse», slov. *gráhor* (et *-ora*), élargissement de s.-cr. *grāh*, etc. «pois»; bl.-r. *mótor* «corde» et r. *motýr'* «tringle» (§ 1131), sur r. *motát'* «pelotonner»; et ukr. *motóryj* «habile» pour r. *motórnyj*, tch. *nemotorný* «maladroit»; tch. *sochor* «levier» comme r. dial. *sohír'* «étaï du coudre de l'araire», élargissement de v. sl. *soha* «araire».

Isolément dans chaque langue slave, on a: pol. *ślępor* «pilon», élargissement de *stępa*, all. *Stampfe* (§ 764); – *komor* «moustique» pour *komarŭ* (§ 1128); – *znachor* «devin, guérisseur», du russe *znáhár'*, v. r. *znahorŭ* (§ 1126); tch. *bachor* «panse», voir *bachorŭ*; slov. *bódor* «piqûre»; *smogór* «loupe des arbres» et «bouton de chaleur», sur une variante *smog-* du thème *smag-* (§ 787); *sludòr* (gén. *-óra*) «sol peu profond»; *žlāmbor* «creux dans un arbre, maladie du bois»; et *blāgor* «vœu de bonheur», qui est la locution *blāgor – blago že* (§ 16) «bonheur à» substantivée; la distinction est précaire en slovène entre le type sur *-or*, gén. *-ora* et le type mouillé *-or*, gén. *-orja* (§ 1126), et l'on a: *mrámor* «courtilière» et «scrofule», gén. *-ra*, et var. *brámor*, gén. *-rja*; *sivôr* «homme aux cheveux gris», et fém. *sivôra*, et *suhôr* «homme maigre», gén. *-rja*; s.-cr. *lāhor*, *lāhōr* «brise», et verbe *lahóriti*, sûrement sur le thème *lah-* de *lahk-*, d'où *lāk*, slov. *lāhk-*, v. sl. *līgŭkŭ* «léger» (§ 986); *mŕmōr* «murmure»,

verbe *mřmoriti*; *plijěvor* «ce qu'on sarcle, mauvaise herbe», sur *plijěvĕ*; *pŭhor* «cendre légère» (pŭhati «souffler»); *řŭřkor* «feuillage sec» (*řŭřkati* «bruire»); *řāmor* «murmure, bruissement», verbe *řāmoriti*; *řŭbor* «susurrement» et *řŭber*, verbe *řŭboriti* et *řŭberiti*, sur un thème expressif à variante *řup-* dans v. sl. (J. Ex.) *řupeliĉi*, *řupelica* «scarabée»; – *plijenor* «plongeon», oiseau, *řimor* «rocher», inexpliqués; *trātor* «amarante», sans doute emprunt à ital. tartaro «tartre» et «lie-de-vin», désignant la couleur rouge pourpre de la fleur. En serbo-croate, *-orŭ*, *-or*, et *-orŭ*, *-orj-* (§ 1126), sont complètement confondus”

(Vaillant 1974: 647–649).

Bilo bi, dakle, u teorijskom smislu, sasvim moguće da je po istom tvorbenom modelu kao i leksemi *govor*, *stobor*, *mrakor*, *řuřkor*, *blagor* (sasvim moguće i *logor*) itd. – dodavanjem sufiksa *-orŭ* na tvorbenu osnovu različite gramatičke provenijencije – od osnove *kub-* izvedeno i *kuborŭ*. Dodatna motivacija za kreaciju ovog toponima mogla je predstavljati i geografska blizina Kotora – toponima takođe izvedenog sufiksom *-orŭ* od osnove *kot-* (v. Abović 2022: 19–35). Što se tiče umetanja sonanta *m* između vokala *u* i konsonanta *b*, ta pojava ne predstavlja problem za objašnjenje: postoji niz romanizama koji imaju dubletne forme – sa nazalom *m* (ili *n*) između vokala i suglasnika (najčešće ploviva), ali i bez njega. Tako nalazimo dubletne forme kao što su: *lumbarda* / *lubarda* (Tešić 2016: 170); *kunfin* / *kufin* (Isto: 159); *kumpar* / *kupar* (Isto: 156); *kantun* / *katun* (Isto: 124); *inkanat* / *ikanat* (Isto: 115); *bronzin* / *brozin* (Isto: 69) itd. Na sličan način i u okviru glasovnog lika **kubor* moglo je doći do naknadnog umetanja sonanta *m* između vokala i sljedećeg mu konsonanta, tim prije što je taj sljedeći konsonant – *b* – po mjestu tvorbe bilabijalni glas, čime se uspostavlja harmonija na temelju kriterija mjesta tvorbe.

Kad je morfološki aspekt u pitanju, na ovaj način kreiran toponim **kumborŭ* bila bi imenica *-ŏ-* osnova muškog roda. Sa strukturno-genetske tačke gledišta pak, **kumborŭ* je spoj strane – latinsko-romanske – osnove i domaćeg, slovenskog sufiksa. Takva kombinacija kod toponima na jadranskoj obali nije rijetka. Evo

nekoliko primjera: *Mirište*, uvala i plaža u Boki Kotorskoj, nastalo od osnove latinskog / romanskog *mūrus* 'zid' (Marević 2000: 1989) > *myr*- > *mir*- i slavenskog sufiksa *-ište*. Pomenuti toponim u ovoj formi nastao je najvjerojatnije na temelju toga što se u blizini uvale nalazi praistorijska gradina; *Kāvčina*, otok Šolta (Marasović Alujević, Lozić Knezović 2014: 45), naziv za zemljište, nastao od osnove latinskog / romanskog *cava* 'šupljina; iskopina, iskop' (Marević 2000: 424) dodavanjem domaćeg augmentativnog sufiksa *-čina*; *Bliťvišće*, otok Šolta (Marasović Alujević, Lozić Knezović 2014: 69), ime manjeg vrta, nastalo od apelativa *blitva* [< dalmatskog *bētūla* (Ligorio 2014: 86)] dodavanjem domaćeg sufiksa *-ište* (*-ište*); *Brnistrovo*, otok Drvenik, ime područja nad uvalom Bilin Dolac (Marasović Alujević, Lozić Knezović 2018: 19), izvedeno od *brnistra* 'vrsta mediteranske biljke, žuka' [< dalmatskog *genista* (Ligorio 2014: 143)] dodavanjem domaćeg sufiksa *-ovo* itd.

Na plauzibilnost ove hipoteze o porijeklu i smislu toponima *Kumbor* pozitivno utiče i argument komparativno-nominacione prirode. Nalazimo, npr. u b/c/h/s jeziku toponime izvedene od korijena *nasel-*: *Naselak* „[...] zabilježeno je ime jednome selu u nahiji zborničkoj u Srbiji, a M. Đ. Milićević knež. srb. 565 kaže, da toga sela više nema, t.j. opustjelo je“ (RJA 1914: 605); *Naseoce* „selo u Bosni u okružju sarajevskom“ (RJA 1914: 608); *Naseoci* „ime dvaju zaselaka u Bosni, jednoga u okružju sarajevskom, drugoga u tuzlanskom“ (Isto: 608). I apelativ *selo* potvrđen je kao toponim u nizu slučajeva (RJA 1955: 835), kao i toponimi izvedeni od korijena *sel-*: *Selova* „ime sela u topličkom okrugu u Srbiji“ (RJA 1955: 836); *Seoca*, nativ za nekoliko sela (RJA 1955: 854–855); *Seoce*, naziv za nekoliko sela (Isto: 855); *Seoci* „ime sela u jajačkom kotaru u Bosni“ (Isto: 855); *Seoč* „ime selu i mahali u visočkom kotaru u Bosni“ (Isto: 855); *Seočanica* „ime selu u Bosni“ (Isto: 855); *Seona*, naziv za nekoliko sela (Isto: 855); *Seonica*, naziv za nekoliko sela (Isto: 855). Konačno, samo nekih pedesetak kilometara zapadnije od Kumbora nalazi se mjesto čiji naziv i ulazi u istu semantičku sferu kao Kumbor i potiče iz istog historijskog perioda. Riječ je, naravno, o Cavtatu – toponim koji vodi porijeklo od *Civitate(m)*, u nominativu singulara *civitas*, 'organizirana zajednica građana', 'grad (s pripadajućom okolicom)' (Marević 2000: 478).

Problem u vezi s ovom hipotezom je u stepenu vjerovatnoće pomenutog načina oformljenja ovog toponima budući da je tvorba sufiksom *-or* rijetka (premda ovaj sufiks ipak, veoma moguće, nalazimo i u derivaciji još jednog bokeljskog toponima – toponima *Kotor*, od osnove *kot-*). Drugi – i znatno veći – problem ove hipoteze jeste diskutabilnost postojanja fonoloških preduslova za vulgarnolatinsku intertoničku sinkopu u ovom konkretnom slučaju. Naime, posttonička sinkopa (*cánaba* > **cámba*) nije potvrđena u dalmatoromanskim reliktima izvedenim iz latinskog *cánaba*. Naprotiv: nalazimo oblik *kônoba* kao kontinuant latinsko-romanskog *cánaba*, i to, između ostalog, i na području Boke Kotorske (Skok 1972: 32). Posttonička sinkopa ne javlja se ni u drugim bokeljskoromanskim toponimima s proparoksitonničnim akcentom – up., npr. **Cáttarum* (= γρτ. τὰ Δεκάτερα) > b/c/h/s *Kotor*. Zbog svega navedenog neophodno je nastaviti istraživanje i ponuditi drugu, fonološki i etimološki prihvatljiviju hipotezu o porijeklu toponima *Kumbor*.

Druga hipoteza koju u ovom radu predlažemo kao mogući odgovor na pitanje porijekla i značenja toponima *Kumbor* – u onoj mjeri u kojoj se za bilo koju hipotezu uopšte može reći da predstavlja rješenje kada je riječ o proučavanju daleke prošlosti – jeste hipoteza da *Kumbor* vodi porijeklo od latinskog *campus* 'poljana, polje' (Marević 2000: 381). Dva su osnovna motiva za iznošenje ove hipoteze: a) prvi je postojanje, na otoku Rabu u Republici Hrvatskoj, Kumboru fonetski bliskog toponima *Kâmpor*. „Ojkonim *Kâmpor* potječe od vulgarnolatinskog plurala srednjega roda: *campora* (1229; *Campora*, Jir. II, 73). Taj obrazac deklinacije po tipu *tempus* – *tempora* prilično je star, jer se nalazi i u starotalijanskom i rumunjskom (usp. još *fundora*, *tectura*, *portora*). Toponimi *Kâmpor* i *Kâmpina* (brdo u Tinjarosi) u hrvatski jezik ušli su nakon X stoljeća, jer nisu proveli metatezu likvida“ (Šimunović 2005: 95);⁶ b) drugi poticaj je dovođenje u smisaonu vezu, od strane O. Ligorija – čija je notifikacija više-manje usputne prirode, u okviru njegovog

⁶ Up. i kod Skoka: „Ravnica uz Rab nosi čisto romanske nazive *Palit*, od lat. *palūdem* »močvara« [...] i *Kâmpor*, tal. *Campora*, romanski plural od lat. *campus* »polje«, stvoren prema latinskoj deklinaciji *tempus*, *tempora*. Ovakvu deklinaciju poznaje, pored staroga talijanskog, još i rumunjski jezik“ (Skok 1950: 57).

objašnjenja porijekla jednog drugog leksema: leksema b/c/h/s *kabruč* od latinsko-romanskog *capōrūceu*, a povodom novijeg sloja plurala na -ōra (koji nalazimo i kod leksema *campus*) – toponima *Kampor* i *Kumbor* (Ligorio 2014: 97). Ligorio, međutim, tu svoju notifikaciju o smisaonoj vezi toponima *Kumbor* i *Kampor*, i o njihovom porijeklu od latinsko-romanskog *campus* – *campora* ne razrađuje detaljno i dublje, te, konačno, ne navodi nikakve precizne lingvističke dokaze u prilog njene istinitosti. Podstaknuti sa ova pomenuta dva poticajna razmišljanja, možemo, dakle, iznijeti pretpostavku da je toponim *Kumbor* nastao od vulgarnolatinske osnove zavisnih padeža imenice *campus* 'polje': *campor(i/e)*-. Kad je smisaoni aspekt ove hipoteze u pitanju, on apsolutno korespondira sa činjeničnim stanjem u vanlingvističkoj stvarnosti: teren na kojem se nalazi današnji Kumbor zaista je (bio) neka vrsta polja(ne). Što se tiče formalnog aspekta, smatramo da se fonološki razvoj od latinsko-romanske do pra(južno)slovenske faze odvijao na sljedeći način: **campor(i/e)*- > **cambor(i/e)* > **kombor(i/e)* > **kqborь* > **kubor* > **kumbor*. Komentar: grupa -am- najprije je prešla u -om-; zatim je ta grupa -om- ispred konsonanta prešla u *o* (Holzer 2011: 63), da bi na kraju toga procesa *o* > *u* (Isto: 76–77). Nesinkopirano posttoničko latinsko -or- pravilno daje b/c/h/s -or-, npr. lat. *ārborem* > b/c/h/s *jārbol*. Izvjesnu nedoumicu predstavlja objašnjenje sonorizacije u latinsko-romanskoj fazi; ili, preciznije: prelaz *(m)p* > *(m)b* u okviru bokeljskoromanskog idioma. Poznato je da je sonorizacija bezvučnih ploziva (/p/, /t/, /k/) bitna vulgarnolatinska konsonantska promjena. Ono u čemu je problem, to je što sonorizacija nije imanentna bokeljskoj romanštini. "This (sonorizacija – dodatak je moj, M. A.) characterizes the Romance dialects north and west of the La Spezia–Rimini or Massa–Senigallia line: the Gallo-Italian, Gallo-Romance and Ibero-Romance dialects voiced their intervocalic plosives, while the central and southern Italian dialects, Romanian and the extinct Dalmatian language didn't" (Gonda 2019: 61). Spoznaju sličnog sadržaja verbalizuje i Štoc, koji u sonorizaciju, pored intervokalnog ozvučavanja bezvučnih konsonanata, ubraja i slučajeve ozvučenja konsonanta *p* ispred likvida *r* i *l*:

"Sonorisierung von *p* zu *b* zwischen zwei Vokalen (oder zwischen Vokal und *r*) ist verhältnismäßig spät,

nämlich erst vom Anfang des 5. Jh's an, bezeugt.⁷ In der westlichen Romania einschließlich Norditaliens ist dieser vlat. Lautwandel – oder sind dessen weitere Ergebnisse – allgemein geworden: lat. *ripa* hat aprov. kat. pg. *riba*, sp. *riba* [b], nordit. rätorom. *riva*, afrz. *rive* ergeben. In lat. Texten der Merowingerzeit ist da un dort, aber nicht ausgesprochen häufig, *b* für *p* eingetreten. [...] Fmal. Beispiele für zwischenvokalisches *b* statt *p* finden wir bei Gregor von Tours: *manibulis*, in der Fredegarchronik: *occubavit*, in merow. Herrscherurkunden: *principibus* für *principibus*, *noncobantis* für *nuncupantes*, *subita* für *sopita* u.a.m., in Formularsammlungen: *stibulacione* (u.ä), *abicis*, *crebat* u.a.m., in langob. Gesetzestexten: *cabillos*, in der Lex Romana Curiensis: *recuberare* oder *cubiditate*, bei Ardeo: *perstrebebat*, usf. [...] Verbreitet ist die Sonorisierung, und dies teilweise über das FMA hinaus, bei gewissen Wörtern mit *p* vor den Liquidae *r* und *l*, so in *lebra* (vereinzelt: *libra*) für *lepra* einschließlich Ablg'en (vgl. it. *lèbbra*) oder in *dublex/-us* für *duplex/-us* (vgl. frz. *double* DUPLU[M]) [...] Weitere Beispile sind *Abrilis* für *Aprilis* (vgl. sp. *abril*, frz. *avril*), *cabra* für *capra* (vgl. aprov. kat., sp., pg. *cabra*) oder *subra* für *supra*”

(Stotz 1996: 243–244).

⁷ O hronologiji sonorizacije u vulgarnom latinskom detaljnije govori Vananen: “La chronologie de la sonorisation est difficile à établir, les attestations directes étant assez tardives et peu nombreuses [...] Les premiers exemples en date, isolés d'ailleurs, se rencontrent à Pompei: 5380 tridicum, 8830 tridici = triticum, tritici, [...] Viriodal (à côté de Viriotal, nom barbare); 1486 Pagatus (à côté de Pacatus), sujet à caution, 2400 Arpogra = Arpocrās, noms grecs (de fait, les sourdes grecques étaient souvent rendues en latin par des sonores, cf. gubernāre de κυβερνᾶν; App. Pr. 188 ‘plasta, non blasta’ de gr. πλστης). Autre exemple graphique isolé: [...] imudavit = immūtāvit? Les papyrus fournissent quelques cas relativement anciens: CPL 45 peccado, peccadis (antérieurs à 115) , ibid. 237 audem (époque de Néron); P. Mich. 471, 14 e(x)pedivi = expetivi? [...] Les matériaux en question ne deviennent un peu abondants qu’a partir du V siècle. Du reste, les emprunts latins du germanique semblent indiquer que la sonorisation n’a pu s’accomplir, en Gaule tout au moins, avant le V siècle” (Väänänen 1981: 57).

Ono što je najzanimljivije – i za nas najvažnije – jeste da Štoc navodi i primjere sonorizacije okluziva *p* iza nazalnog sonanta *m*: u pitanju je, dakle, isti fonološki kontekst sonorizacije kao u našem *campor(i/e)*: “Auch zwischen *m* und Vokal oder *l* steht häufig *b* für *p*, etwa in *ambulla* für *ampulla*, *ambutare* für *amputare*, *cunbanum* für *tympanum* oder *simblus* für *simplus* (*simplex*)” (Isto: 244). Pomenuti Gonda, međutim, navodi da, poslije perioda od I do III stoljeća AD, kada “[...] Salona, Venetia–Histria, Aquileia and Aquincum belong to the ‘intensively desonorizing’ group” (Gonda 2019: 64), u periodu od IV do VII stoljeća AD. “[...] Raetia, Dalmatia, which had a strong sonorizing tendency already in the previous period, and Venetia–Histria, which was strongly desonorizing previously, now lead in sonorization, while it remains a weak phenomenon in Salona [...] even weaker than it was in the 1st–3rd centuries [...]” Za razliku od Salone, navodi Gonda, “[...] the Dalmatian countryside is still the leading center of voicing the Latin consonants within the region” (Gonda 2019: 64). U poznoj antici i u periodu poznolatinskog jezika sonorizacija, dakle, zahvata i rimsku provinciju Dalmaciju, u okviru koje se nalazila i Boka Kotorska. O tome nam svjedoče i primjeri sonorizacije koje za rimsku provinciju Dalmaciju navodi Mihăescu: *adque*; *cumparabid*; *restituid*; *ud* = *ut*, napominjući da su svi pomenuti primjeri kasniji od II stoljeća AD (Mihăescu 1978: 196). U svom, pak, radu *Sul dalmatico meridionale* Muljačić donosi još nekoliko primjera sonorizacije, i to upravo sa područja Boke Kotorske: “Un simile effetto sonorizzante può essere originato anche dal fonema /r/, pure ridondantemente sonoro, se fra *kobartùo* e *cooperto:rium* supponiamo la forma di transizione **këprtù:lë* [...] L’oronimo *Subra* (Musić 1978: 82) è isolato e poco sicuro (proviene da *sup(e)ra*?). Per il passaggio di *t* in *d* il Musić conosce un solo esempio che però non è intervocalico (lat. *planta* > *plânda*, Isto: 82); LR (268) traduce questa voce con ‘pianta’, ‘arbusto’, ‘grande forcata di fieno’. Sono noti fenomeni simili nei dialetti italiani meridionali e nulla ci indica l’origine labeatica di questo cambiamento. Per *sabûn* (LR 302) la spiegazione non mi soddisfa. Il sapone era nota ai tempi romani!” (Muljačić 2000: 337). Pomenute slučajeve sonorizacije Muljačić posmatra u kontekstu mogućnosti izdvajanja labeatskog kao trećeg dalmatoromanskog jezika, te zaključuje da on – baš kao i cjelokupan materijal koji navodi u radu – nisu dovoljni da se labeatski izdvoji kao poseban

dalmatoromanski jezik (Isto: 339). No, bez obzira na to, navedeni primjeri svjedoče o tome da je sonorizacija bila aktivan proces u okviru bokeljskoromanskog idioma. Posebno je zanimljiv prelaz *planta* > *plânda* zato što dokazuje da se prelaz bezvučnog okluziva u zvučni u bokeljskoj romanštini realizovao i u poziciji iza nazala – slučaj koji imamo i u našem *campor(i/e)*–.

U jednom drugom svom radu Muljačić nudi zanimljiv pokušaj rješenja ovog problema. Odgovarajući na pitanje „da li hrvatski primjeri iz Kotora svjedoče o sustavnoj sonorizaciji u labeatskom“ (Muljačić 1998: 211), Muljačić – aludirajući na kotorske lekseme *nebùča* 'nećakinja' i *kobartùo*, *-ùla* '(debeli) pokrivač', kojima u Dubrovniku odgovaraju posuđenice *nèpuča* i *krpàtur*, a čiji su daleki su preci kasnolatinski likovi *nepotia* odnosno *copertorium* – kaže da „[...] u prvom slučaju postoji i suvremeni albanski labeatizam *mbésë* 'nećakinja'. Iz njega se dà zaključiti da su Albanci, koji su u srednjem vijeku naučili labeatski kao L2, najvjerojatnije, zbog jačine vlastitog akcenta, reducirali protoničke samoglasnike u naučenim riječima. Zahvaljujući tom izgovoru 'all'albanese' konsonanti *n* i *p* stvorili su čudnu sekvencu u kojoj je, pod utjecajem narednog usnenog suglasnika, *n* labijaliziran u *m*. Kako su svi nazali (i likvidi) fonetski (dakle samo redundantno) zvučni, pod utjecajem toga nazala sljedeći konsonant *p* postao je zvučan, tj., dao je *b*. Nazočnost populacije s albanskim materinjim jezikom u Baru u srednjem vijeku nije upitna. Kako je Bar bio središte labeatskog jezika, kotorski su Hrvati mogli čuti prestižni **mbutja* (ili sl.), i posuditi ga kao *nebùča*“ (Isto: 211).

Nezavisno od (eventualnog) uticaja albanskog na labeatski u ovom fonološkom segmentu, iz svega što smo naveli s velikim stepenom vjerovatnoće možemo pretpostaviti da je u bokeljskom dalmatskom sonorizacija bila fonološka realnost i da je u pojedinim slučajevima nadilazila nivo bezvučnih konsonanata u samo intervokalnom položaju; prelaz **campor(i/e)*- > **cambor(i/e)*- mogao bi biti primjer za to. Umetanje sonanta *m* između vokala *u* i konsonanta *b* objasnili smo u okviru (odbačene) hipoteze o postanku toponima *Kumbor* od lat. *canabae*. Ovdje ćemo ponoviti to objašnjenje: postoji niz romanizama koji imaju dubletne forme – sa nazalom *m* (ili *n*) ispred kojeg je vokal, a iza kojeg je suglasnik (najčešće ploviz) i bez njih. Tako nalazimo dubletne forme npr.

lumbarda / lubarda (Tešić 2016: 170); *kunfin / kufin* (Isto: 159); *kumpar / kupar* (Isto: 156); *kantun / katun* (Isto: 124); *inkanat / ikanat* (Isto: 115); *bronzin / brozin* (Isto: 69) itd. Na sličan način i u okviru glasovnog lika **kubor* moglo je doći do naknadnog umetanja sonanta *m* između vokala i sljedećeg mu konsonanta, tim prije što je taj sljedeći konsonant po mjestu tvorbe bilabijalni glas, čime se uspostavlja harmonija na temelju kriterija mjesta tvorbe. Zaokružimo ovaj segment o formalnom aspektu porijekla toponima *Kumbor* od **campor(i/e)* jednom notifikacijom vezanom za uporednu hronologiju tog procesa u Boki Kotorskoj, sa jedne strane, i na otoku Rabu, sa druge: ako je ovdje predstavljeni fonološki razvoj ispravan, onda bi vulgarnolatinsko **campor-/ *cambor-* u govor Slovena koji su pristigli na prostor Boke ušlo ranije nego u govor rapskih Slovena, budući da glasovna grupa *-am-* ispred konsonanta prelazi u *-o-*, dok je u rapskom *Kâmpor* ta glasovna grupa očuvana jer je glasovni zakon po kojem grupa *-am-* ispred konsonanta prelazi u *o* – već bio prestao važiti.

Valja nam sada uzeti u obzir i komparativno-nominacioni aspekt. On potvrđuje upravo iznetu hipotezu o porijeklu i smislu toponima *Kumbor*. Jer, toponimi od korijena *polj-* nisu rijetkost; naprotiv. O tome svjedoči niz primjera iz b/c/h/s jezika: *Poljača* „mahala u Hercegovini“ (RJA 1930: 632); *Poljače* „mahala u Bosni u okružju bañolučkom [...]“ (Isto: 632); *Poljanci* „tako se zove jedno selo u Slavoniji u županiji požeškoj [...] jedan gëmat u Srbiji u okrugu rudničkom [...]“ (Isto: 632); *Poljani* „tako se zovu dvije mahale u Bosni i jedna u Hercegovini [...] selo u Crnoj Gori u Kućima [...] selo u Slavoniji u županiji zagrebačkoj [...]“ (Isto: 634); *Poljanica* „ime selima: selo u Bosni u okružju sarajevskom [...] tri sela u Hrvatskoj u županiji zagrebačkoj [...] selo u Srbiji u Vrañskoj Pćini“ (Isto: 635); *Poljanice* „selo u Bosni u okružju travničkom [...] selo u Srbiji u okrugu rudničkom“ (Isto: 635); *Poljanići* „mahala u Bosni u okružju sarajevskom“ (Isto: 635); *Poljanik* „zaselak u Ibru (u Srbiji)“ (Isto: 635); *Poljanka* „tako se zove neki zaselak u Hrvatskoj u županiji ličko-krbavskoj“ (Isto: 635); *Poljanska* „selo u Slavoniji u županiji požeškoj. [...] Spomiñe se g. 1702.“ (Isto: 635); *Poljanice* „mjesto u Crnoj Rijeci, t.j. u predjelu rijeke, koja se tako zove“ (Isto: 635); *Poljari* „selo i tri mahale u Bosni u okružju bañolučkom“ (Isto: 635); *Poljavnice* „selo u Bosni u okružju bañolučkom“ (Isto: 635); *Poljci*

„dio sela Lađevaca u Srbiji u okrugu rudničkom“ (Isto: 636); *Poljčina* „seoce u Dalmaciji u kotaru kotorskom, zove se i Pošana“ (Isto: 636); *Polje* (samostalno i združeno sa pridjevima), naziv za nekoliko sela i mjesta u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Hrvatskoj i Srbiji (Isto: 638); *Poljica*, naziv za nekoliko manjih i većih mjesta u Dalmaciji i za jednu mahalalu u Bosni u okružju banjalučkom (Isto: 639); Poljice „nekoliko sela i mahala po Bosni i Hercegovini [...] nekoliko mañih i većih mjesta u Dalmaciji, u različnim kotarima [...] tri sela u Hrvatskoj u tri različne županije [...] katun u Drobnaku“ (Isto: 640); *Poljići* „mahala u Bosni u okružju tuzlanskom“ (Isto: 640); *Poljine* „selo u Bosni i Hercegovini u sarajevskom poļu“ (Isto: 640); *Poljna* „selo u Srbiji u okrugu moravskom“ (Isto: 640).

Predložena hipoteza o porijeklu i značenju toponima *Kumbor* suočava se, međutim, s jednim zanimljivim izazovom. Riječ je o istorijskoj posvjedočenosti ovog toponima u pisanim izvorima i na geografskim kartama. Sa stanovišta istorijske dokumentacije, toponim *Kumbor* javlja se, naime, relativno kasno. Tako se u jednoj povelji cara Dušana iz 1351. godine pominju Baošić, Bijela i Kruševica, ali ne i Kumbor: „[...] а сада сувише имъ дахъ за нихъ вѣроу и почтеноу слоужбоу у Баошле, Биелоу, Крушевицоу со свѣми селами, мегами, правинами своими до риеке [...]“ (*Monumenta serbica* 1858: 151). J. Đorđević, u svojoj knjizi o Dračevici i Riđanima sredinom XVI stoljeća,⁸ administrativnim jedinicama u okviru kojih je svojevremeno ulazio i Kumbor – knjizi utemeljenoj na podacima turskog popisa vlaških dažbina u hercegovačkom sandžaku iz godine 1540/1541. – za taj period ne navodi mjesto, pa, *eo ipso*, ni toponim *Kumbor*. Na prostoru današnjeg Kumbora navodi se toponim *Miočić* (Đorđević 1997: 18), današnji Miočević, koji je zapravo dio Kumbora. Međutim, 1664. godine čuveni turski putopisac Evlija Čelebija – koji 20. 4. 1664. kreće iz Beograda u Dubrovnik, a iz Dubrovnika, u maju

⁸ „Dračevica i Riđani su sredinom XVI vijeka činili prostor koji je na jugu izlazio na more, na istoku se graničio sa Mletačkom republikom i Crnom Gorom, na zapadu sa Dubrovnikom, a na sjeveru s Banjanima i Nikšićima, nahijama hercegovačkog sandžaka. Nahija Dračevica obuhvatala je Novi, Risan, i četrdeset tri sela u zaleđu Herceg-Novog i Risna. S morske strane pružala se od Podostra na krajnjem jugu do Risna na sjeveroistoku. Na zapadu je krajnja tačka bio Prijevor, na sjeveru Krivošije, a na istoku Orahovac“ (Đorđević 1997: 17).

1664, dolazi na teritoriju današnje opštine Herceg Novi – pominje grad Kumbor.

„On [Kumbor – dodatak je moj, M. A.] leži na jednom rtu. To je važna tvrđava, koja je na jednu stranu mogla da tuče grad Novi, a na drugu stranu mogla je da tuče grad Kotor. Ali je neprijatelj pomoću neke varke i smicalice opsjeo grad Kumbor [u knjizi piše Kotor, ali, iz sadržajnog konteksta, jasno se uočava da je to štamparska greška i da treba da piše Kumbor – dodatak je moj, M. A.]. Smatrajući da će turski grad Kumbor njegovom gradu Kotoru zadati udarac i sprečavati lađe koje dolaze u Kotor i iz njega odlaze, neprijatelj je u doba vladavine Osmana II podmitio zlatom zorba-spahije, koji su otjerali posadu iz grada Kumbora u grad Novi, a grad Kumbor razorili i upropastili“

(Čelebija 1973: 435).

U fusnoti koja se odnosi na naslov poglavlja *Grad Kumbor* prof. Hazim Šabanović – prevodilac i pisac komentara za Čelebijin *Putopis* – kaže da u Čelebijinom originalu piše upravo *Kumbor* (Isto: 435). Dvadeset sedam godina kasnije venecijanski providur Dolfen iz Splita – dekretom od 7. 11. 1691. – naređuje glavarima sljedećih selâ sa teritorije današnje opštine Herceg Novi: Kameno, Prijedor, Mojdež, Sušćepan, Ratiševina, Mokrine, Brajkovina, Kruševica, Savina, Kuti, Žlijebi, Ubli, Podi i Topla (pominje se i Morinj, koji danas nije sastavni dio hercegovačke opštine) da se svi ljudi iz tih sela sposobni za oružje imaju najhitnije prijaviti komandi kompanije i stanici na Ublima (Zloković 1971: 13); Kumbor se u ovoj zapovijedi venecijanskog providura ne pominje. U venecijanskom katastru iz 1704. godine Kumbor se, međutim, pominje; u tom katastru za Kumbor daje se „[...] abecedni popis posjednika po vrstama zemljišta i detaljan prikaz članova obitelji po uzrastu i spolu te broj i vrsta domaćih životinja (*Catastico del territorio di Castel Novo*)“ (Mletački katastar 2019: 48). Konačno, u pomenu patrunâ, kapetanâ i brodovlasnikâ sa teritorije današnje hercegovačke opštine u periodu od 1720. do 1730. nalazi se, između ostalih, i patrun Nikola Milojević iz Kumbora.

Drugi aspekt posvjedočenosti toponima *Kumbor* odnosi se na njegovo bilježenje na geografskim kartama. U nastavku ćemo dati hronološki pregled grafijske fiksacije ovog toponima na kartama u rasponu od kraja XVII do polovine XIX stoljeća. Na crtežu Kotorskog zaliva, koji je 1684. godine izradio P. Koroneli, toponim Kumbor zabilježen je u glasovnom liku *Combur* (Milović 1990: 18). Na topografskom crtežu Kotorskog zaliva istog P. Koronelija iz 1688. godine, Kumbor je takođe fiksiran u grafijskom liku *Combur* (Isto: 20). Na pretisku iz 1833. godine jedne starije mletačke karte Kotorskog kanala iz 1700. godine, autora Đustinijana Emilija Albergetija, toponim Kumbor grafijski je fiksiran kao *Combur* (Obad, Dokoza, Martinović 1999: 32). Na crtežu Kotorskog zaliva s Herceg Novim i Risnom Đovanija Grimaniya iz 1701. godine, toponim Kumbor nalazimo ponovo u grafijskom liku *Combur* (Milović 1990: 17). Na novoj karti istočne Dalmacije P. Santinija iz 1780, toponim Kumbor fiksiran je, pak, u grafijskom liku *Combio* (Isto: 22). Na novoj topografskoj karti Boke Kotorske, Crne Gore i dijela Albanije Lodovika Furlaneta iz 1785. godine, toponim Kumbor grafijski je fiksiran kao *Kumbur* (Obad, Dokoza, Martinović 1999: 36). Na karti Dalmacije, grada Dubrovnika i Boke Kotorske inženjera Blanšara iz 1811. godine, Kumbor je grafijski fiksiran kao *Combur* (Isto: 47). Na karti Crne Gore – koja, međutim, obuhvata i, tada austrijsku, Boku Kotorsku – pukovnika austrijske vojske grofa Fedora de Karačaja iz 1838. godine, Kumbor je grafijski fiksiran kao *Combur* (Isto: 54). I na karti A. Flodera iz 1840. godine, koja prikazuje namjenu površine na području Cavtata, Herceg Novog, Kotora i Budve, Kumbor je grafijski fiksiran kao *Combur* (Isto: 57). Na karti, pak, koja prikazuje plan upravne podjele Kraljevine Dalmacije na kapetanije i okruge, sredinom XIX stoljeća, iz 1849. godine, toponim Kumbor fiksiran je opet kao *Combur* (Isto: 56).⁹

Na osnovu dostupnih podataka možemo konstatovati da se fiksacija toponima Kumbor u pisanim izvorima može pratiti od polovine XVII stoljeća. U prilog našoj hipotezi o porijeklu i značenju ovog toponima može se pretpostaviti da je Kumbor jedan od onih

⁹ Da ne bismo opterećivali rad nepotrebnim nagomilavanjem materijala, nećemo navoditi reprodukcije pomenutih geografskih karata. Svako ko želi može se, uvidom u izvore koje smo naveli, uvjeriti u istinitost podataka koje smo citirali.

naziva koji nesumnjivo postoji već duže vrijeme, ali je tokom stoljećâ i dugog historijskog trajanja bio potiskivan – vjerovatno zbog toga što su neki drugi toponimi za isti prostor, iz različitih razloga, u određenim periodima posta(ja)li dominantniji. Takvih primjera ima. Tako već pomenuta J. Đorđević, govoreći o toponimu *Glavić*, koji danas ne postoji, saopštava sljedeće o selu Podi – selu sjeveroistočno od Herceg Novog, koje i danas postoji: „Glavić danas ne postoji, a nema ga ni krajem XVII vijeka u mletačkim popisima. Pominje se samo vinograd Glavić u Podima. Danas u Podima postoji zemlja Glavići. Zanimljivo je da je na kartu Kotorskog zaliva iz 1753. godine Glavić unesen kao samostalno selo, a *da Poda uopšte nema* (Đorđević 1997: 19–20; naglašavanje je moje – M. A.). Ili, govoreći o selu Kameno pored Herceg Novog, Đorđević navodi da „[...] u srednjem vijeku u Dračevici nalazimo selo Vijeković, koje je ime dobilo po istoimenoj vlastelinskoj porodici iz ove župe. U XVI vijeku naziv Kameno potiskuje staro ime, a u popisu iz 1704. godine Vičević se i ne pominje. [...] U kasnijim popisima i danas nema ni traga starog imena“ (Isto: 20). Nešto slično J. Lasić navodi za splitsku gradsku četvrt *Brnik*: „[...] Ono što je zanimljivo za *Brnik* jest da je ime revitalizirano nedavno. Naime, prije nekoliko desetljeća ono je gotovo iščezlo, ali je produljenjem autobusne linije broj 18 te otvaranjem velikoga trgovačkoga centra vraćeno nekadašnje ime ovoj četvrti“ (Lasić 2023: 78). Sličnih primjera svakako bi se moglo navesti još.

Možda nešto slično možemo ustvrditi i za Kumbor: taj toponim svakako je postojao još od vremena dolaska Slovena na prostor Boke Kotorske, ali se vjerovatno koristio za nominaciju jednog (manjeg) dijela teritorije današnje teritorijalne jedinice koju „pokriva“ signans *Kumbor*, zato se u dokumentima i historijskim izvorima čas pominje, čas ne pominje. Neki drugi načini nominacije cjeline ili makar dominantnog dijela prostora današnjeg Kumbora (Miočić, Miočević itd.) bili su kroz historiju vjerovatno atraktivniji. Što se tiče grafijske fiksacije toponima Kumbor na geografskim kartama, od prve do koje smo mi mogli doći – one na Koronelijsvoj karti iz 1684. – Kumbor je najčešće fiksiran u grafijskom liku *Comburi*. Na temelju toga moglo bi se posumnjati da je *Comburi* možda i primarni glasovni lik ovog toponima, a *Kumbor* sekundarni; ako bi to bilo tačno, naša hipoteza o etimologiji toponima *Kumbor* bila bi potpuno obesmišljena.

Smatramo, međutim, da je glasovni lik *Kumbor* ipak onaj primarni glasovni lik od kojeg treba poći u traganju za smislom i porijeklom ovog toponima. Zašto? Iz nekoliko razloga: a) putopisac Evlija Čelebija, kako smo vidjeli, 1664. – znači čitavih dvadeset godina prije prve Koronelijske karte na kojoj je Kumbor fiksiran u grafijskom liku *Comburi* – ovaj toponim izričito navodi baš tako – dakle u liku *Kumbor*; b) u fiksacijama toponima Kumbor na venecijanskim geografskim kartama nalazimo, kako smo vidjeli, i grafijske likove *Combio* i *Kumbur*; dokaz da bilježenje ovog toponima od strane ljudi kojima naš jezik nije bio maternji nije pouzdano; c) na Koronelijskoj karti iz 1688. – u hronološkom pogledu drugoj po redu u nizu koji smo naveli – grafijske fiksacije i nekih drugih bokeljskih toponima ne odgovaraju njihovom današnjem izgovoru, npr. *Suturina* (Sutorina), *Opatauo* (Opatovo), *Gradiostica* (Gradiošnica), *Crusccevice* (Kruševica) itd. Tradicija grafijske fiksacije Kumbora na neke druge načine, a ne u liku Kumbor (*Comburi*, *Comburi*, *Cumbur* itd.) bila je veoma duga, ali, paradoksalno, upravo u aktu kasnog dokidanja te tradicije možda i leži najubjedljiviji dokaz da je primarni glasovni lik ovog toponima *Kumbor*. Jer, 1. 7.1887. godine sveštenik Dimitrije Mustur, inače mještalin Kumbora, upisuje u matične knjige kumborske pravoslavne crkve umjesto grafijskog lika *Komburi* lik *Kumbor* (Vuković, Odalović 2014: 20). Svakako bi teško bilo poricati da neko ko je mještalin Kumbora nije – baš kao i njegovi sumještani generacijama unazad – najbolje znao kako se tačno izgovara naziv mjesta u kojem su rođeni i on i njegovi preci.

Toponim *Kumbor* – pod uslovom da je hipoteza o njegovom porijeklu i značenju od latinsko-romanskog *campus*, *campori(s)* tačna – predstavljao bi još jednu potvrdu u nizu o intenzivnoj naseljenosti šireg prostora Boke Kotorske u antičkom periodu, kao i o raznovrsnom, diferenciranom i organizovanom društvenom životu u Boki u tom periodu. Predložena etimologija ukazuje na zavidne mogućnosti etimološke rekonstrukcije da se – u sprezi s podacima iz arheologije i istorije – dopre do prvobitnog značenja određenog toponima i, *eo ipso*, baci dodatno svjetlo na društvenu i kulturnu istoriju nekog područja. S druge strane, međutim, nazire se i koliko je etimološko istraživanje toponimâ – kao, uostalom, i svako istraživanje koje zadire u daleku prošlost – praćeno teškoćama i nedoumicama,

kako sa formalnog, fonetskog, tako i sa semantičkog aspekta pretpostavljenog etimona, te koliko je svako takvo istraživanje nužno (i nažalost, neumitno) u sjenci uslovnosti. Ipak, uprkos rezervama koje su neizbježne kada je riječ o ovakvoj vrsti istraživanja, smatramo da smo ovim radom, ako već ne sasvim riješili misteriju porijekla i značenja toponima *Kumbor*, onda makar, s jedne strane, nagovijestili moguće pravce budućeg istraživanja, a, s druge – još jednom ukazali na to uolikoj mjeri je prostor Boke Kotorske neiscrpno vrelo za raznovrsna naučna proučavanja.

Литература/References

- Čelebija, Evlija. (1973). *Putopis*. [Travelogue]. Sarajevo: Izdavačko preduzeće „Veselin Masleša“. (In Serbian.)
- Đorđević, Jasmina. (1997). *Dračevica i Riđani sredinom XVI vijeka* [Dračevica and Riđani in the Mid-16th Century]. Beograd: Zadužbina Andrejević. (In Serbian.)
- Gonda, Attila. (2019). “Dialects of Vulgar Latin and the Dialectal Classification of the Alps-Danube-Adria Region”. Budapest: *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*. Volume 59, Issue 1–4, p. 53–69.
- Herman, József. (2000). *Vulgar Latin*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.
- Holzer, Georg. (2011). *Glasovni razvoj hrvatskoga jezika*. [Phonological Development of the Croatian Language]. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Lalošević, Ilija. (2007). *Izdvojeni fortifikacioni punktovi na području Herceg-Novog*. [Selected Fortification Points in the Area of Herceg Novi]. Herceg-Novi: Boka, p. 59–80.
- Lasić, Josip. (2023). *Splitska hodonimija: Grad – četvrt – ulica*. [Street Names in Split: City – Quarter – Street]. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Ligorio, Orsat. (2014). *Problem leksičke stratifikacije u adrijatistici* (doktorski rad). [The Problem of Lexical Stratification in Adriatic Studies]. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Marasović Alujević, Marina; Lozić Knezović, Katarina. (2014). *Toponimija otoka Šolte*. [Toponymy of the Island of Šolta]. Split: Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu.
- Marasović Alujević, Marina; Lozić Knezović, Katarina. (2018). *Toponimija otoka Drvenika i Ploče*. [Toponymy of the Islands of Drvenik and Ploča]. Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu.

- Marević, Jozo. (2000). *Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik*, vol. I. [*Latin-Croatian Encyclopedic Dictionary*, Vol. I]. Velika Gorica, Zagreb: Marka, Matica hrvatska.
- Matasović, Ranko. (2010). *Kratka poredbenopovijesna gramatika latinskoga jezika*. [*A Concise Comparative-Historical Grammar of the Latin Language*]. Zagreb: Matica hrvatska.
- Matasović, Ranko. (2014). *Slavic Nominal-Word Formation*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter.
- Mihăescu, Haralambie. (1978). *Le langue latine dans le sud-est de l'Europe*. [*The Latin Language in Southeastern Europe*]. Bucuresti, Paris: Editura Acadmiei, Société d'édition "Les belles lettres".
- Mihaljević, Milan. (2002). *Slavenska poredbena gramatika*, 1. dio. [*Comparative Grammar of the Slavic Languages*, Part I]. Zagreb: Školska knjiga.
- Milović, Jevto. (1990). *Istorijsko-geografski atlas Crne Gore XVI–XX vijek*. [*Historical and Geographical Atlas of Montenegro (16th–20th Century)*]. Nikšić: Univerzitetska riječ. (In Serbian.)
- Mletački katastar – katastarske knjige 1597–1797. (1825). [*Venetian Cadastre – Land Registry Books 1597–1797 (1825)*]. 2019. Zadar: Državni arhiv u Zadru.
- Monumenta Serbica Spectantia Historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii*. (1858). Miklosich, Franz (ed.). Viennae: Apud Guilelmum Braumüller.
- Muljačić, Žarko. (1998). „U kojim se zonama u sadašnjem trenutku smiju očekivati pomaci koji bi mogli doprinijeti boljem poznavanju 'dalmatskoga'?” [“In Which Zones Can We Currently Expect Progress Toward a Better Understanding of the 'Dalmatian' Language?”]. Zagreb: *Folia onomastica Croatica*, no. 7, p. 207–220.
- Muljačić, Žarko. (2000). *Das Dalmatische: Studien zu einer untergegangenen Sprache*. [*The Dalmatian Language: Studies on an Extinct Language*]. Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag.
- Nakićenović, Sava. (1913). *Boka: antropogeografska studija*. [*Boka: An Anthropogeographic Study*]. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srbije. (In Serbian.)
- Obad, Stijepo; Dokoza Serdo; Martinović Suzana. (1999). *Južne granice Dalmacije*. [*Southern Borders of Dalmatia*]. Zadar: Državni arhiv u Zadru.
- Oxford Latin Dictionary / OLD*. (1968). Oxford: Clarendon Press.
- Pušić, Ilija. (1969). *Arheološki lokaliteti i stanje arheološke nauke u Boki Kotorskoj*. [*Archaeological Sites and the State of Archaeological Research in the Bay of Kotor*]. Herceg-Novi: Boka, p. 7–23. (In Serbian.)

- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* / RJA, svezak 23. [*Dictionary of the Croatian or Serbian Language*]. 1903. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* / RJA, svezak 33. [*Dictionary of the Croatian or Serbian Language*]. 1914. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* / RJA, svezak 45. [*Dictionary of the Croatian or Serbian Language*]. 1930. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* / RJA, svezak 62. [*Dictionary of the Croatian or Serbian Language*]. 1955. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Sihler, Andrew. (1995). *New Comparative Grammar of Greek and Latin*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Skok, Petar. (1950). *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima. Toponomastička ispitivanja*. [Slavic and Romance Elements on the Adriatic Islands: Toponymic Studies]. Zagreb: Jadranski institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.
- Skok, Petar. (1971). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, vol. I. [*Etymological Dictionary of the Croatian or Serbian Language, Vol. I*]. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Skok, Petar. (1972). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, vol. II. [*Etymological Dictionary of the Croatian or Serbian Language, Vol. II*]. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Stotz, Peter. (1996). *Handbuch zur Lateinischen Sprache des Mittelalters: Lautlehre*. [Handbook of the Latin Language of the Middle Ages: Phonology]. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- Šimunović, Petar. (2000). *Toponimija hrvatskoga jadranskog prostora*. [Toponymy of the Croatian Adriatic Region]. Zagreb: Golden marketing, Tehnička knjiga.
- Tekavčić, Pavao. (1970). *Uvod u vulgarni latinitet*. [Introduction to Vulgar Latin]. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
- Tešić, Ana. (2016). *Romanizmi u narodnim govorima stare Crne Gore i Brda*. [Romance Loanwords in the Vernaculars of Old Montenegro and Brda]. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu (neobjavljena doktorska disertacija). (In Serbian.)
- Väänänen, Veiko. (1981). *Introduction au latin vulgaire*. [Introduction to Vulgar Latin]. Paris: Librairie Klincksieck.
- Vuković, Špiro; Odalović, Gligo. (2014). *Kumbor između istorije i sjećanja*. [Kumbor Between History and Memory]. Kumbor: autorsko izdanje.

- Zloković, Maksim. (1969). „Prilozi za istoriju pomorstva Kumbora“. [“Contributions to the Maritime History of Kumbor”]. Kotor: *Godišnjak Pomorskog muzeja*, p. 57–88. (In Serbian.)
- Zloković, Maksim. (1971). *Mletačka uprava u Herceg-Novom*. [Venetian Administration in Herceg Novi]. Herceg-Novi: Boka, p. 5–37. (In Serbian.)
- Vaillant, Andre. (1974). *Grammaire comparée des langues slaves, Tome IV: La formation des noms*. [Comparative Grammar of the Slavic Languages, Vol. IV: The Formation of Nouns]. Paris: Editions Klincksieck.

УДК: 811.163.3(091)

DOI:

МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ВО КОНТЕКСТ НА СЛОВЕНСКАТА КУЛТУРА

Валентина Миронска-Христовска

Институт за македонска литература
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

Клучни зборови: македонски, старословенски, јазик, словенска, култура

Резиме: Македонскиот јазик во својата долговековна традиција е поврзан директно со развојот на словенската култура. Нивната заемност се согледува од фактот, потврден во славистичката наука, дека старословенскиот јазик е заснован врз јужномакедонските говори од околината на Солун, поточно од македонските говори од селата: Сухо, Висока и Зарова, во Егејска Македонија. Во XIX век, поточно во 1896 година, словенечкиот славист Ватрослав Облак, проучувајќи го теренски македонскиот јазик, ја поставил македонската теорија за потеклото на старословенскиот јазик. Затоа е значајна улогата на македонскиот јазик во контекст на словенската култура и комуникација. Идејата за духовно, културно и економско обединување на словенските народи била појавена во IX век, со Моравската мисија на сесловенските браќа Светите Кирил и Методиј. Идејата повторно била обновена кон крајот на XVIII и на почетокот на XIX век, период кога словенските народи се наоѓале под напливот на: германизација, унгаризација и елинизација. Тоа е период кога била воспоставена славистиката како наука, кога започнала интезивна соработка меѓу славистите, за да се сочува автохтоната словенска култура. Македонската културна преродба започнала со борба против елинизацијата, со борба за обнова на Охридската архиепископија и за враќање на старословенскиот јазик во богослужбите наспрема насилноведениот грчки јазик, како и со отворањето училишта на народен јазик. Поради асимилаторските политики кон македонскиот народ, во XIX век и поради поделбата на Македонија во 1913 година со Букурешкиот договор, конечно, во 1945 година се случи кодификацијата на македонскиот јазик.

THE MACEDONIAN LANGUAGE IN THE CONTEXT OF SLAVIC CULTURE

Valentina Mironska-Hristovska

Institute of Macedonian Literature
University “Ss. Cyril and Methodius” in Skopje

Keywords: Macedonian, Old Slavonic, language, Slavic, culture

Summary: The Macedonian language, through its centuries-old tradition, is directly connected with the development of Slavic culture. Their mutuality is seen from the fact, confirmed in Slavic science, that the Old Slavonic language is based on the South Macedonian speech, from the vicinity of Thessaloniki, more precisely from the Macedonian speeches from the villages of Suho, Visoka and Zarova in Aegean Macedonia. In the 19th century, more precisely in 1896, the Slovenian Slavist Vatroslav Oblak, studying the Macedonian language in the field, put forward the Macedonian theory for the origin of the Old Slavonic language. Therefore, the role of the Macedonian language in the context of Slavic culture and communication is significant. The idea for the spiritual, cultural and economic unification of the Slavic peoples, appeared in the 9th century, with the Moravian mission of the Pan-Slavic brothers Saints Cyril and Methodius. The idea was revived again in the late 18th and early 19th centuries, a period when the Slavic peoples were under the onslaught of Germanization, Hungarianization, and Hellenization. This was the period when Slavic studies were established as a science, when intensive cooperation between Slavists began, all to preserve the autochthonous Slavic culture. The Macedonian cultural revival had begun with a fight against Hellenization, through the efforts for restoration of the Ohrid Archbishopric and the return of the Old Church Slavonic language in church services instead of the forcibly introduced Greek language, as well as the opening of schools in the vernacular. Due to the assimilationist policies towards the Macedonian people in the 19th century and the division of Macedonia in 1913 with the Bucharest Treaty, the codification of the Macedonian language finally took place in 1945.

Македонскиот јазик во својата долговековна традиција е поврзан директно со развојот на словенската култура. Нивната заемност се согледува од фактот, потврден во славистичката наука, дека старословенскиот јазик е заснован врз јужномакедонските говори од околината на Солун, поточно од македонските говори од: селата Сухо, Висока и Зарова, во Егејска Македонија. Ваквиот податок бил истакнат во 1951 година од страна на славистот Реџиналд де Бреј, авторот на *Водич на словенските јазици* (Лондон), кој забележал: „Каква иронија на историјата, народот чии предци им го дале на Словените првиот литературен јазик, беа последни на кои им се призна јазикот како посебен словенски јазик, различен од соседните бугарскиот и српскиот“.

Признавањето, односно конечната кодификација на македонскиот службен јазик (2 август 1944) се случи во 1945 година, со Решението на АСНОМ за македонската азбука од 5 мај и со официјалното усвојување на македонскиот правопис на 7 јуни 1945 година. Задоцнетото признавање на македонскиот јазик, чија 80-годишнина од неговата кодификацијата ја одбележуваме годинава – 2025, е последица на лошите, неповолните и неправедните политики од страна на големите сили наспрема македонското прашање.

За македонскиот јазик, јасни ставови имал, уште во XIX век, славистот Петар Драганов, кој истакнал: „Во вообичаената за нас позната Македонија има две или три новославјански наречја: бугарско, српско и сопственото македонско со многубројни и сосема карактеристични подрачни говори, кои како такви, како славјански без сомнение претставуваат значајно мнозинство во споредба со споредба со туѓите елементи во Македонија“. Тој во статијата: „Кон прашањето за населението на современа Македонија“ забележал дека месното „македонско-словенско наречје“, кое било прогонувано од училиштата, е: „наречје, повеќе од кое било друго од дузината постојни словенски наречја-јазици, може, со поголема или со помала претензија, да се каже дека тоа е следот на благородните потомци на некогаш знаменитиот кирило-методиевски јазик. Ние би можеле да приложиме долга редица сведоштва од високоавторитетни

научници и пред сè од родени Македонци од доброто старо време, како документарни докази дека македонскословенското наречје е повеќе или помалку самостојно и автономно во однос на бугарскиот и српскиот 'јазик'. Овие сведоштва се однесуваат и ги докажуваат две следни состојби: 1) Таканареченото македонско 'наречје' си има свои сопствени особености и во акцентот, и во гласовите и во формите (коњугација и деklinација), и во синтаксата и особено во речникот. 2) Месните македонскословенски учители од доброто старо време, уште на наша памет, речиси сè до крајот на 60-тите и почетокот на 70-тите години, т.е. уште пред самата голема ослободителна војна од 1877 – 1878 година, печателе свои школски учебници на месните наречја и во своите воведи кон таквите учебници и кон раководствата јавно изјавувале дека македонскословенското население, откако ја извојувало црковнословенската литургија со грчкиот владеечки клер, не помислува и нема нималку желба да постапува против интересите на својата народност, т.е. да се побугарува и да се посрбува, нарекувајќи ги притоа Бугарите со бранчевото омаловажувачкото име 'Шопје'“ (Драганов 1900: 3).

Во 1896 година словенечкиот славист Ватрослав Облак проучувајќи го теренски македонскиот јазик, ја поставил македонската теорија за потеклото на старословенскиот јазик. Затоа, значајна е улогата на македонскиот јазик во контекст на словенската култура и комуникација.

Согледувајќи ја обединувачката моќ на македонскиот јазик, приоритет ѝ даваме на таа негова функција наспрема неговата историја уште од античкото време, кога Хелените за неговите говорители го создале терминот барбарин, кој означувал странец, туѓинец што брбори нешто (бла, бла), кого не го разбирале, како што е забележано во Третиот говор на Демостен, кој, во говорите, правел дистинкција меѓу Македонците и Хелените, особено кога говорел против Филип, кога ги повикал „сите Хелени да ги здружат силите и да не допуштат еден 'барбарин', човек што не е Хелен, човек што не е од ист род, како што вели Исократ, да ги покорува хеленските градови“ (Демостен 1995: 15). Во тоа време Македонецот, односно барбаринот, не бил прифатен од Хелените за што подробно пишува Јужин Борза во книгата: *Во сенката на*

Олимп: појавата на Македон, во која користејќи низа извори, пишува за различниот етнички идентитет на Македонците од Хелените, за посебноста на македонскиот од грчкиот јазик, за македонските обичаи итн. (Борза 2004: 98–108).

Културното обединување на Словените

Словенските народи имаат мошне комплексна историја бидејќи тие колку што се обединувале, толку и се разединувале, започнувајќи од XIX век, па до денешно време. До пред три децении поимот Словен, словенска крв, беше симбол на гордост, на непотчинетост, на боемство, на уметност, на достоинство. Но, глобализацијата, односно американизацијата и европеизацијата, успеаја да го скротат словенскиот дух, да го хибридизираат, кој низ векови беше суверен. Притоа, преку политиките на големите сили, во име на членството во ЕУ, се успеа, словенските народи да ги доподелат, па дури и поголемиот дел од состојбата *pro* ги донесоа во позиција *contra*.

Словенските народи се доминантно население во Источна Европа, кои „се географски и културно поделени, а сите имаат многу заеднички црти во својата политичка историја, цивилизација, во националните својства и јазикот“ (Дворник, 2001: 7). За словенските народи се смета дека се различни од западните народи, но сепак словенската културна историја е преплетена и вткаена во европската. Тоа се посведочува уште од XIX век, со мисијата на светите браќа Кирил и Методија, за која, во науката е афирмиран ставот дека нивната духовна, културна и просветителска мисија не го афирмирала само развојот на словенската цивилизација и на културата, туку таа влијаела и пошироко, врз европскиот глобален културноисториски континуитет. Всушност, Моравската мисија имала првенствено политичка и дипломатска стратегија, но прераснала во културна придобивка за европската цивилизација, преку која била извршена афирмација на: христијанството, просветата, праведноста, борбата против потчинетоста, победата на еднаквоста. Едноставно, од неа произлегле постулатите за праведно и демократско живеење, какви што се пропагираат и во денешно време; таа е вонвременска бидејќи во неа ги согледуваме

и постулатите на современата имагологија, на теориите за другоста, за меѓуетничноста, за глобализаторскиот поглед на светот (Миронска-Христовска 2019: 88). Ваквото наше мислење го надоврзуваме и со истакнатото од Ј. Погачник дека „иницијативата на солунските браќа ја признавала рамноправноста на сите етнички групи кои би требало да бидат на основа на широки покраински автономии интегрирани во едно царство и споени во една црква“ (Pogačnik 1988: 107).

Сесловенските браќата Кирил и Методиј, кои дошле од некогашниот македонски град Солун¹, во некогашното кнежевство Нитра, кое заедно со Моравија ја сочинувале Голема Моравија и ја започнале борбата против тријазичниците (оние што ги признавале само латинскиот, хебрејскиот и хеленскиот јазик), против германската духовна аспирација во западнословенските кнежевства. Нивната просветителска мисија, нивната политичка и дипломатска стратегија била во зборовите на Кирил Филозоф: „Не врне ли дожд од Бога еднакво врз сите? А сонцето не грее ли исто така за сите? Зарем не дишеме воздух сите еднакво? Па тогаш, како не се срамите да признаете само три јазика, а за сите други народи сакате да бидат слепи и глуви? ... А ние познаваме повеќе народи што се вешти на книга и го слават Бога секој на својот јазик“ (*Панонски легенди* 1987: 55).

Светите браќа започнале да го шират христијанството меѓу Словените, го промовирале нивното културното единство и направиле и тие да се придружат „кон големите народи што го слават Бога на својот јазик“ (*Панонски легенди*, 52).

Но, по поделбата на континентот на Западно и на Источно Римско Царство, настанале два европски цивилизациски круга, кои речиси две илјади години, па речиси до денес, се развивале

¹ По распадот на империјата на Александар Македонски, Македонија, од антиката, се борела за својот опстанок. Во 146 г. пр. н. е. станала римска провинција. Потоа, во 395 година станала дел од Византиската Империја; од 1371 година потпаднала под Османлиската Империја, по Балканските војни (1912 – 1913) таа била поделена меѓу Грција, Србија и Бугарија. По Втората светска војна делот што се наоѓал под српска власт (39 % од нејзината етничка територија) ѝ бил вратен и ја добила своја независност во рамките на СФР Југославија. Од 1991 година таа веќе е самостојна држава.

еден покрај друг, не без заедно дејствување, но сепак без вистински спојувања. По поделбата на христијанството на Римокатоличка и на Православна црква, било иницирано и прашањето за верска доминација меѓу Словените, со што започнало да се руши христијанското обединување воспоставено од светите браќа Кирил и Методиј. Со текот на времето, западните Словени почнале да приклучуваат кон римската и латинската култура, односно од XII век па натаму судбината на: Чесите, Словаците, Полјаците, Хрватите и Словенците е поврзана со судбината на Западна Европа, која станала пример и влијаела на нивниот општествен, верски, книжевен и културен напредок (Дворник 2001: 159).

Од крајот на XVIII и на почетокот на XIX век започнале најсилните и најсложените процеси во европски контекст, како на политички, така и на економски, културен и национален план. Започнал процесот на формирање држави и нации, при што словенските народи, првенствено преку јазикот, биле под силен удар на: германизација, османлизација, унгаризација и еленизација, поради што повторно била појавена идејата за културно и економско обединување на Словените. Поради тоа, започнала поинтензивната комуникација и соработка меѓу словенските интелектуалци. Словачкиот поет Јан Колар забележал дека и покрај тоа што сите Словени се еден народ, околностите ги разделиле и ги отуѓиле едни од други, но затоа сега било потребно секој Словен да се запознае со сите словенски јазици за да ја запознае литературата, обичаите и културата на секој народ, и на тој начин Словените духовно да се приближат едни кон други и да направат една целина. За недоволното познавањето меѓу себе потврда наоѓаме во мислењето на Вук Караџиќ, кој, во однос на книгата на македонскиот просветител Јоаким Крчовски, *Различна поучителна наставленија* (1819, Будим), во трудот „Додатак к Санктпетербургским сравнителним рјечницима свију језика и нарјечија с особитим огледима бугарског језика“ (1822), забележал: „Таа книга божем е пишувана на бугарски јазик, но всушност не е ниту на бугарски, ниту на руски, ниту на славјански, туку на една неправилна мешавина од сите тие три јазика“ (Македонија 1978:138).

Потребата од меѓусебно запознавање ја истакнал и македонскиот основач на теоретската лингвистичка мисла Партениј Зографски, кој, кога во 50-тите години била пројавена иницијатива за создавање општ јазик меѓу македонскиот и бугарскиот, истакнал: „За да может да се составит еден општ писмен јазик прво е потребно да излезат на јаве сите месни наречја на јазикот ни, преку кои општиот јазик ќе се зида. Додека не се направи тоа никој нема право да седи и да реди општ писмен јазик ... Нашиот јазик како што е познато се дели на две главни наречја, едното се говори во Бугарија и Тракија, а другото во Македонија“, па затоа за да го покажел на светот македонското наречје, „мие имаме намера да составиме на него граматика во паралела со другото“ (Зографски 1858: 35–42).

Словенските интелектуалци во борбата против асимилаторските политики првенствено повикувале на проучување на словенските јазици, на словенските писмени споменици, на кирилометодиевската традиција, бидејќи во Словечка се сметало дека „почетоците на словачката култура и литература произлегле од делото на Кирил и Методиј“ (Kowarská 2001: 95). И полскиот историчар и лингвист Jerzy Samuel Bandtkie во 1815 година сметал дека опстанокот на потчинетите Словени и нивното обединување првенствено би било преку јазикот и тоа преку црковнословенскиот за кој истакнал дека тој бил познат уште од најстарите времиња меѓу сите Словените и дека можел да ги заштити од туѓиот потопот (Moroz-Grzelak 2013: 42).

Потребата од проучување на словенското минато, промовирањето на заедничка словенска култура, како и потребата од изучување старословенскиот јазик ја истакнал чешкиот славист Јозеф Добровски, кој, со својата дејност, ја развил славистиката како научна дисциплина. Со тоа старословенскиот јазик, повторно како во IX век, така и во XIX век станал главно обележје преку кое се идентификувале словенските народи. Затоа и делото на Добровски било веднаш прифатено и од страна на јужните Словени. Бележита е неговата соработка со словенечкиот преродбеник и славист Јернеј Копитар, кому, во 1809 година, Добровски, меѓу другото, му напишал: „Ние Словените мораме да имаме тесни врски“

(Доровски 2012: 8). Тоа била неговата првична концепција за политичко и културно зближување на Словените. Особено е значајно што Добровски, во своите истражувања, бил концентриран и кон откривањето на основата на старословенскиот јазик, при што истакнал дека татковината на старословенскиот јазик треба да се бара во оклината на Солун (Доровски, 13).

Исто така, и словенечкиот славист Ватрослав Облак пројавил посебен интерес за македонските говори, за Македонија, за Македонците и јасно го изнел својот став дека старословенскиот јазик има потекло од македонскиот, кој го искажал пред виенската Академија на науките со своето излагање, кое подоцна било објавено во книгата *Македонски студии. Словенски дијалект во јужна и северозападна Македонија* (1896) (Kalogjera 2009: 166–196). Ватрослав Облак дошол до овие сознанија престојувајќи во Македонија во периодот 1891 – 1892 година и работејќи врз македонските народни говори, по што и дошол до аргументираната поставка на македонската теорија за потеклото на старословенскиот јазик (Андонов-Полјански 1981: 257).

Македонското јазично прашање во XIX век

Во 1767 година Охридската архиепископија била укината неканонски од страна на Високата порта и Цариградската патријаршија и истовремено, по деветстотини години, било забрането да се употребува старословенскиот јазик во богослужбите и во образованието. Бил воведен грчкиот јазик и со тоа започнала грчката асимилаторската политика врз македонскиот народ. Но, и покрај силните настојувања на грчката политика да ја наметне својата доминација преку јазикот, сепак, народот не се откажувал од својата долговековна традиција и од својот јазик. Како всушност течел овој процес наоѓаме податоци во студијата во ракопис „По учебното дело на градот Охрид“ од Евтим Спространов. Во неа е забележано дека и покрај тоа што по укинувањето на Охридската архиепископија, старословенскиот јазик бил истиснат и бил воведен грчкиот јазик, не требало да се мисли дека старословенскиот јазик бил

истиснат од охридските цркви и училишта. Спространов забележал дека од крајот на XVIII век Грците се обидуваа во тоа, но тие не можеле да го искоренат јазикот зашто јазикот бил сочуван во многу цркви и манастири до самата преродба. Во студијата е истакнато и дека елинизацијата не успеала по селата и во некои манастири бидејќи во нив никогаш не бил сменет старословенскиот со грчкиот јазик (БАН, Ф. 36к, а.е.976, л.1).

За македонскиот народ, во првите децении од XIX век, кој се наоѓал под засилената елинизација и под османлиска власт, од особено значење било јазичното прашање бидејќи најсилното оружје против нападите врз македонскиот идентитет бил мајчиниот јазик. Македонските преродбеници т.е. просветители биле свесни дека јазикот е најмоќното оружје против асимилацијата, без разлика на тоа од која страна доаѓала таа. Токму и поради таа свесност, македонскиот народ уште од дамнешното минато го негувал старословенскиот јазик, словенската писменост. Со настапувањето на промените на општествено-културните ситуации во средновековниот период, била развиена и свеста за значењето на народниот јазик, кој започнал да навлегува во пишувана форма преку дамаскинарската традиција, преку редакциите на средновековните текстови, како и преку „евангелиски и апостолски текстови, хроники, ермени и сл.“ (Поп Атанасов 1985:7), за кои Ѓорѓи Поп Атанасов информира дека се евидентирани 69 ракописни текстови напишани на македонски народен говор. Неодминлива е и појавата на *Четиријазичникот* од Данаил Москополецот, а најголемо значење имаат делата на Јоаким Крчовски (сите 5 објавени во Будим, 1814–1819) и на Кирил Пејчиновиќ (во Будим, 1816) и книгата *Утешением грешним* од 1840 година, која била испечатена на народен, прост јазик, во печатницата на Теодосиј Синаитски, кој во Предговорот на книгата го истакнал значењето на народниот јазик „Еве клуч што отворует срдцето ваше: не клуч од злато или сребро, но клуч од железо и чилик, што да не се вии. ...“, и вредноста на книгата бидејќи ќе била достапна за простиот народ, за православниот учител и за сите учени (Пејчиновиќ 1974: 52).

Токму овој чин, односно овој процес Блаже Конески го одбележал како „модернизација“ на јазичниот развој, која настапила со смената на писмениот јазик, на црковнословенскиот со народниот јазик (Конески 1986: 22). Потоа модернизацијата продолжила со активностите и реформите од страна на македонските преродбеници и учебникари, како на пример преку македонскиот преродбеник и учебникар – епископот Партениј Зографски, кој пишувал за делото на светите браќа, кој во книгата *Кратка свештена историја на Ветхо и Новозаветната црков* од 1857 година ги истакнал нивните заслуги за ширењето на христијанството сред словенското население, а во 1859 година во Цариград ја објавил и книгата *Кратка славенска граматика*.

Македонските просветители, преродбеници, литерати твореле на народен јазик и во своите творби во име на словенството, ги повикувале „словенските браќа“ на помош, пишувале за обнова на Охридската архиепископија, за Климентовата Охридска школа, која била првиот Словенски универзитет, за да се врател старословенскиот јазик во божјите храмови и за правото на настава на мајчиниот јазик.

Поради тоа литератите во своите творби се повикувале на делото на светите браќа Кирил и Методиј бидејќи тие го воздигнаа македонскиот говор од околината на Солун, односно старословенскиот јазик на еднакво рамниште со другите јазици. Па така, Ѓорѓи Динката, во песната „Самовила“ (1862) се обратил до „божјите свјатители“, народните просветители, до првите апостоли „Кирил, Методие мили“ воспевајќи ја нивната работата преку која го просветиле народот, му дале закон, му оставиле златни книги, но и ги повикал да го видат народот: „Како трпи, како страдат / Диви волци, како го грабат“, како Грците ги гореле книгите, го „терале“ јазикот, а нив ги нарекувале неверници, варвари и зловерници (Поленаковиќ 2007: 156–157).

Ѓорѓија Пулевски во *Славјанско-македонска опишана историја* уште на првите страници го одбележал делото на словенските апостоли, на Кирил и Методиј, „словеномакедонските синови“, кои направиле превод за

црковно пеење и за „Бога молење, чисто по македонско-славјанско нареченије“ (2003: 38).

Македонскиот ловороносец, Вториот Хомер – Григор Прличев, во своите беседи, слова, како во „Слово за св. Кирил и Методиј“, ја опеал нивната работа, но истовремено ја опишал состојбата во татковината на Светите Кирил и Методиј:

„Откако го породи великога
Александра, откако ги породи Св. Кирил
и Методија, оттогаш мајка Македонија
лежи на своето легло ужасно
изнемоштена, сосема примрена.

....

и дека ќе има уште многу Кириловци и Методиевци, коишто
ќе бидат светила на нашите училишта, на нашите цркви,

„ќе бидат столбови на вера и ќе го прославуваат
македонското име“

(Прличев 1993: 16–19).

Најпознатиот македонски собирач на народни умотворби, авторот на драмата „Црне војвода“ и на низа песни, Марко Цепенков, во песната „Мојата песна“ (1896) ги воспел светите браќа и нивното обединувачко дело:

„Развила Македонија / Од Југа та до Севера, / Како
сред месец Маија: / трендафил, ружа, цунцуле. / Во
цвекињата два брата: / Свети Кирил, Методија, / В
раце ми книга држеа / И на бога се молеа / за госпо
да им помогит / славјански букви да пишат: / аз,
буке, веде, гљаголе, / ... / славјанска книга писале /
и сви Славјани крстиле“

(Цепенков 1972: 241–242).

Во македонската културна историја од XIX век во борбата за македонскиот јазик се забележани уште низа творби, студии, одбележувањата на јубилејните години за светите браќа Кирил и Методиј во кои преродбениците се повикуваат на стариот, древен јазик. Во тој контекст по културната преродба започнала и националната и револуционерната преродба. Тоа особено се случувало во втората половина на XIX век кога повеќето македонски преродбеници биле свесни дека македонското прашање немало правилно да се реши, особено по Берлинскиот договор (1878), од кога не било исполнето договореното со членот 23. Македонија да се стекне со автономија. Тоа е период од кога, покрај грчката асимилаторска политика, интерес за Македонија пројавила и Австро-Унгарија, која сакала да ја добие како свој протекторат, потоа интерес пројавиле и Србија и Бугарија, кои, со договорот, добиле самостојност односно автономија. Асимилаторските политики првенството започнале да се спроведуваат преку црковното прашање, преку поделба на македонските епархии меѓу Грчката православна црква, Српската православна црква и тукушто формираната Бугарската егзархија (1870), што истовремено го претставува почетокот на претстојната поделба на Македонија, која завршува со Балканските војни. Исто така целта започнале да ја остваруваат и преку образовниот процес, преку „филолошки пат“, преку учебник на македонско-српски јазик, кој би се употребувал во српските училишта во Македонија (Јовановиќ 2002: 49–50), и преку дистрибуција на бугарски учебници.

Затоа во XIX век повеќе од потребно било формирањето на македонски литературен јазик бидејќи преку него ќе се бранел и македонскиот идентитет. Во обидите за стандардизација на македонскиот литературен јазик најпрвин значајна улога одиграле учебникарите, кои, од 1857 до 1880 година, објавиле: учебници, буквари, речници, граматики, кои, сè до Мисирков, нагласувале: „графискиот систем морал да го следи квалитетот на гласовите, дека секоја графема треба да претставува симбол за соодветната фонема, за да не се загуби врската помеѓу изговорениот и напишаниот збор“ (Стаматовски 1986: 68). Такви се учебниците на: Партениј Зографски, Анатолиј Зографски,

Димитар В. Македонски и Димитар Хр. Узунов, кои, во 1867 година во Цариград го објавиле учебникот *Букваръ за употребуеніе въ македонскыте училища*, а истата година Д. Македонски го објавил учебникот *Кратка священная история за училища-та по Македоніи (на македонско наручіе)*, на Венијамин Мачуковски, Кузмен Шапкарев и други (Миронска-Христовска 2021: 45).

Посистемско навлегување на македонскиот јазик во литературата се извршило околу 1878 година, „кога се буди македонската национална свест сè поевидентно и кога се регистрираат бројни манифестации на културно и политичко поле сред македонската емиграција“ (Тодоровски 1979: 98), поточно тоа е временски период што го обележуваат активностите на: Тајниот македонски комитет (1886), со: Наум Евров, Коста Групче, Васил Карајовов и Темко Попов; Словеномакедонска книжевна дружина на Ѓорѓија Пулевски во Софија (1888); Младата македонска книжовна дружина со својот најавен сепаратизам преку печатениот орган „Лоза“ (1892 – 1894); весникот „Македонија“ на Коста Шахов (1889 – 1893). Особено се значајни и литературните активности на Марко Цепенков, Петар Поп Арсов, Трајко Китанчев, Евтим Спространов, Војдан Чернодрински, Димитар Ризов, Георги Баласчев, како и антиегзархиските пројави на македонската интелигенција и нејзините сепаратистички тенденции, формирањето на ВМРО, иницирањето на првите македонски сепаратистички весници, издавањето на повеќе фолклорни зборници како на Кузман Шапкарев и Васил Икономов, издавање на литературно-научен зборник итн.

Во тоа време веќе започнал и поинтензивниот интерес за македонскиот јазик од страна на странските научници. Чехот Карл Хрон, во книгата *Народноста на македонските Словени* (1890), уште од почетокот на излагањето на своите ставови нагласува дека „Македонците како по својата историја, така и по својот јазик се посебна народност... потомци на оние словенски прадоселеници,... и кои подоцна со ниедна од овие две нации не се измешале“ (Хрон 1990: 29). Во понатамошната јазична анализа забележал дека „Македонците употребуваат член“, прави анализа

на употребата на полувокалот, го одбележал „специфичниот македонски глас кј (k)“, а на прашањето: „На кој јазик зборуваат Македонците?“, Хрон истакнал: „може да се потврди дека македонскиот јазик со своите сопствени закони за развитокот на гласовите, како и според неговите граматички правила формира еден сопствен јазик што досега нема своја сопствена литература и кој поради тоа се потпира на сродната бугарска литература, која во никој случај не стои во некои поблиски односи отколку само во општо сродство“ (Хрон, 29).

Во XIX век, а и во почетокот на XX век, напорите на македонските интелектуалци воделе кон создавање систем за формирање на македонскиот литературен јазик. Но, по поделбата на Македонија во 1913 година во нејзините присвоени, анектирани делови било забранета строго употребата на македонскиот јазик. Но и покрај тоа, македонскиот народ не се откажал од него, тој го сочувал во своите домови, во тајнопечатените книги, или преку објави во странство. Во овој контекст од особено значење е испечатениот буквар за „словеногласните“, за „словофоните“, *ABECEDAR* (1925, во Атина), кој има историско значење за македонскиот народ.

За Абецедарот

Пред 100 години (1925 – 2025) во Атина, Грција, бил објавен букварот *ABECEDAR*, за потребите на македонското малцинство во образовниот процес во Кралска Грција и тоа на иницијатива на меѓународната заедница. За нас тој е непобитен факт од особено значење не само за во минатото туку и во контекст на денешниве оспорувања на македонскиот идентитет, со кои се потврдуваат македонскиот јазик и постоењето на македонското малцинство во Грција. Букварот е испечатен на македонски народен говор, со посебноприспособена латинска азбука и со нагласен фонетски правопис. *Абецедарот* претставува извонреден документ со кој е овозможено потврдувањето на посебноста на македонската националност во периодот кога, со Букурешкиот мировен договор од 1913 година, Македонија била поделена меѓу Грција, Србија и Бугарија на Егејска, Вардарска (денешната територија на Македонија) и Пиринска Македонија, каде што

асимиляторските политики биле насочени кон бришење на македонското име, односно на македонскиот идентитет. Поточно, во поделените и во анектираните делови на Македонија од страна на нејзините соседи, било забрнето да се употребува македонскиот јазик, на сите нивоа, како во институционалната комуникацијата, така и во домашната.

Но, сепак, преку објавувањето на овој буквар тогашната грчка влада, за прв пат, а можеби и единствен, официјално го признала постоењето на македонската националност во рамките на грчка држава. Објавувањето на букварот дошло како последица на потпишувањето на Севрскиот договор, во 1920 година, од страна на Грција со силите на Антантата – Англија, Франција, Италија и Јапонија. Грција признала и се обврзала да им даде малцински права на сите народности во Грција што не се етнички Грци, при што нивните национални права требало да бидат гарантирани, и тоа во поглед на заштитата на: животот и имотот, слободата, граѓанските и политичките права, и „требале да имаат свои културно-просветни, религиозни и општествени институции и училишта на свој мајчин јазик“ (Катарџиев 1983: 117). По потпишувањето на договорот Советот на Друштвото на народите започнал да прави притисок за почитување на малцинските права, па грчката влада била обврзана да отвори училишта за македонските деца во Егејска Македонија, како и да објави учебни помагала. И покрај тоа што таа сакала да го одбегне спроведувањето на овие меѓународни одредби, таа започнала да презема некакви мерки. Па, така, грчкото министерство за просвета формирало тричлена комисија во состав од членови што го познавале македонскиот јазик: Папазахарију, Сајакцис и Лазару, да изработат буквар наменет за потребите на македонските деца во егејскиот дел од Македонија. Во 1925 година, букварот *Абецедар* бил испечатен во печатницата на Сакелариу во Атина, кој е составен од два дела на 40 станици, во кои се обработени 29 букви, од кои две ги нема во стандардниот македонски јазик *ѝ* и *ѝ*. Објавувањето на букварот била потврдена и од написот на грчкиот публицист Николас Зарифис, кој, по објавувањето на *Абецедарот*, во весникот *Елефтерон Вима* забележал: „Пред нас е букварот со наслов

Абеџедар и е предназначен за употреба во училиштата што допрва ќе бидат отворени во Грчка Македонија и Западна Тракија, за потребите на словеногласното население. По тој буквар ќе учат словеногласните во Грција. Букварот е отпечатен со латиница и е составен на македонското наречје ... “ (Андоновски 1985: XII). Откако букварот на прилепско-битолско-леринскиот народен говор, со елементи од југозападните македонски говори, со посебно приспособена латинска азбука и со нагласен фонетски правопис (Ристовски 2013: 275), бил отпечатен, бил дистрибуиран во: Костурско, Леринско и Воденско, за негово воведување во употреба и за организирање соодветна настава за македонските деца до четврто одделение на мајчин јазик. Но, набргу грчката влада сепак не дозволила да било реализирано тоа, таа го запленила тиражот и го повлекла, и покрај меѓународната потпишана обврска.

Заклучок

Влогот на македонскиот јазик во словенската култура е значаен неоспорно, поради заснованоста на старословенскиот јазик врз јужномакедонските говори од околината на Солун, поточно од македонските говори од селата: Сухо, Висока и Зарова, во Егејска Македонија. Со создавањето на словенското писмо и преку Моравската мисија на сесловенските браќа Светите Кирил и Методиј, јазикот ја добил обединувачката функцијата за духовно и за културно и економско обединување на сите Словени. Старословенскиот јазик бил заедничкиот именител на словенската култура, од чии текови започнале да извираат културите на словенските народи, кои биле одбележани со автохтони елементи. Во средновековниот период непречено се развивала и македонската култура, сè до 1767 година, кога била укината Охридската архиепископија и кога како и другите словенски култури се нашле под ударот на германизацијата, унгаризацијата и еленизацијата. Затоа во XIX век, културните преродби започнале со борбата за одбрана на јазикот, а со тоа и на националниот идентитет. За жал македонскиот јазик и македонскиот идентитет останале под напливот на низата асимилаторски цели, на негирањата, на бришењето на културното македонско наследство во текот на целиот XIX век и

во првата половина на XX век. Но, сепак, и покрај сите негативни околности, македонскиот јазик опстанал, биле отворани народни училишта, биле објавувани книги, учебници, весници, биле формирани низа културни, литературни, научни друштва, како во Македонија, така и од страна на македонската емиграција во европските центри, кои го афирмирале македонскиот јазик и македонската култура и кои се бореле за девизата „Македонија на Македонците“, за самостојна Македонија, што се реализираше во 1944/1945 година.

Литература/References:

- Андонов Полјански, Христо. (1981). *Одбрани дела*. Скопје, Мисла.
[Andonov Poljanski, Hristo. (1981). *Odbrani dela*. [Selected Works] Skopje: Misla (In Macedonian)].
- Андоновски, Христо. (1985). Предговор кон фототипното издание на *Абецедарот (1925-1985)*, јубилејно издание, второ издание. Скопје: Македонска ревија. [Andonovski, Hristo. (1985). [Abecedar (1925-1985)] Skopje: Makedonska revija (In Macedonian)].
- Атанасов, Поп Ѓорѓи. (1985). *Ракотисни текстови на македонски народен јазик*. Скопје. [Atanasov, Pop Đorđi. (1985). *Rakopisni tekstovi na makedonski naroden jazik*. [Handwritten Texts in the Macedonian Language] Skopje: (In Macedonian)].
- Борза, Н. Јудин. (2004). *Во сенката на Олимп: појавата на Македон*. Патрија: Скопје. [Eugene N. Borza. *Vo senkata na Olimp: pojavata na Makedon*. [In the Shadow of Olympus: the Emergence of Macedon]. Skopje: Patria (In Macedonian)].
- Дворник, Френсис. (2001). *Словени у европској историји и цивилизацији*. Београд, CLIO. [Dvornik, Frensis. (2001). *Sloveni u evropskoj istoriji i civilizaciji*. [The Slavs in European History and Civilization] Beograd: CLIO (In Serbian)].
- Доровски, Иван. (2012). „Блаже Конески и Јозеф Добровски – совпаѓања и разлики“ во зборник *XXXVIII Научна конференција на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура*, Скопје: УКИМ, стр. 7-18. [Dorovski, Ivan. (2012). “Blaže Koneski i Jozef Dobrovski – sovpadañja i razliki” [“Blaže Koneski and Jozef Dobrovski - Coincidences and Differences” in the proceedings of the XXXVIII Scientific Conference of the International Seminar on Macedonian Language, Literature and Culture]. Skopje: UKIM (In Macedonian)].

- Драгановъ, Петар. (1900). „Къ вопросу о населении современной Македонии“. С.-Петербургскія Вѣдомости, СПб., 24 VII (6. VIII), № 200. [Draganov, Pyotr. (1900). [“On the question of the population of modern Macedonia”]. (In Russian)].
- Зографски, Партен. (Jan., 1858). „Мисли за Болгарскіи-отъ Ќзикъ“. *Българскы Книжници*, чОсть I, кн. 1. 35-42. [Zografski, Partenij. (1858). “Misli za bugarskiot jazik” [“Thoughts for Bulgarian Language”] Carigrad. (In Macedonian)].
- Жинзифов, Рајко. (1981). *Одбрани творби*, приредил Гане Тодоровски. Скопје: Мисла. [Žinzifov, Rajko. (1981) *Odbrani tvorbi* [Selected Works] Skopje: Mislа (In Macedonian)].
- Јовановић, Владимир. (2002). *Србија и Бугарија 1886-1896*. Београд: Историјски институт. [Jovanović, Vladimir. (2002). *Srbija i Bugarija 1886-1896*. [Srbija and Bugarija 1886-1896] Beograd: Istorijski institute. (In Serbian)].
- Калогера, Горан. (2005). *Браќата Миладиновци легенда и стварност*. Скопје, Современост. [Kalogera, Goran. (2005). *Bračata Miladinovci legenda i stvarnost*. [The Miladinovci Brothers: Legend and Reality] Skopje: Sovremenost (In Macedonian)].
- Катарџиев, Иван. (1983). „Односот на грчката буржуазија спрема егејскиот дел на Македонија“, 106-118, *Борба до победа* 2. Скопје: Мисла. [Katardžiev, Ivan. (1983). “Odnosot na grčkata buržuazija sprema egejskiot del na Makedonija, 106-118, *Borba do pobeda* 2. [“The Attitude of the Greek Bourgeoisie Towards the Aegean Part of Macedonia”, 106-118, *Fight Until Victory*] Skopje: Mislа (In Macedonian)].
- Конески, Блаже. (1986). *Македонскиот 19 век. Јазично и книжевно историски прилози*. Скопје. [Koneski, Blaže. (1986). *Makedonskiot 19 vek, Jazično i kniževno istoriski prilozi*. [The Macedonian 19th Century. Linguistic and Literary Historical Contributions]. Skopje (In Macedonian)].
- Македонија Сборник от документи и материали*. (1978). Софија: БАН. [Makedonija Zbornik od dokumenti i materijali. (1978). [Macedonia Collection of Documents and Materials. (1978)]. Sofia: BAN (In Bulgarian)].
- Миронска-Христовска, Валентина. (2019). *Идеите и процесите во македонската културна традиција*. Скопје: ИМЛ. [Mironska-Hristovska, Valentina. (2019). *Ideite i procesite vo makedonskata kulturna tradicija* [Ideas and Processes in the Macedonian Cultural Tradition]. Skopje: IML. (In Macedonian)].

- Миронска-Христовска, Валентина. (2021). *Културните икони и македонското културно наследство*. Скопје: ИМЛ. [Mironska-Hristovska, Valentina. (2021). *Kulturnite ikoni i makedonskoto kulturno nasledstvo* [Cultural Icons and Macedonian Cultural Heritage] Skopje: IML (In Macedonian)].
- Панонски легенди. (1987). Превод Радмила Угринова-Скаловска. Скопје, Наша Книга, Македонска Книга, Мисла, Култура. [*Panonski legendi*. (1987). Prevod Radmila Ugrinovska-Skalovska [*Pannonian Legends*]. Skopje: Naša Kniga, Makedonska Kniga, Misla, Kultura. (In Macedonian)].
- Пејчиновиќ, Кирил. (1974). *Собрани текстови*. Скопје. [Pejčinovič, Kiril.(1974). *Sobrani tekstovi* [Collected Texts] Skopje (In Macedonian)].
- Приличев, Григор. (1993). *Водач ме праќа татковината*. Скопје. [Prličev, Grigor. (1993). *Vodač me praća tatkovinata*. [My Homeland Sends Me a Leader]. Skopje (In Macedonian)].
- Пулевски, Ѓорѓи. (2003). *Славјанско-Македонска општа историја*. уредиле Блаже Ристовски, Билјана Ристовска-Јосифовска. Скопје, МАНУ. [Pulevski, Ѓorđi. (2003). *Slavjansko-Maĥedonska opšta istorija*. [Slavic-Macedonian General History]. Skopje: MANU (In Macedonian)].
- Ристовски, Блаже. (2013). „Атинскиот ABECEDAR – македонски буквар објавен од грчката влада и спорот за македонското малцинство во Грција“, 275-287, *Македонски работи*. Скопје: МАНУ. [Ristovski, Blaže. (2013). “Atinskiot ABECEDAR – makedonski bukvar objaven od grčkata vlada i sporot za makedonskoto malcinstvo vo Grcija”, 275-287, *Makedonski raboti*. ["The Athenian ABECEDAR – the Macedonian primer published by the Greek government and the dispute over the Macedonian minority in Greece", 275-287, *Macedonian Affairs*]. Skopje: MANU (In Macedonian)].
- Спространовъ, Евтим. „По учебното дуло на град Охридъ“, БАН, Ф. 36к, а.е.976 , л.1.
- Тодоровски, Гане. 1979. *Маѓепсан мегдан*. Скопје: Култура. [Todorovski, Gane. (1979). *Maĥepsan megdan*. [Enchanted Arena]. Skopje: Kultura (In Macedonian)].
- Цепенков, Марко. (1972). *Литературни творби 10*, редакција Блаже Ристовски. Скопје. [Serpenkov, Marko. (1972). *Literaturni tvorbi 10*. [Literary Works 10]. Skopje (In Macedonian)].
- Хрон, Карл. 1990. *Народноста на македонските Словени*. Скопје: Македонска книга. [Hron, Karl. (1990). *Narodnosta na makedonskite*

- Sloveni*. [*The Nationality of the Macedonian Slavs*]. Skopje: Makedonska kniga. (In Macedonian)].
- Kalogjera, Goran. (2009). *Prilozi istraživanju makedonske povijesti književnosti*, Sovremenost, Skopje. [Contributions to the Research of Macedonian Literary History] In Croatian].
- Kowarská, Eva. (2001). "The Enlightenment and the Beginnings of the Modern Slovak Nation", s. 87-100, In: *Slovakia in History*, edited by Mikuláš Teich, Dušan Kováč and Martin D. Brown. New York 2001, s. 95.
- History of the Literary Cultures of East-Central Europe*. 2004. Amsterdam/Philadelphia.
- Moroz-Grzelak, Lilla. (2013). *Bracia Słowianie wirje wspólnoty a rzeczywistość*. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa. [*Brothers Slavs, the Whirl of Community and Reality*] In Polish].
- Pogačnik, Jože. (1988). „Kulturološke premise u Ćirilo-Metodskoj tradiciji“, *Кирило-Методиевскиот (старословенскиот) период и Кирило-Методиевската традиција во Македонија*, МАНУ, Скопје. ["Cultural Premises in the Cyril-Method Tradition", *The Cyril-Methodiev (Old Slavic) Period and the Cyril-Methodi Tradition in Macedonia*]. In Serbian].

**„Зворот“ во историско-културолошки
контекст (споредбен аспект)**

**Word in Historical and Cultural Context
(Comparative Aspect)**

КУЛТНИ И ХИМНОГРАФСКИ ЛИК СВЕТОГ СИМЕОНА У КОНТЕКСТУ ПРЕВОДНЕ СЛОВЕНСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Тамара Бабић

Филолошки факултет Универзитета у Београду
Београд, Република Србија

Кључне речи: Свети Симеон Српски, средњовековна књижевност, химнографија, преводна књижевност, јужнословенска књижевност, Свети Димитрије Солунски, Свети Симеон Столпник

Резиме: Усредсређујући се на оно што је у идејном садржају првог српског националног култа опште и заједничко с цивилизацијски блиским културама, сагледаћемо удео заједничког наслеђа у његовој генези, с циљем да дамо преглед најзначајнијих веза и оцртамо правац њиховог будућег тумачења. Стога ће први одељак излагања бити посвећен неколиким општим раматрањима односа српске химнографије XIII века према преводној, нарочито библијској књижевности. Затим ћемо сагледати везе између култа Светог Симеона и светих који су му, према идејним садржинама и поукама култова, блиски. У средишњем поглављу реч ће бити о везама између Светог Симеона и Димитрија Солунског у контексту шире словенске рецепције култа византијског свеца. У закључном поглављу рада ћемо, с ослоном на претходна истраживања, компаративно сагледати Савину *Службу Светом Симеону* у светлу *Службе Светом Симеону Столпнику*. Циљ рада је да осветли Симеонов култ у културном контексту ширем од српског, што је нарочито значајно са становишта потврде учешћа српске културе и књижевности у заједничком духовном животу православне васељене – што имплицира и да је вредност њених оригиналних доприноса универзална.

THE REFLECTION OF THE TRAUMA OF THE MACEDONIAN PEOPLE IN THE NOVELS OF GJORGJI ABADJIEV AND TASHKO GEORGIEVSKI

Tamara Babić

Faculty of Philology, University of Belgrade
Belgrade, Republic of Serbia

Keywords: Saint Simeon the Serbian, medieval literature, hymnography, translated literature, South Slavic literature, Saint Demetrius of Thessaloniki, Saint Simeon Stylites

Summary: Focusing on the conceptual elements of the first Serbian national cult that are general and shared with culturally related civilizations, this paper aims to examine the contribution of the common heritage to its genesis, offering an overview of the most significant connections and outlining a direction for their future interpretation. The first section will be dedicated to general considerations regarding the relationship between 13th-century Serbian hymnography and translated, particularly biblical, literature. The following part will explore the connections between the cult of Saint Simeon and the cults of saints who are ideologically and thematically close to him. The central chapter will discuss the relationship between Saint Simeon and Saint Demetrius of Thessaloniki within the broader context of the Slavic reception of the cult of this Byzantine saint. The concluding section of the paper will offer a comparative analysis of Saint Sava's Service to Saint Simeon in light of the Service to Saint Simeon Stylites, drawing on earlier scholarship. The goal of the study is to shed light on the cult of Saint Simeon within a broader cultural framework beyond the Serbian context, which is especially important in affirming the participation of Serbian culture and literature in the shared spiritual life of the Orthodox oikoumene – thereby suggesting that the value of its original contributions is indeed universal.

Уводна напомена

Изазови за разумевање специфичне позноантичке и средњовековне интертекстуалности у књижевностима византијског комонвелта, које су условљене доминантним

православним погледом на свет, можда су најбоље видљиви при погледу савременог читаоца на црквену поезију. Већ је сама одредница „црквена“ данашњем читаоцу прилично удаљена од асоцијативног поља који у њему појам поезије ствара, што значи да је за тумачење старог византијског, словенског и, уз сва могућа преплитања, српског поетског наслеђа потребно барем елементарно познавање узуса поетике која га је изнедрила. Аутентичност и оригиналност поетског израза на посебан се начин остваривала у времену настајања списа о којима ћемо говорити, што смо имали у виду приликом истраживања. С тим у вези, наш најопштији циљ је да опишемо и протумачимо садејство два поступка при обликовању идентитета свеца којем је састав посвећен и заједнице која га прославља: истицање његових дистинктивних обележја и тежња за уклапањем у универзалне, хришћанством обележене поетичке оквире.

Српска химнографија XIII века и преводна књижевност

Особеност словенских националних књижевности које настају у средњем веку јесте да свака од њих полаже исто право на преводну књижевност, која је „неутуђиви и конститутивни део“ сваке од њих, па и српске (Богдановић 1991: 30). Јединство српске са светском књижевношћу тога времена огледа се у томе што су управо дела преводне књижевности,¹ у многобројним преписима, чинила уобичајен састав манастирских библиотека.² Постојање заједничког опсега тема, мотива и уметничких слика основа је средњовековне интертекстуалности, најбоље видљиве у топици.³ Оригиналност песничког стварања српских песника у

¹ „Преводној књижевности припада, на пример, *Библија* – у јеванђељима, апостолима, паримејницима и псалтирима; списи светих отаца, као Јована Златоустог, Василија Великог, Симеона Новог Богослова и безброј других; требници, служабници, октоиси и остале књиге црквеног песништва; хронике и палеје; апокрифи и море других текстова“ (Богдановић 1991: 30).

² О старој српској библиотеци, и преводној књижевности, чији су рукописи чинили њен највећи део, пише Димитрије Богдановић (Богдановић 1997: 5–80).

³ „Већ у првим преводима остварен је један шири круг стајаћих и општих песничких места (топи), која ће се наћи у свести појаца, песника и слушаца. Прве богослужбене књиге донеле су собом разрађен и чврсто постављен низ стајаћих места византијске поезије“ (Трифунковић 1970: 21).

средњем веку огледа се у томе што они „у оквирима једног богатог и разрађеног песничког и поетичког козмоса“ на себи својствен начин обликују и спајају познате слике и симболе (Трифуновић 1970: 23). Естетика средњовековне књижевности и логика њене рецепције у времену када је стварана јесте да се појединачно препозна у општем, познатом и прихваћеном систему хришћанских вредности, у чијим оквирима се ситуирају путеви (светих) књижевних јунака, што се у химнографији види више него у хагиографији – јер правила њеног стварања одређује богослужбена пракса. Поступност у грађењу химнографског лика новог светитеља, оличена у његовом првобитном присаједињењу већ познатом светом, израз је такве естетике (Витић 2005: 11).⁴

Писци чије стваралаштво обележава српско песништво у XIII веку јесу Свети Сава и Теодосије – и један и други књижевно образовани и формиран на Светој Гори, месту дотицаја византијске и словенске културе.⁵ Претпоставља се да је Сава своје првобитно књижевно образовање стекао у манастиру Светог Пантелејмона, од чије су богате и репрезентативне оновремене збирке до данас сачувана само два рукописа.⁶ За светогорску лектуру Светог Саве везује се и *Житије Варлаама и Јоасафа*, које је највероватније већ било познато и утицајно у српској духовној средини (Јовановић 2005). С обзиром на проблеме који се тичу Теодосијеве биографије – о коме је данас познато само оквирно време стварања (Шпадијер 2014: 52), о

⁴ Витић 2005: 11.

⁵ „Српска књижевност и писменост XIII века негује се у новим, али већ оснаженим књижевно-преписивачким средиштима широм Рашке. Без Свете Горе, међутим, српска књижевност рашког завичаја не би могла да оствари стваралачко јединство. Већ од самог почетка јака српска средишта на далекој Светој Гори (манастир Хиландар, Карејска ћелија светог Саве, Спасова вода) постала су неразлучиви део српскословенске књижевности. На Светој Гори, где су пре српских већ постојали руски и бугарски манастири, наставља се прво, старословенско доба преводилачког и изворног стваралаштва. Управо овде најстарији преводи и изворна дела почињу да се јављају у руху нових националних редакција старословенског језика“ (Трифуновић 2009: 165).

⁶ „[...] старословенски Зографски листићи – два листа из XI века који се налазе у бугарском манастиру Зографу, и руски Стихирар с краја XII столећа с византијском неумском нотацијом, који се налази у Хиландару“ (Шпадијер 2014: 15).

његовој лектури могу се условно износити само претпоставке. Како смо већ истакли висок степен развоја и распрострањености преписивачке, преводилачке и уопште књижевне делатности у српским културним центрима XIII века, за Теодосија ваља напоменути да управо он, у књижевном смислу, затвара то доба, те да се у његовом делу на неки начин сумирају мотиви и обрасци које је српска књижевност усвојила угледањем на византијску и општесловенску – што је нарочито видљиво у његовом поетском стварању.

Библија је, као најважнија ризница општих места и заједничких мотива у средњовековној књижевности, основа интертекстуалности у текстовима који обликују Симеоново штовање. Да би његова делатност у локалној хришћанској заједници била прихваћена у универзалној, Симеонова дела пореде се с делима великих библијских личности. У Савиној *Служби Светом Симеону* складно су уклопљене слике које долазе из византијске химнографске традиције са специфичним сликама из Симеоновог живота – чиме се свечев лик ситуира у универзалне оквире свештене историје. У Савиној тежњи да Симеона представи као пастира отачаства, али и богоизабраног који се успиње на Свету Гору, очигледна је алузија на фигуру Мојсија (Свети Сава 1986: 123–134), што ће Теодосије надоградити и проширити. У слици коју Сава гради, мотив камена који се разлаже пред светошћу преноси се са Бога на Симеона. У њој се сугерише да Бог мења обличја природе према својој вољи, и обликује Симеонов лик тако да је он „стенописан“, појављујући се и у његовом мироточењу из креча (Теодосије 1988: 45). То је начин на који Бог прославља Симеона пред његовим народом – „Новим Израиљем“ – чиме га изједначава с Мојсијем, утемељитељем вере и законодавцем, и својим угодником (Исто). Старозаветна симболика камена, с којим Бог ствара чуда и тако издваја своје одабране људе на земљи, у Теодосијевој стилско-језичкој грађевини, везала је Симеона с Мојсијем као саврсником. Мироточење и пастирска дужност у отачаству, дистинктивна обележја Симеонове светости, везују се у тој слици тако да друго логички происходи из првог, што је врхунски апстраховано симболиком камена, али ипак поентирано

директним именовањем оног праузора на чији се лик и дело алудира. Такође у вези с идејом о Симеоновом отачаству као Новом Израиљу јесте и Теодосијево поређење њега и Јакова, патријарха и родоначелника израелских племена. Оно се изводи посредством Савиног лика који се огледа у Јосифу, сину који је поставио свог оца за патријарха народа, те се евоцирањем Савине улоге у његовом духовном уздизању продубљује и проширује смисао Симеонове улоге у отачаству (Исто: 71). У дотицају две библијске фигуре, чији је идејни пресек Симеонов култни лик, огледају се сви елементи његовог световног живота који су допринели његовом посвећењу – утврђење вере, државе и закона, универзално потврђени у перспективи свештене историје, тако постају препознатљива одличја првог српског свеца.

Култ Светог Симеона у перспективи византијско-словенске књижевности

Византијски комонвелт обухвата православне словенске народе у којима се државна идеја и идеологија у средњем веку развијала по угледу на њену, а у фокусу нашег интересовања су српски, бугарски и руски. Основни начин да се нови хришћански народи приближе свом духовном, културном и политичком узору – односно божанској милости која се односи на Византију – јесте да се непосредан однос с Богом оствари посредством свеца заступника, преко кога ће Бог са својим новим верним народом директно ступати у контакт.⁷ Особена одлика Српске цркве у средњем веку, која настаје са Симеоновим култом, јесте да не постоји формална канонизација – он, наиме, никад није званично канонизован, као ни остали српски средњовековни свеци, с изузетком Деспота Стефана Лазаревића (Трифуновић 1987: 70; Поповић 2006: 52–53), што књижевност чини још значајнијим, заправо пресудним елементом успостављања светачког култа. Оно што верујемо да важи за развој Симеоновог штовања јесте то да је оно „својеврсни и природни пут, каткада и дуг, агиолошко-литургијско-химнографског сједињавања, које се обично крунише службом светитељу“ (Трифуновић 1987: 70). Служба,

⁷ У контексту Симеоновог штовања, о томе више код Нине Гагове (Гагова 2016: 277).

као основни култни текст, „више настаје него што се саставља“, и то тако што се нови свети иницијално, према „духовној сродности живота, подвизивања и дела“, прилаже старијем – те је тако Хиландарски сабор одлучио да прослављање Светог Симеона Српског буде на дан посвећен Симеону Богопримцу (Трифуновић 1970: 18).

Као први српски национални светац, Свети Симеон ушао је у заједницу светитеља чија је трансцендентна суштина таква да се чуда која се приписују једноме могу поновити код другог (Поповић 2006: 61). То је нарочито важно када се посматра са становишта потврђивања припадности српске цркве, државе и народа универзалној хришћанској заједници: да би Симеон био прихваћен као равноправни свети, његов, иако национално локализован, значај мора бити широко препознатљив и потврђен. Иако је могао да буде проглашен светим на основу тога што је као владар учврстио праву веру у својој држави, Симеон је, сагласно свом подвижничком путу, за светог проглашен спрам низа својих дела и благоверних особина (Поповић 2006: 46). Као један од разлога за одабир таквог пута именује се и „реалан положај српског народа“ (Исто), што се може дефинисати и као његова још увек, барем са становишта црквене и државне независности, неравноправна укљученост у заједницу хришћанских народа. Стога је за књижевно обликовање Симеоновог лика било неопходно наћи његове праузоре и универзално прихваћене обрасце њихових делања – зато што ће чињенице из његове биографије бити знатно шире контекстуализоване и вредноване у свакој заједници која функционише у истом религијском, књижевном и комуникационом систему општих места. У претходном одељку било је речи о старозаветним примерима, док ћемо у овом оцртати однос Симеоновог лика према Димитрију Солунском, у ширем словенском контексту.

Култ Светог Димитрија Солунског рано се развио код словенских народа – међу њима је био популаран већ у времену након мисије Светих Ћирила и Методија, што је потврђено проналаском похвалног текста који му у 9. веку саставља Климент Охридски (Марјановић Душанић 2007: 109). У вези с

његовим култом јесте идеја *translatio imperii*, која се огледа у томе што се пресликавање између библијског узора и његовог историјског саврсника одвија на два плана. Прво се везују директно – у самом у лику владара, односно у његовим особинама. Паралелно се везују и посредно – у идеји о његовој држави која, стога што је он сличан Димитрију, и сама постаје слична Солуну, граду с којим се нпр. Кијев може равнати пре него са Цариградом, управо зато што је и Солун већ једна слика Цариграда, који је, опет, пресликани и Нови Рим (Obolensky 1982: 4–5). Код Руса је велика популарност Светог Димитрија Солунског утицала на то да се ликови Св. Бориса и Гљеба из мученичких преобликују у ликове заштитника (а онда и мученика за) своју земљу (Марјановић Душанић 2007: 110). У држави суседној српској земљи, Бугарској, Свети Димитрије је сматран заштитником династије, а његов култ био је значајан за концепт обнове Бугарског царства и утврђења престонице у Трнову (Поповић 2006: 69; Алексић 2008: 307). Парадокс у том напетом духовном заједништву под окриљем Византије примећује Димитрије Оболенски: Свети Димитрије Солунски током времена постао је заштитник оних народа против којих се борио (Obolensky 1982: 5). То се не може у потпуности рећи за Србе, јер се од других словенских народа они издвајају по томе што их не штити Свети Димитрије, него њему близак свети који долази из отачаства, и у којем заједница, деловањем црквеног предања, препознаје моћ налик моћи Светог Димитрија. То значи да у српском народу штовање овога свеца није усвојено директно и независно, као код Руса и Бугара, већ је његова рецепција умногоме одређена начином на који се формира култ Светог Симеона (Поповић 2006: 70). Управо стога што се, како смо претходно напоменути, чуда и одлике једног светог могу приписати другоме – Немањин лик се са Димитријевим спаја поглавито у функцији отачаствољупца (Исто).

У тој појави може се назрети проблематика односа српске културе према византијском наслеђу – у њој је изражено двојство између националног и универзалног. Непосредност у додиру националне заједнице са својим светим подједнако је важна као и његова утемељеност у хришћанском предању које се дели с

другим православним заједницама. Дакле, пут да се Симеонов култни лик првобитно заснује на мироточењу, наместо да једноставно буде проглашен светим као заслужан владар (Исто: 46–47) (а да улогу светог бранитеља отачаства заузме нпр. Свети Димитрије, слично Бугарима), може се тумачити као израз жеље заједнице да буде у што директнијем контакту са својим светим, а преко њега и с Богом – јер он њу познаје, као и она њега. При томе је важно напоменути да је рецепција култа Светог Димитрија у српској књижевности XIII века вероватно одређена и историјско-политичким приликама на Балкану. Првобитно је краљ Стефан Првовенчани у своме житију посвећеном оцу, инсистирао на вези између Светог Димитрија Солунског и Светог Симеона Мироточивог, поређењем њихових чуда за одбрану отачаства – вероватно да „покаже да је св. Симеон способан да за своје отачаство чини подвиге подједнако велике као и општепризнати угледни светитељ за Солун“ (Алексић 2008: 307). Код Доментијана се помиње Савино поклоњење Светом Димитрију приликом посете Солуну (Доментијан 1988: 183), што може бити један од начина да се укаже на сличност Саве с њим, али посредно и на Савине узор у формирању култних текстова посвећених Симеону, будући да је у његовој Служби Светом Симеону он представљен и у облику светог ратника (Свети Сава 1986: 127). Ипак, нарочито се код Теодосија одустаје од идеје изједначавања двојице светих (код Доментијана је дистанца нешто слабија) – зато што се у времену реалног политичког сукоба између Српске земље и Бугарског царства њихови свеци заштитници не могу доводити у блиску везу и поредити по сличности (Исто: 311). Парадокс налик оном који примећује Оболенски појављује се и у овом контексту, а односи се на то што приликом међусобних сукоба оних народа који своје свете заштитнике обликују по истим праузорима, до изражаја пре долазе специфичне (национално препознатљиве) карактеристике светих, за шта постоји основа у српској књижевности. Остаје да се закључци изведени на основу српских књижевних текстова у будућности упореде с бугарским и руским текстовима, како би се додатно поткрепили, профилисали и евентуално модификовали.

Свети Симеон Мироточиви и Симеон Богопримац: неколико напомена

Познато је место у Доментијановом Житију Светога Саве, у ком се откривају особености проглашења светих у српској земљи у средњем веку: „новопроглашени светитељ прикључује се (’прилаже’) већ слављеном и канони и служба почињу да му се састављају тек после проглашења“ (Трифунровић 1970: 17). Свети Симеон Српски приложен је Симеону Богопримцу, да се заједно прослављају (Доментијан 1988: 111). Из тога се може закључити да је Симеон Мироточиви у првом времену свог култног прослављања био саображен лику Симеона Богопримца, те да је протоком времена његово богослужбено прослављање осамостаљено, након што му је састављена Служба, како се у науци показало, по узору на Службу Симеону Столпнику (Радојчић 1963: 73–77; Шпадијер 2019).

Када је реч о Симеону Столпнику, из његове Службе „преузете су и прилагођене читаве стихире, у складу са хагиографско-литургијским типом коме припадају обојица Симеона, преподобних подвижника на вишем ступњу одрицања и ’великог анђелског образа““ (Богдановић 1991: 152). Оно што је показало истраживање Ђорђа Сп. Радојчића⁸ јесте да се правац измена у преузетим стихирама креће ка томе да се оно што улази у оквир опште подвижничке врлине преподобности преобликује тако да буде релевантно за локалну заједницу – израз „посебне оновремене прилике код нас“ (Радојчић 1963: 73), којим се поступци састављача Службе Симеону Мироточивом објашњавају, заправо се односи на време заснивања националне државне самосталности. У примерима које наводи Радојчић примећује се неколико поступака који говоре о могућностима тумачења смисаоних веза између подвига двојице светих: Симеон Столпник говори са стуба а Симеон Немања говори отачаству; Симеон Столпник напада сузама дрво на ком стоји, а

⁸ Како у Радојчићевој студији на коју ћемо се ослонити (Једна позајмица у најстаријој српској црквеној песми) нема прецизног навођења делова рукописа, већ се помињу само појединачне строфе, а критичког издања још увек нема, тренутно смо принуђени да се ослонимо на његове закључке и начин навођења.

Симеон Немања у сузама и мукама напаја своје стадо учењем онако како се дрво напаја водом; Столпник узима крст и узноси се на стуб, Мироточиви напушта своју владавину и одлази, с крстом, на Свету Гору (Исто: 75–76). Приметна је тежња да се свечев подвиг истовремено смести у шири, али и у ужи контекст – шири у смислу инсистирања на његовом раду унутар заједнице, наместо осамљења, а ужи у смислу профилисања заједнице која окружује свеца у њеном именовању као стадо и отацтво. То истраживање поткрепило је закључак да је иста особа састављала две редакције Службе, и да је то био Свети Сава (Исто: 77). Његово познавање византијске химнографске ризнице обликовало је начин настанка прве, и узорне, српске службе.

Закључак

Претходно излагање обликовано је поглавито у виду прегледа и синтезе претходних истраживања. Култ Светог Симеона сагледан је у перспективи односа између српске химнографије и библијске књижевности, као и са становишта два старија култа. Највише пажње посвећено је поређењу Симеоновог култног лика са традицијом штовања Димитрија Солунског, зато што су нам се, на основу тренутних истраживања, садржаји њихових култова испоставили као најблискији. При томе смо изнели неколико запажања која се тичу односа општехришћанског, словенског и националног у поменутој перспективи. Однос Светог Симеона Столпника према Симеону Српском сагледан је у виду кратких напомена на основу претходног истраживања, при чему се закључује да је разлика између два култа у опсегу светачке надлежности (општија хришћанска, код Столпника, наспрам национално профилисане, код Мироточивог) и контекстуалном тумачењу подвига (знатно истакнутији однос Светог Симеона Мироточивог према заједници, јер његово подвизавање тек у вези с њом добија пун смисао). Обимнији рад о овој теми подразумевао би директан рад с рукописима, који нам у тренутним приликама нису били доступни, с циљем да се на основу редакција евентуално приреди издање Службе Светом Симеону Столпнику, на основу које би се могла спровести детаљнија истраживања, будући да је то релативно скоро учињено са Савином Службом Светом Симеону. На тај начин би

се могла спровести будућа компаративна истраживања која би синтетисала, евентуално надопунила претходне закључке, у светлу нових открића, и била основ теоријском тумачењу питања којима смо се у овом раду бавили.

Извори / Sources:

- Доментијан. (1986). *Житија [Hagiographies]*. Београд: Просвета, Српска књижевна задруга. (In Serbian.)
- Свети Сава. (1986). *Сабрана дела [Collected Works]*. Београд: Просвета, Српска књижевна задруга. (In Serbian.)
- Теодосије. (1988). *Службе, канони и Похвала [Services, Canons and Praise]*. Београд: Просвета, Српска књижевна задруга. (In Serbian.)

Литература/References:

- Алексић, Владимир. (2008). „Белешке о култу Св. Димитрија Солунског у држави Немањића“ [“Notes on the Cult of St. Demetrius of Thessaloniki in the Nemanjić State”]. *Црквене студије [Church Studies]*. Ниш: Центар за црквене студије, бр. 5, 305–318. (In Serbian.)
- Богдановић, Димитрије. (1991). *Историја старе српске књижевности [History of Old Serbian Literature]* (друго издање књиге штампане 1980). Београд: Српска књижевна задруга. (In Serbian.)
- Богдановић, Димитрије. (1997). *Студије из српске средњовековне књижевности [Studies in Serbian Medieval Literature]* (прир. Тајјана Суботин-Голубовић). Београд: Српска књижевна задруга. (In Serbian.)
- Варлаам и Јосаф. https://www.academia.edu/36998216/Варлаам_и_Јосаф (приступљено 27. 8. 2024). (In Serbian.)
- Витић, Зорица. (2005). Предговор [Foreword]. У: *Антологија старе српске поезије [Anthology of Old Serbian Poetry]*. Београд: Политика, Народна књига. (In Serbian.)
- Гагова, Нина. (2016). „Св. Симеон – вечнијат владетел на сѐрбите“ [“St. Simeon – The Eternal Ruler of the Serbs”]. *Slavia Meridionalis*. Instytut Slawistyki PAN: бр. 16, 262–310.
- Јовановић, Томислав. (2005). „Житије Варлаама и Јосафа у српском средњовековном наслеђу“ [“The Life of Barlaam and Josaphat in the Serbian Medieval Tradition”]. У: *Варлаам и Јосаф [Barlaam and Josaphat]*. Београд: Просвета, Српска књижевна задруга. (In Serbian.)
- Марјановић Душанић, Смиља. (2007). *Свети краљ [The Holy King]*. Београд: Балканолошки институт САНУ, Clío. (In Serbian.)

- Obolensky, Dimitry. (1982). "The Cult of St. Demetrius of Thessaloniki in the History of Byzantine–Slav Relations". In: *The Byzantine Inheritance of Eastern Europe*. London: Variorum reprints, 3–20.
- Поповић, Даница. (2006). *Под окриљем светлости. Култ светих владара и реликвија у средњовековној Србији* [*Under the Shelter of Light: The Cult of Holy Rulers and Relics in Medieval Serbia*]. Београд: Балканолошки институт САНУ. (In Serbian.)
- Радојчић, Ђорђе Сп. (1963). *Творци и дела старе српске књижевности* [*Authors and Works of Old Serbian Literature*]. Титоград: Графички завод. (In Serbian.)
- Трифуновић, Ђорђе. (1970). „Стара српска црквена поезија“ [“Old Serbian Church Poetry”]. У: *О Србљаку* [*On the Srblyak*]. Београд: Српска књижевна задруга. (In Serbian.)
- Трифуновић, Ђорђе. (1987). „О настанку списа Светога Саве у светлости неких агиолошких појединости“ [“On the Origins of the Writings of Saint Sava in Light of Certain Hagiographic Particularities”]. *Богословље* [*Theology*]. Београд: Православни богословски факултет. (In Serbian.)
- Трифуновић, Ђорђе. (2009). *Стара српска књижевност* [*Old Serbian Literature*]. Београд: Чигоја штампа. (In Serbian.)
- Шпадијер, Ирена. (2014). *Светогорска баштина* [*The Athonite Heritage*]. Београд: Чигоја штампа. (In Serbian.)
- Шпадијер, Ирена. (2019). *Почеци српске химнографије* [*The Beginnings of Serbian Hymnography*]. Београд: Чигоја штампа. (In Serbian.)

Литературата во интеркултурен контекст

Literature in Intercultural Context

УДК: 821.163.3:821(497)]:177.6(082)(049.3)

DOI:

**ПИШУВАЈКИ ЗА ДРУГИОТ, ПИШУВАМЕ ЗА СЕБЕСИ
(Соработката на Александар Јерков со Институтот за
македонска литература во Скопје)**

Јасмина Мојсијева-Гушева

Институт за македонска литература, Скопје

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3513-0708>

Клучни зборови: регионална соработка, компарација, развојни процеси, сомнеж, отсуство, потрага по неможното, парадоксалност

Резиме: Предмет на трудот е соработката на проф. Александар Јерков од Филолошкиот факултет во Белград со Институтот за македонска литература во Скопје, која се одвивала во рамките на проектите: „Феноменот Љубов и неговите креативни импликации во јужнословенските литератури на XX век“ и „Сродности меѓу современата македонска и балканските литератури (реално – имагинарно)“ пред повеќе од дваесет и пет години. Како повод на ова навраќање е доделувањето на наградата *Златна книга* за 2024 год. на колегата Јерков од страна на најстарата српска книжевна, културна и научна институција – Библиотеката на Матица српска. Во трудот подробно се претставени неговите три теориски студии објавени во одделни зборници, од кои првите два се посветени на темата љубов, додека во фокусот на третата е проблемот на вистината во епохата на модернизмот. Преку своевидна рефлексija, својствена за неговата аналитичка природа, тој доаѓа до повеќе релевантни заклучоци од кои ги потенцираме: отсуството на љубовта во книжевноста на XX век; потрагата по неа, која потсетува на потрагата по неможното и парадоксалната природа на модернизмот, кој самиот себеси се мистифицира и се преведува во мит. Во трудот се задржуваме и на дилемата од потребата на новото читање на романот „Она што беше небо“ на Владо Малески предлагајќи кон него да се пријде преку различни дискурси, кои се само најавени. Во трудот е презентиран и неговиот став за раѓањето на националната драма од духот на културата, изведен преку компаративна анализа на развојните почетоци на македонската и на српската драма. На

крајот од трудот се потенцирани основните елементи што го сочинуваат Јерковиот остар критички ум, како што се: љубопитниот дух, насочен кон една поширока филозофско-културолошка рамка, во која ги поставува содржината што ја обработува и долгиот комплексен исказ, кој честопати е проткаен со иронија.

**WRITING ABOUT THE OTHER, WE WRITE ABOUT
OURSELVES**
**(A collaboration between Aleksandar Jerkov and the Institute of
Macedonian Literature in Skopje)**

Jasmina Mojsieva-Guševa
Institute of Macedonian Literature, Skopje
Ss. Cyril and Methodius University in Skopje
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3513-0708>

Keywords: regional cooperation, comparison, development processes, doubt, absence, search for the impossible, paradoxicality

Summary: The subject of the paper is the cooperation of Prof. Aleksandar Jerkov from the Faculty of Philology in Belgrade with the Institute of Macedonian Literature in Skopje, which took place within the framework of the projects: "The Phenomenon of Love and its Creative Implications in the South Slavic Literatures of the 20th Century" and "Affinities between Contemporary Macedonian and Balkan Literatures (Real – Imaginary)" more than twenty-five years ago. The occasion for this retrospective is the awarding of the Golden Book Award for 2024 to my colleague Jerkov by the oldest Serbian literary, cultural and scientific institution – the Library of Matica Srpska. The paper presents in detail his three theoretical studies, published in separate collections. The first two are dedicated to the topic of love, while the third focuses on the problem of truth in the era of modernism. Through a kind of reflection, inherent to his analytical nature, he comes to several relevant conclusions, of which we emphasize: the absence of love in the literature of the 20th century; the search for it, which is reminiscent of the search for the impossible, and the paradoxical nature of modernism, which mystifies itself and translates it into a myth. The paper also explores the dilemma of the need for a new reading of the novel "That Which Was Sky" by Vlado Maleski, proposing to approach it through various discourses that are yet to be explored. The

paper also presents his position on the birth of national drama, derived from the spirit of culture through a comparative analysis of the developmental beginnings of Macedonian and Serbian drama. At the end of the paper, the basic elements that comprise Jerkov's sharp critical mind are emphasized, such as the curious spirit directed towards a broader philosophical and cultural framework within which he situates the content he processes, and the complex, lengthy statements that are often interwoven with irony.

Траумата како дел од индивидуалното и од колективното човечко искуство е присутна постојано во историјата на човештвото. Таа се среќава насекаде, во сите општествени средини, во сите периоди од историскиот и од индивидуалниот развој на единката, во сите социоекономски слоеви на општеството. Во основа таа е дел од еволутивниот и од растечкиот процес и на поединецот и на колективот, кои се принудени да развијат начини на прилагодување и на преживување во исклучителните околности на животната средина и во непосакуваните односи со другите индивидуи. Справувањето со трауматските искуства претставува човечка интелигентна реакција во различни кризни ситуации, преку која, тој се труди да опстане и да го сочува својот интегритет и стабилност. При тоа се користат најразлични физички техники, се развиваат бројни психички стратегии, кои би помогнале да се постигне крајната цел, да се остане жив и неповреден.

1 Вовед

Проучувањето на културно-историскиот развој на еден народ секогаш стои во корелација со соседните народи во регионот. Преку градењето на тие релации на соработка со другите земји и институции ги разменуваме знаењата и искуствата, ги прошируваме своите хоризонти и ги задоволуваме своите потреби за согледување на сопственото место и на сопствената вредност во одделната средина. Од тие причини, како и по поводот доделувањето на наградата *Златна книга* за 2024 год. на колегата Александар Јерков од Филолошкиот факултет во Белград од страна на најстарата српска книжевна, културна и научна институција – Библиотеката на Матица

српска, одбравме да зборуваме за соработката на проф. Александар Јерков со нашата институција – Институтот за македонска литература во Скопје. Пишувајќи за него и за неговата работа, истовремено пишуваме и за себе и за нашата дејност, истакнувајќи дека регионалната соработка е важен фактор за зближување на двата народи – македонскиот и српскиот, за разменување на идеи за одредени заеднички теми од областа на книжевноста.

2 Учесството на А. Јерков во проектите на Институтот

Во рамките на Институтот за македонска литература е формирано одделение „Македонско-балкански книжевно-историски врски“, кое, во текот на својата долгогодишна работа, реализираше повеќе научноистражувачки проекти, во кои беа вклучени научни соработници и професори од повеќе балкански универзитети. Во два од нив, свој придонес даде и проф. д-р Александар Јерков од Филолошкиот факултет во Белград.

Станува збор за проектот „Феноменот љубов и неговите креативни импликации во јужнословенските литератури на XX век“ од кој произлегоа и два зборници: првиот од научната работилница *Феноменот љубов и неговите креативни импликации како поврзувачки spiritus movens во литературите и културите на Балканот во XX век* (одржана од 23. до 26.4.1998 во Молика) и вториот, со наслов *Реторика на љубовта* (2001), и двата приредени од д-р Александар Прокопиев и д-р Јасмина Мојсиева-Гушева.

Авторските прилози во двете монографии, во издание на Институтот за македонска литература, ги презентираа и ги толкуваа бројните варијанти на љубовта/нељубовта, нејзините најави, скриени значења, асоцијации, алузии, како и последиците и реперкусиите од нејзиното дејствување/не дејствување во: поетските, прозните и драмските остварувања на балканските книжевни дејци, но исто така и во творештвото на ликовните уметници и на филмските работници. Целта на овој проект беше да се пронајдат интеркултурните преплетувања и содејства, како облик на комуникација и вкрстувања меѓу литературите и културите на народите што живеат на балканскиот простор, да се

разбере и да се истакне дијалектиката со која културите меѓусебно си ги разменуваат културните добра на доблестен начин. Неизбежната потреба од ваквите интеркултурни комуникации доаѓа од желбите за соживот на балканскиот простор преку еден од најживотворните феномени, како што е љубовта. Таа е обединувачка движечка сила присутна во творештвото на многу автори и како таква претставува плодна почва за истражувачите и за толкувачите на книжевноста и на другите уметности. Пишувајќи за љубовата/нељубовта во една широка концепциска рамка, авторите на прилозите од зборниците: А. Јерков, Г. Тевзасе, Е. Шелева, М. Шуваковиќ, Ј. Мојсиева-Гушева, Б. Павловски, А. Прокопиев, С. Мицковиќ, В. Тоциновски, Ј. Стојановска-Друговац, Л. Георгиевска-Јаковлева, А. Бановиќ-Марковска, Ј. Лужина, И. Цепароски, Ј. Котеска, Ј. Ефтимов, И. Велев, М. Китевски, В. Смилевски, А. Пољоска, С. Ариф, П. Крастев, В. Величовски, А. Личева, К. Протохристова, Е. Мајсторова и А. Редечи понудиле богатство од мисли, апликативни примери и теориски погледи на зададената тема. Барајќи ги сличностите и разликите во сфаќањето на љубовта во индивидуалните творечки светови на: И. Андриќ, Б. Конески, К. С. Рацин, П. Јаворов, М. Црњански, Т. Георгиевски, Б. Станковиќ, С. Сремац, С. Јаневски, Ж. Чинго, П. М. Андреевски, А. Гајтани, З. Златанов, И. Радоев, М. Маџунков, В. Андоновски, Г. Сталев, Б. Ристески-Платнар, Т. Варвициотис, В. Урошевиќ, М. Манчевски, Е. Кустурица, Н. Мартиновски, П. Мазев, Г. Чемерски, Д. Манев и редица други автори, истражувачите од посочената монографија посочиле и презентирале низа интересни ставови за тоа како љубовта придонесува за меѓусебното зближување на луѓето од овие простори. Таа потрага по љубовта секогаш влијаела врз размената на добрите емоции, но и обратно, кога отсутствува, преовладувале чувствата на омразата и на егоизмот. Затоа, се чини, дека таа потрага на современиот човек по љубовта е неизбежна, но некогаш е залудна, а копнежот по неа – неостварлива утопија.

Текстот на Александар Јерков „Празниот модел и тажната кралица: љубовта и мислата за книжевноста во дваесеттиот век“ теориски ја обработува темата на празнината или на отсуството

на љубовта во книжевноста од дваесеттиот век. Овој текст истовремено е и воведен во првата од споменатите монографии. Во него авторот дава преглед на состојбите во книжевноста во дваесеттиот век преку една продлабочена и опширна анализа со културолошки предзнак. Според неговите убедувања, за да се разбере современата мисла за книжевноста во дваесеттиот век, треба да се тргне од минатото. Во своето докажување на тезата дека односот меѓу современата книжевност и љубовта е комплексен и може да се толкува „како криза во книжевно-историското мислење денес“ Јерков (Јерков 1999: 12) ги користи поставките дека „кога мислата за книжевноста ја признава својата традиција само како мислење за книжевноста, тогаш предметот на проучување толку се ограничува, така што се губат основната смисла и целта на проучувањето“ (Јерков 1999: 11) и дека „сомневањата (кај современите толкувачи на книжевноста) не се јавуваат поради недостиг на толкувања, туку поради нивно изобилство во кое сериозното промислување сериозно пропаѓа“ (Јерков 1999:11).

Надоврзувајќи се на основната тема за љубовта и за нејзината функција да ги подобри човекот и светот, тој го истакнува парадоксот дека во литературните дела од XX век само трагичната љубов е сметана за вистинска љубов. При тоа прави паралела со античката книжевност кога љубовта најчесто е испреплетена со повредата на некои вредности, како што е честа на јунакот (грабнувањето на Ахиловата љубена Брисеида или неверството на Елена, коешто се смета за повреда на честа на Менелај, но сепак е простено во името на љубовта). Потоа го наведува примерот со заплетот и расплетот во романтичарскиот љубовен роман „Евгениј Онегин“ и честоцитираната матрица „А го сака Б. Б не го сака А: тогаш кога Б го засакува А, А веќе не го сака Б“ (Јерков 1999: 16), каде што доаѓа до видно поместување на она што се смета за доблест (олицетворени во ликот на нестабилниот и на површниот Онегин). Овде љубовта е неостварена токму поради превртливиот карактер на Онегин и е трагична поради почитувањето на цврстите општествени норми од страна на Татјана. Нивната љубов, за разлика од љубовта во

книжевноста на XX век, сè уште постои, но се разминува поради карактерните особини на главните јунаци.

Преку варијациите на моделот на „тажната кралица“, која умира по смртта на кралот, Јерков покажува каква би можела да биде љубовта видена низ призмата на теориско-методолошката рамка на проучување на книжевноста од XX век. Наведувајќи дека „тагата на кралицата, од деконструкциски аспект, би морала да се изневери себеси во книжевното дело и да открие некоја пукнатина во која смислата на тагата се преобразува во нешто друго или во својата спротивност; за феминизмот тагата на кралицата би била неподнослив пример за патријархална фалусократија (...); постколонијалната критика би укажала на европоцентризам во кого тие нужно се бел крал и кралица (...); за новиот историцизам тагата на кралицата би покажувала како општествената моќ и положба на кралското семејство се впишуваат во текстот што говори за неа и за тоа каква е културната поетика на таа тага“ (Јерков 1999: 19), за да заклучи на крајот дека модерниот човек е едно фрустрирано битие, кому му е потребен моделот за неостварената љубов во едно апсурдно сиже какво што е апсурдно и времето во коешто живее тој, поставувајќи го при тоа клучното прашање: Дали веќе не е дојдено времето кога треба да се пронајде една нова книжевна форма во која љубовта ќе биде нужна, а среќниот крај неминовен? За да се случи тоа, според него, е потребено книжевната мисла „да бара по симболичките корени, по една нова визура на книжевната антропологија, која моќно зборува за квалитетот на душата на една кралица, која, пак, може да умре од тага за својот починат крал“ (Јерков 1999: 18).

Проникливи се размислувањата на Александар Јерков и во неговиот втор текст „Љубовта што би го исполнила светот – потрага по неможното“, објавен во монографијата *Реторика на љубовта*. Тоа е, всушност, поетички есеј посветен на потрагата по љубовта, која ја изедначува со потрагата по невозможното. Според него „целокупното творештво, како подобрата страна на човековата природа, е одредено и во целост подложно на копнежот по нестварното“ (Јерков 2001: 63) како што и љубовниот и копнежот по женската убавина е, исто така, поврзан

со сликата на отсуството. Ваквата констатација ја поткрепува со примери произлезени од митологијата и од фолклорот алудирајќи на: претставите за химерите, просирните воздушности појави на божиците, самовилските сенки и разни други привиди. Во прилог на своите тврдења ги наведува митските приказни за чудесното раѓање на Афродита или на нејзиниот пандан од римската митологија – Венера, од морската пена, истакнувајќи ги како највпечатливи слики за недофатливоста на женското битие (Koterel 1998: 198).

Посочувајќи ги: љубовта, страста, изневерата, сплетките, заблудите и рожбите, присутни во семејните стории и во односите на старогрчките богови, апелира за престанок на количеството страдање и смрт. Според него, „тоа е она што љубовта мора да го надмине, да го остави зад себе и да ја покаже својата суштина“ (Јерков 2001: 67), а суштината на љубовта не би можеле целосно да ја дофатиме – таа се насетува и се толкува како невидлива сила на неодолива, топла, заемна привлечност и зближување меѓу луѓето со позитивен резултат. Но, љубовта во книжевноста е претворена во елегична и копнеж по неа. За неа, како што наведува Јерков, „поважен е Орфеј и неговата тага, што придвижува, отколку среќниот Орфеј што спокојно живее и стихот што го испева“ (Јерков 2001: 68). Потрагата на Орфеј по убавата нимфа Евридика во долниот свет и неговата неизмерна тага кога конечно ја губи саканата е книжевната слика на залудноста на потрагата по љубовта. Тоа е љубов на која не и е судено да се врати, туку да исчезне засекогаш и да остави зад себе само длабока разочараност.

Неможноста да се оствари љубовта, Јерков ја препознава и во ренесансната книжевност, какви што се примерите за спиритуалната љубов на Данте кон Беатриче и недостижната и неостварената љубов на Петрарка кон Лаура. Љубовните маки и страдања на писателите не престанале да болат и да печат и по прераната смрт на саканите, туку напротив, уште повеќе надоаѓале како незапирлив наплив од чувства што единствено можат да се смират преку испишувањето на најубавите страници од светската љубовна поезија. Смртта се јавува како единствено решение за забранетата љубов на Шекспировите Ромео и Јулија.

Уметничката фантазија и овде ја турка љубовта под превезот на неостварливото и неможното или како што вели Јерков: „... смртта станала највисок израз на симболичката потреба за нестварното“ (Јерков 2001: 80).

Состојбата не е поинаква ниту во современата книжевност, затоа, со право, авторот заклучува дека потрагата по возвишената љубов и по идеалната љубовна прегратка во која се стекнува вистинско задоволство е залудна. На крајот од овој есеј останува да лебди во воздух прашањето: „Каква култура на љубовта е можна наспроти сè?“ (Јерков 2001: 81).

Вториот проект во кој учествуваше А. Јерков носи наслов „Сродности меѓу современата македонска и балканските литератури (реално – имагинарно)“ од кои исто така произлегоа две монографии „Реално – имагинарно“ (2006) и „Имагинарното во балканските литератури“ (2006), приредени од Ј. Мојсиева-Гушева. Целта на овој проект беше да ја посочи преплетеноста на реалното и имагинарното, да го поврзе реалниот со измислениот свет преку преобразбите, да го преиспита функционирањето на теориите за имагинарното на: Ж. П. Сартр, К. Г. Јунг, Г. Башлар, Ж. Диран, Ж. Лакан, во практика, да ја потврди идејата за сродноста меѓу македонската и другите литератури, од една страна, инсистирајќи истовремено и на конкретните разлики, од друга страна. Во него, исто така, зедоа учество бројни истражувачи од Балканот: Ј. Мојсиева-Гушева, Ј. Котеска, Е. Лафазановски, С. Стојменска-Елзесер, А. Јерков, Ј. Ефтимов, Н. Аретов, Д. Ајдачиќ, С. В. Спасовска, М. Хоца, Ј. Марковска, Е. Мајсторова-Стојановска, Н. Субиото, К. Мираковски.

Прилогот на Јерков, објавен во првата монографија, носи наслов „Парадоксот на модернизмот и митот (демитологизација, ремитологизација и митот на формата)“ и ги истражува односите на модернистичката книжевност спрема митот и односот на митот кон историјата и книжевноста, во контекст на присутноста на реалното и на имагинарното во нив. Своето излагање го започнува со тезите дека на почетокот на книжевноста стои митот, кој, според традиционалните претстави, е „плод на имагинацијата, која е својствена за раната епоха на човечкиот род

и дека во однос на стварноста тој е помалку вистинит од историја“ (Јерков 2006: 92); и дека модернизацијата секогаш се сфаќа како „процес на повлекување на еден постар митски слој и никнување на еден друг понов (...), кој секогаш бара поголемо присуство на реалност“ (Јерков 2006: 91).

Но, според современите толкувања и самата историја е раскажување и имагинација за минатото исто како и митот што произлегува од реални настани во минатото, од што се чини дека тие како да си ги замениле местата. Јерков понатаму во текстот констатира дека „односот реално – имагинарно не само што е реверзибилен, тој е темелно дестабилизиран“ (Јерков 2006: 94). Исто така истакнува дека „во митот и реалното и имагинарното живеат во еден вид предсимболичко единство, а во литературата нивното единство секогаш е проблематизирано“ (Јерков 2006: 101). Како пример ја посочува дилемата за вистината на книжевното прикажување во класицизмот и во реализмот, од една страна, и вистината во: барокот, романтизмот и модернизмот, од друга страна. Но, не заборава да ја потенцира и перформативната улога на книжевноста и тоа дека „она што го искажува има моќ да го претстави како стварно да постои“ (Јерков 2006: 102). Оттука извираат и моќта на книжевноста, нејзината социолошка димензија и естетска возбудиовост.

Тој сепак го остава отворено прашањето за овој однос, свесен за мноштвото теории што го проучуваат митот, како и за широкото значење и толкување на самиот модернизам и неговата сложена структура и неговите развојни фази. Имено, во самата суштина на модернизацијата останува традиционалното сфаќање на односот реално – имагинарано. Исто така нагласува дека „историската одлика на модернизмот упатува на тоа дека тој сам по себе би морал да биде спротивставен на митот“ (Јерков 2006: 94).

Парадоксот се согледува во фактот што модернизацијата претпоставува напуштање на митот, но авторот на овој текст, преку примери од раната српска модерна книжевност (М. Ускоковиќ, С. Винавер, Р. Петровиќ, М. Црњански, М. Настасиевиќ и др.) практично покажува дека модернизмот доаѓа

во непосреден плодноносен однос со митот преку процесите на ремитологизација, демитологизација и митот на формата. Модернизмот, во својата противречност, самиот себеси се мистифицира и се преведува во мит.

3 Учеството на А. Јерков на симпозиумите на Институтот

Александар Јерков учествуваше и на два симпозиуми во организација на Институтот за македонска литература, со свои прилози. Во текстот „Смислата и можностите на ново читање на романот на Владо Малески“, објавен во зборникот *Творештвото на Владо Малески*, авторот се обидува теориски да го елаборира проблемот за потребите од актуелното читање на книжевното дело (романот *Она што беше небо* на Владо Малески) тргнувајќи од неколку појдовни точки.

Најпрвин прави дистинкција меѓу проучувањето на книжевното дело некогаш и денес посочувајќи дека наспроти проучувањето на книжевното дело во XIX век, кое било сведено на сфаќање на условите на неговото создавање, во XX век, во проучувањето на делото се вклучени: формата на делото, хоризонтот на очекување и истражувањата за рецепцијата на делото. Потоа авторот истакнува дека книжеvnата херменевтиката се раздвојува во две насоки: реконструктивна, која се занимава со смислата на некој исказ во времето кога настанал (поблиска до историјата на литературата) и втората, која се грижи за тоа каква смисла имал тој исказ во денешниот современ миг (поблиска до критиката). Го спомнува и Гадамер и неговото методичко начело, коешто се состои од потребата да се сфати она што е најдобро кај некој писател и од таму да се појде кон толкување на целината.

Од тие причини, во толкувањето на романот *Она што беше небо* тој поаѓа од констатацијата дека ова дело на Малески било вреднувано високо поради тоа што македонската критичка мисла во него ја препознала модерноста на исказот, но и од идеолошки побуди, кои, во тоа време, биле важна грижа на социјалистичката заедница. Попатно започнува со низа дилеми поврзани со прашањето како да се чита денес, овој роман, кога политиката на интерпретација е сосема променета, споменувајќи ги при тоа:

обновената религиозна инспирација наспроти комунистичката идеологија; подемот на национализмот на Балканот наспроти пропагирањето на југословенското заедништво; постиндустриското изобилие, кое е во спротивност со класното осознавање; како да се оцени партиската жртва во време кога се цени граѓанската удобност. Оттука произлегува и логичното прашање: Дали овој роман оставен без идеолошката рамка карактеристична за времето кога е создаван може да ги сочува својот статус и потребата одново да биде читан и да биде толкуван?

Барајќи го одговорот на ова прашање авторот потсетува на општите карактеристики што се потребни едно дело да влезе во канонот на националната книжевност, како што се читателското уживање и историско-поетичките карактеристики, при што потенцира дека по однос на: поетскиот израз, карактерот на книжевните ликови, повеќепланската нарација, параболата за смислата на небото ова дело спаѓа во модернизмот, но истовремено тоа е идеолошки обременето, на што денес се гледа како на „мртва утопија“ (Јерков (а) 1999: 91). Тоа е несомнено забележано и од водечкиот македонски критичар М. Ѓурчинов, кој, меѓу фалбите, ја споменува и критиката за „идеолошкиот априоризам и донекаде изнасилен и исконструиран заплет“ (Ѓурчинов 1988: 100). Јерков понатаму критикува дека „основно обележје на творештвото на В. Малески е неговата опседнатост со Народноослободителната војна и со Револуцијата“ (Јерков (а) 1999: 92), цитирајќи ги искажувањата на Малески, кој исто така самиот кажува дека „нема сили“ (Ѓурчинов 1980: 229) да се зафати со епско опевање на Револуцијата и затоа пишува за малите луѓе и за нивните проблеми. Токму ова признание на Малески, Јерков го квалификува како „спасоносно“ (Јерков (а) 1999: 92) за неговата поетика. Натаму ги коментира изразите „поетска ситуација на личноста“ (Ѓурчинов 1968: 190) и „твојата сила е во зборовите“ (Ѓурчинов 1978: 33), произлезени од критичките квалификации на неговиот најголем толкувач и се запрашува „дали јазикот е единствен и последен највиш сведок на човековото битие?“ (Јерков (а) 1999: 94), односно „постои ли вистина скриена под самите зборови, која романот на Малески

додека говори за своите јунаци во војната ја премолчува?“ (Јерков (а) 1999: 95).

Обидувајќи самиот да даде едно ново историско и постколонијално скептичко читање на романот, ги поставува прашањата: „Што ако се појави класа на читатели на кои веќе не им е до војна (...) и се потсмеваат на секоја Револуција?“ (Јерков (а) 1999: 96); „Што ако на крајот произлезе сметката за премолчаниот живот кој не е сведен на зборови туку сака да биде среќа и радост на постоењето (...)“ (Јерков (а) 1999: 96).

Во истиот контекст се редат низа прашања од типот: „Зошто една култура на *Револуцијата*, поткрепена со сведоштва, би присилувала на заборавање на еден подлабок културен слој скриен зад зборовите препишани од некаков дневник, зад цртежите на тоа како се движела единицата, зад споменатите во фуснота?“ (Јерков (а) 1999: 99); „(...) дали овде треба да се чита воопшто приказната за партизаните или треба да се чита палимпсестот на заборавањето богомилство?“ (Јерков (а) 1999: 96), за на крајот да констатира дека кон толкувањето на овој роман не треба да се поаѓа само од истакнувањето на проблемите на свеста и на идентитетот на јунакот, на техниките на раскажување, туку кон него може да се пријде преку различните дискурси, на пример, преку филозофскиот и метафизичкиот слој, кои само се најавени.

Во излагањето објавено во зборникот од симпозиумот *Војдан Поп Георгиев-Чернодрински: живот и дело* со наслов: „Раѓањето на драмата од духот на културата“ Јерков алудира на Ничевиот наслов *Раѓањето на трагедијата од духот на музиката* сакајќи да го истакне местото на Чернодрински во историскиот тек и развој на македонската драма. Најпрво тој прави споредби со почетоците на античката драма, која се раѓа кога развојот на демократијата во Атина доживеал подем, со развојот на драмската книжевност во културите на другите балкански литератури (српската и македонската, на пример), кои се јавуваат многу подоцна. А потоа, ги споредува состојбите во српската книжевност, каде што драмата се јавува во времето кога „се обновува културниот живот на српската заедница во

емиграција“ (Јерков (а) 2001: 126) со почетоците на македонската драма, кои „коинцидираат со борбата за националното ослободување“ (Јерков (а) 2001: 127). Тој ги споменува попатно Јордан Константинов-Џинот со своите заложби за образование преку драмата *Минерва и деветте музи* (во која се повикува на македонско национално единство) и Чернодрински, кој, преку своето драмско творештво и преку патувачкиот театар го негува јазикот и духот на македонскиот народ (преку теми посветени на емиграцијата и отпорот кон насилството), за на крајот да дојде до заклучокот дека „состојбата во помалите национални култури е иста: од просветна работа, училишен, образовен театар до поставување на прашањето за националната судбина“ (Јерков (а) 2001: 127) и поентата дека националната драма се раѓа од духот на културата.

Заклучок

Од овој краток преглед на нашата соработка со проф. Александар Јерков се открива неговиот љубопитен дух и интерес за другите – соседните литератури и култури. Сфаќајќи ги суштината на литературата/културата и нејзините толкувања во стилот на Ековото „отворено дело“, односно во отворениот дијалог со другите (со читателите/со публиката), Јерков, преку своите текстови/кажувања, полемизира со другите, со нивните ставови, сфаќања и претстави за нештата. Проблемите за кои се зафаќа ги сместува во една поширока културолошко-филозофска рамка, поставувајќи си себеси и на аудиториумот низа прашања, кои му даваат тежина, понекогаш и повеќезначност на текстот/исказот. И како што по читањето на романот на секој добар писател, остануваме возбудени, бидејќи нивните дела допираат до нас, така и по искажувања на проф. Јерков понекогаш остануваме замислени бидејќи неговите текстови будат несекојдневен интерес кај читателите/слушателите. Со својот остар критички дух, изразен преку неговиот долг, комплексен, повеќеслоен и не ретко ироничен исказ/текст, тој несомнено придонесува за едно поинаквото сфаќање и толкување на литературата.

Литература/References:

- Ѓурчинов, Милан. (1968). „Пред прозното дело на Владо Малески“, Владо Малески: *Она што беше небо*. Скопје: Култура.[Gjurchinov, Milan. (1968). "Before the Prose Work of Vlado Maleski", Vlado Maleski: What Was the Sky. Skopje: Kultura]. (In Macedonian)
- Ђурчинов, Милан. (1978). „Једанајст белина са црвеним“ во М. Ђурчинов. *Огледи и критике*. Београд: Народна knjiga.[Ђурчинов, Милан. (1978). "Eleven white with red" by M. Ђурчинов. Trials and reviews. Belgrade: Narodna knjiga]. (In Serbian).
- Ѓурчинов, Милан. 1980. „Во просторот на неспокојната реч“. Во Малески Владо. *Одбрни раскази*. Култура: Скопје.[Ђурчинов, Милан. 1980. "In the space of the restless world". In Maleski Vlado. Selected stories. Culture: Skopje]. (In Macedonian)
- Ђурчинов, Милан. (1988). *Nova makedonska kniževnost*. Nolit: Beograd. [Ђурчинов, Милан. (1988). *Nova makedonska kniževnost*. Nolit: Beograd].(In Serbian)
- Јерков, Александар. (1999). „Празниот модел и тажната кралица: љубовта и мислата за књижевноста во дваесттиот век“. *Феноменот љубов во балканските литератури и култури*. Институт за македонска литература: Скопје. [Jerkov, Aleksandar. (1999). „The Empty Model and the Sad Queen: The Love and the Thought Regarding the Literature in the Twentieth Century“. The Phenomenon of Love in Balkan Literatures and Cultures, Institute of Macedonian Literature: Skopje. (In Macedonian)
- Јерков, Александар(а). (1999). „Смислата и можностите на ново читање на романот на Владо Малески“, *Творештвото на Владо Малески*, Институт за македонска литература: Скопје.[Jerkov, Aleksandar (a). (1999). "The Meaning and Possibilities of a New Reading of Vlado Maleski's Novel", The Works of Vlado Maleski, Institute for Macedonian Literature: Skopje]. (In Macedonian)
- Јерков, Александар. (2001). „Љубовта која би го исполнила светот – потрага по неможното“, *Реторика на љубовта*, Институт за македонска литература: Скопје.[Jerkov, Aleksandar. (2001). "The Love That Would Fill the World – A Search for the Impossible", Rhetoric of Love, Institute for Macedonian Literature: Skopje]. (In Macedonian).
- Јерков, Александар(а). (2001). „Раѓање на драмата од духот на културата“, *Војдан Поп Георгиев-Чернодрински: Живот и дело*, Институт за македонска литература и Дом на култура: Скопје, Струга.[Jerkov, Aleksandar (a). (2001). "The Birth of Drama from the Spirit of Culture", Vojdan Pop Georgiev-Chernodrinski: Life and Work,

Institute of Macedonian Literature and House of Culture: Skopje, Struga]. (In Macedonian).

Јерков, Александар. (2006). „Парадоксот на модернизмот и митот: (демитологизација, ремитологизација и митот на формата) “, *Реално/имагинарно*, Дијалог: Скопје.[Jerkov, Aleksandar. (2006). "The Paradox of Modernism and Myth: (Demythologization, Remythologization and the Myth of Form)", *Real/Imaginary, Dialogue: Skopje*]. (In Macedonian).

Koterel, Artur. (1998). *Rečnik svetske mitologije*, Nolit: Beograd.

**МОРЛАКИЗАМ КАО ИМАГОЛОШКИ ЕКСПЕРИМЕНТ У
РОМАНУ *МЛАДЕНКА КОСТОНОГА* ЖЕЛИМИРА
ПЕРИША**

Милош Б. Пржић

Институт за књижевност и уметност, Београд

Београд, Република Србија

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0742-1313>

Кључне речи: имагологија, идентитет, алтеритет, Морлак, постмодернизам

Резиме: Овај рад представља анализу романа *Младенка костонога* хрватског писца Желимира Периша, кроз дихотомију морлакизма. Ова дихотомија подразумева снисходљив однос према инфериорном Другом, најчешће из угла западног, „цивилизованог“ човека према некоме са Истока. Такав однос најчешће се осликава кроз надевање неког етнонима том инфериорном Другом. Други елемент дихотомије морлакизма чини описивање културе и обичаја словенског становништва јадранског залеђа по угледу на путопис *Пут по Далмацији* опата Алберта Фортиса. То подразумева описивање њиховог сујевеља (вештице, вампири итд.), историјско-културолошких феномена попут хајдучије и крвне освете, као и народних обичаја, од којих се највише инсистира на десетерачким стиховима и народном певању уз гусле. Овај рад покушава да покаже како аутор читаво ово књижевно дело заснива на дихотомији морлакизма кроз имаголошке концепте хетеропредстава и аутопредстава. Овим експериментима аутор подвргава иронији сопство и идентитет супериорног и инфериорног, али и самог себе као аутора. Он такође иронизује и однос према том Другом, чијем културном оквиру припадају и аутор и читалац, према сопственој култури и традицији, што постиже како наративним поступком, тако и разним поигравањима стилем, језиком и другим књижевним техникама.

MORLACHISM AS AN IMAGOLOGICAL EXPERIMENT IN THE NOVEL *BONEY-LEGGED BRIDE* BY ŽELIMIR PERIŠ

Miloš B. Pržić

Institute for Literature and Art, Belgrade

Belgrade, Republic of Serbia

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0742-1313>

Keywords: imagology, Identity, Alterity, Morlack, Postmodernism

Summary: This paper presents an analysis of the novel *Boney-legged Bride* by the Croatian writer Želimir Periš through the dichotomy of morlachism. This dichotomy involves a condescending attitude toward the inferior Other – most frequently seen from the perspective of a Western, “civilized” individual toward someone from the East. Such an attitude is typically illustrated by ascribing a particular ethnic name to that inferior Other. The second element of the morlachism dichotomy is the portrayal of the culture and customs of the Slavic population of the Adriatic hinterland, modeled on the travelogue *Travel to Dalmatia* by Abbot Alberto Fortis. This includes descriptions of their superstitions (witches, vampires, etc.), historical-cultural phenomena such as hajduks and blood feuds, as well as folk customs that emphasize decasyllabic verses and folk singing accompanied by the gusle. This work seeks to demonstrate how the author grounds his entire novel in the dichotomy of morlachism through imagological concepts of hetero-representations and auto-representations. Through these experimental approaches, the author subjects both the kinship and identity of the superior and inferior to irony, as well as his own identity as an author. He further satirizes the relationship of that Other – whose cultural framework encompasses both the author and the reader – with respect to their own culture and tradition, achieving this through narrative methods as well as various plays with style, language, and other literary techniques.

Роман *Младенка костонога* (2020) хрватског писца Желимира Периша, право је постмодерно и, може се додати, постструктуралистичко књижевно дело. Таквим се означава због бројних карактеристика које поседује; то је, пре свега, један слојевити наратив, у коме се радња не приказује хронолошки, већ се, као да се игра неком захтевном играчком, или гледа кроз

калеидоскоп, од читаоца тражи да хронологију сам постави. Роман уз то доноси бројна поигравања стилем, језиком, дијалектима, као и различитим техникама формирања ликова и осликавања сцена, доноси различите углове нарације, смењивање поетског, прозног и драмског израза. Нумерологија и магија кључан су слој романа, поред стотина назива најразноврснијег биља, те рецепата за њихову употребу при различитим траварским и магијским исцелитељским огледима и ритуалима, за које се никада не зна јесу ли и у којој мери аутентични или су пак чиста фарса и ауторова (а можда само протагонисткиња) имажинација. Дело садржи и бројне записе и рукописе из различитих времена, с богатим спектром стилске и дијалекатске обојености, који, захваљујући ауторовој ерудицији и вештини, делује аутентично и реалистично. Још једна карактеристика која *Младенку костоногу* чини постмодерном јесте интерактивност у неким поглављима – која, истини за вољу, није важна за нашу анализу, али ју је згодно поменути како би се илустровала слојевитост дела. Наиме, једно од поглавља садржи инструкције читаоцу да сам одреди правац приповедања тако што ће наставак који жели наћи на одговарајућој страници.

Оваква дела веома су погодна за најразличитије интерпретације и методе анализе. Радња се највећим делом одвија на просторима Далмације током XIX века, у оквирима историјских превирања тога доба. Далмација је, најпре, под влашћу Млетачке републике, која самим почетком века доживљава слом, да би онда била под Наполеоновом Француском, а затим потпала под Хабзбуршку монархију. За све ово време, као и вековима пре, Далмација остаје подељена на руралне и урбане делове, што такође чини важан део наративне подлоге.

Управо та два наративна ослонца, историјска превирања и раслојеност далматинског становништва, чине дело погодним за херменеутички кључ какав ће у овом истраживању бити примењен. Реч је о идентитетско-алтеритетским поигравањима каквим се Периш обилато служи не би ли заокружио радњу, ликове и, уопште, комплетну нарацију. Ипак, ти експерименти важни су и за неку врсту деконструисања идентитетских

поставки – како ликова, били они Далматинци, Италијани, Хрвати, Срби, Аустријанци, тако и самих читалаца. Идентитетско-алтеритетски појам, чија је дихотомијска природа погодна за овакве ауторове експерименте јесте морлакизам – термин који етимолошки води порекло од венецијанске речи ”Morlacco”, коју је за сада најбоље превести нашим еквивалентом „Морлак“. Други одељак овог рада биће посвећен управо разјашњењу овог концепта, и увођењу дихотомијске структуре морлакизма. Први чинилац дихотомије морлакизма заснива се на именовању и означавању Другог одређеним изразом, као и на предрасудама које се уз тај појам везују. Други се најчешће перципира као инфериоран у односу на оног ко себе позиционира као супериорног, цивилизованог. Такав образац нарочито се уочава у односу Запада према Истоку, на шта указује и М. Бакић-Хејден (уп. Bakic-Hayden 1995: 918). Други елемент ове дихотомије чине сујеверице, народне умотворине и обичаји, те све оно што би се конкретно односило на Морлаке, тј. Словене јадранског залеђа, што укључује и њихове унутрашње међусобне поделе. Чиниоци ове дихотомије често се међусобно преплићу, што је стожер формирања лика и мотивисања поступака протагонисткиње која, како се при крају сазнаје, води порекло од Морлака. Заснивајући дело непосредно на наведеној дихотомији, кроз помињање Морлака, Влаха, Бодула и других ендоетнима и егзоетнима, аутор намерно избегава да заокружи идентитет протагонисткиње. На тај начин њена судбина постаје парадигматична – може се односити на сваку Далматинку тога доба, без обзира на етничко порекло (хрватско или српско) или конфесионалну припадност (римокатоличку или православну). Периш, најзад, тежиште алтерирања премешта на супротну страну, показујући како се особине Другог – типично везиване за инфериорни Исток – јављају управо код оних који су се аутоперципирали као супериорни.

Да би се уопште објаснио концепт морлакизма, треба одговорити на питање ко су (или барем ко су били) Морлаци, који се помињу управо у вези са Далмацијом из времена које нас занима. Вративши се с путовања по Далмацији, опат Алберто Фортис (1741–1803), поданик Прејасне републике, сабрао је

писма разаслата са овог путовања, својим познаницима и неким млетачким професорима и сенаторима – у књигу. Путопис, назван *Пут по Далмацији* (ит. *Viaggio in Dalmazia*) већим својим делом представља резултате Фортисових минералошких истраживања, али једно поглавље посвећено је обичајима Морлака (Fortis 1984: 30), народа који је Фортис сусрео у Далмацији. Ово поглавље доноси и један од ретких, ако не и први, запис баладе о Хасанагиници, по чему ће Фортис и овај његов путопис остати познати. Ово поглавље ће бити подстрек читавој плејади романтичарских писаца да своје ликове смештају на Исток, у непознате, егзотичне словенске земље. Крвна освета, хајдуци, вампири... само су неки од мотива који ће се појављивати у делима многих, посебно француских писаца XIX века, међу којима су и Мериме и грофица Розенберг (уп. Павловић 2006).

Фортис, међутим, није пружио недвосмислен одговор на питање ко су Морлаци, упркос настојањима да их дефинише. Иако их је именовао искључиво као рурално словенско становништво Далмације, реч је о популацији која је говорила истим језиком као и словенски грађански staleж, који се, поред италијанског, односно млетачког дијалекта, такође служио тим језиком. Премда их Фортис дели на Морлаке римокатоличке и Морлаке православне вере, остаје упитно због чега урбано словенско становништво није подвео под овај етнимим.

Да би се, дакле, бар донекле, дефинисао Морлак, како у оквиру фортисовског контекста тако и ван њега, треба се осврнути на први елемент дихотомије морлакизма, у смислу надевања тог и сличних имена Другом, о чему пише Марија Рита Лето. Како каже М. Р. Лето (2011: 53), тешко је, готово немогуће дефинисати термин „Морлак“, утолико што, како налази, означава именовање другог (Leto 2011: 53). Проблем се додатно компликује чињеницом да се речи „Морлак“ и „Влах“ често посматрају као синоними (Leto 2011: 57). Често, али не увек. Фортис синонимно користи ове речи: „Морлак“ је млетачка реч а „Влах“ реч којом Морлаци сами себе називају, на свом језику. Исту чињеницу познаје и М. Р. Лето, уз навод да Млеци користе реч „Морлак“ за Влахе (Leto 2011: 57). „Морлаци се дефинишу са

географског, етничког и религијског аспекта, чак у односу на занат којим се баве, могу бити све као и све оно што је супротно, али увек преузимају фигуру другог“ (Leto 2011: 54). Попут Фортиса, и Лето етимологију овог термина приписује грчкој речи од које потиче и турска реч „каравлах“. Млеци су, првобитно, овом грчко-византијском речју називали пастире у унутрашњости Далмације, а затим и све оне становнике Далмације који су се на територију Млетачке републике доселили бежећи пред Османлијама. Чињеница да након доласка новоизбеглог становништва долази до семантичког проширивања значења термина „Морлак / Влах“ такође је потврда надевања некаквог новог имена дошљацима (Leto 2011: 56). Тако Морлаци / Власи долазе у контрапозицију са Хрватима, и уопште Словенима који су одани поданици Млетачке републике, и називани Скјавонима (Schiaconi). Пишући о Власима и Морлацима, И. Бешкер напомиње: „U Sušćima na Dcimu potkraj prošlog stoljeća mi je katolkinja Jaka A. objašnjavala da se na 'nas' ne može primijeniti pridjev 'vlaški' jer se odnosi na 'one gore', tj. na pravoslavne komšiluke u istome zaseoku“ (Bešker 2019: 453). Бешкер такође подвлачи:

„U iole dvojezičnim ambijentima urbane Dalmacije u XX stoljeću, odnosno u tamošnjim dvojezičnim obiteljima, morlacco (talijanski) i Vlah (hrvatski) bili su kolokvijalno apsolutni sinonimi: jedan drugoga su zamjenjivali ovisno o idiomu koji je korišten, bez obzira na to je li posrijedi bio jedan ili drugi standardni jezik ili neki njihov lokalni vernakular (odnosno dvojezičnim obiteljima)“

(Bešker 2019: 452).

Бешкер такође налази да „u Istri urbano stanovništvo Koparštine i Bujštine tako i danas naziva stanovnike nekih sela (poput Barbane)“ (Bešker 2019: 452), што наводи на закључак да се и данас ова два етнонима користе синонимно у овим крајевима, а што Лето (2011) не примећује. „Vlah (talijanski Morlacco) bio je za dalmatinskog primorca i otočanina svaki zagorac, pa nazivao on sebe Hrvatом или Srbinom, bio on katoličke или pravoslavne vjere“ (Bešker

2019: 452). Поред свега овога, Морлак, додаје Бешкер, јесте и „tipska oznaka nekih oblika ponašanja i vrednosnih stavova (dakle: mentaliteta)“ (Bešker 2019: 452). Ово значење се „dodaje za slučajeve 'ako se kojem divljem i neotesanom čovjeku prišije 'morlak' mjesto 'vlah, ili vlaš, vlašina', ili ako koji građanin Talijanac porugljivo govori i vrijeđa našeg seljaka Zagorca obučena u narodno odijelo te mu reče 'morlako', 'maledetto morlacco'“ (Bešker 2019: 452). Помирљиви одговор каквим би се покушало расплитање овог идентитетско-алтеритетског чвора нуди Е. Иветић:

„Linije razgraničenja između katoličkih i pravoslavnih zajednica prenosile su se do XIX veka i doprinele su ranom prelazu ka nacionalnom identitetu: od vlaha (pravoslavaca) i latina (katolika) ka Srbima i Hrvatima“

(Ivetić 2015: 70).

Иако примећује да је придев „Turco“ (турски) у Млетачкој републици могао да се односи на православне Морлаке (Ivetić 2015: 130), по линији разграничења на националне идентитете коју је понудио, даје пример да је Јанковић Стојан, јунак српске епске народне поезије, био Морлак који се истакао у ратовима против Турака на страни Млетака (Ivetić 2015: 122). Неколико година касније, у другој публикацији, Иветић ипак налази и романски елемент морлачког идентитета (Ivetić 2021: 121–122). Уколико се Фортисовој подели на рурално и урбано словенско становништво дода и његово уверење да се морлачки језик говори од источне обале Јадрана па све до Владивостока, могло би се закључити да се етноним Морлак потенцијално односи на све Словене са источне, односно супротне стране Јадрана. Иако је *Хасанагиница*, једина народна песма коју је Фортис у целисти забележио и превео, уједно и једина у којој је трагични јунак – или, тачније, јунакиња – муслиманка, било би ипак сувише смело укључити и потурчене Словене у корпус Морлака. Наиме, да би се избегла додатна појмовна конфузија, неопходно је држати се Фортисове интерне поделе. Морлак, као племенити дивљак у просветитељском, русоовском смислу, представља сваког Словена – било католика, било православца – који говори језиком

разумљивим на овим нашим просторима. Чак и ако је Фортис у својој подели правио разлику између Морлака и других Словена, та разлика бива укинута у књижевности насталој под утицајем *Пути по Далмацији*. Полазећи од наведеног, концепт морлакизма може се дефинисати као дихотомија која, с једне стране, подразумева именовање Другог – оног непознатог и инфериорног – а с друге, обухвата читав низ фортисовских представа о Морлацима: од празноверја и, следствено, вампиризма, преко хајдучије и крвне освете, па све до епског певања уз гусле.

Како се, дакле, дихотомија морлакизма, која се намеће у самом историјско-географском контексту Перишевог романа може проучавати у оквирима имагологије, ако се она дефинише као грана компаративне књижевности? Имагологија се, наиме, бави „proučavanjem književnih predodžbi o stranim zemljama i narodima (heteropredodžbe) te o vlastitoj zemlji i narodu (autopredodžbe)“ (Dukić 2009: 5). Други проблем који се може појавити када се примењује имагологија јесте њена релевантност у науци о књижевности. Проучаваоци имагологије често наводе критике еминентних теоретичара књижевности, попут Р. Велека, по којима имагологија постаје наука о књижевности у служби политике, и излази из домена књижевности, исто као што се социологија и психологија не могу служити књижевношћу за своје циљеве. Али

„[Ta tvrdnja] ne znači omalovažavanje istraživanja 'mirages' [предрасуда] i 'images' [слика] metodologijom sociologije ili psihologije naroda. Osim toga, i književni povjesničar treba zadržati pravo da se bavi takvim istraživanjima; treba mu dopustiti da, polazeći od svojih specijalističkih znanja, zakorači u polje koje leži izvan njegova vlastitog predmetnog područja, osobito kad vjeruje – a često vjeruje s pravom – da, primjerice, na taj način može pridonijeti boljem poznavanju naroda, štoviše, njihovu boljem uzajamnom razumijevanju“

(Dyserinck 2009: 26).

Периш заиста пише о својој земљи, посматрано из геополитичке перспективе времена у којем ствара. Међутим, историјска дистанца коју успоставља између ликова, с једне стране, и себе као аутора и савременог читаоца, с друге, омогућава му поигравање различитим имажима и имаготипима. К. У. Синдрам пише:

„Strane zemlje neobičnih imena i s neobičnim stanovnicima pripadaju najstarijim književnim činjenicama. Domovina Feačana, Kikonaca, Lotofaga i Kiklopa, zemlje poput Liliputa, Brobdingnaga i Laputa ili obale Češke, sve su one dijelovi imaginativne geografije. No stvarna geografija pruža nazive koji nisu ništa manje bremeniti književnim konotacijama“

(Syndram 2009: 71).

Морлаци, па и други народи о којима Периш говори у свом роману, нису имагинарни, њихова географија није имагинативна а историјске чињенице чине се прилично документованим. Али за савременог читаоца Морлаци – били они тако именовани унутар романа или представљени као Власи, Срби, Хрвати, Далматинци итд. – и даље остају народ Другог, културно инфериорног и удаљеног. Уколико Ц. Тодоров (Todorov 1995: 68–69) поставља хипотезу да између стварања и читања путописа мора да постоји временска дистанца од најмање једне генерације како би се успоставила довољна мера алтеритета, онда се тај принцип може применити и на фикцију. У овом случају, ликови Перишевог романа припадају простору и култури који су читаоцу познати, али их временска удаљеност поставља у једну сасвим другу епоху – епоху која ту исту културу реконструише и преобликује у складу са сопственим историјским контекстом.

Роман *Младенка костонога* подједнако располаже како једним тако и другим елементом дихотомије морлакизма, у свим својим слојевима. Идентитет и, још више, алтеритет преплиће се са сујеверјем и народним мотивима чак и у обликовању самог дела, његове фабуле и наративног поступка. Радња се највећим делом одвија на просторима чији је део Фортис посетио нешто

раније у односу на време тока радње, те је такав простор самим тим погодан за морлакистички дискурс. Пад Млетачке републике и долазак Далмације под власт Наполеонове Француске, па онда и под Хабзбурге, уз присуство аутохтоног словенског елемента, чине наративну подлогу у којој појединац нема изгледа да преживи ако се не снађе својом оштроумношћу. Главна протагонисткиња, вештица Гила, сама није ни свесна свог идентитета. Читалац тек на крају може да установи да је реч управо о детету морлачке избегличке породице. Ипак, пре тога, још на почетку дела, када један од протагониста, фратар Чарло, упозна Гилу, он по говору покушава да јој одреди порекло:

„Ali moram vam priznati, vaš govor nikako ne mogu smjestiti. Otkad sam stigao u Dalmaciju, a evo, ima tomu već pola života, trudim se prepoznati porijeklo čovjeka iz njegova govora. Ovdje svaki otok, svako selo ima neki svoj poseban ton i neke svoje, samo njemu posebne riječi. Mi na Braču za ovna ćemo reći brav. U Bolu je to broav, a u Selcima braav. Moram vam priznati, iako kažem – mi Bračani – u Svetoj Mariji Milosnoj sam tek od osamsto sedme. Zapravo sam iz Subotice, ali vjerujem da se to jasno čuje u mom govoru. Imam uho za tuđi naglasak, a istodobno ne mogu skriti vlastiti. Braća su uza me već naučila što su andrak i gdje se šalje u očin. No baš me zato vaš govor toliko iznenađuje, nigdje ga ne mogu smjestiti. Vjerujem da ste i vi stigli iz daljine, ali ne mogu odrediti koje. Imate čvrsto dž i blagi šćakavski ton kao Hercegovci, ali i jasan i izdužen banijski ije“

(Periš 2020: 80–81).

У прилог непосредном реферисању аутора на Морлаке и морлакизам, овде је згодно навести још један исказ разборитог брата Чарла: „Crkva se silno trudi izbiti morlakiju iz kršćana, ali oni joj stalno negdje iskliznu“ (Periš 2020: 81). Контекст овог исказа јесте прича о народним обичајима и народном празноверју, за какво протагониста употребљава реч „морлакија“. Иако је и сам Словен, што је јасно из његовог претходног турнуса, он је

образован и, као такав, једини истински разуме мотиве једне далматинске врачаре – али ипак празноверје сматра погубним за необразовани рурални живаљ. Управо је ово најнепосреднија референца на сујеверје као једну од кључних одлика не само Фортисових (и фортисовских) Морлака, већ и као често приписивану особину инфериорног Другог.

Аутор се, као што је речено, на протагонисткињин идентитет враћа тек на крају; међутим, вешто је избегнуто његово ближе одређење. Док, наиме, њено морлачко племе бежи пред Турцима, један римокатолички свештеник их пита: „A koji ste vi, Morlakijo dubravska, katolici ili pravoslavci?“ (Periš 2020: 310). У наставку стоји: „Kad mu rekoše, fra Čutura zaljulja glavom“ (Periš 2020: 310). Чак ни овај детаљ протагонисткињиног идентитета није дат, како би њена судбина могла да се примени на било коју жену словенског порекла у Далмацији XIX века. Да би преживела, морала је да одраста као и она, те да сујеверје својих сународника, а касније и других, употреби у сврху сопственог опстанка.

Протагонисткиња добија своје име – Гила, једно од три која ће носити током романа – у поглављу које се, за разлику од свих осталих, означава префиксом „кар.“. Такав насловни префикс указује на изразиту стилску и наративну разлику у односу на остала поглавља. Реч је о поглављу *Кар. 28*, „Ke zdrži u sebi pisni pete po pastirih, pripovisti i pritvore junakov i diklic i mnoge ostale stvari složene po Vinku Smiljaniću Ninjaninu“ (Periš 2020: 246). Лик Винка Смиљанића појављује се само у овом поглављу, а чини веома значајну окосницу фабуле. Ипак, чак је и он одређен идентитетско-алтеритетски, јер припада словенској породици која је у Млетачкој републици добила племићку титулу, што је заслуга неких њених чланова. Тим поводом, наводно преписујући Смиљанићев запис, аутор пише:

„Smiljanići su vlaško pleme, naraštajima u vojničkoj službi na ponos Republike. Znali su nas pobrojati pod grčko-iztočni vjerezakon, ali to nije istina“

(Periš 2020: 247).

Он, дакле, неаргументовано одбија могућност да води порекло од православних Далматинаца, чиме аутор осликава однос Венеције, па самим тим и њених поданика, према Морлацима, посебно православним, према којима се Прејасна република није односила на исти начин као према римокатолицима (уп. Lazarević Di Giacomo 2008). Овде ваља подсетити на већ поменуто синонимно коришћење етнонима Влах и Морлак, као и на чињеницу да се етнимом Влах често односио на православног Словена. У роману се овај етнимом јавља и у облику одговарајућег женског рода – Влајина. У већ поменутом поглављу, које описује бекство морлачког племена из којег потиче протагонисткиња Гила, етнимима Власи и Морлаци употребљавају се готово као синоними: припадници заједнице, када говоре о себи, користе назив Власи, док их посматрачи који себе сматрају супериорним, попут римокатоличког свештенства, називају Морлацима.

Хронолошки, следећи интересантан лик који се појављује након Винка Смиљанића јесте жена од које ће Гила научити вештине које ће касније применити како би преживела. Упознавши је под надимцима Смеђа и Магда, читалац временом сазнаје, на основу записа са њеног суђења, да је у питању „Magdalena, žena Jovana Vukovića zvanog Čiča, žitelja sela V. Mikánovci u spomenutoj Županiji virovitičkoj, grčko-neujednačenog obreda“ (Periš 2020: 267). Гила користи сујеверје сународника као средство преживљавања. Празноверје, једна од особина Фортисових Морлака, представља мотив за већину догађаја који покрећу радњу. Ипак, ово сујеверје, које се традиционално везује за Другог, у роману се све чешће јавља и као одлика оних који Другог сматрају примитивним, различитим и инфериорним у односу на сопство.

Један од најупечатљивијих примера јесте стварање својеврсног црквено-државног суда, чије оснивање многи критички доводе у питање, с обзиром на то да је Инквизиција одавно превазиђена. Тај суд се формира како би се Гили судило због оптужби да је вештица – и то у тренутку када је Далмација под доминацијом Хабзбуршке монархије, што указује на распрострањеност сујеверја управо међу припадницима наводно

супериорне, високо цивилизоване културе, односно колонизатора.

Након осуде, Гила нестаје, да би се поново појавила у Бечу као стара словенска врачара позната под именом Црна Алица. Чињеница да се сујеверје у европском имагинарном везује за Исток омогућава јој да око себе створи вео мистерије, и на тај начин привуче пажњу бечке аристократије. Управо ту, у самом центру „цивилизације“, открива се сујеверје елитних слојева, испреплетено са најнижим поривима, што га чини вулгарним и примитивним чак и у односу на оно исконско морлачко, необележено тековинама цивилизације. Овакву реверзибилност позиција Истока и Запада С. Лазаревић Радак описује као „*potencijalni ujed Istoka koji će zaraziti Zapad*“ (Lazarević Radak 2013: 143).

Најдраматичнији идентитетско-алтеритетски обрт, међутим, настаје у тренутку када царска пратња од протагонисткиње тражи помоћ у елиминацији нежељеног, neroђеног фетуса који носи трудна аустријска царица – чин који ће касније довести до већ поменутог суђења. Наиме, прави разлог за прогон крије се у потрази за дететом које је Гила успела да спаси, док ће сујеверје послужити тек као повод и реторичка маска. Тако највиши слој „цивилизованог“ друштва прибегава управо најпримитивнијим, ненаучним средствима како би остварио свој циљ – а тај циљ је, у крајњој линији, опет доминација над нечијим животом.

Периш се поиграва и очигледнијом алтеритетском релацијом – између онога који себе сматра цивилизованим и оног другог, различитог, аутохтоног. У првом поглављу романа већ начин разговора аустријских истражитеља с гусларом ауторовог имена, указује на снисходљив однос „цивилизованог“ према ономе ко то није, док у исто време бисту композитора (за кога гуслар несигурно тврди да је Моцарт) користе као справу за мучење. При неком од следећих појављивања ових ликова, они бисте разних композитора користе за бележење Гилиног кретања на мапи Далмације. Овакво понашање цивилизованих представника друштва доводи до неизбежне славофобије, па се међу истражитељима појављује лик са презименом Ивозић (Ivosich),

који се, узгред, на једном месту правда, одговарајући на питање да ли је и он сам Словен: „Nisam. To jest... Djed je bio. Je li to važno?“ (Periš 2020: 118). Однос према словенском становништву као према простој радној снази, лишеној сваке људскости, показује лик Италијана Орација Папафаве, коме је посвећена 15. глава. Свој суров однос према радницима он правда њиховим карактером:

„Ta sela još žive u prošlosti. Oni ne žele ni čuti za devetnaesto stoljeće. Oni su tjerali Francuze kad su im došli graditi cestu. Žene s nejači na sisama došle bi i bacale kamenje na radnike. Da – što će nama ceste. Da – tko zna tko će sve doći tim cestama. Zamislite vi to. Oni vjeruju da su sami sebi dovoljni. Oni nikako ne žele prihvatiti što su i gdje su, oni bi svi najradije da su sami sebi carevi. Caru carevo, nama naše, tako kaže dalmatinski seljak. Mrzi vlast, mrzi red, mrzi i samog cara, a ne razumije – da bi njemu bilo dobro, najprije carstvu mora biti dobro“

(Periš 2020: 123).

Овакав став потпада под националну стереотипизацију. М. Тодорова сматра да у XIX веку није постојала општа стереотипизација балканских народа, већ да се она градила на националном нивоу (Todorova 2006: 234). Овакав став потпуно се уклапа у имаголошки метод, будући да још један од заговорника и истраживача имагологије, Д. Х. Пажо, радије говори о „имаготипима“ него о стереотипима (Pageaux 2009: 136).

Познаваоци Фортисовог путописа приметиће да се Периш, баш као и други аутори који су примењивали концепт морлакизма, обилато служи свим оним елементима које је описивао Фортис. Фортис је записивао народне стихове, док је Перишев роман, у ствари, цео једна велика епска песма, испевана у десетерцима на почетку сваког поглавља. Осим ових почетних стихова, стихове садрже и још неке главе. Прво поглавље даје десетерце које при испитивању на суду казује гуслар Желимир Периш, који није у стању да другачије, осим песмом уз гусле, каже оно што жели. Експеримент се овде састоји у томе што се

радња поглавља одвија у Бечу, где је тешко наћи гусле уз које би гуслар могао да отпева информације које су суду потребне, те се гуслање симулира помоћу пушке и сабље, где пушка замењује гусле а сабља гудало. „S puškom u lijevoj i sabljom u desnoj, iznosim kazivanje o vještici Gili kako ga uz gusle pjeva Želimir Periš“ (Periš 2020: 13). Седма глава обилује девојачким певањем импровизованих десетерачких стихова у међусобној, паралелној рими. Паралелна рима заступљена је и у сваком од најчешће два пара стихова који се јављају на почетку сваког поглавља. Тако стиховано прво поглавље гласи: „Evo pjesme o vještici Gili / zbog koje su mnogi jadni bili / I svi oni iz Ringen-teatra / što ga zimus progutala vatra“ (Periš 2020: 7). Ауторово поигравање једним од елемената морлакизма, што стварање десетерачких стихова свакако јесте, не састоји се само у римовању десетераца, каквог у епској народној поезији нема. Периш, будући аутор и лик који ствара еп о вештици Гили, поиграва се версификацијом, па није увек сваки десетерац егзактан, већ се примењује версификација која би се пре могла применити у поезији других народа, или се користе стране речи и термини који не би могли никако бити карактеристика народне поезије. Баш таквим стиховима, на пример, Периш имплицитно илуструје управо ове своје експерименте дихотомијом морлакизма. То су стихови који представљају увод у 23. поглавље: „Kada guslar ep dekonstruira / veliku pismenost demonstrira / Ali džaba bogate pameti / kada čitat niko neće htjeti“ (Periš 2020: 208).

Једанаеста глава посвећена је хајдуцима, још једном од културних елемената који се доводе у везу са Фортисовим Морлацима. Међутим, ти хајдуци нису представљени као храбри хероји који се доследно боре против завојевача, већ као ликови који често пљачкају сопствени народ – а он их, на крају уздиже у епским песмама, славећи их као јунаке. Без потребе да се детаљно резимира ово поглавље, згодно је приметити да се читалац, након повести о хајдуку Стипану Гризелу, може запитати: да ли је бар неки од хајдука из народне поезије заиста био тлачитељ народа, је ли човек превртљивог карактера, који је, кроз процес народног предања – очишћеног од свега што не одговара тренутној историјској парадигми – постао узор будућим генерацијама.

Роман *Младенка костонога* Желимира Периша заиста представља једну слојевиту наративну структуру, чија је интерпретација могућа у више смерова. Поигравање идентитетом и алтеритетом на хоризонтални етничке, културне и географске припадности, те на синхронијско-анахронијској вертикали, свеprisутно је у роману. Морлакистички дискурс може се у анализи романа тако поставити управо због чињенице да аутор експериментише свим елементима обе стране дихотомије морлакизма – како надевањем разних имена Другом и идентитетско-алтеритетским преплитањима, тако и елементима карактеристичним за Морлаке: сујеверјем, хајдучијом, народним певањем уз гусле.

Оба чиниоца дихотомије морлакизма Периш деконструише и извргава сарказму и иронији, на различите начине. Ако се очекује да је, на пример, празноверје карактеристика само Другог, инфериорног, очуђење се постиже како откривањем сујеверја код супериорног, тако и његовим још јачим присуством, и могућношћу да учини много већу штету него оно исконско, морлачко. С друге стране, претварање гусала и гудала у два комада наоружања има двојаку функцију: песма, премда пословично добронамерна, може и те како да се користи као оружје, али се овим такође постиже иронија утолико што се неке вредности, осим песмом, могу наметнути пушком и сабљом. Описи таквог односа, најчешће „цивилизатора“ према потлаченима, не мањкају у роману. Употребом паралелне риме, каква није присутна у народним десетерачким песмама, као и стилских фигура и лексики који нису карактеристични за ту поетску традицију, постиже се благо комичан ефекат. Тим ефектом ни само традиционално певање – иако делује као да га аутор цени, пошто народном певачу надева сопствено име – не бива поштеђено ироничне дистанце. Додељујући лику сопственог имена улогу наивног, припростог народног певача, Периш иронизује и сопствену ауторску позицију, чиме себи отвара простор за слободно експериментисање свим елементима дихотомије морлакизма.

Литература/References:

- Bakic-Hayden, Milica. (1995). "Nesting Orientalisms: The Case of Former Yugoslavia". *Slavic Review*, 54 (4), 917–931.
- Bešker, Inoslav. (2019). „O povijesnoj posebnosti 'Vlajâ', zvanih i 'Morlacchi'“. [“On the historical particularities of the 'Vlajs' also called the 'Morlacchi'”]. U: *Zbornik Drage Roksandića [Proceedings of Draga Roksandić]*. Split. (In Croatian.)
- Dukić, Davor. (2009). Predgovor: „O imagologiji“ [Preface: “About imagology”]. In: Dukić, Davor (compl.). *Kako vidimo strane zemlje?: Uvod u imagologiju [How do we see the foreign countries? An introduction to imagology]*. Zagreb, 5–22. (In Croatian.)
- Dyserinck, Hugo. (2009). „O problemu 'images' i 'mirages' i njihovu istraživanju u okviru komparativne književnosti“ [“On the problem of 'images' and 'mirages' and their research within the framework of comparative literature”]. In: Dukić, Davor (compl.). *Kako vidimo strane zemlje?: Uvod u imagologiju [How do we see the foreign countries? An introduction to imagology]*. Zagreb, 23–36. (In Croatian.)
- Fortis, Alberto. (1984). *Put po Dalmaciji [Travel to Dalmatia]*. Zagreb: Globus. (In Croatian.)
- Ivetić, Edidio. (2015). *Granica na Mediteranu: Istočni Jadran između Italije i južnoslovenskog sveta od XIII do XX veka [A border in the Mediterranean: The East Adriatic between Italy and the south Slavic world from 13th to 20th century]*. Beograd: Arhipelag. (In Serbian.)
- Ivetić, Edidio. (2021). *Istorija Jadrana. More i njegova civilizacija [The history of the Adriatic. The sea and its civilisation]*. Beograd: Arhipelag. (In Serbian.)
- Lazarević Radak, Sanja. (2013). *Otkrivanje Balkana [The discovery of the Balkans]*. Pančevo: Mali Nemo. (In Serbian.)
- Lazarević Di Giacomo, Persida. (2008). "Il primo tentativo sistematico di unione delle chiese in Dalmazia. La figura di Benedetto Kraglievich tra storia e letteratura" [“The first systematic attempt at the union of churches in Dalmatia. The figure of Benedetto Kraglievich between history and literature”]. *Adriatico contemporaneo: Rotte e percezioni del mare comune tra Ottocento e Novecento [Contemporary Adriatic: Routes and Perceptions of the Shared Sea between the 19th and 20th Centuries]*, 255–278.
- Leto, Maria Rita. (2011). "I Morlacchi, un nome per l'altro" [“The Morlachs, a name of the Other”]. *Rotte Adriatiche: Tra Italia, Balcani e Mediterraneo [Adriatic Routes: Between Italy, the Balkans, and the Mediterranean]*.

- Pageaux, Daniel-Henri. (2009). „Od kulturnog imaginarija do imaginarnog“ [“From cultural imaginarium to the imaginary”]. In: Dukić, Davor (compl.). *Kako vidimo strane zemlje?: Uvod u imagologiju* [How do we see the foreign countries? An introduction to imagology]. Zagreb, 125–150. (In Croatian.)
- Periš, Želimir. (2020). *Mladenka kostonoga*. Zagreb: OceanMore. (In Croatian.)
- Syndram, Karl Ulrich. (2009). „Estetika alteriteta: književnost i imagološki pristup“ [“The aesthetics of alterity: Literature and the imagological approach”]. In: Dukić, Davor (compl.). *Kako vidimo strane zemlje?: Uvod u imagologiju* [How do we see the foreign countries? An introduction to imagology]. Zagreb, 71–82. (In Croatian.)
- Todorov, Tzvetan. (1995). *The Morals of History*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Todorova, Marija. (2006). *Imaginarni Balkan* [Imagining the Balkans]. Beograd: Biblioteka XX vek. (In Serbian.)
- Павловић, Михаило. (2006). „Алберто Фортис и француска књижевност“ [“Alberto Fortis and the french literature”]. *Летопис Матице српске*, 447, no. 4, 613–627. (In Serbian.)

УДК: 821.163.3:821.163.6

УДК: 821.163.6:821.163.3

DOI:

МАКЕДОНСКАТА ЛИТЕРАТУРА ВО ФОКУС – ТЕМИ И АВТОРИ ВО АКАДЕМСКИТЕ ТРУДОВИ НА УНИВЕРЗИТЕТОТ ВО ЛЈУБЉАНА

Тамара Купева

Институт за македонска литература, Скопје

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9579-2180>

Клучни зборови: македонска литература, словенечки јазик, теми, книжевни и културни врски

Резиме: Врските меѓу македонската и словенските литератури се повеќе од книжевни. Тие имаат длабоки историски корени и заеднички искуства, кои се испреплетени во народната традиција, уметноста, културата и литературата. Овој труд прави систематизација на академскиот интерес на студентите на Одделот за славистика, на Филозофскиот факултет во Љубљана, со библиографски и описен преглед на додипломските, магистерските и докторските трудови, одбранети на овој Оддел, а кои опфаќаат автори и дела од македонската литература. Интересите за македонската литература се менувале низ времето и овие трудови опфаќаат неколку развојни периоди. Целокупниот материјал оди во насока на потврдување на тезата дека литературата ги одразува: историските, културните и политичките врски, кои се развивале низ различни периоди и контексти. Корените се препознаваат уште во фолклорот и тие ја одразуваат поврзаноста меѓу народите на словенските простори, почнувајќи од: јазикот, писмото, традицијата, до современите теми и форми на изразување. Истражувачкиот интерес и изборот на теми и автори ја одразуваат заедничката историска нишка, која ја поврзува словенечката и македонската литература.

MACEDONIAN LITERATURE IN FOCUS – TOPICS AND AUTHORS IN ACADEMIC WORKS AT THE UNIVERSITY OF LJUBLJANA

Tamara Kjupeva

Institute of Macedonian Literature, Skopje
Ss. Cyril and Methodius University in Skopje
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9579-2180>

Keywords: Macedonian literature, Slovenian language, themes, literary and cultural connections

Summary: The connections between Macedonian and Slavic literatures are more than literary. They have deep historical roots and common themes that are intertwined in language, folk tradition, art, culture and literature. This paper systematizes the academic interest of students at the Department of Slavic Studies, Faculty of Philology in Ljubljana, with a bibliographical and descriptive overview of the titles of undergraduate, master's and doctoral theses defended at this department, which have authors and works from Macedonian literature. Interests in Macedonian literature has changed over time and these works have several development periods. The entire material goes towards revealing the thesis that literature reflects the deep historical, cultural and political connections that develop through different periods and contexts. The roots are recognized even in folklore and they reflect the connections between the peoples of the Slavic regions. Starting from language, script, tradition, to themes and forms of expression. The research interest, the choice of topics and authors, and the discovery of the common historical thread that connects Slovenian and Macedonian literature.

Вовед

Траумата како дел од индивидуалното и од колективното човечко искуство е присутна постојано во историјата на човештвото. Таа се среќава насекаде, во сите општествени средини, во сите периоди од историскиот и од индивидуалниот развој на единката, во сите социоекономски слоеви на општеството. Во основа таа е дел од еволутивниот и од растечкиот процес и на поединецот и на колективот, кои се принудени да развијат начини

на прилагодување и на преживување во исклучителните околности на животната средина и во непосакуваните односи со другите индивидуи. Справувањето со трауматските искуства претставува човечка интелегентна реакција во различни кризни ситуации, преку која, тој се труди да опстане и да го сочува својот интегритет и стабилност. При тоа се користат најразлични физички техники, се развиваат бројни психички стратегии, кои би помогнале да се постигне крајната цел, да се остане жив и неповреден.

Македонската литература во себе интегрира теми и перспективи, кои го дефинираат: животот, историските пресвртници и внатрешните дилеми и прашања на современиот човек. Таа е и национална и универзална според карактерот и нејзините одблесоци се забележуваат во многу блиски и далечни култури. Поради историските врски, рефлексите на македонската литература се препознаваат во многу јужнословенски литератури и во академските трудови, кои ги потврдуваат заедничките искуства низ времето. Тие ја запишуваат во своите наративи, низ кои се создава колективната меморија на словенските земји. Таа географска, историска и културолошка мапа на односи ги означува: меѓусебните врски и влијанија, облици на однесување, јазични форми, сличности во изразот и во тематските преокупации во книжевноста. Историјата го обележала патот на народите, а различните историски околности ја создавале автентичноста и оригиналноста на секоја од нив. На тој пат, некои од нив, вложиле поголеми напори во дефинирањето на личниот белег и на вредностите, кои го означуваат развојот и историското национално и културно созревање. Поради историските и политичките околности на развој, дел од нив имале поголеми доминација и влијание врз културолошките движења на поширок географски план, додека дел од нив, долго низ историјата биле во сенка на овие процеси:

„Поделени одамна на многу племиња и имиња, одвоени едни од други ... и во повеќето случаи подложни на туѓа доминација, неколкуте членови на тоа големо семејство со векови останале речиси непознати за литературата, а малку забележани од политичарите и историчарите. Бидејќи сега тие

последователно излегуваат од темнината на своето минато, целиот словенски елемент речиси секојдневно стекнува нова тежина и влијание“ (Talvj 1850: 329).

Историјата и социополитичките околности ги дефинираат заедничките белези и истовремено ја идентификуваат нивната оригиналност и автентичност, како вредности на културниот и на историскиот развој. Оттука, меѓусебните влијанија и односи се испреплетени во повеќе аспекти на животот и на културата на овие народи, а во тој спектар од односи, свое место има и македонската култура и македонската литература.

Врските меѓу македонската и словенските литератури се повеќе од книжевни: „Тие се поврзани со овој свет со традиции, фолклор, илјадагодишна историја на православната христијанска култура и трагичните случувања на XX век (настаните од Првата светска војна, борбата против фашизмот, револуцијата и социјалистичките реформи, колапсот на социјализмот...). Сето тоа, заедно со афинитетот на јазиците, ги определува типолошките заедничките карактеристики на македонската и на другите словенски литератури. Литературата ја отсликува историската судбина на народот, што на крајот ја одредува специфичноста на прекршувањето на тенденциите заеднички за сите словенски литератури.“ (Шешкен 2019: 111).

Македонско-словенечки книжевни врски

Во сите овие културно-историски испреплетувања, со траен печат врз литературите на словенските народи, се издвојуваат и врските меѓу македонската и словенечката литература и култура. Во прилог ќе посочам неколку значајни одредници, кои ги покажуваат почетоците на овие книжевни релации.

Првите директни врски меѓу словенечката и македонската литература што резултираа со објавување меѓусебни книжевни преводи се препознаваат уште во 1947 година, со првиот превод на словенечки јазик, со наслов „Македонски приказни“. Ова издание опфаќа превод на кратка проза од авторите Владо Малески (*Во брачната ноќ*), Иван Точко (*Бојана; Прости ми*

Боже мој...!), Коле Чашуле (*Приказната за чичко Никола; Се случи една бурна ноќ*) и Јован Бошковски (*Блокадата*).¹

Малку подоцна, во 1948 година е објавена првата антологија на македонска поезија на словенечки јазик („Македонска поезија“). Во 1953 година, објавен е преводот на збирката бајки „Приказни“ од Макс Робич, а во 1981 година е направен репринт на ова издание со наслов „Збирка бајки за златната птица“ ("Golden Bird Fairy Tale Collection"), со тираж од 12 000 примероци (75 бајки).²

Вредно е да се забележи дека во 1971 година, за преводот на песните на Кочо Рацин, словенечкиот поет и преведувач Иван Минати (Ivan Minatti) ја добива наградата *Антон Совре* (Sovretova nagrada).³

Сеопфатна анализа на словенечко-македонските книжевни врски во периодот од 1945 до 1988 е објавена од Јасмина Мојсиева-Гушева, во списанието „Спектар“, во 1997 година⁴. Токму оваа библиографија е појдовна основа од која се извлечени горепосочените податоци. Таа е земена предвид и во подоцнежниот труд на Намита Субиото и на Бисерка Бобнар⁵, објавен во 2021 година, а кој се однесува на словенечко-македонските книжевни врски, преку нотирање на преводите на словенечки јазик на детска литература.

Иако овде се вклучени материјали, кои се само фрагменти од севкупниот расположлив материјал, сепак нивниот тематски и

¹ Оригиналниот наслов на словенечки јазик е *Makedonske povesti*. 1947. Ljubljana: Mladinska knjiga. Преведувачот, кој е и автор на поговорот, е Франц Језа.

² Повеќе за книжевните врски и преводи на македонски народни приказни во: Blažić 2023.

³ <https://www.dskp-drustvo.si/sovretova-nagrada/>

⁴ Библиографијата опфаќа книжевни преводи и монографии на словенечки јазик. Објавена е како прилог во списанието „Спектар“ во 1997 година (бр. 29, стр. 171–199). Насловот на библиографијата е: „Прилог кон библиографијата на македонско-словенечките книжевни врски во периодот од 1945-1988 година“.

⁵ Анализата на овие преводи е објавена во 2021 година, во списанието „Филолошки студии“, Vol. 19 no. 1, со наслов: *Заедно преведување на словенечката и македонската поезија за деца*, стр. 128–143.

хронолошки приказ ја потврдуваат тезата дека преку литературата, Република Северна Македонија и Република Словенија развивале силни меѓусебни и длабоки историски, културни врски низ различни периоди и контексти. Имено, изнесените примери не само што укажуваат на тесните врски во: фоклорот, темите, мотивите и структурите на приказните, туку и ги нагласуваат интеркултурните релации на полето на преведувачката традиција и литература од времето на заедничката држава до денес.

Во таа насока, во прилог на овој материјал е и авторскиот труд на Намита Субиото, која по повод 60-годишнината од изучувањето на македонскиот јазик, литература и култура, го претстави историјатот на македонистиката на Филозофскиот факултет во Љубљана (со акцент на активностите поврзани со стогодишнината на Конески и на соработката со Филолошкиот факултет „Блаже Конески“).⁶

Македонската литература во фокусот на Филозофскиот факултет во Љубљана

Овој труд ги класифицира темите и авторите, кои се дел од академските трудови (додипломски и магистерски трудови и докторски дисертации). Целиот материјал што е предмет на анализа е преземен од дигиталната база на Универзитетот во Љубљана (<https://repozitorij.uni-lj.si/>) и од системот COBISS (<https://plus.cobiss.net/cobiss/si/sl/bib/search>) на Република Словенија.⁷

Врз основа на целокупниот материјал може да се потврди дека интересите за македонската литература се менувале низ времето, но и дека овие трудови, опфаќаат неколку развојни историски периоди. При прегледот и при анализата на содржините и на материјалите обработувани во овие трудови, се забележува опфатот на теми и на периоди, кои се движат од

⁶ Овој труд е објавен во рамките на Меѓународниот научен собир: *100 години Блаже Конески и 75 години Филолошки факултет*, во Скопје, 13 – 14 декември 2021 г.

⁷ Дополнителните податоци поврзани со оваа библиографија на академски трудови беа направени во координација со Намита Субиото, која, на тој начин, помогна при создавањето на овој труд.

средновековна литература (како на пр., најстариот кирилски споменик, Добромировото евангелие), народната литература, до современите македонски писатели. Притоа се опфатени и настани и места, кои ја симболизираат македонската културна и уметничка сцена (како на пр., Струшките вечери на поезијата и значењето на оваа манифестација за развојните текови на македонската поезија, па дури е застапена и анализа на стилското и на архитектонското конципирање на *Мостот на уметноста* во Скопје, кој беше изграден во 2013 година, како дел од проектот „Скопје 2014“). Се опфатени специфични жанрови и автори, со потенцијал за поширок увид во книжевните врски меѓу македонската и словенечката културна сфера. Преку анализа на тематските фокуси, научните методи и пристапи, се открива еден интердисциплинарен и интеркултурен однос кон македонската литература, кој ја позиционира како важен дел од поширокиот словенски книжевен контекст.

Анализата на темите и на содржината на овие трудови потврдува широк интерес и научен пристап, кој опфаќа интеграција на повеќе научни аспекти, и тоа: лингвистика, теорија на литература и културолошки студии. Ако се сумираат пристапите и методите користени при научната анализа на темите, применети се структуралистички и стилистички (јазик, композиција, тропи), семиотички, социолошки, културолошки, феминистички и историско-контекстуален. Врз основа на прегледот, можат да се забележат неколку типови истражувања и тоа: критички (интерпретативни), историографски, преведувачки и лингвистички научни истражувања.

Од книжевните жанрови, трудовите опфаќаат лирска поезија (од социјалистичкиот реализам кај Кочо Рацин до интимна лирика, како и хаiku и др.), потоа расказот, романот, драмата, народната литература. Предмет на интерес биле авторите, кои имаат значајно место во македонскиот национален книжевен канон. Дел од трудовите ја третираат и народната традиција, што го потврдува интересот на словенечката научна заедница за етнолошките елементи и фолклорот.

Неколку академски трудови, експлицитно или имплицитно ја третираат релацијата меѓу македонската и словенечката книжевност, на неколку нивоа, и тоа: темата за идентитетот и националната самосвест, со акцент на сличности во наративната конструкција и културната меморија; потоа, женската книжевност и постсоцијалистичката поезија, кои овозможуваат компаративни паралели со словенечките авторки од истата епоха. Опфатена е и постмодерната проза, со интерес за книжевни концепти (хибридност, интертекстуалност), кои се јавуваат паралелно и во словенечката книжевност од истиот период.

Важно е да се потенцира дека првиот академски труд – докторска дисертација одбранета на Катедрата за славистика била дисертацијата на проф. Драги Стефанија, со наслов: „Викторија поп Стефанија и нејзиниот репертоар на охридски народни песни“

1. STEFANIJA, Dragi. *Viktorija pop Stefanija i nejziniot repertoar na ohridski narodni pesni i drugi umotvori : (so pečateni varijanti) : doktorska Фdisertacija*. Ljubljana: [D.Stefanija], 1980. 3 zv., ilustr. [COBISS.SI-ID 21687552]

Во периодот од првата докторска дисертација, до денес, се одбранети уште две докторски дисертации (од Славе Банар и од Намита Субиото), со следниве наслови:

1. BANAR, Slave. *Pomen mednarodnega pesniškega festivala Struški Večeri poezije v razvojnem loku sodobne makedonske poezije: doktorska disertacija = Značenjeto na meѓunarodniot festival Struški večeri na poezijata vo razvojnite tekovi na sovremenata makedonska poezija: doktorska disertacija*. Ohrid; Ljubljana: [S. Blanar], 2009. 228 f. [COBISS.SI-ID 40786786]
2. SUBIOTTO, Namita. *Lingvostilistične posebnosti v prozi Taška Georgievskega: doktorska disertacija*. Ljubljana: [N. Subiotto], 2003. 214 f. [COBISS.SI-ID 24485730]

Под менторство на Драги Стефанија, Владимир Осолник, Ѓурѓа Стрсоглавец и Намита Субиото се верификувани над седумдесет трудови – најмногу дипломски, но и магистерски трудови од област на македонската книжевност и култура. Ако се

сублимираат пристапите и изборите, се издвојуваат неколку писатели и дела.

Творештвото на *Горан Стефановски* е тема на неколку дипломски трудови, кои ги анализираат негови драми: „Диво месо“, „Хај Фаж“, „Јане Задроган“, „Лет во место“, „Тетовирани души“, „Дупло дно“ и „Црна дупка“. Предметните определници во овие трудови опфаќаат типолошка анализа на ликовите, анализи на митот и на легендите во драмите (со една компаративна анализа за митот за Силјан Штркот и во други македонски драми). Првиот дипломски труд за драмите на Горан Стефановски е одбранет во 1984 година.

1. ŽAVRLAN, Irena. *Dramaturgija Gorana Stefanovskega : diplomatska naloga*. [Ljubljana: I. Žavrlan, 1984?]. 1 mapa (31 f.). [COBISS.SI-ID [39617122](#)]
2. ŠTERBENC, Ana. *Drame Gorana Stefanovskega : B-diplomska naloga*. Ljubljana: [A. Šterbenc], 1991. 49 f. [COBISS.SI-ID [39615330](#)]
3. MEJAČ, Sandra. *Miti in legende v dramah Gorana Stefanovskega : diplomatsko delo*. Ljubljana: [S. Mejač], 2008. 41 f. [COBISS.SI-ID [36311650](#)]
4. VRBEK, Boris. *Tipologija oseb v dramah Gorana Stefanovskega : diplomatsko delo*. Ljubljana: [B. Vrbek], 2009. 65 f. [COBISS.SI-ID [38853474](#)]
5. ŠTRUS, Tina. *Mit o Siljanu Štrku v sodobni makedonski literaturi : diplomatsko delo*. Ljubljana: [T. Štrus], 2013. 47 f. [COBISS.SI-ID [52793186](#)]

Творештвото на *Венко Андоновски* е предмет на анализа на преводот на романот „Азбука за непослушните“ од македонски на српски јазик, со теоретски и практичен осврт на изразувањето на флексивни односи во македонскиот јазик со предлози, како и други јазични граматички форми. Анализирани се и проблеми од лексички карактер: превод на лични имиња, црковни поими и архаизми. Овој роман е тема и на уште еден дипломски труд, во кој, преку компаративен пристап со други македонски романи, се фокусира на хронотопски вредности (елементи) во делото, задржувајќи се на три клучни поими и тоа: прагот, убавината и

писмото. Третата тема поврзана со делото на Андоновски се однесува на фреските, нивните сликарски карактеристики и архитектурата на средновековните цркви и манастири во Македонија и пошироко, во византискиот свет и како оваа култура се рефлектира во делото „Фрески и гротески“. Анализите опфаќаат споредби на сликите за светците во историјата на уметноста и во делото на Андоновски (Михаил, Евтихиј и фреските во црквата Света Богородица Перивлепта).

Дипломските трудови на овие теми се:

1. MRKOVIĆ, Miroslav. *Analitička i sintetička "Azbuka" Venka Andonovskog: (prevod i analiza prevoda romana "Azbuka za neposlušnite") = Analitična in sintetična "Azbuka" Venka Andonovskega : (prevod in analiza prevoda romana "Azbuka za neposlušne")*: diplomsko delo. Ljubljana: [M. Mrković], 2015. 130 str., ilustr. [COBISS.SI-ID [58448482](#)]
2. SARATLIJA, Ivana. *Srednjeveške kršćanske freske v Makedoniji in njihov odsev v prozi Venka Andonovskega : diplomsko delo*. Ljubljana: [I. Saratlija], 2014. 56 str., ilustr. [COBISS.SI-ID [55341154](#)]

Дипломскиот труд на Примож Урх е компаративна анализа на дела од: Венко Андоновски, Петре М. Андреевски, Влада Урошевиќ и Драги Михајловски.

Темата на овој дипломски труд се соништата, привиденијата и селото, како хронотоп во романите: „Последните селани“ од Андреевски, „Азбука на непослушните“ од Андоновски, „Смртта на дијакот“ од Михајловски и „Дива лига“ од Урошевиќ. Во оваа истражувачката анализа се прави осврт на: македонската народна традиција, нејзината култура и митологија, со илустрација на фолклорни и митолошки елементи во усната традиција и народното верување, како поговорки, обичаи, ритуали и суеверија:

1. URH, Primož. *Kronotop v romanih Poslednji vaščani, Divja liga, Pisateljeva smrt in Azbuka za neposlušne : diplomsko delo*. Ljubljana: [P. Urh], jun. 2016. VI, 75 str. [COBISS.SI-ID [60869986](#)]

Творештвото на *Петре М. Андреевски* има посебен одглас во академските трудови, што го потврдува интересот за македонската историја и национална традиција и култура низ времињата. Акцентот е ставен на: смртта како тема, фолклорот и фантастиката. Во прилозите кон овие теми анализиран е романот „Скакулци“, но и фолклорниот и митолошкиот материјал во романот „Последните селани“.

Исто така, во академските истражувања на делото на Андреевски, еден дипломски труд се осврнува и на неговата поезија, со анализа на сликата на жената и на женските ликови во македонската народна поезија, преку паралела со љубовната поезија и жената во песните на Андреевски:

1. MULEC BOHINC, Andreja. *Vsi obrazi smrti v prozi Petreta M. Andreevskega : diplomsko delo*. Praše [i.e. Ljubljana]: [A. Mulec Bohinc], 2009. 79 f. [COBISS.SI-ID [39190114](#)]
2. KODRE, Anja. *Folklorna fantastika v romanu Kobilice : diplomsko delo*. Ljubljana: [A. Kodre], maj 2010. 59 f. [COBISS.SI-ID [42566242](#)]
3. JOVANOVIĆ, Tanja. *Motiv hudiča v makedonskih ljudskih izročilih in sodobni kratki prozi : diplomsko delo*. Ljubljana: [T. Jovanović], 2011. 45 f. [COBISS.SI-ID [46958946](#)]
4. VOJSK, Barbara. *Folklorniot i mitološkiot materijal vo romanot Poslednite selani na Petre M. Andreevski = Folklorno in mitološko gradivo v romanu Poslednji vaščani Petreta M. Andreevskega : diplomsko delo*. Ljubljana: [B. Vojsk], 2012. 37 f., preglednice. [COBISS.SI-ID [50530914](#)]
5. LOGAR, Maja. *Podoba ženske v makedonski ljudski poeziji : diplomsko delo*. Kranj [i. e. Ljubljana]: [M. Logar], 2016. 82 f. [COBISS.SI-ID [61224290](#)]

Творештвото на *Влада Урошевиќ* е тема во трудови што ја анализираат: неговата кратка проза, поезијата и романите „Дива лига“ и „Невестата на змејот“. Освен прозата, предмет на анализа во академските трудови е и неговата поезија, со анализи на симболиката на земјата и водата. Во овој труд, поезијата на Урошевиќ е дел од поширок осврт, кој опфаќа и поезија на неколку други автори (Маџиров, Кулавкова, Андова, Шопова):

1. KUZMANOVIĆ, Lidija. *Simbolika zemlje in vode v sodobni makedonski poeziji: magistrsko delo*. Ljubljana: [L. Kuzmanović], 2017. 78f. <https://repozitorij.unilj.si/IzpisGradiva.php?id=98930&lang=slv>, [Repozitorij Univerze v Ljubljani – RUL](#). [COBISS.SI-ID [65207650](#)]
2. ŠUMIGA DENIŠA, Karmen. *Fantastično mesto v kratki prozi Vlade Uroševića : diplomsko delo*. Ljubljana: [K. Šumiga Deniša], 2012. 60 f., ilustr. [COBISS.SI-ID [50531938](#)]
3. SOFTIĆ, Una. *Etimološka analiza besede "zmaj" v južnoslovanskih jeziki in mit zmaja v makedonski književnosti 21. stoletja : [diplomsko delo]*. Ljubljana: [U. Softić], 2012. 62 f. [COBISS.SI-ID [50458466](#)]

Голем дел од академските трудови ги анализираат фантастичните елементи во македонската проза и фолклор. Овие теми опфаќаат чести компаративни анализи меѓу народното творештво и современата литература, со интерпретација на аспекти во делата, кои ги поврзуваат архетиписките мотиви во народната литература и современите приказни. Присутни се сите поджанрови и повеќе различни елементи на овој тип проза, со пристапи, кои го актуелизираат прашањето за тесните врски меѓу македонската и словенечката, и пошироката, словенската културна традиција и фолклор. Анализата опфаќа различни митолошки ликови (самовили, ѓаволот, змејот, демонскиот лик на вампирот, митот за Силјан Штркот и многу други) и нивната функција во: приказните, народните преданија, бајките, како и слични елементи на фантастиката во народното творештво и во современата македонска проза:

1. DOLŽAN, Sonja. *Hrvaški, srbski in makedonski fantastični diskurz : (primer proze Paskala Gilevskega): diplomska naloga*. Ljubljana: [S. Dolžan], 2006. 130 f. [COBISS.SI-ID [31965026](#)]
2. JEDVAJ, Doris. *Folklorna fantastika vo raskazite na Živko Čingo = Folklorna fantastika v novelah Živka Činga : diplomsko delo*. Ljubljana: [D. Jedvaj], nov. 2014. [COBISS.SI-ID [56775266](#)]
3. KANDUS, Anja. *Demonski liki v makedonskem ljudskem izročilu : diplomsko delo*. Ljubljana: [A. Kandus], 2008. 105 f. [COBISS.SI-ID [36753762](#)]

4. DJOKIĆ, Milena. *Fantastična kratka proza Slavka Janevskega : diplomsko delo*. Ljubljana: [M. Djokić], 2008. 96 f. [COBISS.SI-ID [36754530](#)]
5. BRVAR, Mitja. *Primerjava slovenske vile in makedonske samovile skozi ljudsko slovstvo : diplomsko delo*. Ljubljana: [M. Brvar], 2009. 69 f. [COBISS.SI-ID [38957666](#)]
6. VUKELIČ, Snežana. *Funkcije likov in simbolika čudežnih predmetov, bitij in živali v makedonski ljudski čudežni pravljici : diplomsko delo*. Lesce [i.e. Ljubljana]: [S. Vukelič], 2011. 88 f., ilustr. [COBISS.SI-ID [45242722](#)]
7. JOVANOVIĆ, Tanja. *Motiv hudiča v makedonskih ljudskih izročilih in sodobni kratki prozi : diplomsko delo*. Ljubljana: [T. Jovanović], 2011. 45 f. [COBISS.SI-ID [46958946](#)]
8. SOFTIĆ, Una. *Etimološka analiza besede "zmaj" v južnoslovanskih jezikih in mit zmaja v makedonski književnosti 21. stoletja : [diplomsko delo]*. Ljubljana: [U. Softić], 2012. 62 f. [COBISS.SI-ID [50458466](#)]
9. ŽUNKOVIČ, Dolores. *Demonški lik vampirja v makedonskem in slovenskem ljudskem izročilu : diplomsko delo*. Ljubljana: [D. Žunkovič], 2014. 50 f. [COBISS.SI-ID [58159202](#)]
10. ŠTRUS, Tina. *Mit o Siljanu Štrku v sodobni makedonski literaturi : diplomsko delo*. Ljubljana: [T. Štrus], 2013. 47 f. [COBISS.SI-ID [52793186](#)]
11. KOŠIR, Amadeja. *Inverzija arhetipskih motivov iz pravljic v prozi Aleksandra Prokopieva : diplomsko delo*. Ljubljana: [A. Košir], nov. 2014. 44 str. [COBISS.SI-ID [58158690](#)]

Македонските битови драми, како најавтентичен ресурс за историските настани, традицијата и фолклорот, биле честа тематска преокупација на истражувањата. Акцентот во академските трудови е ставен на преводите на овие драми и на анализа на типичните битови елементи и концепти на македонските драми. Тие ги опфаќаат делата на: Васил Иљоски („Чест“, „Бегалка“), Антон Панов („Печалбари“), Војдан Чернодрински и „Македонска крвава свадба“ (со компаративна анализа, која ги вклучува и делата на: Стале Попов („Калеш Анѓа“) и Дејан Дуковски („Балканот не е мртов или Магија Еделвајс“). Во овие трудови се опфатени и литературни поими и

интерпретативни техники за анализа на мотивот на непознавање, преку компаративна анализа на драмите: „Парите се отепувачка“ (Ристо Крле), „Чест“ (Васил Иљоски“) и драмскиот текст (за компаративна анализа) „Елешник“ од Југослав Петровски:

1. FIŠER, Jakob (avtor, prevajalec). *Vasil Iljoski: Čast (Čest) : prevod in analiza dramskega dela : diplomsko delo*. Ljubljana: [J. Fišer], 2010. 107 f. [COBISS.SI-ID [41359458](#)]
2. MRAK, Maja. *Anton Panov: Pečalbarji : analiza in prevod dramskega dela*. Ljubljana: [M. Mrak], 2011. 99 f. [COBISS.SI-ID [47444322](#)]
3. BANOŠEK, Petra (avtor, prevajalec), ILJOSKI, Vasil. *Vasil Iljoski: Ubežnica : prevod in analiza dramskega dela : diplomsko delo*. Ljubljana: [P. Banošek], 2013. 90 f. [COBISS.SI-ID [53537890](#)]
4. ILIEVSKA ZAVRŠNIK, Ana. *Likot na Turčinot vo makedonskata kniževnost = Podoba Turka v makedonski književnosti : diplomsko delo*. Ljubljana: [A. Ilievska Završnik], 2014. 47 f. [COBISS.SI-ID [54217058](#)]
5. BUČAR, Irena. *Motiv neprepoznavanja v makedonski drami z zdomsko tematiko : diplomsko delo*. Ljubljana: [I. Bučar], 2015. 44 str. Repozitorij Univerze v Ljubljani – RUL. [COBISS.SI-ID [58593122](#)]

На ист начин и со еднаков интерес, *македонската поезија* е предмет на анализа од различни аспекти. Тие пристапи опфаќаат анализа на мотивите, симболите, женското писмо и поетиката на македонскиот поетски израз низ времето. Во продолжение, сукцесивно, ќе бидат наброени застапените анализи:

- преводи на македонската поезија, семантиката во песните, версологијата и др.
- анализа на поезијата на *Блаже Конески* преведена на словенечки јазик, како и одразот на македонското општество и култура во неговите песни (1921 – 1993)
- урбаното во поезијата на *Јовица Ивановски*

- хаику-поезијата и весникот „Мравка“: *Никола Маџиров, Владимир Мартиновски, Искра Донева, Александар Прокопиев*
- поетскиот опус на *Бистрица Миркуловска*
- симболиката на боите во поезијата на *Матеја Матевски*
- *националните стремежи и НОБ* одразени во песните со максимата „Слобода или смрт“ (поезија и политичка дејност во периодот 1893 – 1945)
- поетскиот опус на *Даница Ручигај* (стихозбирките „Сребрени ноќни игри“ (1960) и постхумната „Заробеници на ветрот“ (1963))
- *македонската женска поезија* – од првата генерација до современите појави
- симболиката на земјата и на водата во современата македонска поезија кај: *Влада Урошевиќ, Катица Ќулавакова, Никола Маџиров, Николина Андова Шопова.*

Сите овие анализи, по овој хронолошки ред се проследени со следниве трудови:

1. BRAČIČ, Anja. *Daj - dam, Na ti go - daj mi go : (prevajanje poezije iz srbsko-hrvaškega oziroma hrvaško-srbskega ter makedonskega jezika v slovenski jezik in narobe - prevodenje poezije sa srpskohrvatskog, odnosno hrvatskosrbskog te makedonskog jezika na slovenski i obrnuto) : diplomatska naloga.* Ljubljana: [A. Bračič Peshevska], sep. 2013. 330 str. [COBISS.SI-ID [52796770](#)]
2. VRHUNC, Mirjam. *Poezija Blažeta Koneskega in prevodi njegovih del v slovenščino : diplomatska naloga.* Ljubljana: [M. Vrhunc], 2006. 73 f. [COBISS.SI-ID [32011362](#)]
3. DRK, Ana (avtor, prevajalec), IVANOVSKI, Jovica. *Elementi urbanega v poeziji Jovice Ivanovskega : diplomatsko delo.* Ljubljana: [A. Drk], 2010. 85 str. [COBISS.SI-ID [41913698](#)]
4. JURIČ, Petra. *Četirite godišni vremenja vo makedonskata haiku poezija = Štirje letni časi v makedonski haiku poeziji : diplomatsko delo.* Ljubljana: [P. Jurič], 2011. 50 f. [COBISS.SI-ID [45804898](#)]
5. POKLAR, Tjaša. *Prevajalski in literarni opus Bistrice Mirkulovske : diplomatsko delo.* Ljubljana: [T. Poklar], 2011. 102 f. [COBISS.SI-ID [44876642](#)]

6. ISKRA, Petra. *Simbolika barv v poeziji Mateja Matevskega : diplomsko delo*. Ljubljana: [P. Iskra], 2011. 71 f. [COBISS.SI-ID 46077282]
7. ERGAVER, Angelika. *"Svoboda ali smrt!" : narodnoosvobodilne težnje makedonskega naroda, izražene v poeziji in političnem delovanju med letoma 1893 in 1945 : diplomsko delo*. Ljubljana: [A. Ergaver], 2012. 177 str., ilustr. [COBISS.SI-ID 49178466]
8. KOVAČ, Maja. *Poetskiot opus na Danica Ručigaj = Pesniški opus Danice Ručigaj : diplomsko delo*. Ljubljana: [M. Kovač], 2020. 71 str. <https://repozitorij.unilj.si/IzpisGradiva.php?lang=slv&id=121183>, Repozitorij Univerze v Ljubljani – RUL. [COBISS.SI-ID 41279235]
9. VILČNIK, Vinsent. *Ženskiot glas vo makedonskata poezija = Ženski glas v makedonski poeziji : diplomsko delo*. Ljubljana: [V. Vilčnik], 2020. 72 str. <https://repozitorij.unilj.si/IzpisGradiva.php?lang=slv&id=117028>, Repozitorij Univerze v Ljubljani – RUL. [COBISS.SI-ID 41440003]
10. VODOPIVEC, Lea. *Makedonska družba in kultura v pesmih Blažeta Koneskega : diplomsko delo*. Ljubljana: [L. Vodopivec], 2024. 35 f. Repozitorij Univerze v Ljubljani – RUL. [COBISS.SI-ID 198711043]
11. KUZMANOVIĆ, Lidija. *Simbolika zemlje in vode v sodobni makedonski poeziji : magistrsko delo*. Ljubljana: [L. Kuzmanović], 2017. 78 f. <https://repozitorij.unilj.si/IzpisGradiva.php?id=98930&lang=slv>, Repozitorij Univerze v Ljubljani – RUL. [COBISS.SI-ID 65207650]

Ако се направи тематски преглед на дипломските и на магистерските трудови, можат да се утврдат неколку општи места во македонската литература, кои биле во фокус на научниот интерес, и тоа: домот, идентитетот, градот, елементите на урбаното, гротескното, меморијата и траумата, туѓите влијанија (влијанието на други литератури), историските ликови во литературата (Александар Велики, ликот на Турчинот), историјата како основа на приказните, уметноста во литературата, наративните процеси во романот, детските литературани херои, феминистичките вредности и култура,

постмодернистичките елементи, па дури и приказот на македонските писатели во архитектонските идејни решенија на проектот „Скопје 2014“. Сите овие аспекти создаваат една исклучително важна целина, која во голема мера прави подробна анализа не само на развојниот пат на македонската литература, туку и на темите и на мотивите од историјата и од современите текови (како и нивниот одглас во словенечката и во пошироката, словенската литература). Овие трудови, својот интерес го насочуваат кон антологиски автори и дела, кои имаат влијание не само во националната, туку и во пошироката словенска литература. Темите и творечките постапки, структурата на приказните и ликовите што биле предмет на анализа, уште повеќе ги потврдуваат сличностите меѓу словенечката и македонската литература.

Насловите на овие трудови се подредени хронолошки:

1. BANAR, Slave. *Slovenečkata književnost na makedonski jazik : magisterska rabota = Slovenska književnost v makedonščini : magistrsko delo*. Struga: Iris; Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2005. 234 str. ISBN 9989-114-33-1. [COBISS.SI-ID [61950474](#)]
2. TONEVSKA, Natalija. *Elementi urbanega v najnovejši slovenski in makedonski kratki pripovedni prozi : diplomsko delo*. Šentjanž pri Dravogradu: [N. Tonevska], 2007. 93 f. [COBISS.SI-ID [35017058](#)]
3. MATIČ, Gordana. *Vpliv J. L. Borgesa na makedonsko postmodernistično kratko prozo : diplomsko delo*. Ljubljana: [G. Matić], 2007. 64 f. [COBISS.SI-ID [34484322](#)]
4. ROTER JAGER, Jasmina (avtor, prevajalec). *Analiza in prevod drame Balkan is not dead ili magija edelvajs Dejana Dukovskega : diplomsko delo*. Ljubljana: [J. Roter], 2008. 93 f. [COBISS.SI-ID [36660578](#)]
5. KANDUS, Anja. *Demonski liki v makedonskem ljudskem izročilu : diplomsko delo*. Ljubljana: [A. Kandus], 2008. 105 f. [COBISS.SI-ID [36753762](#)]
6. ZIGMUND, Alja. *Otroški literarni junaki v delih Vidoja Podgorca : diplomsko delo*. Ljubljana: [A. Zigmund], 2008. 68 f., ilustr. [COBISS.SI-ID [37684066](#)]

7. MARIČ, Marjana. *Dom in identiteta v romanih Skrita kamera in Sneg v Kazablanki : diplomsko delo*. Ljubljana: [M. Marič], 2009. 57 f. [COBISS.SI-ID [39196258](#)]
8. CAHARIJAS, Alja. *Prozna zbirka Elizabete Bakovske Štirje letni časi v slovenskem prevodu : diplomsko delo*. Ljubljana: [A. Caharijas], 2009. XXVI, 66 f. [COBISS.SI-ID [39187554](#)]
9. ČAKARIĆ, Nina. *Aleksander Veliki in njegova podoba v makedonski literarni tradiciji : (izbrana dela) : diplomsko delo*. Ljubljana: [N. Čakarić], 2010. 97 f., ilustr. [COBISS.SI-ID [43070050](#)]
10. KOVJANIĆ, Vesna. *Groteskno v prozi Ermisa Lafazanovskega : diplomsko delo*. Ljubljana: [V. Kovjanić], 2010. 48 f. [COBISS.SI-ID [41912930](#)]
11. NEMC, Sara. *Zgodbe Egejskih Makedoncev v sodobni makedonski prozi : diplomsko delo*. Ljubljana: [S. Nemc], 2010. 69 f. [COBISS.SI-ID [41165922](#)]
12. MOLAN, Matej (avtor, prevajalec). *Analiza in prevod drame Elešnik Jugoslava Petrovskega : diplomsko delo*. Ljubljana: [M. Molan], 2010. 63 f. [COBISS.SI-ID [41360482](#)]
13. ILIEVSKA ZAVRŠNIK, Ana. *Likot na Turčinot vo makedonskata književnost = Podoba Turka v makedonski književnosti : diplomsko delo*. Ljubljana: [A. Ilievska Završnik], 2014. 47 f. [COBISS.SI-ID [54217058](#)]
14. JOVANOVIĆ, Tanja. *Motiv hudiča v makedonskih ljudskih izročilih in sodobni kratki prozi : diplomsko delo*. Ljubljana: [T. Jovanović], 2011. 45 f. [COBISS.SI-ID [46958946](#)]
15. KUZMANOVIĆ, Lidija. *Upodobitev makedonskih književnikov na Mostu umetnosti v Skopju : diplomsko delo*. Ljubljana: [L. Kuzmanović], 2014. 78 f., ilustr. [COBISS.SI-ID [55342690](#)]
16. POLJAK, Martina. *Enciklopedija na umetnosta vo romanot Insomnia na Dimitrie Duracovski = Enciklopedija umetnosti v romanu Insomnia Dimi[!]rja Duracovskega : diplomsko delo*. Ljubljana: [M. Poljak], 2014. 53 str. [COBISS.SI-ID [55663714](#)]
17. KRAMAR, Špela. *Lingvostilistična analiza romana Žarka Kujundžiskega Skopje i se e možno : diplomsko delo*. Ljubljana: [Š. Kramar], 2016. 63 str. [COBISS.SI-ID [61221730](#)]
18. SALIEVSKA, Nadina. *Analiza i prevod na novelata "Prošdebа" od Rajko Žinzifov = Analiza in prevod novele Sprehod Rajka*

- Žinzifova : *diplomsko delo*. Ljubljana: [N. Salievska], 2018. 38 f. [COBISS.SI-ID [68026466](#)]
19. CVETANOSKA, Teodora. *Narativnite postopki vo romanite na Frosina Parmakovska = Narativni postopki v romanih Frosine Parmakovske : diplomsko delo*. Ljubljana: [T. Cvetanoska], 2019. 49 str. <https://repozitorij.uni-lj.si/IzpisGradiva.php?id=111572>. [COBISS.SI-ID [70271330](#)]
20. POLJAK, Martina. *Primerjava literarnih del Only ever yours Louise O'Neill in Mojot maž Rumene Bužarovske skozi feministični vidik = Comparison of Only ever yours by Louise O'Neill and Mojot maž by Rumena Bužarovska through the feminist lenses = Sporedba na dve književni dela Only ever yours na Luiz Onil i Mojot maž na Rumena Bužarovska od feministička gledna točka : magistrsko delo*. Ljubljana: [M. Poljak], 2020. 93 str. <https://repozitorij.uni-lj.si/IzpisGradiva.php?id=121248&lang=slv>. [COBISS.SI-ID [41994755](#)]
21. PULJAREVIČ, Sašo. *Spomin in travma v postjugoslovanskem romanu : magistrsko delo*. Ljubljana: [S. Puljarevič], 2022. 95 str. [Repozitorij Univerze v Ljubljani – RUL](#). [COBISS.SI-ID [135097347](#)]
nagrada: Nahtigalova nagrada Filozofske fakultete UL za leto 2022/2023
22. ŠTOK, Maja. *Odmev makedonske književnosti v slovenskem prostoru med letoma 2000 in 2023 : diplomsko delo*. Ljubljana: [M. Štok], 2024. 119 str., ilustr. [Repozitorij Univerze v Ljubljani – RUL](#). [COBISS.SI-ID [208548867](#)]

Севкупната анализа на овие трудови укажува на тесните историски врски и искуства на кои се градела и сè уште се создава литературата и културата на словенските народи. Почетоците се далечни и корените се препознаваат уште во фолклорот и тие ја одразуваат поврзаноста меѓу народите на словенските простори⁸,

⁸ „Фолклорни елементи во словенскиот живот — под фолклор подразбираме приказни, легенди, песни, поговорки и така натаму, како и карактеристики сочувани од старите обичаи и употреби — ги поврзуваат Словените не само едни со други, туку и со други индоевропски и дури неиндоевропски народи. Единството на Словените засновано на фолклорот е затоа илузија. Еден Чех

почнувајќи од: јазикот, писмото, традицијата до современите теми и форми на изразување.

Заклучок

Поврзаноста меѓу македонската и словенечката литература има длабоки историски, културни и политички корени, кои се развивале низ различни периоди. Оваа анализа ја покажа таа поврзаност, со фокус на: книжевните врски, преводите, заедничките теми и институционалната соработка. Појдовен материјал беа академските трудови на Одделот за славистика на Филозофскиот факултет во Љубљана, кои најпрецизно ги одразуваат и интересот на дел од словенечката академска заедница за македонската литература (заедничките мотиви, но и оригинални белези) и култура, воопшто. Анализата покажува дека овие академски трудови покажуваат континуиран интерес за македонската книжевност, особено за нејзините поетски и идентитетски аспекти. Најчесто интересот бил насочен кон афирмирани автори, но и кон културолошки и интерпретативни анализи, кои ја надминуваат традиционалната критика. Овие трудови ја опфаќаат македонската книжевност во словенечкиот книжевен и академски простор, често користејќи избор на теми или критички алатки, кои потекнуваат од словенечката или од пошироката јужнословенска критичка традиција. Опсегот на теми е широк, почнувајќи од: првите кирилски споменици, народната литература, фолклорот и традицијата и нивниот одраз во современата литература, потоа женските ликови во народната и во современата поезија, симболиката на појавите, македонските битови драми, меморијата и траумата, феминистичките рефлексии во современата проза, урбаното во поезијата, одразот на македонското општество во поезијата и сл.

може да ја забележи сродноста на своите народни приказни со оние на браќата Грим исто толку лесно колку и со руските. Дури и кога поговорките се исти меѓу Словените, тие често се само пренесувани на различни начини од антиката; на Запад биле преведени или адаптирани од латински, а на Исток од грчки.“ (Čiževskij 1971: 26)

Со погорепосочените ставови, базирани на материјални докази произлезени од библиографијата, се потврдува дека изборот на темите и пристапот кон нивна анализа ги одразуваат тесните книжевни и културни врски меѓу словенечкиот и македонскиот народ. Потрагата по сегменти и аспекти при интерпретацијата на овие дела е всушност потрага по заедничките искуства, но и општа човечка потрага по одговори на прашања, кои го притискаат современиот читател. Низ призмата на овие истражувачки интереси, всушност се крие задлабочување во: приказни, ликови, симболи и слики, кои всушност даваат одговори не само на заедничката историска подлога, туку и на сложеноста на човечкиот живот.

Литература/References:

- Бауман, Зигмунд. (2005). *Постмодерна етика*. Скопје: Темплум. [Bauman Zygmunt. A Postmodern ethics. Skopje:Templum]. (In Macedonian)
- Blažić, M. M. (2023). Collection of Macedonian folk tales: The sun's sister in an intercultural context. (2023, March). *Anglisticum Journal (IJLLIS)*, 12(3). e-ISSN: 1857-8187, p-ISSN: 1857-8179. <https://doi.org/10.58885/ijllis.v12i3.11.mb>
- Čiževskij, D. (1971). *Comparative history of Slavic literatures*. Nashville, TN: Vanderbilt University Press.
- Društvo slovenskih književnih prevajalcev. (n.d.). *Sovretova nagrada*. Retrieved April 24, 2025, from https://www.dskp-drustvo.si/sovretova-nagrada/_https://flf.ukim.mk/wp-content/uploads/2023/03/100-godini-Koneski-1.3..pdf. [COBISS.SI-ID 150966531]
- Makedonske povesti. (1947). Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Subiotto, N., & Bobnar, B. (2021). Заемно преведување на словенечката и македонската поезија за деца [Mutual translation of Slovene and Macedonian poetry for children]. *Philological Studies*, 19 (1), 128–143. (In Macedonian)
- Subiotto, Namita. (2023). 60 godini izučuvanje na makedonskiot jazik, literatura i kultura na Filozofski fakultet pri Univerzitetot vo Ljubljana. v: Ančevski, Zoran (ur.), Crvenkovska, Emilija (ur.). Međunaroden naučen sobir 100 godini Blaže Koneski i 75 godini Filološki fakultet: Skopje, 13-14 dekemvri 2021 g. Skopje: Univerzitet "Sv. Kiril i Metodij"[Ančevski, Zoran, and Emilija Crvenkovska, eds. International Scholarly Conference: 100 Years of Blaže Koneski and 75 Years of the Faculty of Philology: Skopje, December 13–14, 2021. Skopje: Ss. Cyril

- and Methodius University]. Str. 267-273. ISBN 978-608-234-100-2. (In Macedonian)
- Šešken, A. G. (2019). Macedonian literature in the context of Slavic literatures. *Philological Studies*, 14 (2), 110–118. <https://journals.ukim.mk/index.php/philologicalstudies/article/view/363>
- Talvj (Thérèse Albertine Luise von Jacob). (1850). *Historical view of the languages and literature of the Slavic nations; with a sketch of their popular poetry*. New York: Putnam.
- Мојсиева-Гушева, Јасмина. (1997). Прилог кон библиографијата на македонско-словенечките книжевни врски во периодот од 1945-1088 година. *Спектар* бр 29. 171-199. [Mojsieva-Gusheva, Jasmina. (1997). Appendix to the Bibliography of Macedonian-Slovenian Literary Relations in the Period from 1945 to 1988]. *Spektar*, no. 29, pp. 171–199. (In Macedonian).

DOSTOPNOST, ODMEV¹ IN SPODBUJANJE BRANJA MAKEDONSKE KNJIŽEVNOSTI V SLOVENSKEM PROSTORU

Maja Štok

Ljubljana, Slovenija

Ključne besede: makedonska književnost, književno prevajanje, prevodoslovne obravnave, prevajalske nagrade, priporočilni sezname, literarno-kritični prispevki

Povzetek: Prispevek obravnava dostopnost, odmev in spodbujanje branja makedonske književnosti v slovenskem prostoru ter potrebo po prevodni literaturi makedonskih avtorjev. Struktura jedrnega dela izhaja iz lastne recepcije, kaj je uspešna vgradnja književnosti v literarni prostor in katere komponente so pri tem ključne. Recepcija vsebinsko zajema: a) dostopnost makedonske književnosti, ki se nanaša na književno prevajanje (med letoma 1947 in 1999 ter med letom 2000 in zajemom podatkov v avgustu leta 2023, pregled prevodoslovnih obravnav in prevajalske nagrade), tiskane izvode (obseg naklade in delež, namenjen izposoji v knjižnicah) ter elektronske in zvočne izdaje (med letoma 1947 in 1999 ter med letom 2000 in zajemom podatkov v avgustu leta 2023 ter zabeležbe v Katalogu zvočnih knjig Knjižnice slepih in slabovidnih Minke Skaberne), b) odmev makedonske književnosti, ki se nanaša na literarno-kritične prispevke (med letoma 2000 in 2023), literarna gostovanja na festivalih, literarne nagrade in uvrstitev na priporočilni bralni seznam »DOBREKNJIGE.SI« ter c) spodbujanje branja makedonske književnosti, na kar se neposredno nanašata bralni projekt »Naša mala knjižnica« in bralni klub »Slovanska bralna značka« Oddelka za slavistiko Filozofske fakultete UL.

¹ Članek predstavlja del izsledkov avtoričinega diplomskega dela z naslovom *Odmev makedonske književnosti v slovenskem prostoru med letoma 2000 in 2023*, ki je nastalo pod mentorstvom izr. prof. dr. Namite Subiotto (Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2024).

ACCESSIBILITY, RECEPTION² AND PROMOTION OF MACEDONIAN LITERATURE IN SLOVENIA

Maja Štok
Ljubljana, Slovenija

Keywords: Macedonian literature, literary translation, translation studies, translation prizes, recommendation lists, literary criticism

Summary: The article addresses the accessibility, reception and promotion of reading Macedonian literature in Slovenia and the need for translated literature by Macedonian authors. The structure of the main section is based on a personal interpretation of the reception of Macedonian literature in Slovenia and covers: a) the accessibility of Macedonian literature, referring to literary translation (between 1947 and 1999 and between 2000 and the data collection in August 2023, overview of translation studies and translation prizes), printed copies (the print run and the proportion allocated for library lending), and electronic and audio editions (between 1947 and 1999 and between 2000 and the data collection in August 2023, and records in the Catalogue of Audio Books of the Minka Skaberne Library for the Blind and Visually Impaired), b) the reception of Macedonian literature, referring to literary-critical contributions (between 2000 and 2023), literary guest appearances at festivals, literary prizes and inclusion in the recommended reading list “DOBREKNJIGE.SI”, and c) the promotion of the reading of Macedonian literature, which is directly related to the reading project “Our Little Library” and the reading club “Slavic Reading Badge” of the Department of Slavistics of the Faculty of Arts of the University of Ljubljana, and indirectly to the activities in the Erasmus+ Programme.

Uvod

V prispevku bomo obravnavali dostopnost, odmev in spodbujanje branja na različnih ravneh stika z literaturo, ki jih avtorica

² The article outlines selected findings of the author's thesis titled *The Reflection of Macedonian Literature in the Slovenian Literary Sphere Between 2000 and 2023*, which was written under the supervision of Assoc. Prof. Dr. Namita Subiotto (Faculty of Arts, University of Ljubljana, 2024).

prispevka prepozna kot ključne komponente za uspešno vgradnjo književnosti v literarni prostor.

Recepcija vključuje kulturno identifikacijo dveh skupin bralcev v Sloveniji, pri katerih potekata bodisi kulturna izmenjava in primerjava z lastno kulturno identiteto, bodisi v makedonski literaturi prepoznajo lastno kulturno in zgodovinsko izkušnjo (prebivalci Slovenije z makedonskim državljanstvom).

Dostopnost tuje književnosti v ciljnem prostoru zagotavljajo literarni prevodi, ki reproducirajo avtentičnost izvirnega literarnega dela in ga vpnejo v živo tkivo novega nacionalno-literarnega okolja. Uspešnost literarnih prevodov presojuje prevodoslovne obravnave, potrjujejo pa prevajalske nagrade vrhunskim prevajalcem.

Prepoznavnost avtorjev v ciljnem prostoru (udeležba na literarnih festivalih, nagrade), literarne recenzije in uvrstitve na različne bralne sezname ustvarjajo zanimanje za nakup ali izposajo literarnih prevodov, pri čemer najodmevnejši ter tisti z lažjo in prijetnejšo uporabniško izkušnjo (tiskani izvodi, elektronske, zvočne izdaje) dosežejo kar najširši krog bralcev (Bajt, 1997: 42–45; Banar, 2005: 215; Dolgan-Petrič, 2006 A: 68–73; Dolgan-Petrič, 2006 B: 15–17; Grosman, 1999: 82–86; Tokarz, 2014: 479–483).

Na spodbujanje branja v različnih starostnih in življenjskih obdobjih neposredno vplivajo bralni projekti (klubi, priporočilni bralni sezname, literarni dogodki, delavnice, bralne značke), ki so namenjeni dvigu splošne ravni bralne pismenosti.

1 Dostopnost makedonske književnosti v slovenskem prostoru

1.1 Književno prevajanje

1.1.1 Književno prevajanje med letoma 1947 in 1999

Med letoma 1947 in 1999 so lahko slovenski bralci makedonsko besedno umetnost spoznavali v prevodih ljudskega slovstva (ljudske pripovedke v zbirkah *Makedonske pripovedke* (1953) in *Osla jahaš, osla iščeš* (1982), ljudske pesmi v zbirkah poezije *Belila platno Biljana* (1979) in *Brata Miladinova: ljudske pesmi v slovenskem prevodu Štefana Kociančiča* (1984) ter makedonske ljudske pravljice v slikanicah *Siljan štrk* (1964), *Siromak in lisica* (1964), *Kokoška in*

dvanajst piščancev (1981) ter *Petelin in sonce* (1984)) in avtorski književnosti makedonskih avtoric Olivere Nikolove in Radmile Popovske ter avtorjev Tometa Arsovskega, Jovana Boškoveškega, Koleta Časuleja, Živka Činga, Ljubena Dimkaroskega, Jordana Dobreskega, Simona Drakula, Metodije Foteva, Taška Georgievskega, Paskala Gilevskega, Bogomila Ćuzela, Blagoje Ivanova, Slavka Janevskega, Meta Jovanovskega, Dušana Kalića, Blažeta Koneskega, Jordana Leova, Vlada Maleskega, Mateje Matevskega, Tometa Momirovskega, Duška Nanevskega, Božina Pavlovskega, Jovana Pavlovskega, Radovana Pavlovskega, Vidoeta Podgorca, Staleta Popova, Aleksandra Popovskega, Gligorja Popovskega, Ilije Popovskega, Grigorja Prličeva, Koča Racina, Gorana Stefanovskega, Aca Šopova, Ivana Točka, Stojana Tarapuze, Koče Urdina in Vlade Uroševika. Skupno je izšlo 77 prevodov, od tega 63 naslovov makedonskega leposlovja za odrasle in 14 za otroke in mladino.

Prevodi za odrasle so izhajali pri 9 ljubljanskih (AGRTEF, Borec, Cankarjeva založba, Državna založba Slovenije, Makedonsko kulturno društvo »Makedonija«, Mladinska knjiga, Prešernova družba, Radio-televizija Slovenija (Uredništvo radijskih iger), Slovenski knjižni zavod), koprski (Lipa), mariborski (Obzorja), murskosoboški (Pomurska založba) in trebanjski (Občinska kulturna skupnost) založbi. Samozaložniško je izšla pesniška zbirka *Makedonium: pesmi* Ljubena Dimkaroskega (1994). V Makedoniji je leta 1982 pri neimenovani skopski založbi izšel slovenski prevod drame *Hi-fi: (gledališka mutacija)* Gorana Stefanovskega.

Prevodi makedonskega leposlovja za otroke in mladino so v Sloveniji izhajali izključno pri ljubljanskih založbah (Mladinska knjiga, Radio-televizija Slovenija (uredništvu otroških oddaj in igranega programa)). Leta 1986 je skopska Samoupravna praktika izdala slovenski prevod makedonske pripovedke *Kraljevič Marko in vila* Duška Nanevskega.

V tem obdobju so izšli ponatisi zbirk pesmi *Vezilja* Blažeta Koneskega (1959; dvojezična izdaja leta 1966) in pravljic *Vilinski konjič* Duška Nanevskega (1983; ponatis leta 1987) ter romana *Hajduški studenec* Vidoeta Podgorca (1967; ponatise v letih 1974, 1976, 1979 in 1983), namenjenega šolskim otrokom.

1.1.2 Književno prevajanje med letom 2000 in zajemom podatkov v avgustu leta 2023

Ob boku že prevedenih makedonskih literatk in literatov so bralci od leta 2000 do zajema podatkov v avgustu leta 2023 lahko spoznavali še dela avtoric Nikoline Andove, Kice Bardžiovske-Kolbe, Rumene Bužarovske, Sonje Cekove Stojanoske, Biljane S. Crvenkovske, Liljane Čalovske, Lidije Dimkovske³, Liljane Dirjan, Dragane Evtimove, Katerine Gogove, Ane Golejške Džikove, Svetlane Hristove-Jocić, Marijane Jančeske, Olivera Ćorvezirovske, Jasne Koteske, Katice Ćulavkove, Gordane Mihailove Bošnjakoske, Sanje Mihajlović-Kostadinovske, Žanine Mirčevske, Bistrice Mirkulovske, Liljane Pandeve, Slobodanke Pavlove, Viktorije Rangelove, Danice Ručigaj, Mirjane Stojanovske, Snežane Stojčevske, Julijane Veličkovske, Jadranke Vladove itd. ter avtorjev Venka Andonovskega, Petreta M. Andreevskega, Petreta Bakevskega, Aleksa Bukarskega, Petka Dabeskega, Slaveta Ćorga Dimoskega, Dejana Dukovskega, Dimitrie Duracovskega, Ivana Džeparovskega, Kira Gerasimova, Živka Grozdanoskega, Igorja Isakovskega, Srba Ivanovskega, Jovice Ivanovskega, Rista Ć. Jačeva, Vladimirja Jankovskega, Trajčeta Kacarova, Eftima Kletnikova, Josipa Koceva, Vaneta Kosturanova, Žarka Kujundžinskega, Ermisa Lafazanovskega, Rista Lazarova, Vladimirja Lukaša, Nikole Madžirova, Mitka Madžunkova, Maneta Manuševa, Stefana Markovskega, Vladimirja Martinovskega, Dragija Mihajlovskega, Blažeta Minevskega, Konstantina Miladinova, Saška Naseva, Tomislava Osmanlija, Borčeta Panova, Trajana Petrovskega, Jordana Plevneša, Vanča Polazarevskega, Anteta Popovskega, Aleksandra Prokopievskega, Nauma Radičevskega, Mihaila Rendžova, Pavleta Ribarskega, Radeta Siljana, Boška Smakovskega, Goceta Smilevskega, Aleksandra Stankovskega, Luana Starove, Ivana Šopova, Zvonka Taneskega, Ganeta Todorovskega, Rista Vasilevskega, Pandalfa Vulkanskega, Ćoka Zdraveskega itd. V tem obdobju je izšel prevod ljudskih pravljič *Sončeva sestra: makedonske ljudske pravljice* (2006).

Izšlo je 70 prevodov, od tega 67 naslovov makedonskega leposlovja za odrasle in 3 za otroke in mladino.

³ Avtorica od leta 2001 živi in ustvarja v Ljubljani.

72,9 % prevodov je izšlo s finančno podporo različnih deležnikov (npr. Javni sklad Republike Slovenije za kulturne dejavnosti, Javna agencija za knjigo Republike Slovenije, Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, literarna mreža ustanove TRADUKI, Oddelek za slavistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Makedonsko kulturno društvo »Makedonija«, Slovensko-makedonsko mitrašinsko društvo, Fotokopirnica Filko Filozof idr.).

Prevodi za odrasle so izhajali pri založnikih v devetih slovenskih krajih, in sicer v Grahovem ob Bači (Kulturno umetniško društvo Otočje, Stržišče 18), Grosuplju (Mondena), Kamniku (Javni sklad Republike Slovenije za kulturne dejavnosti, območna izpostava), Kranju (Prešernovo gledališče), Ljubljani (Beletrina, Cankarjeva založba, Center za slovensko književnost, Center za slovensko književnost (Škuc), Društvo slovenskih pisateljev, Filozofska fakulteta (Oddelek za slovanske jezike in književnosti ter Oddelek za slavistiko), Književno društvo Hiša poezije, KUD/Društvo Apokalipsa, KUD Logos, Kulturno-umetniško društvo Poiesis, Literarno-umetniško društvo (LUD) Literatura, Mednarodna ustanova – Forum slovanskih kultur, Mestno gledališče ljubljansko, Makedonsko kulturno društvo »Makedonija«, Mladinska knjiga, Modrijan, SNG Drama, Študentska založba, Tuma, Znanstvena založba FF (spletni vir)), Mariboru (Društvo Maus, Hiša knjig (Založba KMS), Slovensko narodno gledališče), Novem mestu (Goga), Todražu (Modrijan) in Vnanjih Goricah (Kulturno-umetniško društvo Pólice Dubove).

Pesniški zbirki *Džidimirci: (Krivolačko)* Pavleta Ribarskega (2018) in *Otroci sonca: antologija novejše makedonske poezije* Trajčeta Kacarova (2014) sta izšli v samozaložništvu.

V Skopju so prevodi pesniških zbirk izšli pri treh založbah. Pesniška zbirka *Kade si, tatkovino? = Kje, domovina si?* (Mirkulovska, 2010) je izšla pri Akademskem pečatu, *Vekovit pat = Stoletna pot* (Mirkulovska, 2006) pri Dijalogu, *Prugore v nebo i zasekogaš: izbor od poezijata na Blaže Koneski prevedena na slovenečki jazik = Naravnost v nebo in za vekomaj* (2011) pa pri Univerzi »Sv. Kiril i Metodij« (Filološka fakulteta »Blaže Koneski«).

Trije prevodi makedonskega leposlovja za otroke in mladino so izšli pri dveh ljubljanskih založnikih (Makedonsko kulturno društvo »Makedonija in KUD Sodobnost International). V Skopju je izšel prevod izbora *Ljubim knjigo* Aleksandra Kujundžiskega (2009). Zbirka ni vpisana v slovenski COBISS, je pa katalogizirana v makedonskem.

Podatkov o ponatisih, ki bi izšli v klasični obliki, v tem obdobju ni, so le podatki o gledaliških listih *Werther & Werther: krstna uprizoritev* Žanine Mirčevske (2005) ter *Odisej* (2012) in *Figurae veneris historiae: [Magnusu Hirschfeldu: krstna uprizoritev]* (2014) Gorana Stefanovskega, ki so izšli na podlagi dramskih tipkopisov.

1.1.3 Pregled prevodoslovnih obravnav

Namita Subiotto in Biserka Bobnar sta v pregledu *Literarnoprevodne izmenjave z makedonščino* zajeli objave prevodoslovnih obravnav (2023, 796–802). Izpostavili sta pomembnejše literarnozgodovinske študije (*Slovenska srečanja z makedonskim slovstvom* Stanka Šimenca (1968), *Makedonsko-slovenečki književno-kulturni relaciji* Aleksandra Spasova (1998), *Kulturnite vrski vo minatoto među Makedonija i Slovenija* Slavke Petrovske (2000) ter *Makedonsko leposlovje v slovenskih prevodih* (2007), *Slovenečkite prevodi na makedonskata beletristika* (2008), *Slovenski prevodi makedonskega leposlovja in makedonski prevodi slovenskega leposlovja v obdobju 2000–2007* (2010) in *Slovenski prevodi makedonskega in bolgarskega leposlovja v 21. stoletju* Namite Subiotto (2013)), pregledni bibliografiji književnih in revijalnih prevodov (*Slovenska srečanja z makedonskim slovstvom* Stanka Šimenca (1968), *Prilog kon bibliografijata na makedonsko-slovenečkite književni vrski vo periodot 1945-1988 godina* Jasmine Mojsievske-Guševe (1997)), obravnave izmenjav dramatike (*Makedonsko-slovenske gledališke povezave* Ane Stojanoske (2017) in *Vljudna brezbriznost. Izmenjave slovenske in makedonske dramatike med letoma 1990 in 2015* Hristine Cvetanoske in Gašperja Trohe (2018)), poezije (*Brata Miladinova: Ljudske pesmi v slovenskem prevodu* Štefana Kociančiča Dragija Stefanije (1984), *Sodobna makedonska poezija v slovenskih prevodih* Irene Novak-Popov (2000), *Daj - dam, Na ti go - daj mi go* Anje Bračič (2013) in

Prevajalski in leksikografski podvig Štefana Kociančiča na relaciji makedonščina-slovenščina Namite Subiotto (2018)) in mladinske književnosti (*Primerjava stanja medkulturnega posredovanja mladinske književnosti med Slovenijo in Severno Makedonijo* Biserke Bobnar (2020) ter *Slovenska mladinska poezija v makedonščini in Zaemno preveduvanje na slovenečkata i makedonskata poezija za deca* Namite Subiotto in Biserke Bobnar (2021)) ter besedila, ki se ukvarjajo z literarnim odmevom v kritičnih in spletnih prispevkih (*Makedonsko-slovenski literarni odmev v zadnjem desetletju* Lare Mihovilović (2019)), s potrebo po prevodni kritiki (*Potreba od preveduvalčka kritika vo mali jazični sredini, kako što se Slovenija i Makedonija* Sonje Dolžan (2015)), težavami pri prevajanju (*Jazičnite problemi vo poetskiot prevod od makedonski na slovenečki jazik i od slovenečki na makedonski jazik* Bistrice Mirkulovske (1973), *Teškotii i rešenija pri preveduvanjeto na romanot Papokot na svetot* Sonje Dolžan (2014) in *Za preveduvanjeto kako sukcesivno prisposobuvanje kon različnite kulturni vrednosti* Vesne Mojsove-Čepiševske, Sonje Dolžan in Duška Krstevskega (2020)), z analizo prevodov tako ljudske poezije kot makedonskih klasikov (*Premostuvanja* Bistrice Mirkulovske (2020)) in udeležbo literatov na gostovanjih v Sloveniji (*Gostovanja bolgarskih in makedonskih literarnih umetnikov v Sloveniji* Namite Subiotto (2019)) (Subiotto in Bobnar, 2023: 796–802).

1.1.4 Prevajalske nagrade

Sovretovi nagradi sta prejela prevajalca Ivan Minatti za prevod poezije Koča Racina (1972) in Venio Taufer za prevod poezije *Neko drugo mesto* Vlade Uroševika (1976)⁴. Nagrado zlato pero Društva prevajalcev Makedonije je leta 1973 prejel Ivan Minatti. Mednarodno festivalno književno priznanje lirikonov zlat sta za revijalne prevode makedonske poezije prejela prevajalca Namita Subiotto (2014) in Aleš Mustar (2022) (Subiotto in Bobnar, 2023: 796).

⁴ (<https://www.knjiznica-celje.si/kavarna/43-o-nas/gradivo/literalne-nagrade/157-sovretova-nagrada>).

1.2 Tiskani izvodi

1.2.1 Obseg naklade prevodov objavljenih po letu 2000

Podatek o obsegu naklade pri 26,5 % prevodov, objavljenih po letu 2000, ni naveden v kolofonu ali v COBISS-u.

Izmed 73,5 % prevodov z znanim obsegom naklade je po en prevod izšel z naklado 100 oz. 700 izvodov, dva prevoda z naklado 600 oz. 1000 izvodov, po štirje prevodi z naklado 150, 200 oz. 400 izvodov, pet prevodov z naklado 800 izvodov ter enajst prevodov z naklado 300 izvodov. Največ prevodov (15) je izšlo z naklado 500 izvodov. Prevod z najvišjo naklado je izšel v 3000 izvodih (Štok, 2024 A: 47–48).

1.2.2 Delež naklade namenjen izposoji v knjižnicah

Izvodov prevodov drame *Figuræ veneris historiae* (Stefanovski, 2014) in pesniške zbirke *Prugore v nebo i zasekogaš: izbor od poezijata na Blaže Koneski prevedena na slovenečki jazik = Naravnost v nebo in za vekomaj* (2011) v času pisanja prispevka ne hrani nobena knjižnica v sistemu COBISS.

Delež naklade prevodov z znanim obsegom naklade⁵, namenjen izposoji v knjižnicah, je pri 14 prevodih manjši od 10 %⁶, pri 11

⁵ Skupno število izvodov po knjižnicah (na dom + čitalniški + ni za izposajo) prešteto 25. 12. 2023.

⁶ Prevodi enajstih pesniških zbirk za odrasle *Marko krale = Kraljevič Marko* (Koneski, 2021; 5/100 = 5 %), *Dojdi vo Ohrid = Pridi na Ohrid* (2020; 4/150 = 2,7 %), *Denicija = Danicija* (Andreevski, 2018; 7/150 = 4,7 %), *Džidimirci: (Krivolačko)* (Ribarski, 2018; 15/200 = 7,5 %), *Vdah* (Panov, 2017; 16/200 = 8 %), *Nekoč hčerka* (Kulavkova, 2019; 7/400 = 1,75 %), *Vekovit pat = Stoletna pot* (Mirkulovska, 2006; 7/500 = 1,4 %), *Nevarne svečanosti* (Uroševič, 2016; 42/800 = 5,25 %), *Iz bliskov in ognja: (izbrane pesmi)* (Isakovski, 2011; 43/800 = 5,4 %), *Moka in zvezde* (Andova, 2017; 6/1000 = 0,6 %), *Zadnji avtobus Skopje–Niš* (Zdraveski, 2015; 7/1000 = 0,7 %) in ene zbirke za šolske otroke *Smešna slučka vo zoološka gradina = Smešnica v živalskem vrtu* (Andova et al., 2022; 6/200 = 3 %), drama *Odisej* (Stefanovski, 2012; 58/3000 = 1,9 %) in zbirka kratke proze *V mesečini svet: makedonska kratka fantastična proza* (2007; 27/300 = 9 %).

prevodih med 10 % in 20 %⁷, pri 13 prevodih pa med 20 % in 30 %⁸. Delež naklade pri 8 prevodih je med 30 % in 40 %⁹, pri 3 prevodih med 40 % in 50 %¹⁰ ter pri enem prevodu nad 60 %. Publikacija, ki ima najvišji delež naklade na voljo v knjižnicah, je s 60,25 % *Nevidna hiša* (Crvenkovska, 2022)¹¹ (Štok, 2024 A: 56 in 82–85).

1.3 Elektronske in zvočne izdaje

1.3.1 Elektronske in zvočne izdaje med letoma 1947 in 1999

Spletne oz. elektronske izdaje in zvočne izdaje v obdobju med letoma 1947 in 1999 niso izhajale (Štok, 2024 A: 45).

⁷ Prevodi zbirke poezije in kratke proze *(Ne)par = (Ne)par* (Kocev et al., 2019; 16/150 = 10,7 %), štirih zbirk kratke proze *Sončeva sestra: makedonske ljudske pravljice* (2006; 23/200 = 11,5 %), *Skopje – izgubljeni čevlji mesta* (Šopov 2021; 31/300 = 10,3 %), *Vsi obrazi smrti* (Andreevski, 2011; 90/500 = 18 %), *Delfin: (Zgodbe o vidnem in nevidnem)* (Prokopiev, 2020; 85/600 = 14,2 %), štirih pesniških zbirk *Risova poročila; Jezik in kruh* (Dimoski, 2021; 42/300 = 14 %), *Srebrne nočne igre in Ujetniki vetra: zbrane pesmi* (Ručigaj 2022; 46/300 = 15,3 %), *Studenec rane: izbrane pesmi* (Kletnikov, 2010; 50/300 = 16,7 %), *Srce kroga* (Vasilevski, 2020; 51/300 = 17 %), izbora dram *Demon iz Debar Maala* (Stefanovski, 2008; 76/500 = 15,2 %) in romana *Divja liga* (Urošević, 2009; 111/800 = 13,9 %).

⁸ Prevodi treh pesniških zbirk *pH nevtralna za življenje in smrt* (Dimkovska, 2012; 65/300 = 21,7 %), *Črno na belem* (Dimkovska, 2017; 73/300 = 24,3 %), *Mejno stanje* (Dimkovska 2023; 85/300 = 28,3 %), zbirke kratke proze *(Nes)končni modeli kratke zgodbe* (Mihajlovič-Kostadinovska 2021; 73/300 = 24,3 %) in *Nikamor ne grem* (Bužarovska 2022; 106/500 = 21,2 %) ter osmih romanov *Špegavec* (Prokopiev 2022; 80/400 = 20 %), *Pisarjeva smrt* (Mihajlovski, 2014; 101/500 = 20,2 %), *Poslednji vaščani* (Andreevski, 2011; 107/500 = 21,4 %), *Skrite želje, nemirna potovanja* (Jankovski, 2023; 122/500 = 24,4 %), *Strdek* (Nikolova, 2014; 132/500 = 26,4 %), *Hrapeško* (Lafazanovski, 2009; 141/500 = 28,2 %), *Rezervno življenje* (Dimkovska, 2014; 177/600 = 29,5 %), *Sneg v Kazablanki* (Bardžiovska-Kolbe, 2008; 205/700 = 29,3 %).

⁹ Prevodi izbora dram *Makedonska dramska besedila* (2002; 47/150 = 31,3 %), 6 romanov *Pogovor s Spinozo: (roman-pajčevina)* (Smilevski, 2005; 110/300 = 36,7 %), *Popek sveta* (Andonovski, 2013; 158/400 = 39,5 %), *Heloiza: vrnitev besed* (Smilevski, 2016; 165/500 = 33 %), *Sestra Sigmunda Freuda* (Smilevski, 2012; 166/500 = 33,2 %), *Non-Oui* (Dimkovska, 2019; 185/500 = 37 %), *Skrita kamera* (Dimkovska, 2006; 185/500 = 37 %) in zbirka kratke proze *Moj mož* (Bužarovska, 2017; 166/500 = 33,2 %).

¹⁰ Prevoda romanov *Spominčice* (Minevski, 2016; 179/400 = 44,75 %) in *Čas koz* (Starova, 2019; 203/500 = 40,6 %) ter slikanica za šolske otroke *Deklica in mesto* (Kosturanov, 2023; 327/800 = 40,9 %).

¹¹ 482/800 = 60,25 %

1.3.2 Elektronske in zvočne izdaje med letom 2000 in zajemom podatkov v avgustu leta 2023

Romana *Spominčice* Blažeta Minevskega (2016; elektronska izdaja 2016) in *Heloiza: vrnitev besed* Goceta Smilevskega (2016; elektronska izdaja 2016) ter pesniške zbirke *Črno na belem* Lidije Dimkovske (2017; elektronska izdaja 2017), *Srebrne nočne igre in Ujetniki vetra: zbrane pesmi* Danice Ručigaj (2022; elektronska izdaja 2023) in *Studenec rane: izbrane pesmi* Eftima Kletnikova (2010; elektronska izdaja 2020) so izšli v fizični obliki in kot elektronske izdaje. Prevoda kratke zgodbe *Vinska mušica* Venka Andonovskega (2021) in dvojezične pesniške zbirke *Triglav-Vardar: Sodobna slovenska in makedonska poezija = Vardar-Triglav* (Cekova Stojanoska et al. 2018) sta zgolj elektronsko distribuirana. Roman *Čas koz* Luana Starove (2019; zvočna izdaja 2020) je izšel v fizični obliki in kot zvočna izdaja. V vseh treh oblikah se pojavita zbirka kratkih zgodb *(Nes)končni modeli kratke zgodbe* Sanje Mihajlovič-Kostadinovske (2021; elektronska izdaja 2022, zvočna izdaja 2022) ter roman *Skrite želje, nemirna potovanja* Vladimirja Jankovskega (2023; elektronska izdaja, zvočna izdaja 2023) (Štok, 2024 A: 45).

1.3.3 Katalog zvočnih knjig Knjižnice slepih in slabovidnih Minke Skaberne

V Katalogu zvočnih knjig¹², ki je bil posodobljen januarja 2025 in objavljen na spletni strani Knjižnice slepih in slabovidnih Minke Skaberne^{13,14}, je zabeleženih pet zvočnih izdaj makedonskih avtorjev. Roman *Čas koz* (Starova, kataloška št.: CČ075) in zbirka kratke proze *(Ne)skončni modeli kratke zgodbe* (Mihajlovič-Kostadinovska, kataloška št.: CN250) sta kot zvočni izdaji zabeležena tudi v COBISS-u, o zvočnih izdajah romanov *Popek sveta* (Andonovski, kataloška št.: CP182), *Rezervno življenje* (Dimkovska, kataloška št.:

¹² (<https://www.kss-ess.si/wp-content/uploads/2025/02/ZVOČNE-KNJIGE-JANUAR-2025.pdf>).

¹³ Podatkov o prevodih makedonskega leposlovja, ki bi bili reliefno tiskani v brajevi pisavi, do vključno januarja 2025 nismo zasledili.

¹⁴ (<https://www.kss-ess.si/wp-content/uploads/2025/02/KNJIGE-V-BRAJICI-JANUAR-2025.pdf>).

CR046) in *Sneg v Kazablanki* (Bardžiovska-Kolbe, kataloška št.: CS045) pa v COBISS-u ni podatkov.

2 Odmev makedonske književnosti v slovenskem prostoru

2.1 Literarni odmev v kritičkih in spletnih prispevkih na prevode, ki so izšli med letoma 2000 in 2023

V 17 kritičkih in spletnih publikacijah (časnika *Delo* in *Večer*, časopisi *Dnevnik*, *Mladina* in *Otočje*, gledališki list *Gledališki list SNG*, mesečnika *Ampak* in *Mentor*, spletno mesto *LUD Literatura*, priloge *Pogledi*, *Polet* in *Živa* ter revije *Apokalipsa*, *Dialogi*, *Literatura*, *Razpotja* in *Sodobnost*) je bilo objavljenih 36¹⁵ literarnih recenzij 21 recenzentk (Nika Arhar, Gabriela Babnik, Nada Breznik, Jelka Ciglencečki, Maja Žorga Dulmin, Ana Geršak, Mojca Kirbiš, Nika Korenjak, Iva Kosmos, Mojca Kumerdej, Jasna Lasja, Staša Pavlovič, Valentina Plahuta Simčič, Diana Pungeršič, Petra Samec, Lucija Stepančič, Veronika Šoster, Alenka Vesenjaj, Zarja Vršič, Anja Zidar, Maja Žvokelj) in 6 recenzentov (Matej Bogataj, Mare Cestnik, Jurij Kovič, Klemen Pisk, Tadej Meserko, Urban Vovk).

Recenzije^{16,17} je prejelo 36,4 % zbirk kratke proze (po eno recenzijo *Kar vidijo mačke: makedonska kratka proza* (Janevski et al., 2008), *Plovba na jug* (Prokopiev, 2008) in *V mesečini svet: makedonska kratka fantastična proza* (2007) ter tri recenzije *Moj mož* (Bužarovska, 2017)), 14,3 % pesniških zbirk (eno recenzijo *pH nevtralna za življenje in smrt* (Dimkovska, 2012) in po dve recenziji *Črno na belem* (Dimkovska, 2017), *Kamnita Blazina* (Jačev, 2001) in *Nobel proti Nobelu* (Dimkovska, 2004)), 55,6 % romanov (po eno recenzijo *Heloiza: vrnitev besed* (Smilevski, 2016), *Poslednji vaščani* (Andreovski, 2011), *Pisarjeva smrt* (Mihajlovski, 2014), *Čas koz* (Starova, 2019) in *Divja liga* (Uroševik, 2009), po dve recenziji *Sestra*

¹⁵ Recenzija, ki se je v ločenih segmentih nanašala na dva prevoda, je bila obravnavana kot dva kritička prispevka.

¹⁶ Literarnega odziva na dramska dela nismo preverjali, saj »[d]ramske kritike, ki bi reflektirala dramo kot tako, ne zgoj v sklopu njene uprizoritve, skorajda ni« (Lukan, 2017: 93).

¹⁷ Obravnavane recenzije ne sodijo med prevodno kritiko, saj recenzenti književnih prevodov največkrat niso obravnavali kot takih, ampak z vidika izvirnih besedil, prevajalk oz. prevajalcev skorajda niso omenjali.

Sigmunda Freuda (Smilevski, 2012) in *Azbuka za neposlušne* (Andonovski, 2007), tri recenzije *Rezervno življenje* (Dimkovska, 2014), štiri recenzije *Skrita kamera* (Dimkovska, 2006) in 5 recenzij *Pogovor s Spinozo: (roman-pajčevina)* (Smilevski, 2005)) in 33,3 % publikacij drugih literarnih vrst (dve recenziji *Intimist* (Koteska, 2008)).

V treh prispevkih vrednotenje ni bilo jasno izraženo. 5 recenzij je bilo negativnih in 5 deloma pozitivnih ter deloma negativnih. Romani *Poslednji vaščani* (2011) Petreta M. Andreevskega, *Pisarjeva smrt* (2014) Dragija Mihajlovskega in *Čas koz* (2019) Luana Starove ter zbirka kratke proze *Plovba na jug* (2008) Aleksandra Prokopieva s po eno recenzijo, pesniške zbirke *Nobel proti Nobelu* (2004) in *Črno na belem* (2017) Lidije Dimkovske ter *Kamnita blazina* (2001) Rista Ć. Jačeva in roman *Sestra Sigmunda Freuda* (2012) Goceta Smilevskega s po dvema recenzijama, zbirka kratke proze *Moj mož* (2017) Rumene Bužarovske s tremi recenzijami in roman *Pogovor s Spinozo* Goceta Smilevskega (2005) s petimi recenzijami so prejeli zgolj pozitivne recenzije.

Najpogosteje recenzirana avtorja sta bila Goce Smilevski z romani *Pogovor s Spinozo*, *Sestra Sigmunda Freuda* in *Heloiza: vrnitev besed* ter Lidija Dimkovska s pesniškimi zbirkami *Nobel proti Nobelu*, *Črno na belem* in *pH nevtralna za življenje in smrt* ter romanoma *Skrita kamera* in *Rezervno življenje* (Štok, 2024 A: 61–71).

2.2 Sodelovanje na literarnih festivalih in literarne nagrade, podeljene makedonskim književnikom

Med letoma 1991 in 2024 je na literarnih branjih, okroglih mizah in spremljevalnih prireditvah mednarodnega pisateljskega srečanja festivala Vilenica sodelovalo 22 makedonskih književnikov: Eftim Kletnikov (1992), Mateja Matevski (1994), Radovan Pavlovski (1995), Liljana Dirjan (1996), Sande Stojčevski (1999), Zoran Ančevski (2000), Lidija Dimkovska (2000), Katica Kulavkova (2001), Luan Starova (2002), Aleksandar Prokopiev (2004), Olivera Korvezirovska (2005), Venko Andonovski (2006), Ermis Lafazanovski (2007), Vlada Uroševik (2009), Blaže Minevski (2010), Nikola Madžirov (2011), Igor Isakovski (2012), Tomislav Osmanli

(2014), Jovica Ivanovski (2016), Rumena Bužarovska (2017), Petar Andonovski (2019) in Dejan Dukovski (2022).

Mednarodno literarno nagrado vilenica je leta 2007 prejel makedonski scenarist in dramatik Goran Stefanovski.

Pisatelj Goce Smilevski je na festivalu Vilenica leta 2006 prejel pisateljsko nagrado Srednjeevropske pobude (SEP) in Društva slovenskih pisateljev, leta 2019 so jo podelili makedonskemu prozaistu Ivanu Šopovu.

Med letoma 1996 in 2024 je na pesniških branjih in raznovrstnih drugih spremljevalnih dogodkih mednarodnega pesniškega festivala Dnevi poezije in vina¹⁸ sodelovalo 12 makedonskih književnikov: Eftim Kletnikov (1996), Slave Ćorĝo Dimoski (1998), Nataša Buneska (1999), Lidija Dimkovska (2002), Nikola Madžirov (2003, 2012), Jovica Ivanovski (2004), Zvonko Taneski (2005), Igor Isakovski (2006), Ćoko Zdraveski (2015), Vlada Uroševik (2016), Nikolina Andova Šopova (2017) in Katica Ćulavkova (2019).

V sklopu mednarodnega festivala Lirikonfest Velenje je bilo med letoma 2002 in 2019 v festivalskih zbornikih *Herbersteinskih srečanj književnikov* predstavljenih 15 makedonskih književnikov: Petre M. Andreevski, Ivan Antonovski, Mitko Apostolov, Lidija Dimkovska, Olivera Docevska, Igor Isakovski, Jovica Ivanovski, Risto Jačev, Eftim Kletnikov, Katica Ćulavkova, Nikola Madžirov, Marta Markoska, Snežana Stojčevska, Risto Vasilevski in Ćoko Zdraveski.

Nagrada velenjica – čaša nesmrtnosti je leta 2020 prejela Lidija Dimkovska.

Na mednarodnem literarnem festivalu Fabula, ki slovenskim bralcem približuje sodobno tujo književno produkcijo, je bila leta 2008 v ospredju makedonska literatura. Na festivalu je bila predstavljena nova antologija *Kar vidijo mačke*, ki vključuje tudi kratko prozo treh tedaj gostujočih makedonskih književnikov Venka Andonovskega, Ermisa Lafazanovskega in Aleksandra Prokopieva.

¹⁸ V spremljevalni Beletinin zbirki *Dnevi Vina in poezije* so izšle 3 pesniške zbirke: *Zadnji avtobus Skopje–Niš* Ćoka Zdraveskega (2015), *Moka in zvezde* Nikoline Andove (2017) in *Nekoč hčerka* Katice Ćulavkove (2019).

Makedonska dramatičarka Žanina Mirčevska¹⁹, se je v ožje izbore najboljših dramskih besedil, ki so potekali v okviru Tedna slovenske drame, uvrstila v letih 2005 (*Odstiranje*), 2006 (*Na deževni strani*) in 2007 (*Žrelo*), leta 2009 pa je prejela Grumovo nagrado za dramo *Konec Atlasa*.

Leta 2022 je na drugem Festivalu slovanskih literatur gostoval makedonski književnik Aleksandar Prokopiev. Predstavitev avtorjevega novega romana *Špegavec* (2022) je potekala v sodelovanju s prevajalcem Robertom Sušo, dogodek pa je povezovala Namita Subiotto (Štok, 2024 A, 10–12 in 59–62).

2.3 Priporočilni bralni seznam »DOBREKNJIGE.SI«

Spletni priporočilni bralni seznam »DOBREKNJIGE.SI« je obojestransko povezan s knjižnično-informacijskim sistemom COBISS. S 23. 4. 2024 so bralni seznam v želji po nadaljnjem razvoju portala predstavili na sodobnejšo platformo. Posledica selitve je bila ponastavitev števila ogledov vseh vnosov priporočil.

Do zajema podatkov 26. 4. 2025 je bilo na »DOBREKNJIGE.SI« objavljenih 19 priporočil prevodov makedonskega leposlovja. Makedonski avtorji, ki so na seznamu zastopani z več kot enim prevodom, so: Petre M. Andreevski (2), Rumena Bužarovska (2) Goce Smilevski (2) in Lidija Dimkovska (6).

V enem letu je 6 priporočil doseglo do 100 ogledov (*Iz bliskov in ognja: (izbrane pesmi)* (Isakovski, 2011; 39), *Heloiza: vrnitev besed* (Smilevski, 2016; 48), *pH nevtralna za življenje in smrt* (Dimkovska, 2012; 59), *Pisarjeva smrt* (Mihajlovski, 2014; 61), *Spominčice* (Minevski, 2016, 67) in *Vsi obrazi smrti* (Andreevski, 2011; 70)), 5 priporočil med 100 in 200 ogledi (*Poslednji vaščani* (Andreevski, 2011; 128), *Mejno stanje* (Dimkovska, 2023; 167), *Sestra Sigmunda Freuda* (Smilevski, 2012; 173), *Hrapeško* (Lafazanovski, 2009; 192) in *Non-Oui* (Dimkovska, 2019; 199)), 2 priporočili med 200 in 300 ogledi (*Moj mož* (Dimkovska, 2017; 213), *Rezervno življenje* (Dimkovska, 2014; 259)), 3 priporočila med 300 in 400 ogledi (*Skrita kamera* (Dimkovska, 2006; 314), *Nikamor ne grem* (Bužarovska, 2022; 338), *Skrite želje, nemirna potovanja* (Jankovski, 2023; 354)), nad 500 ogledi pa so dosegla priporočila romanov *Čas koz* (Starova,

¹⁹ Avtorica prebiva v Sloveniji.

2019; 403), *EMŠO* (Dimkovska, 2024; 744) in *Poletje, v katerem te ni* (Andonovski, 2023; 955)²⁰.

3 Neposreden vpliv na spodbujanje branja makedonske književnosti v slovenskem prostoru

3.1 Bralni projekt Naša mala knjižnica

Namen bralnega projekta Naša mala knjižnica je širjenje obzorij vrtčevskih otrok in učencev 1. in 2. ter od 3. do 5. razreda. V sodelovanju s sofinancerjem Evropsko unijo ga organizirajo različne tuje (npr.: pod uredništvom Dejana Trajkoskega makedonska Prozart Media) in domače založbe (KUD Sodobnost International). Projekt je v dveh letih izvedlo več kot 300 slovenskih šol. Otroci vsako šolsko leto spoznavajo literarne junake iz različnih kulturnih okolij (npr.: Belgija, Grčija, Estonija, Hrvaška, Italija, Litva, Poljska, Turčija ...). V šolskem letu 2023/24 so vrtčevski otroci in učenci prve triade kulturo Severne Makedonije spoznavali s slikanico *Deklica in mesto* Vaneta Kosturanova (2023, pr. Aleš Mustar), v šolskem letu 2024/25 pa s slikanico istega avtorja *Deklica in medvedek* (2024, pr. Aleš Mustar)²¹.

3.2 Bralni klub Slovanska bralna značka Oddelka za slavistiko Filozofske fakultete UL

Srednješolci, študenti in učitelji, ki se želijo poglobiti v sodobna slovanska literarna besedila, to lahko storijo v okviru bralnega kluba Slovanska bralna značka, ki je bil kot Bralna značka zasnovan že v študijskem letu 2021/22. Pogovore z avtorji in prevajalci organizirajo Oddelek za slavistiko Filozofske fakultete UL, študentska sekcija in sekcija za slovanske jezike in književnosti Zveze društev Slavistično društvo Slovenije. Gradivo je dvojezična e-antologija slovanskih književnosti *Človek živali in žival človeku v sodobni slovanski*

²⁰ (<https://www.dobreknjige.si/>;
<https://www.dobreknjige.si/dobrodosli-na-prenovljenem-portalu/>).

²¹ (<https://www.nasamalaknjiznica.si/wp-content/uploads/2023/05/Dopisi-NMK-2023-2024.pdf>;
<https://www.nasamalaknjiznica.si/wp-content/uploads/2024/05/Dopisi-NMK-2024-SPLET.pdf>;
<https://www.nasamalaknjiznica.si/o-zalozbah/>).

*poeziji*²² (2022), ki je izšla v sklopu Evropske noči raziskovalcev, in literarna besedila, objavljena v e-antologiji *Sodobna slovanska kratka zgodba*²³ (2021), ter v zborniku *Slovenski jezik med slovanskimi jeziki*²⁴ (2021). Bralni dogodki in delavnice so potekali na tedenskih srečanjih s prebiranjem besedil v slovanskih izvirnikih in slovenskih prevodih na Filozofski fakulteti ali s pomočjo komunikacijskega orodja Zoom, udeleženci pa so prejeli tudi priznanje Slovanska bralna značka. Bralna značka je v študijskih letih 2022/23 in 2024/25 potekala v znamenju sodobne slovanske poezije, v letu 2023/24 pa v znamenju sodobne slovanske kratke proze²⁵.

Sklep

Slovenski bralci lahko makedonsko književnost preko literarnih prevodov spremljajo že od 2. polovice 20. stoletja. Od tedaj in do zajema podatkov v avgustu leta 2023 je v Sloveniji izšlo 147 prevodov makedonskega leposlovja, in sicer 130 naslovov za odrasle in 17 za otroke in mladino.

(Medsebojno) kontinuirano književno prevajanje je raziskano in zajeto v številnih prevodoslovnih obravnavah. Prevajalci, ki prevajajo iz makedonskega jezika, za kakovostne in dovršene prevode prejemajo prevajalske nagrade. Po letu 2000 sta nagradi prejela Namita Subiotto in Aleš Mustar.

²² Besedila so objavljena v izvirniku in slovenskih prevodih. V izboru sta predstavljeni pesmi Liljane Dirjan (*Именом – Петелин*, pr. Maja Kovač) in Igorja Isakovskega (*Мачорот ме чува, жена ми ме чува – Maček me pazi, žena me pazi*, pr. Namita Subiotto).

²³ Izbor vključuje kratko zgodbo *Vinska mušica* Venka Andonovskega (pr. Namita Subiotto).

²⁴ Prispevek Namite Subiotto se navezuje na pesem *Именом – Петелин* Liljane Dirjan in ekokritičsko tematizira odnos človeka in živali.

²⁵ (<https://doi.org/10.4312/ZOJG2690>;

<https://doi.org/10.4312/YPPU6971>;

<https://zdsds.si/bralna-znacka-2021-22/>;

<https://ebooks.uni-lj.si/ZalozbaUL/catalog/book/4>;

<https://slavistika.net/e-viri/sskz>;

<https://zdsds.si/slovanska-bralna-znacka-2022-23/>;

<https://zdsds.si/slovanska-bralna-znacka-2023-24/>;

<https://slavistika.ff.uni-lj.si/slovanska-bralna-znacka>;

<https://zdsds.si/tiskovina/3265/>).

Nagrade prejemajo tudi makedonski literati: Goran Stefanovski, Žanina Mirčevska, Lidija Dimkovska, prva prejemnica nagrade za vrhunski slovenski desetletni pesniški opus za odrasle, ki ne ustvarja v slovenskem jeziku. Nagrajencu Ivanu Šopovu pa je pisateljska nagrada, ki jo je leta 2019 prejel na festivalu Vilenica, omogočila izdajo zbirke kratke proze *Skopje – izgubljeni čevlji mesta* (2021) v spremljevalni »Zbirki vileniških nagrajencev«.

Obseg naklade tiskanih izvodov iz desetletja v desetletje pada, po letu 2000 je pri prevodih z znanim obsegom naklade 30 % prevodov izšlo v nakladi 500 izvodov.

S pojavom elektronskih in zvočnih izdaj po letu 2000 je makedonska književnost potencialno pridobila tudi bralce z različnimi oviranostmi, denimo slepe in slabovidne bralce ter tiste, ki se soočajo s specifičnimi bralnimi težavami in jim prilagajanje vizualne podobe besedila elektronskih knjig lahko koristi. Elektronskih in zvočnih izdaj za otroke in mladino še ni, bi pa bile iz že navedenih razlogov koristne.

Na kataloškem seznamu zvočnih knjig Knjižnice slepih in slabovidnih Minke Skaberne so uvrščene zvočne izdaje romanov *Popek sveta* Venka Andonovskega, *Rezervno življenje* Lidije Dimkovske in *Sneg v Kazablanki* Kice Bardžiovske-Kolbe, o katerih v COBISS-u ni podatkov, zaenkrat pa na seznam zvočnih knjig zvočne izdaje romana *Skrite želje, nemirna potovanja* Vladimirja Jankovskega še niso uvrstili.

Dostopnost makedonske književnosti v slovenskem prostoru je dobra, odmev pozitiven (10 prevodov je prejelo izključno pozitivne literarno-kritične prispevke), spodbujanje branja makedonske književnosti pa poteka vzporedno z dvigom splošne ravni bralne pismenosti v različnih obdobjih opismenjevanja.

Najmlajši bralci se lahko vključijo v bralni projekt Naša mala knjižnica, dijaki, študenti in učitelji v bralni klub Slovanska bralna značka, makedonski prevodi pa so uvrščeni tudi na priporočilni bralni seznam »DOBREKNJIGE.SI«, ki je prosto dostopen na spletu.

Potreba po prevodni literaturi makedonskih avtorjev v Sloveniji nedvomno narašča.

Spletni viri

- BRALNA ZNAČKA 2021/22. URL: <https://zdsds.si/bralna-znacka-2021-22/> (Pridobljeno 1. 3. 2025). (In Slovenian.)
- Brajica januar 2025, seznam del. URL: <https://www.kss-ess.si/wp-content/uploads/2025/02/KNJIGE-V-BRAJICI-JANUAR-2025.pdf> (Pridobljeno 11. 4. 2025). (In Slovenian.)
- Bralni projekt NAŠA MALA KNJIŽNICA 2023/24. URL: <https://www.nasamalaknjiznica.si/wp-content/uploads/2023/05/Dopisi-NMK-2023-2024.pdf> (Pridobljeno 4. 1. 2025). (In Slovenian.)
- — 2024/25. URL: <https://www.nasamalaknjiznica.si/wp-content/uploads/2024/05/Dopisi-NMK-2024-SPLET.pdf> (Pridobljeno 4. 1. 2025). (In Slovenian.)
- DOBREKNJIGE.SI. URL: <https://www.dobreknjige.si/> (Pridobljeno 26. 4. 2025). (In Slovenian.)
- Dobrodošli na prenovljenem portalu. URL: <https://www.dobreknjige.si/dobrodosli-na-prenovljenem-portal/> (Pridobljeno 26. 4. 2025). (In Slovenian.)
- O založbah. URL: <https://www.nasamalaknjiznica.si/o-zalozbah/> (Pridobljeno 4. 1. 2025). (In Slovenian.)
- „Sodobna slovanska kratka zgodba“. 2021. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 2021. URL: <https://slavistika.net/e-viri/sskz> (pridobljeno 1. 3. 2025). (In Slovenian.)
- Slovanska bralna značka 2022/23. URL: <https://zdsds.si/slovanska-bralna-znacka-2022-23/> (pridobljeno 1. 3. 2025). (In Slovenian.)
- — 2023/24. URL: <https://zdsds.si/slovanska-bralna-znacka-2023-24/> (pridobljeno 1. 3. 2025). (In Slovenian.)
- — 2025. URL: <https://slavistika.ff.uni-lj.si/slovanska-bralna-znacka> (pridobljeno 1. 3. 2025). (In Slovenian.)
- Slovenski slavistični kongres. b. d. „Slovenski jezik med slovanskimi jeziki: [Slovenski slavistični kongres, Monošter/Szentgotthárd in Moravske Toplice, 30. september - 2. oktober 2021]“. V , 31:711. Zbornik Slavističnega društva Slovenije. Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. URL: <https://zdsds.si/tiskovina/3265/> (pridobljeno 1. 3. 2025). (In Slovenian.)
- Sovretova nagrada. URL: <https://www.knjiznica-celje.si/kavarna/43-onas/gradivo/literalne-nagrade/157-sovretova-nagrada> (pridobljeno 8. 3. 2025). (In Slovenian.)
- Zvočne knjige, januar 2025. URL: <https://www.kss-ess.si/wp-content/uploads/2025/02/ZVOČNE-KNJIGE-JANUAR-2025.pdf> (pridobljeno 11. 4. 2025). (In Slovenian.)

Viri / Sources:

- Adamowicz, Anna, Dirjan, Liljana, Haugová, Mila, Isakovski, Igor, Jirous, Ivan Martin, Kenarov, Dimitar, Lišega, Oleg idr. (2022). *E-antologija: človek živali in žival človeku v sodobni slovanski poeziji*. 1. e-izd. Ljubljana: Založba Univerze. URL: <https://doi.org/10.4312/ZOJG2690>. (Pridobljeno 1. 3. 2025). (In Slovenian.)
- Andreevski, Petre M. (2011). *Vsi obrazi smrti*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura. Prevedla Namita Subiotto. (In Slovenian.)
- —. (2011). *Poslednji vaščani*. Ljubljana: Društvo slovenskih pisateljev. Prevedla Namita Subiotto. (In Slovenian.)
- —. (2018). *Denicija = Danicija*. Ljubljana: MKD Makedonija. Prevedla Namita Subiotto. (In Macedonian and Slovenian.)
- Andonovski, Petar. (2023). *Poletje, v katerem te ni*. Let. 166. Ljubljana: Škuc. Prevedel Sašo Puljarevič. (In Slovenian.)
- Andonovski, Venko. (2007). *Azbuka za neposlušne*. Ljubljana: Društvo slovenskih pisateljev. Prevedla Namita Subiotto. (In Slovenian.)
- —. (2013). *Popek sveta*. Ljubljana: Cankarjeva založba. Prevedla Sonja Dolžan. (In Slovenian.)
- —. (2021). *Vinska mušica*. 1. e-izd. Let. 2. Sodobna slovanska kratka zgodba. Ljubljana: Znanstvena založba FF. URL: <https://doi.org/10.4312/YPPU6971>. (Pridobljeno 1. 3. 2025). (In Slovenian.)
- Andova, Nikolina. (2017). *Moka in zvezde*. Ljubljana: Beletrina. Prevedla Namita Subiotto. (In Slovenian.)
- Andova, Nikolina, Bužarovska, Rumena, Golejška Džikova, Ana, Lukaš, Vladimir, Martinovski, Vladimir, Polazarevski, Vančo, Vulkanski, Pandalf. (2022). *Smešna slučka vo zoološka gradina = Smešnica v živalskem vrtu*. Ljubljana: MKD Makedonija. Prevedle: Fatima Ibrišević, Urša Pestar, Lea Vodopivec, Teja Popovič, Ivana Kristina Mohar, Nina Gogić, Brita Bautin in Namita Subiotto. (In Macedonian and Slovenian.)
- Andonovski, Venko. (2013). *Popek sveta*. Ljubljana: Cankarjeva založba. Prevedla Sonja Dolžan. (In Slovenian.)
- Bardžiovska-Kolbe, Kica. (2008). *Sneg v Kazablanki*. 1. izd. Ljubljana: Tuma. Prevedla Klarisa M. Jovanović. (In Slovenian.)
- Belila platno Biljana: makedonske ljudske pesmi*. (1979). Let. 183. Ljubljana: Mladinska knjiga. Prevedel Venko Taufer. (In Slovenian.)
- Bužarovska, Rumena. (2017). *Moj mož*. 1. izd. Vol. 112. Ljubljana: Modrijan. Prevedel Aleš Mustar. (In Slovenian.)
- —. (2022). *Nikamor ne grem*. 1. izd. Todraž: Modrijan. Prevedla Sonja Dolžan. (In Slovenian.)

- Cekova Stojanoska, Sonja, Dimkovska, Lidija, Evtimova, Dragana, Frbėžar, Ivo, Jovanović, Klarisa M., Mustar, Aleš. (2018). "*Triglav-Vardar: Sodobna slovenska in makedonska poezija = Vardar-Triglav.*" Ljubljana: Kulturno-umetniško društvo Poiesis. 2018. [Spletna objava]. Prevedli: Sonja Cekova Stojanoska, Lidija Dimkovska, Dragana Evtimova, Ivo Frbėžar, Klarisa Jovanović in Aleš Mustar. (In Macedonian and Slovenian.)
- Crvenkovska, Biljana S. (2022). *Nevidna hiša*. Ljubljana: KUD Sodobnost International. Prevedel Aleš Mustar. (In Slovenian.)
- Dimkaroski, Ljuben. (1994). *Makedonium: pesmi*. [Ljubljana]: [samozal.] Lj. Dimkaroski. Prepesnila Nada Carevska. (In Slovenian.)
- Dimkovska, Lidija. (2004). *Nobel proti Nobelu*. Ljubljana: Center za slovensko književnost. Prevedel Aleš Mustar. (In Slovenian.)
- —. (2006). *Skrita kamera*. Ljubljana: Cankarjeva založba. Prevedel Aleš Mustar. (In Slovenian.)
- —. (2012). *pH nevtralna za življenje in smrt*. 1. izd. Ljubljana: Cankarjeva založba. Prevedel Aleš Mustar. (In Slovenian.)
- —. (2014). *Rezervno življenje*. 1. izd. Ljubljana: Modrijan. Prevedel Aleš Mustar. (In Slovenian.)
- —. (2017). *Črno na belem*. 1. izd. Ljubljana: Cankarjeva založba. Prevedel Aleš Mustar. (In Slovenian.)
- —. (2017). *Črno na belem*. Elektronska izd. Ljubljana: Cankarjeva založba. <https://www.biblos.si/isbn/9789612823443>. [E-izdaja]. Prevedel Aleš Mustar. (In Slovenian.)
- —. (2019). *Non-Oui*. 1. izd. Vol. 121. Ljubljana: Modrijan. Prevedel Aleš Mustar. (In Slovenian.)
- —. (2023). *Mejno stanje*. 1. izd. Ljubljana: Mladinska knjiga. Prevedel Aleš Mustar. (In Slovenian.)
- —. (2024). *EMŠO*. Let. 134. Ljubljana: Cankarjeva založba. Prevedel Aleš Mustar. (In Slovenian.)
- Dimoski, Slave Ğorĝo. (2021). *Risova poročila; Jezik in kruh*. Vol. 94. Ljubljana: Književno društvo Hiša poezije. Prevedla Lara Mihovilović. (In Slovenian.)
- Dojdi vo Ohrid = Pridi na Ohrid*. (2020). Ljubljana: MKD Makedonija. Prevedli: Namita Subiotto, Teodora Cvetanoska, Elžbieta Kirinčić, Maja Rozman, Marko Stanojević, Emilija Neškoska, Sašo Puljarević, Anette Pavić, Igor Ivašković, Aleksander Trifunović, Mara Muhić in Maja Kovač. (In Macedonian and Slovenian.)
- Isakovski, Igor. (2011). *Iz bliskov in ognja: (izbrane pesmi)*. Vol. 36. Ljubljana: KUD Apokalipsa. Prevedla Namita Subiotto. (In Slovenian.)

- Jačev, Risto Ć. (2001). *Kamnita Blazina*. Vol. 11. Grosuplje: Mondena. Poslovenila Bistrica Mirkulovska in Ivo Frbžar. (In Slovenian.)
- Janevski, Slavko, Uroševik, Vlada, Andreevski, Petre M., Mihajlovski, Dragi, Duracovski, Dimitrie, Prokopiev, Aleksandar, Vladova, Jadranka et al. (2008). *Kar vidijo mačke: makedonska kratka proza*. Ljubljana: Študentska založba. Prevedla Namita Subiotto. (In Slovenian.)
- Jankovski, Vladimir. (2023). *Skrite želje, nemirna potovanja*. Novo mesto: Goga. Prevedla Namita Subiotto. (In Slovenian.)
- —. (2023). *Skrite želje, nemirna potovanja*. 1. elektronska izd. Literarna zbirka Goga. Novo mesto: Goga. <https://www.biblos.si/isbn/9789612774066>. [E-izdaja]. Prevedla Namita Subiotto. (In Slovenian.)
- —. (2023). „*Skrite želje, nemirna potovanja*“. Novo mesto: Goga. 2023. <https://l.audibook.si/j10MOOp8ZAb>. [Zvočna izdaja]. Prevedla Namita Subiotto. (In Slovenian.)
- Kacarov, Trajče. (2014). *Otroci sonca: antologija novejšje makedonske poezije*. 1. izd. Skopje: samozal. O. Docevska. Prevedel Franjo Frančič. (In Slovenian.)
- Kletnikov, Eftim. (2010). *Studenec rane: izbrane pesmi*. Vol. 15. Ljubljana: KUD Logos. Prevedel Venko Taufer. (In Macedonian and Slovenian.)
- —. (2020). *Studenec rane: izbrane pesmi*. Elektronska izd. Let. 60. Elektronska knjižna zbirka KUD Logos. Ljubljana: KUD Logos. <http://www.kud-logos.si/e-knjige/>. [E-izdaja]. Prevedel Venko Taufer. (In Macedonian and Slovenian.)
- Kujundžiski, Aleksandar. (2009). *Ljubim Knjigo*. Vol. 8. Skopje: Antolog. Prevedla Bistrica Mirkulovska. (In Slovenian.)
- Koneski, Blaže. (1959). *Vezilja*. Koper: Lipa. (In Slovenian.)
- —. (1966). *Vezilka = Vezilja*. Dvojezična izd. Let. 12. V Ljubljani: Mladinska knjiga. (In Macedonian and Slovenian.)
- —. (2021). *Marko krale = Kraljevič Marko*. Ljubljana: MKD Makedonija. Prevedla Namita Subiotto. (In Macedonian and Slovenian.)
- Kokoška in dvanajst piščancev. (1981). Let. 237. [Ljubljana]: Mladinska knjiga. Prevedel Ivan Minatti. (In Slovenian.)
- Kosturanov, Vane. (2023). *Deklica in mesto*. Ljubljana: KUD Sodobnost International. Prevedel Aleš Mustar. (In Slovenian.)
- —. (2024). *Deklica in medvedek*. Ljubljana: KUD Sodobnost International. Prevedel Aleš Mustar. (In Slovenian.)
- Koteska, Jasna. (2008). *Intimist: (eseji)*. Let. 26. Ljubljana: Društvo Apokalipsa. Prevedla Namita Subiotto. (In Slovenian.)
- Ķulavkova, Katica. (2019). *Nekoč hčerka*. Ljubljana: Beletrina. Prevedla Lara Mihovilović. (In Macedonian, Slovenian and English.)

- Lafazanovski, Ermis. (2009). *Hrapeško*. 1. izd. Ljubljana: Cankarjeva založba. Prevedel Aleš Mustar. (In Slovenian.)
- Ljudske pesmi v slovenskem prevodu Štefana Kociančiča*. (1984). Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. Prevedel Štefan Kociančič. (In Slovenian.)
- Makedonska dramska besedila*. (2002). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti; Makedonsko kulturno društvo »Makedonija.« Prevod spremne besede Sonja Cekova. Prevajalci besedil: Drago Jančar, Bogdan Gjud, France Vurnik, Ivan Minatti in Mateja Dermelj Ropoša. (In Slovenian.)
- Makedonske pripovedke*. (1953). [Ljubljana]: Mladinska knjiga. Prevedel Maks Robič. (In Slovenian.)
- Mihajlovič-Kostadinovska, Sanja. (2021). *(Nes)končni modeli kratke zgodbe*. 1. izd. Vnanje Gorice: Kulturno-umetniško društvo Police Dubove. Prevedla Namita Subiotto. (In Slovenian.)
- —. (2022). *(Nes)končni modeli kratke zgodbe*. Let. 25. Zbirka Eho. Ljubljana: Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije. [Zvočna izdaja]. Prevedla Namita Subiotto. (In Slovenian.)
- —. (2023). *(Nes)končni modeli kratke zgodbe*. 1. elektronska izd. Let. 25. Zbirka Eho. Vnanje Gorice: Kulturno-umetniško društvo Police Dubove. <https://knjigarna-bookshop.eu/>. [E-izdaja]. Prevedla Namita Subiotto. (In Slovenian.)
- Mihajlovski, Dragi. (2014). *Pisarjeva smrt*. Ljubljana: Društvo slovenskih pisateljev. Prevedla Namita Subiotto. (In Slovenian.)
- Minevski, Blaže. (2016). *Spominčice*. 1. izd. Ljubljana: Cankarjeva založba. Prevedla Sonja Dolžan. (In Slovenian.)
- —. (2016). *Spominčice*. 2. izd. Ljubljana: Cankarjeva založba. <http://www.e-emka.si/searchresults?option=catalog&>. [E-izdaja]. Prevedla Sonja Dolžan. (In Slovenian.)
- Mirčevska, Žanina. (2005). *Werther & Werther: (roman Trpljenje mladega Wertherja J. W. Goetheja je uporabljen zgolj kot gradivo za razmišljanje)*. Kranj: PG Kranj. Prevedla Tatjana Stanič. (In Slovenian.)
- —. (2005). *Werther & Werther: krstna uprizoritev*. Vol. 2004/2005, š. 5. Kranj: Prešernovo gledališče. [Ponatis v obliki gledališkega lista]. Prevedla Tatjana Stanič. (In Slovenian.)
- Mirkulovska, Bistrica. (2010). *Kade si, tatkovino? = Kje, domovina si?* Skopje: Akademski pečat. (In Macedonian and Slovenian.)
- —. (2006). *Vekovit pat = Stoletna pot*. Skopje: Dijalog. (In Macedonian and Slovenian.)
- Nanevski, Duško. (1983). *Vilinski konjič*. Ljubljana: Mladinska knjiga. Prevedel Ivan Minatti. (In Slovenian.)

- —. (1987). *Vilinski konjič*. Let. /2. Skopje: Samoupravna praktika. Prevedel Ivan Minatti. (In Slovenian.)
- Nikolova, Olivera. (2014). *Strdek*. 1. izd. Ljubljana: Cankarjeva založba. Prevedla Sonja Dolžan. (In Slovenian.)
- Osla jahaš, osla iščeš: makedonske ljudske pripovedke*. (1982). Let. 201. Ljubljana: Mladinska knjiga. Prevedla Nada Carevska. (In Slovenian.)
- Panov, Borče. (2017). *Vdah*. Maribor: Društvo Maus. Prepesnila Sonja Cekova Stojanoska. (In Slovenian.)
- Petelin in sonce: makedonska ljudska pravljica*. (1984). Let. 274. Ljubljana: Mladinska knjiga. Prevedel Maks Robič. (In Slovenian.)
- Podgorec, Vidoe. (1967). *Hajduški studenec: roman*. Let. 124. Ljubljana: Mladinska knjiga. Prevedla Nada Carevska. (In Slovenian.)
- —. (1974). *Hajduški studenec: roman*. Let. 5, razr. 4, knj. 3. Ljubljana: Mladinska knjiga. Prevedla Nada Carevska. (In Slovenian.)
- —. (1976). *Hajduški studenec*. Let. 76. Ljubljana: Mladinska knjiga. Prevedla Nada Carevska. (In Slovenian.)
- —. (1979). *Hajduški studenec*. Ljubljana: Mladinska knjiga. Prevedla Nada Carevska. (In Slovenian.)
- —. (1983). *Hajduški studenec*. 2. ponatis. Ljubljana: Mladinska knjiga. Prevedla Nada Carevska. (In Slovenian.)
- Prugore v nebo i zasekogaš: izbor od poezijata na Blaže Koneski prevedena na slovenečki jazik = Naravnost v nebo in za vekomaj*. (2011). Skopje: Univerzitet „Sv. Kiril i Metodij“, Filološki fakultet „Blaže Koneski“. Prevedli: Fran Albreht, Ivan Minatti in Bistrica Mirkulovska. (In Macedonian and Slovenian.)
- Prokopiev, Aleksandar. (2008). *Plovba na jug*. Vol. 29. Ljubljana: Društvo Apokalipsa. Prevedla Namita Subiotto. (In Slovenian.)
- —. (2020). *Delfin: (zgodbe o vidnem in nevidnem)*. Let. 53. Ljubljana: KUD Apokalipsa. Prevedel Tim Senčar. (In Slovenian.)
- —. (2022). *Špegavec*. Ljubljana: Mednarodna ustanova - Forum slovanskih kultur. Prevedel Robert Suša. (In Slovenian.)
- Ribarski, Pavle. (2018). *Džidimirci: (Krivolačko)*. Nova Gorica: [samozal.] T. Lazovski. Prevedla Anastazija Ribarski. (In Slovenian.)
- Ručigaj, Danica. (2022). *Srebrne nočne igre in Ujetniki vetra: zbrane pesmi*. 1. izd. Vol. 6. Vnanje Gorice: Kulturno-umetniško društvo Police Dubove. Prevedla Maja Kovač. (In Slovenian.)
- —. (2023). *Srebrne nočne igre in Ujetniki vetra: zbrane pesmi*. 1. elektronska izd. Let. 6. Zbirka Kam. Vnanje Gorice: Kulturno-umetniško društvo Police Dubove. <https://knjigarna-bookshop.eu/>. [E-izdaja]. Prevedla Maja Kovač. (In Slovenian.)

- Siljan štrk: makedonska ljudska pravljica.* (1964). Ljubljana: Mladinska knjiga. Prevedla Nada Carevska. (In Slovenian.)
- Siromak in lisica: makedonska ljudska pravljica.* (1964). Ljubljana: Mladinska knjiga. Prevedel Ivan Minatti. (In Slovenian.)
- Smilevski, Goce. (2005). *Pogovor s Spinozo: (roman-pajčevina).* Vol. 43. Ljubljana: Center za slovensko književnost; Škuc. Prevedel Aleš Mustar. (In Slovenian.)
- —. (2012). *Sestra Sigmunda Freuda.* 1. izd. Ljubljana: Cankarjeva založba. Prevedla Sonja Dolžan. (In Slovenian.)
- —. (2016). *Heloiza: vrnitev besed.* Ljubljana: Cankarjeva založba. Prevedla Sonja Dolžan. (In Slovenian.)
- —. (2016). *Heloiza: vrnitev besed.* 2. izd. Ljubljana: Cankarjeva založba. <http://www.e-emka.si/searchresults?option=catalog&>. [E-izdaja]. Prevedla Sonja Dolžan. (In Slovenian.)
- „Sodobna slovanska kratka zgodba“. (2021). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 2021. <https://slavistika.net/e-viri/sskz>. (In Slovenian.)
- Sončeva sestra: makedonske ljudske pravljice.* (2006). Ljubljana: Oddelek za slavistiko Filozofske fakultete. Prevedli: Suzana Čičić, Namita Subiotto, Barbara Antolin, Ana Drk, Karmen Šumiga, Maja Bošković, Maja Mandoska, Jelena Miljković, Marjana Marič, Barbara Glažar, Alja Caharijas, Timotej Senčar, Ana Šegrt, Tjaša Rant, Matej Molan, Ines Smolčič, Maja Logar, Jakob Fišer, Kristina Silaj, Snežana Vukelič, Živa Černec, Anita Buzadžija in Sara Nemc. (In Slovenian.)
- Starova, Luan. (2019). *Čas koz.* Vol. 108. Ljubljana: Cankarjeva založba. Prevedel Aleš Mustar. (In Slovenian.)
- —. (2020). *Čas koz.* Let. 108. Moderni klasiki. Ljubljana: Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije. [Zvočna izdaja]. Prevedel Aleš Mustar. (In Slovenian.)
- Stefanovski, Goran. (2008). *Demon iz Debar Maala.* 1. izd. Ljubljana: Cankarjeva založba. Prevedel Aleš Mustar. (In Slovenian.)
- —. (2014). *Figuræ veneris historiae.* Ljubljana: SNG Drama. Prevedla Valerija Cokan. (In Slovenian.)
- —. (2014). *Figuræ veneris historiae: [Magnusu Hirschfeldu: krstna uprizoritev].* Let. 94, š. 4. Ljubljana: SNG Drama. [Ponatis v obliki gledališkega lista]. Prevedla Valerija Cokan. (In Slovenian.)
- —. (1983). *Hi-fi: (gledališka mutacija):* Skopje, 1982. [S. l.: s. n. Prevod Mateja Dermelj-Ropoša. (In Slovenian.)
- —. (2012). *Odisej.* 1. izd. Let. 11. Maribor: Hiša knjig, Založba KMŠ. Iz hrvaščine prevedla Branka Nikl Klampfer. (In Slovenian.)

- —. (2012). *Odisej*. Let. 90, š 2. Maribor: SNG Drama. [Ponatis v obliki gledališkega lista]. Iz hrvaščine prevedla Branka Nikl Klampfer. (In Slovenian.)
- Šopov, Ivan. (2021). *Skopje – izgubljeni čevlji mesta*. Ljubljana: Društvo slovenskih pisateljev. Prevedel Aleš Mustar. (In Slovenian.)
- Urošević, Vlada. (1975). *Neko drugo mesto*. Ljubljana: Državna založba Slovenije. Prevedel Veno Taufer. (In Slovenian.)
- —. (2009). *Divja liga*. Ljubljana: Društvo slovenskih pisateljev. Prevedla Namita Subiotto. (In Slovenian.)
- —. (2016). *Nevarne svečanosti*. Ljubljana: Beletrina. Prevedla Namita Subiotto. (In Slovenian.)
- Vasilevski, Risto. (2020). *Srce kroga*. Vol. 80. Ljubljana: Književno društvo Hiša poezije. Prevedel Ivan Dobnik. (In Slovenian.)
- V mesečini svet: makedonska kratka fantastična proza*. (2007). 1. izd. Ljubljana: Oddelek za slavistiko, Filozofska fakulteta. Prevedli: Petra Banošek, Alja Caharijas, Nina Čakarić, Živa Černec, Jaka Fišer, Barbara Jeran, Petra Jurič, Andrej Kelenc, Goran Majstorović, Uroš Malbašič, Maja Mandoska, Željko Mikloš, Jelena Miljković, Andreja Mulec, Biserka Perović, Tim Senčar, Kristina Silaj, Ines Smolčič, Ines Simpopolo, Namita Subiotto, Robert Suša, Mitja Sušec, Ana Šegrt, Jernej Urh, Petra Vasilj, Žiga Zupančič in Dolores Žunković. (In Slovenian.)
- Zdravski, Ćoko. (2015). *Zadnji avtobus Skopje–Niš*. Ljubljana: Beletrina. Prevedla Namita Subiotto. (In Slovenian.)

Литература/References:

- Bajt, Drago. (1997). Prevod kot objektivizacija subjektivnih meril. V: „Kriteriji literarnega prevajanja. Prevajanje in terminologija: 21. prevajalski zbornik“. *Zbornik Društva slovenskih književnih prevajalcev*. [Translation as the objectivization of subjective criteria. In: „Criteria of literary translation.“ *Translation and terminology: 21st Translation Proceedings*]. Ljubljana. Društvo slovenskih književnih prevajalcev. 42–48. (In Slovenian.)
- Banar, Slave. (2005). *Slovenečkata književnost na makedonski jazyk: magisterska rabota = Slovenska književnost v makedonščini*. [Slovenian literature in Macedonian: Master's thesis]. Struga; Ljubljana: Iris; Filozofska fakulteta. (In Macedonian and Slovenian.)
- Dolgan-Petrič, Mojca. (2006 A). Dostopnost knjižničnih storitev osebam z disleksijo. V: *Otroci in mladostniki s specifičnimi učnimi težavami - spodbujanje, podpiranje in učinkovita pomoč: zbornik prispevkov*. [Accessibility of Library Services for People with Dyslexia. In: *Children*

- and Adolescents with Specific Learning Difficulties – Encouragement, Support, and Effective Assistance: Proceedings*]. Društvo Bravo - društvo za pomoč otrokom in mladostnikom s specifičnimi učnimi težavami. 68–73. (In Slovenian.)
- —. (2006 B). Kako lahko knjižničar pomaga osebam z disleksijo. V: *Bilten Bravo*, 2(3). [How can a Librarian Assist People with Dyslexia. In: *Bulletin Bravo*, 2 (3).]. 15–17. (In Slovenian.)
- Grosman Meta. (1999). Književni prevod med preteklostjo in prihodnostjo. V: „Uporabno jezikoslovje: revija Društva za uporabno jezikoslovje Slovenije = Applied linguistics“. *Uporabno jezikoslovje*, št. 7/8. [Literary Translation Between the Past and the Future. In: "*Applied Linguistics: Journal of the Society for Applied Linguistics of Slovenia = Applied Linguistics*." *Applied Linguistics*, no. 7/8]. 82–99.
- —. (2004). *Književnost v medkulturnem položaju*. [Literature in Intercultural Position]. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. (In Slovenian.)
- Lukan, Blaž. (2017). Agonija mlade slovenske drame. V: *Mentor* 38 (2). [The Agony of Young Slovenian Drama. In: *Mentor* 38 (2)]. 89–93. (In Slovenian.)
- Мојсиева-Гушева, Јасмина. (1997). Прилог кон библиографијата на македонско-словенечките книжевни врски во периодот 1945-1988 година. *Снекmap* 29 [Mojsieva-Guševa, Jasmina. (1997). Bibliography of Macedonian and Slovenian Literacy Connections 1945-1988. *Spectre* 29]. 171–199. (In Macedonian.)
- Subiotto, Namita, Bobnar, Biserka. (2023). Literarnoprevodne izmenjave z makedonščino. V: *Zgodovina slovenskega literarnega prevoda II: slovenska literatura v dialogu s tujino*. [Literary Translation Exchanges with Macedonian. In: *History of Slovenian Literary Translation II: Slovenian Literature in Dialogue with Foreign Literatures*]. Založba Univerze; Cankarjeva založba. 791–803. (In Slovenian.)
- Štok, Maja. (2024 A). *Odmev makedonske književnosti v slovenskem prostoru med letoma 2000 in 2023: diplomsko delo*. [The Reflection of Macedonian Literature in the Slovenian Literary Sphere Between 2000 and 2023: Thesis]. Ljubljana: [M. Štok]. URL: <https://repozitorij.uni-lj.si/IzpisGradiva.php?id=161092>. (In Slovenian.)
- —. (2024 B). *Prilagoditve besedila v knjižničnem gradivu, primernem za bralce z disleksijo*. [Text Adaptations in Library Materials Suitable for Readers with Dyslexia: Thesis]. Ljubljana: [M. Štok]. URL: <https://repozitorij.uni-lj.si/IzpisGradiva.php?id=161093>. (In Slovenian.)
- Tokarz, Božena. (2014). Prevajalec v procesu literarne recepcije. V: *Recepcija slovenske književnosti*. [The Translator in the Process of

Literary Reception. In: *Reception of Slovenian Literature*]. Znanstvena založba Filozofske fakultete. 479–485. (In Slovenian.)

**Современото општество во културата, во
јазикот и литературата**

**Modern Society in Culture,
Language and Literature**

УДК: 27-36Св.Кирил и Методиј:930.85(497.7)

DOI:

СТРАТЕГИИ ЗА РАЗВОЈ НА РУТАТА НА СВЕТИТЕ КИРИЛ И МЕТОДИЈ НА МАКЕДОНСКО ТЛО

Маја Јакимовска-Тошиќ

Институт за македонска литература, Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-6826-4277>

Клучни зборови: културни рути, Свети Кирил и Методиј, културно наследство, стратегии, развој

Резиме: Европската културна рута на Кирил и Методиј, како дел од Програмата за културните рути на Советот на Европа, воспоставена во 2013 година како интернационална мрежа од земји и партнери, го одбележува и го афирмира наследството на Светите Кирил и Методиј во однос на европското културно наследство. Нивната просветителска мисија остави неизбришлива трага врз културното наследство на народите во Европа. Оваа програма посветена на културната рута на Кирил и Методиј нуди модел за научно истражување и научен развој, афирмација на европското културно наследство, културна и едукативна размена на младите во Европа, развој на управувањето во културниот туризам и сл. Кирилometодиевското културно наследство има долга и континуирана традиција на територијата на Р С Македонија, евидентна и во материјалните и во нематеријалните културни форми. Новите перспективи во културниот туризам поврзани со кирилometодиевското културно наследство на македонски терен можат да се третираат и како културна и како економска активност, кои се поврзани со настани и организирани патувања, насочени кон истражување на културни форми, какви што се: историски споменици, архитектонски комплекси, како и уметнички, верски, едукативни и информативни настани од академска природа. Оригинаалното кирилometодиевско средновековно наследство на теренот на Македонија извонредно е зачувано, а е и евидентно и важно за современите жители на Европа и претставува одличен потенцијал за културен туризам. Во излагањето, како особено значајни, ги издвојуваме стратегиите во имплементација на нови

практики во развојните активности на рутата на Светите Кирил и Методиј на македонско тло, сообразени со практиките во другите земји членки на самата Рута.

STRATEGIES FOR DEVELOPMENT OF THE CYRIL AND METHODIUS ROUTE ON MACEDONIAN SOIL

Maja Jakimovska-Toshikj

Institute of Macedonian Literature, Skopje

Ss. Cyril and Methodius University in Skopje

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-6826-4277>

Keywords: cultural route, Ss. Cyril and Methodius, cultural heritage, strategies, development

Summary: The Cyril and Methodius Route, as a part of the Council of Europe Cultural Routes programme, established in 2013 as an international network of countries and partners, commemorates and affirms the legacy of Saints Cyril and Methodius in relation to European cultural heritage. Their educational mission left an indelible mark on the cultural heritage of the peoples of Europe. This program, dedicated to the Cultural Route of Cyril and Methodius, offers a model for scientific research and development, affirmation of European cultural heritage, cultural and educational exchange of young people in Europe, development of management in cultural tourism, etc. Ss. Cyril and Methodius' cultural heritage has a long and deep tradition in the territory of R N. Macedonia, evident in both tangible and intangible cultural forms. The new perspectives in cultural tourism related to the Cyril and Methodius cultural heritage on Macedonian territory can be treated as both a cultural and an economic activity related to events and organized trips, aimed at exploring cultural forms such as: historical monuments, architectural complexes, as well as artistic, religious, educational and informative events of an academic nature. The original Cyril and Methodius medieval heritage on the territory of Macedonia is remarkably preserved, evident and important for the contemporary inhabitants of Europe and represents an excellent potential for cultural tourism. In the presentation, we highlight as particularly significant the strategies in the implementation of new practices in the development activities of the

Saints Cyril and Methodius Route on Macedonian soil, consistent with the practices in other member countries of the Route itself.

Културни рути – програма на Советот на Европа

Програмата Културни рути на Советот на Европа, започната во 1987 година, нуди извонредна можност за истражување на богатото културно наследство на европскиот континент, преку 48-те сертифицирани културни рути, во чија програма се вклучени 41 земја, сите обединети околу одредена тема за одделно проследување и популаризација на културните феномени¹. Првата рута, која го доби овој статус на Советот на Европа, беше Рутата Сент Џејмс – француска рута (Santiago de Compostela Pilgrim Routes), која се одвива токму до градот Сантијаго де Компостела во Шпанија, етаблирана уште во 1987 година.

Во основните цели на Програмата беше вклучена интенцијата и предизвикот наследството на различните земји и култури на Европа да придонесува за проширување на сфаќањето за одржување на европско културно наследство како заедничко и живо. Овие сертифицирани рути опфаќаат истражувања, промоции и афирмација на исклучително значајни историски споменици, традиции или значајни културни настани, како туристички производи. Нивното поврзување претставува клучна алатка во промовирањето и зајакнувањето на главните вредности на Советот на Европа, кои ги опфаќаат: човековите права,

¹ На официјалниот сајт <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes> на Програмата на културните рути на Советот на Европа, ќе ги добиете најрелевантните информации за програмската насоченост и истражувањата, кои се одвиваат во секоја одделна културна рута. Како за илустрација наведуваме дел од културните рути во оваа Програма, сите се центрирани околу одредена тема: Santiago de Compostela Pilgrim Routes, The Hansa, Viking Route, Via Francigena, European Mozart Ways, Transromanica, Iter Vitis Route, European Cemeteries Route, Via Regia, Prehistoric Rock Art Trails, Atrium, European Route of Megalitic Culture, Roman Emperors and Danube Wine Routes, Impressionisms Route, Le Corbusier Destinations: Architectural Promenades, Liberation Route Europe, European Route of Historic Gardens, Cyril and Methodius Route, European Fairy Tale Route, Woman Writers Route, Transhumance Trail и др.

демократијата, културната разновидност и идентитетот. Културните рути се единствени мрежи на партнери и маршрути, во концептуална смисла, кои ги поврзуваат историските и културните локалитети ширум Европа. Нивните цели се насочени кон продлабочено разбирање на европската историја и на европскиот идентитет, кон соработка во научното истражување и во научниот развој, во домен на културна и образовна размена на млади Европејци, во споделување современи културни и уметнички практики, како и во промовирање на одржливиот туризам и развојот на добрите практики за меѓусебното разбирање меѓу народите.

Затоа, не е случајност, во нивната програмската детерминација, да е подвлечено дека токму европските културни рути се единствен паневропски туристички производ. Напорите на Советот на Европа за сертифицирање на нови културни рути се водени од целта за промоција на европските: културна меморија, историја и наследство, зајакнување на европскиот идентитет и европската култура преку поврзување на историските и на културните локалитети низ Европа.

Европската културна рута на Светите Кирил и Методиј

Асоцијацијата Европската културна рута на Светите Кирил и Методиј, како дел од Програмата за културните рути на Советот на Европа, воспоставена во 2013 година, има за цел да го направи видливо и да го сочува уникатното европско наследство, поврзано со оригиналното дејствување на мисионерите Кирил и Методиј и нивното влијание врз обликување на културната меморија и врз современите културни состојби и релации меѓу народите во Европа. Целта на програмата е создавање и одржување на функционална европска мрежа што го следи кирилометодиевското наследство и ги поддржува христијанските културни корени и вредности, засновани на почитување и дијалог меѓу народите. Кирилометодиевското наследство најмногу е упатено кон словенските култури, кои идентитетски се поврзуваат со неговите придобивки. Значењето на Светите Кирил и Методиј, кои, со своето дело, дадоа огромен цивилизациски придонес, особено за народите, кои ги практикуваат словенските

културни особености, го согледуваме, во голема мера, во поставувањето на темелите на словенската цивилизација и на словенската култура.

Основата на Кирилometодиевското културно наследство има нематеријални и материјални аспекти. Нематеријалните, пред сè, ги согледуваме во произлезот на литературните словенски јазични идиоми, како и во писмата: во глаголицата и кирилицата. Материјалните аспекти првенствено се состојат од корпусот на ракописни текстови, напишани на старословенски јазик, директно поврзани со кирилometодиевското наследство. Исто така во третманот на сфаќањата овде влегуваат и низа археолошки и историски локалитети, кои датираат од првобитниот период на Кирилometодиевската мисија, како и на локалитети што сведочат за релевантни фази од последователниот развој на културните идеи на Кирил и Методиј во различни земји². Космополитизмот прокламиран во нивното дејствување го согледуваме во етаблирањето на старословенскиот јазик како рамноправен и нормиран во Европа уште во IX век. Благодареејќи на космополитскиот дух на Светите Кирил и Методиј, освен грчкиот и латинскиот, старословенскиот јазик стана четврти литературен јазик во Европа во полната смисла на зборот: постари се само готскиот (IV век), англосаксонскиот (VII – IX век) и старовисокогерманскиот (VIII век) (Илиевски 2001: 236).³

² Vukoja Vida. 2021. Scholarly basis of the Cultural Route of Saints Cyril and Methodius, page 2, link https://www.cyril-methodius.eu/legasy/#flipbook-df_8058/1/

³ Иницијативите на Светите браќа Кирил и Методиј за утврдување на словенската писменост и литургија и на словенската црква, сврзани со програмските и со политичките цели на Моравската мисија, означиле почеток на нова ера во духовниот и во културниот живот на словенските народи. Самото спроведување на Моравската мисија (863 – 885), која имала политички, воено-стратешки и културно-духовен карактер, означува поддржување и афирмација на **словенскиот јазичен и културен идентитет** најнапред од страна на Византија, а подоцна и од папата во Рим. Ваквиот потфат во практиката, преку реализација на мисијата во Моравија и преку директното вмешување во политичките и меѓуцрковните конфронтации на Константинопол и Рим, се покажало како функционален процес во афирмацијата на словенската цивилизација и култура.

Старословенскиот јазик, веќе од почетокот на XII век, на различни словенски подрачја бележи одредени промени со примеси на елементи од современите јазични состојби, разбрани како лингвистички разновидности и изразени во свои одделни рецензии/редакции постапно развивани во средновековниот период. Притоа, под редакции поконкретно се подразбираат и јазичните и текстолошките промени внесувани со новите преводи на канонските текстови и ревизија на старите (Угринова-Скаловска 1978: 12). Периодот на ваквите промени трае различно кај сите словенски народи, што особено се проширува со појавата на неканонските, дамаскинарските и белетристичките текстови, кои воведуваат одредена демократизација во примената на јазичната норма, па се завршува со кодифицирањето на современите словенски книжевни јазици. Така, јазиците имаат своја просторна и временска димензија на специфичен сопствен развој, при што може се зборува за просторно-временски и јазичен/дијалектен континуум (Коцарев 2020: 11). Понатаму, процесот на лингвистичката хомогенизација се смета за еден од основните механизми во градењето на национални заедници.

Светите Кирил и Методиј, освен нивниот примарен влог за словенската просвета и култура, значително влијаеле на духовниот развој на Европејците. Колку е важна и суштинска нивната мисија зборува фактот што денес тие се патрони на Европа, признание дадено од Ватикан со апостолското писмо „*Egregiae virtutis*“ на папата Свети Јован Павле II од 31 декември 1980 година, за да се потенцира нивното значење за единството на европските народи. Космополитизмот и визионерството се есенцијани заложби на Светите Кирил и Методиј, вградени во културната историја на Европа, и во самата програмска насоченост на европските културни рути. Тие остануваат симболи на темелните вредности на европската цивилизација, како што се: човечкото достоинство, толеранцијата, демократијата, слободата на мислата, совеста и религијата, слободата на изразување, владеењето на правото и правото на правично судење.

Нивната просветителска мисија остави неизбришлива трага врз културното наследство на народите во Европа. Географски,

самата мисија и нејзиното културно наследство покриваа релативно голема територија. Велика Моравија ги опфаќала главно локалитетите на Чешка (нејзиниот источен дел) и западна Словачка, но исто така и Унгарија и Австрија. Долна Панонија најмногу ја опфаќала денешна Унгарија, но и Хрватска и Србија. Пред и за време на мисијата, животната приказна на Светите Кирил и Методиј се одвивала и во регионите на денешна Грција и Турција, на Македонија (Стримонската Област – Брегалница), Германија, Словенија, Италија, Украина и Русија (територијата на Крим и на Киевска Русија). Откако директните следбеници на Кирил и Методиј беа протерани од Велика Моравија (885), културната идеја на Кирил и Методиј и нејзината содржина се рашири преку дејствувањето на нивните последователи меѓу Словените, кои живеат на денешните територии на: Бугарија, Македонија и Јужна Албанија, Хрватска, Босна и Херцеговина, Србија, Црна Гора, Романија, Молдавија и Полска⁴. Како последица на тоа, денес кирилометодиевското наследство е присутно во сите земји во кои се одвивало нивното дејствување или во текот на вековите, онаму каде што особено се проширувал нивниот култен одраз.

Структура и функционирање на асоцијацијата Европската рута на Светите Кирил и Методиј

Европската културна рута на Светите Кирил и Методиј е асоцијација/здружение на правни лица со седиште во Злин, Чешка. Асоцијацијата е основана од регионот Злин (повисока територијална единица) и Источноморавската туристичка управа во 2013 година, токму во јубилејна година од одбележувањето на 1150 години од почетоките на Моравската мисија (863). Здружението е одговорно за: управување, развој и маркетинг на рутата, организира тематски настани и подготвува и спроведува грант-проекти (Janochová 2025: 21). Јадрото на дигиталната презентација е официјалната веб-страница на Рутата на Кирил и

⁴ Vukoja Vida. 2021. Scholarly basis of the Cultural Route of Saints Cyril and Methodius, page 2-3, link https://www.cyril-methodius.eu/legasy/#flipbook-df_8058/1/

Методиј, www.cyril-methodius.eu. Овој сеопфатен веб-портал служи како медиум, кој обезбедува множество информации за туристичкиот производ, фокусиран на трансферзалата, која обединува најразлични локалитети, поврзани со наследството на Кирил и Методиј, вклучувајќи подробна маршрута, актуелни активности и настани, како и популаризација на места што мора да се посетат.

Основната интенција за развој на Рутата е да се изгради мрежа на доверливи партнери, кои развиваат поврзувања на патеки на долги растојанија и на културни споменици, поврзани со широкораспространетото кирилометодиевско наследство. Во моментот асоцијацијата има 43 официјални институционални членки⁵ во десет европски земји (Чешка, Словачка, Унгарија, Полска, Грција, Бугарија, Северна Македонија, Словенија, Хрватска и Италија). Асоцијацијата е отворена да приклучува и други членови и партнери, особено од: централна, југозападна и југоисточна Европа. Здружението развива активности во координација со своите членки во областа на науката и на истражувањето, во туризмот, во младинското образование, во доменот на уметничките практики преку афирмација на културното наследство. Членовите на Асоцијацијата имаат право да го користат специјализираното лого на Рутата на Кирил и Методиј – Културна рута на Советот на Европа, веднаш штом ќе станат нејзини членови.

Врховното тело на Асоцијацијата е Генералната асамблеја, која го сочинуваат редовните членови на Здружението. Функцијата на претседателот на Здружението е почесна и репрезентативна. Директорот е овластен претставник на Здружението и е одговорен за управувањето и финансиското работење, кадровските политики и извршувањето на задачите на Постојаниот секретаријат.

Постојаниот секретаријат, од своја страна е извршно, координативно и административно тело на Здружението. Тој е достапен за секојдневна комуникација на Здружението. Овој

⁵ Последното проширување со 6 нови институции партнери се случи на ГА, одржана во Скопје на 21.5.2025.

извршен тим се занимава со: стратешко планирање, развој на активности, меѓународни проекти или комуникации со сите членки на Здружението (Janochová 2025: 22–23).

Во 2015 година Генералната асамблеја одобри формирање на два комитета (Научен комитет и Управен комитет). Научниот комитет, со кој претседава проф. д-р Петер Иванич од Универзитетот „Константин Филозоф“ во Нитра, поддржува научни истражувања во врска со проблематиките на оваа културна рута. Членовите на овој комитет имаат можност да ги објават своите статии во референтното научно списание „Constantines’ Letters/Константинови писма“. Управниот комитет го претставуваат основачите на Здружението, повисоки територијални единици на самоуправа (региони) и национални координатори. Има функција на надзорен орган и придонесува во формулирањето на стратегии за развој и користење на финансиските фондови. Во 2024 година, Управниот одбор формираше Маркетинг група за подобрување на квалитетот на алатките за комуникација и за целосниот маркетинг на здружението.

Во 2022 година беше развиена и беше одобрена од Генералното собрание Меѓународната стратегија на Рутата на Кирил и Методиј до 2030 година. Документот ја дефинира визијата, основните стратешки цели и мерките што водат до нив за меѓународен развој на кирилометодиевската рута како културен туристички производ.

Во 2021 година, Советот на Европа ја сертифицираше Рутата на Кирил и Методиј, која ги поврзува местата, институциите и организациите, кои продолжуваат да го истражуваат, да го поддржуваат и да го продлабочуваат наследството на Светите Кирил и Методиј и на нивните ученици. На сертификацијата ѝ претходеше динамичен развој, од 2011 година. Рутата се здоби со своја ресертификација на Културна рута на Советот на Европа за наредниот петгодишен период на 6.5.2025, во Луксембург, со критериумите дефинирани во Резолуцијата CM/Res (2023)2.

Кирилometодиевската рута, во своето функционирање, придонесува за развој на модерниот европеизам преку применливоста на оригиналните Кирилometодиевски идеи за: меѓусебно разбирање, толеранција, културен дијалог и единство на континентот.

Кирилometодиевското културно наследство на македонска почва

Новите перспективи во културниот туризам, поврзани со кирилometодиевското културно наследство, на македонски терен, можат да се третираат и како културна и како економска активност, који се поврзани со настани и со организирани патувања, насочени кон истражување на културни форми, какви што се: историски споменици, архитектонски комплекси, како и уметнички, верски, едукативни и информативни настани од академска природа. Оригиналото кирилometодиевско средновековно наследство во Македонија извонредно е зачувано, а е и евидентно и важно за современите жители на Европа и претставува одличен потенцијал за културен туризам. Така, кирилometодиевското културно наследство на македонски терен, освен во пишаните и во ракописни текстови, сочувани во библиотечните фондови што се чуваат кај нас, но и во европските книгохранилишта, опфаќа локалитети и артефакти поврзани со важни настани и фази од животот на Кирил и Методиј и на нивните директни ученици, Светите Климент и Наум Охридски, како и бројни историски локалитети, кои нудат увид во ерата на подемот и на развојот на глаголицата и на кирилицата. Кирилometодиевското наследство кај нас го препознаваме како составен дел на македонскиот национален и културен идентитет, што е означено и со нивниот празничен календар поврзан со прослави, фестивали и други манифестации, особено на 24 мај, што во Македонија се празнува како Ден на сесловенските просветители.

Прославата на Светите Кирил и Методиј на македонски терен особено се бележи во културната традиција и меморија, изразена во црквите и во манастирите под јурисдикција на Охридската архиепископија, почнувајќи од најстарото сидно

сликарство во Охрид и во регионот на Преспа (XI – XII век). Најстарите прикази на: Св. Кирил, Св. Климент Охридски и најверојатно на Св. Методиј, како дел од иста тематска целина, се сочувани во ѕидното сликарство на црквата „Света Софија“ во Охрид (1037 – 1056), чии фрески датираат од времето на архиепископот Лав (1037 – 1056), во природна големина, во ѓакониконот, на јужниот ѕид, покрај некогашната олтарна преграда (Јакимовска-Тошиќ 2021: 137–139).

Нив ги следиме во фрескоживописот на црквата „Свети Ѓорѓи“ во Курбиново, Преспа, датиран од 1191 година. Овде Кирил и Методиј се насликани на јужниот ѕид од наосот, благо свртени еден кон друг, сочувани извонредно. Фигурата на Св. Кирил доаѓа по ликот на Св. Кирил Александриски, според кого словенскиот учител го добил своето монашко име, и претставувал духовен пример за Кирил Филозоф (Грозданов 2007: 300).

Постојат голем број уметнички дела од XV до XVII век во кои Св. Константин-Кирил е насликан со црти на лицето, кои наликуваат на александрискиот патријарх Кирил Александриски и со натпис Филозоф, кој се појавува во духовна целина со Св. Методиј и Св. Климент Охридски. Така на пример, Св. Кирил и Св. Климент се претставени еден до друг за време на богослужбата во манастирот „Света Богородица“ во Калишта, на брегот на Охридското Езеро (Ангеличин-Жура 1997: 35–36). Група портрети од XVI и од XVII век на Светите Кирил и Методиј, насликани во црквите на епархиите на Охридската архиепископија, се од особено значење за следење на континуитетот на овие процеси.

Особено значајни се портретите на словенските учители во манастирот „Света Богородица“ во Сливница, во Преспа. Во олтарот на црквата кај Сливница, на јужниот ѕид, во 1606/1607 година е присутен портретот на Св. Кирил Филозоф, од еден исклучителен сликар. Во нартексот на истата црква, друг сликар ги претставил Седмочислениците, еден до друг, во 1612 година, како прва позната претстава на седумте словенски светители, иако не може да се забележи вообичаен натпис на нивните

фигури. Според Ц. Грозданов, авторите на сликите во нартексот не потекнуваат од охридската работилница, туку укажуваат на влијанието што го извршила Света Гора, засновано на сличности во образување на нивните портрети, според модели присутни во руски сликарски прирачници (Грозданов 2007: 306–307).

Многу значајни се претставите на Светите Кирил и Методиј во охридското подрачје од почетокот на XVIII век, кои се наоѓаат на иконостасот во манастирската црква „Свети Наум“. Така, во „Успението на Свети Наум“, прикажано над неговиот гроб, насликано од страна на Трпо Зограф од Корча во 1800 година, Св. Методиј е прикажан со хиерархиски жезол во левата рака, Св. Кирил чита погребна служба со отворена книга, а Св. Климент го благословува Свети Наум, што се востановува како трајна појава во структурата на оваа композиција во XVIII век (Грозданов 2007: 309–310). Познатата претстава на Седмочислениците во манастирот „Св. Наум“ му припаѓа на центричен тип, што ја надминува претходната фронтална претстава од Преспа, каде што, во централна позиција, се наоѓа Св. Методиј, кој ги држи рацете поставени врз моделот на црква, која Св. Кирил и Св. Климент ја потпираат од обете страни (Грозданов 2007: 311).

Оваа културна рута е поврзана во голема мера со историските и со културните локалитети на Скопје и Скопско, коишто нудат единствена можност да се истражат: знаменитостите, музеите и спомениците, посветени на нивното дејствување (Jakimovska-Toshikj 2025: 9–18). Така, Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје е најстариот државен универзитет, конституиран во 1949 год., стожер на високото образование во Македонија, кој го одразува длабокото влијание на Светите Кирил и Методиј врз интелектуалниот и културниот живот во државата. Како клучни маркери на Рутата се неколку споменици во кампусот на Универзитетот (централниот споменик на Светите Кирил и Методиј поставен во центарот на кампусот е дело на познатиот македонски уметник Боро Митrikesки). Во Ректоратот на Универзитетот се наоѓа скулптура од македонскиот академик Томе Серафимовски. Во централното градско подрачје на Скопје споменикот на Кирил и

Методиј од авторот Жарко Башески е поставен во 2010 год., покрај Камениот мост.

Во оваа насока на проследување особено е значаен манастирот „Успение на Пресвета Богородица“ – Матка, познат по прекрасниот фрескоживопис, кој исто така нуди импресивен поглед во богатото уметничко и духовно наследство на Скопскиот Регион. Сместена во живописниот кањон Матка, оваа историска црква, која датира од XIV век, е непроценливо богатство на средновековната македонска уметност и архитектура. Особено значаен е фрескоживописот од 1496/1497 година, каде што, во олтарскиот простор, покрај другите архиереи, во втората зона се претставени Св. Кирил Филозоф и Св. Климент Охридски (Расолковска-Николовска 1983: 105–108). Од овој аспект е значаен и манастирот „Свети Никола-Шишевски“, лоциран во близина на скопското село Шишево. На јужниот сид од олтарот на црквата се наоѓа една исклучителна претстава на двајцата архиереи Св. Спиридон и Св. Кирил Филозоф, со сламени шапки.

Ваквото истражување претставува збогатувачко искуство за љубителите на: културата, уметноста, историјата, преку кое, културните истражувачи и сите заинтересирани можат да го осознаат значајното наследство на Светите Кирил и Методиј, кое манифестирано и распространето оригинално, се следи на целиот македонски терен.

Имплементација на нови активности и практики

Институтот за македонска литература при УКИМ во Скопје и Институтот за старословенска култура – Прилеп при УКЛО, се членки на Европската рута на Кирил и Методиј од 1.12.2023. Во активностите на Рутата Институтот за македонска литература учествува со свои активности и пред официјализирањето на членството, но особено во периодот по официјалното пристапување кон асоцијацијата. Научноистражувачкиот профил на Институтот овозможува значајни активности во доменот на: организации и учествува на научни симпозиуми, објави и промоции на научни трудови, како и организација на последната Генерална

асамблеја (21.5.2025, Скопје) во рамки на Рутата. Особено сакаме да ги подвлечеме следните активности на Институтот: организација на меѓународниот научен симпозиум: „Европската рута на Светите Кирил и Методиј во културното наследство на Скопје и Скопско“, Скопје, 8 – 9 октомври 2024/The European Route of Ss. Cyril and Methodius in Cultural Heritage of Skopje and Greater Skopje Area; организатори на General Assembly Meeting of the ECRSCM association, 21.5.2025 во Скопје – двата настани беа под покровителство на Министерството за култура и туризам на РС Македонија; организација на научната трибина: „Кирилометодиевското културно наследство во регионот на Охрид и Преспа“/Cyril and Methodius Cultural Heritage in Ohrid and Prespa region (Ohrid 23. May 2025), под покровителство на општината Охрид; организатори на промоцијата на списанието „Europe: Along the Cyril and Methodius Route“, како посебен број од специјализираната публикација за патувања Look at it!⁶, на 20. 5 2025 во Скопје (Europe House), на чии страници се популаризира кирилометодиевското наследство во Македонија во туристички цели; објавени трудови од симпозиумот „The European Route of Ss. Cyril and Methodius in Cultural Heritage of Skopje and Greater Skopje Area“ во институтското списание „Контекст“/Context 2025/31. Бројни се учествата на соработниците од Институтот за македонска литература на специјализирани симпозиуми од доменот на кирилометодиевското наследство на европските универзитети (Словачка, Шпанија, Чешка), објавени трудови во референтни списанија (Slavica Slovaca, Constantine's Letters, Context), приложена апликација за ERASMUS + Project : *The C&M Route: From Glagolitic Script to Digital Future via Education*, како и учества на Генералните асамблеи во повеќе земји (Чешка, Словачка, Бугарија, Македонија).

Значајно е да се предвидат наредните активности за да се вклопиме во системот на унапредена промоција на кирилометодиевското наследство, како: научен, културен и

⁶https://www.lookatit.cz/wp-content/uploads/2025/05/lookatit_CMstezky25_CJ_web.pdf

туристички производ. За тоа е потребно нашите заложби да се вложат во повеќе сегменти:

- јакнење на транснационални и мултидисциплинарни научни истражувања;
- маркирање на Рутата на Светите Кирил и Методиј на македонско тло (физичко и дигитално мапирање) и нејзино обележувањето со стандардизирани QR кодови (Симболот/логото на Рутата се поставува на знаците за насочување по должината на патеките);
- изработка на: веб-сајти, туристички водичи, мапи, видеозаписи, и други видови промоција на дигиталните медиуми;
- промовирање на културна и на образовна размена меѓу младите (изработка на магистерски и докторски тези за културните рути на интердисциплинарните Културолошки студии при ИМЛ);
- спроведување и примена на иновациски проекти од областа на културниот туризам и одржливиот културен развој: соработка со туристичката комора на Македонија (развој на туристички производи и услуги, наменети за различни групи);
- употреба на најразлични дигитални алатки, што го отвора патот кон промоција на вклучените локации како главни маркери на кирилometодиевското наследство во нашата земја и со можности за поврзување со секоја одделна земја.

Заклучок

Преку програмата на Културните рути на Советот на Европа, вклучувајќи ја и Културната рута на Кирил и Методиј, целта е да се подигне промоцијата на поединечни земји и локации, кои низ: иновациските програми, инспиративни теми и партиципативни активности се презентираат како исклучителни туристички области и дестинации. Напорите на Советот на Европа за сертификарање на културните рути се водени од целта за зајакнување на европскиот идентитет и култура преку

поврзување на историските и на културните места низ Европа. Токму кирилometодиевското културното наследство ја поддржува заложбата за културната размена меѓу народите и го продлабочува меѓусебното разбирање, преку развивање на меѓукултурниот дијалог. Истовремено, можеме да констатираме дека кирилometодиевското културно наследство има долга и континуирана традиција на територијата на Македонија, евидентна и во материјалните и во нематеријалните културни форми. Затоа членството во Европската културна рута на Светите Кирил и Методиј е идеален начин да ги промовираме: спомениците, образовните институции, именувани во нивна чест, иконописот и фрескоживописот со нивните претстави во македонските цркви и манастири, средновековните скрипторски центри, кои трајно го негуваат нивното книжевно наследство итн. Следењето на траекторијата на Светите Кирил и Методиј обезбедува не само историско истражување, туку и следење на нивното трајно присуство во културната меморија и во културното наследство на секоја одделна национална култура и истовремено отвораат можност за нејзино споделување со сите заинтересирани страни, како дел од поширокиот европскиот културен простор, а со помош на унапредените туристички и дигитални алатки обезбедуваат пристап до културата за сите.

Литература/References:

- Ангеличин-Жура, Гоце. (1997). *Страници од историјата на уметноста на Охрид и Охридско (XV-XIX век)*. Охрид: Macedonia Prima.[Angeličin-Žura. Pages from the history of art in Ohrid and the Ohrid region 15th-19th centuries). Ohrid: Macedonia Prima]. (In Macedonian)
- Vukoja Vida. 2021. *Scholarly basis of the Cultural Route of Saints Cyril and Methodius*, page 2, link https://www.cyril-methodius.eu/legasy/#flipbook-df_8058/1/ (accessed June 10, 2025)
- Грозданов, Цветан. (2007). *Живописот на Охридската архиепископија*. Студии. Скопје: МАНУ. [Grozdanov, Cvetan. The Paintings of the Ohrid Archbishopric. Studies. Skopje: MANU]. (In Macedonian)
- Јакимовска-Тошиќ, Маја (2021). Кирилometодиевското културно наследство во Македонија и неговото значење за современите Европејци. *Културното наследство и вредносните канони*. Скопје: Институт за македонска литература, 133–144. [Jakimovska-Toshikj,

- Maja (2025). The cultural heritage of Ss. Cyril and Methodius in Macedonia and its significans for Euopeans today. *Cultural heritage and value canon*. Skopje: Institute of Macedonian Literature, 131–142.] (In Macedonian and English)
- Jakimovska-Toshikj, Maja (2025). Ss. Cyrillo-Methodian heritage of Skopje and greater Skopje area as a cultural-historical locality and tourist destination. *Context*, 31, Skopje, 9–18.
- Janohová, Martina. 2025. European Cultural Route of Saints Cyril and Methodius. *Context*, 31, Skopje, 19-27.
- Коцарев, Љупчо. (2020). Македонскиот јазик во време и простор. *Македонскиот јазик – континуитет во простор и време (колективна монографија)*, Скопје: МАНУ, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Совет за македонски јазик, 9-20. [Kocarev, Ljupčo. Macedonian language in time and space. *Macedonian language – continuity in space and time* (collective monograph), Skopje: MANU, Institut of Macedonian Language “Krstе Misirkov”, “Blaze Koneski” Faculty of Filology, Council for the Macedonian language]. (In Macedonian)
- Илиевски, Хр. Петар. (2001). *Појава и развој на писмото*, Скопје : МАНУ. [Ilievski, Hr. Petar. Appearance and development of the letter, Skopje: MANU]. (In Macedonian)
- Расолковска-Николовска, Загорка. (1983). Портретот на Климент Охридски во Матка. *Ликовна уметност*, 8-9. Скопје.[Raskolkovska-Nikolovska, Zagorka. The portrait of Clement of Ohrid in Matka. *Fine arts*, 8-9]. (In Macedonian)
- Угринова-Скаловска, Радмила. 1978. *Старословенски јазик*. Скопје : Универзитет „Св. Кирил и Методиј“. [Ugrinova-Skalovska, Radmila. Old Church Slavonic language, Skopje: Ss Cyril and Methodius University]. (In Macedonian)

Електронски извори/ Electronic sources:

- <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes> (accessed June 10, 2025)
- http://manu.edu.mk/wp-content/uploads/2020/07/Makedonskiot-jazik_kontinuitet-vo-prostor-i-vreme_kolektivna-monografija.pdf (accessed June 10, 2025)
- <https://www.cyril-methodius.eu/> (accessed June 10, 2025)
- https://www.lookatit.cz/wp-content/uploads/2025/05/lookatit_CMstezky25_CJ_web.pdf (accessed June 10, 2025)

Рецензии и информации

Reviews and Information

УДК: 811.163.3'38(082)(049.3)

УДК: 821.163.3.09(082)(049.3)

DOI:

**ПРОЕКТОТ „МАКЕДОНСКА ПОЕТИКА И
СТИЛИСТИКА“ (*Македонска поетика и стилистика*, во
редакција на Бранко Тошовиќ и Славчо Ковилоски. Грац:
Комисија за стилистика при Меѓународниот славистички
комитет, 2025)**

Славчо Ковилоски

Институт за македонска литература,
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

**THE MACEDONIAN POETICS AND STYLISTIC PROJECT
(*Macedonian Poetics and Stylistics*, edited by Branko Tošović and
Slavčo Koviloski. Graz: Commission for Stylistics of the
International Slavic Committee, 2025)**

Slavcho Koviloski

Institute of Macedonian Literature, Skopje
Ss. Cyril and Methodius University in Skopje

Познато е дека поетиката и стилистиката во македонската книжевност се предмет на истражување од страна на автори што му припаѓаат на т.н. универзитетски круг. Науката за поетика (теорија на структурата, формата и дискурсот) и науката за книжевна стилистика (стилот на пишување во книжевните дела) како посебни дисциплини се токму предметот на истражување на проектот „Македонска поетика и стилистика“, чија првична идеја и поттик дојде од Комисијата за стилистика при Меѓународниот славистички комитет и Институтот за славистика при Универзитетот во Грац. Во рамките на големиот проект „Словенска стилистика“, раководителот на делот

задолжен за јужнословенската стилистика, проф. д-р Бранко Тошовиќ, даде предлог за вклучување на македонски истражувачи, кои ќе работат на делот на „Македонска поетика со книжевна стилистика 1970 – 2020 година“. Така, во периодот од 2021 до 2024 година се работеше и беше издадена колективната монографија *Современа јужнословенска метастилистика и метапоетика*, како книга број 2, во која учество зедеа Дарин Ангеловски и Славчо Ковилоски со текстот „Македонска поетика со книжевна стилистика“. Со завршувањето на оваа обврска се затвори втората книга од серијата посветена на јужнословенската стилистика, но вратите за понатамошна соработка останаа отворени.

Во следниот период, односно во 2023 година, при посетата на уредникот на изданието Бранко Тошовиќ на Институтот за македонска литература, беше утврдено дека ќе се продолжи соработката, овојпат преку изработка на нова колективна монографија посветена на македонската поетика и стилистика. Основата за изработката на идната монографија ја дадоа научните истражувачи од Институтот за македонска литература. Во проектот беа вклучени професори и научни истражувачи од Институтот за македонска литература и од Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, а за координатор и раководител на македонскиот тим беше задолжен Славчо Ковилоски.

Кон распределбата на периодите што требаше да се обработат се пристапи хронолошки: македонската поетика и стилистика во средниот век, потоа во XIX век, во периодот од 1900 до 1945 година, понатаму од 1945 до 1970, од 1970 до 1990 и од 1990 до 2020 година. Ваквата периодизација овозможи во изработката на изданието да се вклучат истражувачи што соодветно ги владеат, односно работат на проблематиките на македонската литература токму во наведените временски рамки.

Откако споменатите периоди им беа понудени на истражувачите и тие дадоа согласност за нив, се пристапи кон изработка на монографијата. Македонскиот тим се состои од истражувачите од Институтот за македонска литература: Славчо

Ковилоски (периодот 1900 – 1945), Билјана Рајчинова-Николова (1945 – 1970), Славица Петровска-Горѓевска (среден век), Марина Цветаноска (XIX век) и Ема Лакинска (1970 – 1990), како и од професорите од Филолошкиот факултет „Блаже Конески“: Весна Мојсова-Чепишевска и Иван Антоновски (1990 – 2020) и Трајче Стамески (народна поетика и стилистика).

Важно да се забележи дека за трудовите се разговараше и се правеа консултации со исклучителни познавачи на теоријата и на историјата на македонската книжевност. Нивните сугестии и забелешки, секако, придонесоа за унапредување и подобрување на подготвените материјали. Тие се: Венко Андоновски од Македонската академија на науките и уметностите (МАНУ) и професорките од Институтот за македонска литература при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје: Маја Јакимовска-Тошиќ, Валентина Миронска-Христовска, Лорета Георгиевска-Јаковлева и Јасмина Мојсиева-Гушева. Освен нив, на најразлични начини, за потребите на изданието и за негово унапредување беа вклучени и други лица од универзитетските кругови, кои на најразличен начин дадоа свој придонес за унапредување на квалитетот на истражувањата.

Треба да се има предвид дека ова издание е прво од ваков вид во македонската литература. Овој, би рекле, пионерски потфат, во извесна мера би можел да послужи и како своевидна историја на македонската книжевност, со оглед на тоа што во него е опфатена целокупната македонска литература, почнувајќи од раниот среден век, па сè до денес. Посветено е значително внимание на поетиката на македонската поезија, на романите, на драмите, на расказите, на критиката и на другите книжевни жанрови, без разлика дали се оригинални или преведени дела. Книжевностилистичкото и поетолошкото истражување во македонскиот контекст во извесна смисла се надоврзува на прегледот на стилистичките истражувања на Лилјана Минова-Ѓуркова претставени во книгата *Стилистика на современиот македонски јазик* (2003) во која, истовремено, се назираат и се отвораат прашања од областа на книжевностилистичките и на поетолошките проучувања.

Сложеноста на задачата бараше внимателно исчитување на бројните трудови посветени на проблематиката, монографии и студии објавувани во периодиката. Предизвик претставуваше методологијата за работа во посебните периоди. Она што можеше да се искористи во еден период, нужно не значеше дека ќе може да се употреби во друг. Со приспособување кон можностите и побарувањата на зададените временски рамки, веруваме дека се успеа да се постигне целта: синтетизирано да се даде преглед на поетичките и стилските определби на македонската книжевност според хронолошки редослед. До остварување на зацртаниот план не се дојде ниту лесно, ниту едноставно, напротив, преку дискусиите што ги водеа авторите на посебните одредници можеше да се добијат одговорите на зададените прашања и да се постигнат резултатите што се очекуваа. Истовремено, потенцираме дека сите текстови се рецензирани од стручни лица и автори што посветија особено внимание при подготовката на текстовите.

Анализите и особено синтезите нудат толкување и преглед на стилистичките струења во книжевната поетика и стилистика. Во подготовката на монографијата не се преферираше ниту еден поетичко-стилистички правец и не се заземаше страна на ниту една книжевна струја или школа. Авторите имаа целосна слобода, во зависност од нивната научна ориентација, афинитети и обработени материјали во своите истражувања да вклучат репрезентативни дела и автори за кои сметаа дека нудат најдобра слика за претставување на периодот што го обработуваат. Исто така, треба да се нагласи дека сите автори имаа повеќе или помалку идентичен простор за образложување и сумирање на нивните истражувања со цел бројот на страните на понудените трудови во монографијата да не отскокнуваат премногу еден од друг. Се разбира, тоа беше направено со заемна согласност и беше допуштено, во зависност од периодот, бројот на страници да биде поголем или помал. Сите текстови беа подготвени според специфичните барања на Гралис-моделот, односно според упатствата на Гралис за подготовка на текстовите.

Почнувајќи од средновековниот период и покрај неконвенционалната теориска норма, кај сите словенски

традиции книжевните дела се формирале според строгоопределени канони. И покрај тоа, во поетичка смисла, средновековните жанровски мешања се доста фреквентни и се јавуваат како последица на недостиг на нормативната поетика и строго определените родови и жанрови. Како подоминантни стилски фигури се јавуваат: симболот, метафората, метонимијата, хиперболата, епитетот, алегоријата, анафората итн.

Веќе од XIX век можеме да зборуваме за нова македонска книжевност. За разлика од претходните векови, во ова време се започнало да се пишува, или барем тенденциите биле такви, на народен јазик. Понатаму, под општиот назив современа македонска книжевност повоениот период е детерминиран од општото ново на покренатиот литературен процес, во согласност со наметнатите општествено-политички услови, со идејно-естетските норми и конечно, со субјективните можности на авторите. И покрај тоа што се забележливи модерностичките, а потоа и постмодерностичките текстови, сепак, може да се заклучи дека доминанта во современата македонска литература е реализмот во сите негови најразлични облици (народен реализам, социјален реализам, соцреализам, дидактички реализам, реализам на детаљот, магичен реализам, интегрален реализам итн.).

Поради можностите за побрз развој на македонската книжевност и поради појавата на повеќе правци во литературата, поетиката и стилистиката, по стандардизацијата на македонскиот јазик, бараа поделба на помали периоди од по две до три децении, со цел посистемски да бидат опфатени најважните предизвици со коишто се соочувала и се соочува македонската литература. Во таа насока треба да ги споменеме предизвиците пред кои беше исправена македонската литература по педесеттите години на XX век. Овие предизвици беа изродени од обидите за демократизирање на односот уметничко творење – власт со кој беа зафатени речиси сите југословенски републики и кои во македонскиот културно-општествен контекст се артикулираа како т.н. „битка на реалисти против модернисти“. Кај нас, од нив произлезе книжевната полемика меѓу списанијата *Современост*

и *Разгледи*, преку најзначајните имиња од македонската книжевност. По 70-тите години на минатиот век во македонската книжевност се појавија нови тенденции, како: авангардата, естетскиот еклектицизам и фрагментацијата, односно постмодерната поезика.

Колективната монографија *Македонска поезика и стилистика* е дело, кое никако не претставува конечна, целосна, крајна или верзија со којашто се затвора прегледот и проучувањето на прашањата поврзани со поетиката и стилистиката во македонската книжевност. Напротив, авторите се свесни дека нивниот труд, со сите можни недостатоци, претставува само можност на читателите да им се понуди еден вид пролегомена, во некои идни и уште позадлабочени истражувања на ова поле. Богатата македонска книжевна продукција нуди можности, но и има потреба од подробни проучувања и осврти и на одредени книжевни дела и на поетичките и на стилистичките изразни средства на автори што секако заслужува да им се посвети поголемо внимание и позадлабочено читање во посебни поглавја или во посебни изданија.

УДК: 821.163.41-1.09"19" (049.3)

УДК 82.02(049.3)

DOI:

**ФРАГМЕНТИ ЦЕЛИНЕ: КЊИЖЕВНА АНАЛИЗА
ПОЕТИЧКИХ ТОКОВА ДРУГЕ ПОЛОВИНЕ 20. ВЕКА**
(Бојан Чолак. *Поетички концепти у српској поезији друге
половине XX века*. Београд: Институт за књижевност и
уметност, 2024, 263 стране)

Сања Париповић Крчмар

Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду
Нови Сад, Република Србија

**FRAGMENTS OF WHOLE: LITERARY ANALYSIS OF
POETIC DEVELOPMENTS IN SERBIAN POETRY OF THE
LATE 20th CENTURY**

(Bojan Čolak. *Poetic concepts in Serbian poetry of the second half
of the 20th century*. Beograd: Institute for Literature and Arts,
2024, 263 pages)

Sanja Paripović Krčmar

Faculty of Philosophy, University of Novi Sad
Novi Sad, Republic of Serbia

Монографија *Поетички концепти у српској поезији друге половине XX века* Бојана Чолака представља обимно и темељно истраживање поетичких праваца, индивидуалних гласова и естетских стратегија у српској поезији друге половине 20. века. Заснована на дугогодишњем истраживачком раду и аналитичкој прецизности, ова студија не само да картографише кључне песничке појаве након Другог светског рата, већ их повезује у ширем културном, друштвеном и идејном оквиру.

Књига је структурно подељена у две тематски и методолошки усклађене целине. Први део посвећен је анализи (ауто)поетичких структура, где се пажња усмерава на рефлексивне и метапоетичке исказе самих аутора, односно на

начин на који песници обликују и артикулишу сопствене поетике. Други део истражује поетику простора, стварности и језика кроз призму тематских и стилских преокупација, али и као огледало ширих културно-историјских процеса. Такав концепцијски распоред читаоцу омогућава да прати хронолошко-поетичку еволуцију српске лирике у другој половини века, уз истовремено тематско, идејно и интерпретативно фокусирање.

Чолакова методологија ослања се на пажљиво одређене аналитичке координате, комбинујући интерпретативни приступ, поетичку реконструкцију и текстолошки увид. Посебан акценат ставља се на укрштање песничког и есејистичког дискурса, што омогућава продубљено разумевање не само појединачних опуса, него и општих поетичких тенденција. Поезија се сагледава као комплексан симболички простор у којем се преплићу индивидуално и колективно искуство, али и као вид отпора према идеолошким наративима и доминантним културним парадигмама.

У уводном делу аутор с правом проблематизује могућност изградње јединственог, кохерентног приказа српске поезије после 1945. године. Песничка сцена, како истиче, у том периоду постаје фрагментисана, разуђена и естетски разнолика, без јасно доминантног поетичког модела. Управо у тој разуђености, међутим, Чолак препознаје кључне вредности српске лирике: отпорност, иновацију и наглашену саморефлексију песничког субјекта. Уместо тежње ка унификованој слици књижевног тока, ова монографија нуди фино нијансирану мрежу песничких гласова, који – сваки на свој начин – сведоче о дубоким културним, политичким и егзистенцијалним преображајима епохе.

У средишту Чолакове студије налази се доследно праћење појаве коју назива „експлозијом субјективности“ – појаве изразито личног гласа лирског субјекта и поетичке саморефлексије у српској поезији друге половине 20. века. Овај поетички помак подразумева како снажнију присутност песника у тексту, тако и континуирано преиспитивање самог чина писања, граница језика и одговорности песничког говора у

времену друштвених и идеолошких преображаја. У томе контексту посебно је важно Чолаково истицање метапоетичког дискурса, који постаје један од кључних елемената модерне и постмодерне лирике.

Кроз поетичку призму Чолак испитује опусе низа кључних аутора српске књижевности – од Миодрага Павловића и Љубомира Симовића, до Милосава Тешића, Александра Ристовића и Новице Тадића – при чему се не задржава на описним анализама, већ тежи интерпретативној артикулацији индивидуалних песничких гласова у односу на специфичне доживљаје стварности, културе и језика. Његов критички приступ одликује се уравнотеженим спојем емпатије и дистанце, што му омогућава да идентификује дубинске поетичке механизме и тематске константе, као и да мапира разумевање, понекад и супротстављене токове савремене српске поезије.

Монографија садржи низ аналитички прецизних, стилски брижљиво изнијансираних читања, која не само да осветљавају појединачне песничке опусе већ и показују на који начин се у њима кристалишу шире поетичке тенденције. Тако, у интерпретацији циклуса *Шума проклетства* Миодрага Павловића Чолак показује како се лирски субјект обликује као активни тумач историјских криза и сведок културне трауме, при чему песнички језик рефлектује слојеве посттрауматске свести и архетипских образаца. У анализи молитвене песме Љубомира Симовића нагласак је на „поетици културне археологије“ – процесу симболичког преузимања, реинтерпретације и реинскрипције традиције у савремени поетички контекст, при чему молитва постаје не само жанровска форма, већ и акт поетичког самоосвешћивања.

Даље, у интерпретацији есејистичке мисли Стевана Раичковића Чолак истиче улогу песника као посредника између различитих културних и поетичких хоризоната – између прошлог и садашњег, традиционалног и модерног, личног и општег. Тај посреднички глас који спаја поезију и мишљење, суштински је део Раичковићевог песничког идентитета. С друге стране, анализа поезије Александра Ристовића усмерена је на иронијски

набој и фрагментарну композицију, којом се аутор односи према стварности истовремено с иронијом и очајем, градећи поетички свет у којем је немогуће успоставити стабилан ослонац, али управо у томе и јесте снага лирског исказа.

Посебну дубину има анализа поетике Новице Тадића, у којој Чолак детектује концепт „празне речи“ као суштинску категорију песниковог искуства света и језика. У Тадићевој поезији реч није више средство за именовање, већ знак њене немоћи и деконтекстуализације, повезан с урбаним пејзажима отуђења и безличности. У томе простору тишине и празнине, песник настоји да пронађе остатке смисла, или бар траг постојања.

Коначно, анализа митопоетског простора у поезији Милосава Тешића осветљава начин на који овај аутор гради комплексну симболику што обједињује фолклорно, хришћанско и метафизичко наслеђе. Тај простор није само позорница традиције, већ и динамична сцена поетичке трансформације, у којој се мит не понавља, већ ствара изнова – као поетички чин, као акт вере у моћ речи, и као отпор савременом расулу значења.

Ова монографија представља изузетан допринос разумевању поетичке комплексности и историјске дијахроније српске поезије у другој половини двадесетог века. Чолакова студија нуди методолошки доследан и аналитички прецизан увид у најзначајније поетичке токове, естетске оријентације и лирске гласове који су обележили ову епоху.

Кроз пажљиво структурисане анализе и отворени дијалошки однос према теоријским моделима и историјским интерпретацијама, аутор гради репрезентативну мапу српске поезије у времену након Другог светског рата. Та мапа није ни затворен систем ни коначна типологија, већ динамична мрежа поетичких кретања, која уважава естетску, идејну и језичку разуђеност савремене лирике. У томе смислу ова књига није само научно релевантан преглед већ и позив на наставак дијалога с корпусом који, иако фрагментован, сведочи о великој унутрашњој виталности српске поетске традиције.

Посебна вредност студије огледа се и у томе што, иако фокусирана на десет репрезентативних аутора, Чолакова анализа не претендује на исцрпност, већ управо отвара простор за даља истраживања песничких гласова и поетичких стратегија које нису биле обухваћене овом књигом, али које представљају важан део књижевне продукције друге половине века. Такав приступ сведочи о свести аутора о нужности плуралистичког, интердисциплинарног и контекстуалног приступа савременој поезији.

Књига *Поетички концепти у српској поезији друге половине XX века* представља референтно дело у области књижевне науке, не само због теме којом се бави, већ и због начина на који је та тема обрађена. Научна прецизност, стилска уравнотеженост и систематичност у анализи чине ову студију незаобилазним полазиштем за разумевање једног од најсложенијих и најдинамичнијих периода у историји српске књижевности. Истовремено, књига показује како је могуће повезати строго научни дискурс са есејистичком осећајношћу, чиме добијамо текст који је подједнако и утемељен и инспиративан.

Због свега наведеног ова монографија с правом се препоручује као обавезна литература студентима књижевности, истраживачима савремене поетике, као и свим читаоцима који стреме дубљем разумевању односа између поезије, језика и историјске стварности. Њена вредност превазилази уске оквире академске публике јер нуди увид у суштину песничког говора као начина промишљања света, културе и индивидуалног постојања у условима сталних друштвених промена.

УДК: 821.163.41.09(082)(049.3)

УДК: 929.52(082)(049.3)

УДК: 821.163.41.09"18/19"(082)(049.3)

DOI:

КЊИЖЕВНИ ПОРТРЕТ ЈЕДНЕ ДИНАСТИЈЕ
(Обреновићи и књижевност: зборник радова. Уредници
Драгана Вукићевић и Александар Пејчић. Београд –
Крагујевац: Институт за књижевност и уметност – Народна
библиотека „Вук Караџић“, 2024, 495 страна)

Владимир Д. Папић

Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду
Нови Сад, Република Србија

LITERARY PORTRAIT OF A DYNASTY
(The Obrenović Dynasty and Literature: conference proceedings.
Eds. Dragana Vukićević and Aleksandar Pejić. Belgrade –
Kragujevac: Institute for Literature and Arts – National Library
“Vuk Karadžić”, 2024, 495 pages)

Vladimir D. Papić

Faculty of Philosophy, University of Novi Sad
Novi Sad, Republic of Serbia

Династија Обреновић оставила је дубок траг у српској историји, не само кроз политичке и друштвене промене, већ и кроз обликовање културних токова, међу којима је књижевност играла кључну улогу.

Зборник радова *Обреновићи и књижевност* заснован је на резултатима истраживања изнетим на научном скупу одржаном 29. и 30. маја 2023. у Крагујевцу, и представља значајан допринос проучавању позиције династије Обреновић унутар српске културе, али и интердисциплинарним проучавањима који историјске, књижевне, преводилачке, позоришне, медијске и музичке теме стављају у равноправну позицију, чиме омогућавају склапање слагалице бурне српске историје XIX и првих година

XX века. Уредници зборника окупили су двадесет осам аутора, који су својим радовима осветлили *мрачна места* историје српске књижевности, посматрајући Обреновиће као писце и преводиоце, књижевне, драмске и филмске јунаке, осниваче културних установа, дворјане и предмет гласина, односно предмет домаћих и светских новинских написа.

Зборник доноси најпре уводне речи уредника и поздравне речи Драгана Хамовића и Миљана Бјелетића, за којима следи осам тематских целина које омогућавају сагледавање богатог књижевног портрета династије Обреновић: 1) Обреновићи – *pro et contra*; 2) Милош Обреновић; 3) Михаило Обреновић; 4) Милан и Наталија Обреновић; 5) Александар и Драга Обреновић; 6) Драмски живот Обреновића; 7) Многогласја: гласине, пророчанства, периодика; 8) Музиком кроз двор. Осим што су понуђени одговори на многобројна питања о Обреновићима унутар јавног, приватног и културног, односно књижевног живота, додатну вредност зборника чине и ликовни прилози, који употпуњују сваку од поменутих истраживачких целина, односно појединачне научне радове.

Прва целина зборника, насловљена *Обреновићи – pro et contra*, обухвата научне радове Душана Иванића, Драгана Хамовића и Тамаре Љујић. Душан Иванић у раду „Обреновићи између похвала и покуда“ даје преглед опречног односа према династији Обреновић у српској књижевности, истичући првобитне похвале Милошу Обреновићу у записима Вука Стефановића Караџића и Симе Милутиновића Сарајлије, које ће се, током владавине Милошевих наследника, преобразити у сатирично коментарисање династије и њених особина (нпр. код Змаја, Костића, В. Илића или Домановића). Значајан је Иванићев закључак да „Обреновићи пролазе кроз жанровски жрвањ, боље рећи – жанровску мрежу: на једној страни је распон од реалистичког виђења до апологије, деификације (обоготворења), узвишавања свакако, на другој – до ругања и унижавања“ (30), у чему се огледа суштина комплексне и парадоксалне позиције ове династије у српској историји и култури. Истраживање Тамаре Љујић успешно синтетизује сродну тему „Глорификација и деградација фигуре владара династије Обреновић у српској

књижевности деветнаестог века“, док Драган Хамовић у раду „Групни портрет династије са народом“ представља приказ владара династије Обреновић (Милоша, Михаила, Милана и Александра) из пера Слободана Јовановића.

Наредне четири целине посвећене су појединачним књижевним портретима владара династије Обреновић (Милоша и Михаила), као и брачним портретима Милана и Наталије, односно Александра и Драге Обреновић. О Милошу Обреновићу писали су Радош Љушић, Александар Милановић и Татјана Јовићевић. Радош Љушић у раду „Вођи српске револуције у књижевности и уметности“ истиче значај Карађорђа, Милоша Обреновића и Вука Караџића као носилаца трију процеса Српске револуције (националног, социјалног и културног). Дајући преглед појављивања Милоша Обреновића (али и Карађорђа) као јунака српских историјских романа, Љушић потврђује Деретићеву негативну оцену стваралаштва Душана Баранина, док своју истраживачку пажњу у највећој мери посвећује романима *Востаније* и *Бездно* Светлане Велмар Јанковић, истичући да је *Бездно*, упркос недостацима, уметнички успелији роман док *Востаније* представља хронику доба о којем ауторка „није ваљано проучила ни изворе ни литературу“ (68). Александар Милановић је изучавао „Језичко-стилске карактеристике беседа и слова кнеза Милоша Обреновића“ изговорених на народним скупштинама у периоду од 1823. до 1859. године, док је Татјана Јовићевић представила сведочења о Обреновићима у аутобиографском делу *Жизниописанија моја* Нићифора Нинковића.

Претходно представљена истраживања чине кохерентну целину са наредним проблемским језгром овога зборника, у ком књижевни портрет кнеза Михаила Обреновића презентују радови Данка Леовца, Марије Слободе, Горана Максимовића и Снежане Милосављевић Милић. Данко Леовац кнеза Михаила представља као мецену истакнутих књижевника и уметника (Вука Караџића, Ђуре Даничића, Бранка Радичевића, Корнелија Станковића и других), док Марија Слобода у раду „Кнез Михаило међу песницима свога доба“ осветљава књижевноисторијски значај овог српског владара, како као песника тако и као покровитеља,

односно књижевног јунака у родољубивим и сатиричним делима својих савременика.

Вредност зборника *Обреновићи и књижевност* представљају и вишеструке перспективе из којих се посматрају не само владари династије Обреновић, већ и појединачна књижевна дела о њима. Стога радови Горана Максимовића („Јавна и приватна личност Михаила Обреновића у романескној продукцији Душана Баранина“) и Снежане Милосављевић Милић („Лик Михаила Обреновића у роману *Бездно* Светлане Велмар-Јанковић“) могу да ступе у полемички дијалог са ставовима изнетим у истраживању Радоша Љушића.

Брачни портрет краља Милана и краљице Наталије Обреновић представљен је у радовима Сузана Рајић, Игорa Борозана, Снежане Цветковић и Ане Козић. Сузана Рајић анализирала је лик краља Милана Обреновића у романима *Голгота* и *У фронт* Владана Ђорђевића, краљевог дворског лекара, дипломате и министра, осуђеног на затворску казну због издавања државних тајни. Игор Борозан је представио дело *Крвава година* Пере Тодоровића, односно одломак „Један сан“, који аутор рада дефинише као *сомнамбулни кошмар* и *визионарску екфразу*, истичући негативан приказ краља Милана и династије Обреновић у овом делу. Снежана Цветковић у раду „Краљ Милан Обреновић и српски двор у књижевним делима савременика у служби двора, политике и медија“ тумачи дела инспирисана краљевом абдикацијом: путопис *Са Њ. В. Краљ Миланом на Истоку* Михаила Рашића и романе *Голгота* Владана Ђорђевића и *Силазак с престола* Пере Тодоровића. Рад „Између приватног и јавног идентитета: *Моје успомене* краљице Наталије Обреновић“ Ане Козић представља значајан допринос проучавању краљичиних мемоара у светлу жанра, али и околности у којима је ово недовршено дело настајало.

О краљу Александру и краљици Драги писали су Драгана Вукићевић, Весна Матовић, Зорица Хацић Радовић, Нађа Ђурић и Дејан Вукелић. Рад „На шаховском пољу приче – потез краљицом“ Драгане Вукићевић обухвата интерпретацију жанровски разноврсног корпуса текстова у којима се реферише

на личност краљице Драге Обреновић, парадоксално представљене у анђеоском и демонском лику. Весна Матовић истраживачку пажњу посвећује тривијалном псеудоисторијском роману *Љубавне авантуре краљице Драге и несрећна судбина краља Александра* непознатог аутора, док Зорица Хаџић Радовић пише о преводима и приповеткама Драге Машин објављеним у часопису *Домаћица* (1889–1892). Нађа Ђурић такође пише о краљичиним преводима са француског језика, пре свих о обимном роману-фељтону *Полицајка „Мачје око“* Гзавијеа де Монтепена, који је будућа краљица преводила пре свог пунолетства. Дејан Вукелић у раду „Обреновићи и магбетовско“ нуди занимљив поглед на судбину последњих владара династије Обреновић, чији су савременици препознали аналогију са најкраћом Шекспировом трагедијом која тематизује краљеубиство.

Шеста целина, *Драмски живот Обреновића*, обухвата драмска и театролошка истраживања Радомира Путника, Александра Пејчића, Ане Живковић и Милорада Стокина. Радомир Путник тематизује „Смрт кнеза Михаила Обреновића у српској драми“, представљајући седам драмских текстова инспирисаних овим трагичним догађајем и трагичном личношћу српске историје: Ђорђа Малетића, Жике Лазића, Светлане Велмар-Јанковић, Оливере Пантовић Коларић, Миладина Шеварлића, Зорице Симовић и Миодрага Илића. Александар Пејчић у раду „Од драмског до комичког јунака: књаз Милош на позорници“ пише о драмама Матије Бана, Милована Витезовића, Добривоја Илића, Жарка Команина, Милана и Миленка Максимовића, Јована Несторовића, Виде Огњеновић, Слободана Селенића, Панте Срећковића и Милоша Цветића, чији је предмет карактеризација лика овог српског владара. Ана Живковић такође представља „Лик кнеза Милоша Обреновића у српској драмској књижевности 19. века“, уврстивши у свој истраживачки корпус и *Трагедију српског господара и војска Карађорђа* Симе Милутиновића Сарајлије, док Милорад Стокин анализира репрезентативну улогу позоришта у доба династије Обреновић.

Многогласја: гласине, пророчанства, периодика, седма целина зборника, представља резултате истраживања Немање

Радуловића о гласинама о владарима из династије Обреновић као фолклорном жанру, Гордане Илић Марковић на тему „Обреновићи у штампи Аустроугарске и Немачке почетком 20. века – краљица Драга између реалности, фикције и сензационализма“ и Станише Војиновића о полемикама у стиховима између присталица уставобранитеља (Сима Милутиновић) и Обреновића (Ђ. Гроздановић, Т. Миловук). Зборник затварају драгоцен музиколошка истраживања Наташе Марјановић („Музика на двору Обреновића – трагом мемоарске литературе“) и Маријане Кокановић Марковић („Анка Обреновић за клавиром, у огледалу дневничких записа“), сврстана у проблемску целину *Музиком кроз двор*.

Зборник *Обреновићи и књижевност* представља драгоцен допринос разумевању сложених односа између политичке власти и културног стваралаштва у Србији XIX и почетком XX века. Радови обухваћени овим зборником на различите начине осветљавају улогу династије Обреновић у обликовању књижевне сцене, било као покровитеља, инспирације или објекта књижевне критике и уметничке интерпретације. Оно што се посебно истиче јесте интердисциплинарни приступ аутора, који спајају књижевну анализу, историјски контекст, политичку теорију, као и преводилачка, театролошка, музиколошка и медијска истраживања, пружајући читалачкој публици и стручној јавности ширу слику о културној политици и књижевном животу тога доба. Зборник не само што открива мање познате аспекте утицаја Обреновића на књижевност (и књижевности на Обреновиће), већ и покреће нова питања, отварајући простор за даља истраживања – о самим Обреновићима, али и о династији Карађорђевић у књижевности и култури. Као такав, зборник *Обреновићи и књижевност* није само научно релевантан, већ и доприноси очувању и разумевању наше националне културне баштине и културних оквира српске књижевности.

УДК: 929:94(082)(049.3)

УДК: 929:930.85(082)(049.3)

УДК: 930.85:929Ристовски, Б.(497.7)(078.7)(082)(049.3)

DOI:

**INTERNATIONAL CONFERENCE “THE ROLE OF
HISTORICAL FIGURES IN HISTORY AND COLLECTIVE
MEMORY” (6–8 NOVEMBER 2023, SKOPJE)**

Biljana Ristovska-Josifovska

Institute of National History

University “Ss Cyril and Methodius”, Skopje

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7533-5150>

Academic discussion and exchange of knowledge on the role of historical figures in history and collective memory can be addressed to various personalities and processes. Comparative scientific analysis of a wide range of aspects were covered within the International Conference “The Role of Historical Figures in History and Collective Memory” *, held in Skopje (6–8 November 2023, in the premises of Macedonian Academy of Sciences and Arts), and organized by the Institute of National History. The conference was convened to mark the 145th anniversary of the birth of Dimitrija Čupovski (1878–1940) — president of the Macedonian Scientific and Literary Fellowship (1902–1917), which laid the foundation for the Macedonian Academy of Sciences and Arts — as well as the fifth anniversary of the passing of Acad. Blaže Ristovski (1931–2018), his researcher and advocate. At the opening ceremony, Acad. Dragi Ćorgiev (Director of the Institute of National History) and Acad. Ljupčo Kocarev (President of the Macedonian Academy of Sciences and Arts) delivered their welcoming speeches. The conference was officially opened by the event organizer, Prof. Biljana Ristovska-Josifovska.

* The conference was funded within the project “Knowledge Exchange and Academic Cultures in the Humanities: Europe and the Black Sea Region, Late 18th – 21st Centuries”. This project has received funding from the European Union’s Horizon 2020 research and innovation programme under grant agreement No. 734645.

The working sessions began with a plenary lecture by Acad. Katica Ćulavkova, in the context of the anniversaries commemorated at the conference: "Sermon about Dimitrija Ćupovski, Krste Misirkov and BlaŹe Ristovski". The plenary session also included papers by: Dimitar Pandev ("The Role of Linguistic-Creative Figures in the Historical Processes /with a Special Preview to the Language and Style of BlaŹe Ristovski/"), Zoranĉo Malinov ("The Activity of d-r BlaŹe Ristovski in the Institute of Folklore With a Special Focus to the Development of the Institute' Archive"), Oksana Mykytenko ("Ukrainian Studies in the Academic Heritage of BlaŹe Ristovski"), Katerina Petrovska-Kuzmanova ("The Role of d-r BlaŹe Ristovski in the Development of Macedonian Folkloristics"), MiŹo Kitanoski ("Homage to BlaŹe Ristovski's Initial Work on Language and Macedonian Literary History") and Biljana Ristovska-Josifovska ("The Transfer of Dimitrija Ćupovski's Relics to Macedonia").

The work of the conference continued in parallel sessions with presentations of papers from different fields, which contributed to opening a broad discussion. The analyses were conducted through a comparative discourse and from different cultural and scientific backgrounds. For example, the papers on some clergymen and social figures in the history and memory of Georgia, Ukraine, Macedonia and Azerbaijan were presented: the paper of Lempi Liski and Tamaz Putkaradze on "The Life Path of the Scientist and the Man of God Ekvtime Takaishvili", Vyacheslav Olickiy's paper "Opposition Attitudes Among the Orthodox Clergy of Ukraine in the Second Half of the 20th Century: At The Example of Patriarch Volodymyr (Romanyuk)" and Liljana GuŹevska's paper "Metropolitan Meletius Between Historical Facts and Popular Memory". On the other hand, Nikola ĆiriĀ spoke on "The Role of Ohrid Archbishop Joasaf II in Stabilizing The Economic and Political Situation of the Ohrid Archdiocese in the Period 1719–1745", while Irada Baghirova's paper was on "Life And Work of an Undeservedly Forgotten Public Figure – Akhmed Akhmedov".

The impact of personalities on memory and national identity were comparatively analyzed in a separate session. Thus, Vytas Jankauskas referred to "Grand Duke Gediminas of Lithuania Between Epic and Historical Memory", Mariam Chkhartishvili spoke about "Historical

Figures and Making of National Identities: Case of Georgia”, and Sopio Kadagishvili on “The Role of Giorgi the Athonite and Giorgi the Minor in Forging of Georgian Collective Memory”. Aliaksandra Valodzina, in turn, elaborated on “The Role of Valdes of Lyon in the Formation of the Self-Identification Memory of the Medieval Waldenses: Evolution from the Real Coeval to Coequal with the Apostles”, versus the contemporary theme of Sopio Kadagishvili: “The Role of Giorgi the Athonite and Giorgi the Minor in Forging of Georgian Collective Memory”.

Sašo Cvetkovski presented “Zograf Serafim from Ohrid” as a lesser-known representative of Macedonian fine art, while Hristijan Cvetkovski focused on “The Significance of Dimitar Prince Kratovski in The History of Macedonia from the 16th Century”. On the reflection of personalities in memory and testimonies, the following spoke: Aleksandra Kuzman (“The Image of Klime Sadilo (1881–1965) in the Collective Memory of Citizens of Ohrid”), Sonja Novotni and Mihajlo Marković (“The Cult of St. Cyril and St. Methodius in the Collective Memory of Macedonians”), Aleksandar Manojlovski (“The Testimonies of Moritz Romano as a Source for the History of the Jewish Religious Municipality in Bitola”) and Dragan Zajkovski (“Saint Kliment of Ohrid in the Balkan Collective Memory”).

The founders and researchers were a topic of a separate session: “Creative Profile of Mihail D. Petruševski” by Katerina Mladenovska-Ristovska, “Krste P. Misirkov: the Founding Father of the Macedonian Sociological Discourse” by Ganka Cvetanovska, and “Margarit Dimica (1830–1903): The Oldest Classicist and Archaeologist from Macedonia” by Damjan Donev. Kristina Dimovska, on the other hand, did “Theoretical-Methodological Parallels: Bone Veličkovski and Tvrtko Čubelić and Their Contribution to the Paremiology”, while Manuchar Loria and Tamila Lomtadze referred to “Peculiarities of the Development of Georgian Ethnographic Thinking: Field Ethnographic Photochronicle (Visual Anthropological Research)”.

The memory was also discussed in the session dedicated to few historical figures: Rubinčo Belčeski spoke about “Ali Feti Okjar from Prilep (1880–1943)”, Nataša Didenko about “Sergej Mihajlov – the

Russian Emigrant in the Macedonian Musical Culture”, and Sašo Dodevski about “Lawrence Eagleberger (Lawrence of Macedonia) – Diplomat, Politician and Humanist (60 Years Since the Skopje Earthquake)”. While the interaction of the intelligentsia and socio-political events in the context of their activity was a topic of the following participants: Neven Radičeski (“Venko Markovski in the Memories of Krste Crvenkovski”), Danijel Radović (“The Battle for Remembrance – Jovan Ristić as His Own Historian”), Aleksandar Trajanovski (“Victor Berar for Macedonia and Macedonian Question in the Beginning of the 20th Century (In Occasion of the 100th Anniversary of Francophonie)”), Makedonka Mitrova (“Petar Mandžukov (1878–1966): One Lifetime – Two Strings”). In that context, the papers related to the creators of literary and artistic production were also present in the Alirami Ibraimi's paper “Life and Work of the Poet and Writer Jahja Kemal Bejatli from Skopje” and Zejni Mazlami's “The Role of the Albanian Revivalists from Macedonia for the Education in Mother Tongue (1895–1912)”.

The role of translators in the development of science was analyzed by Georgian and Macedonian researchers. On the one hand, we followed Marina Aroshidze and Nino Aroshidze with their joint paper “Translators as Mediators Scientific Progress”, as well as Hatuna Halvashi “Particularities in the Translation of Business Unified Documents”. On the other hand, there were presentations by Macedonian researchers: Dragi Ćorgiev (“The Role of the Macedonian Translators of Ottoman Documents in the Development of Macedonian Ottoman Studies”), Sunčica Trifunovska-Janik (“The Role of Medieval Translators in the Macedonian Translating Literature-Historical Tradition”) and Slavica Petrovska-Ćorgjevska (“The Role of the Medieval Literature Authors in the Shaping of the Memory of the Macedonian Saints Through Their Hagiographic Texts”).

Female historical figures were the topic of a special section on their role in various eras of history: “The Role of the Women's Anti-Fascist Front for the Development of the Women's Movement and the Emancipation of Women” by Stefan Vasev, as well as “The Role of Žamila Kolomonos in the Process of Renewing of the Jewish Community in Macedonia in the Period After the Second World War”

by Vladimir Janev. In that context, the reflection of female characters in memory, in society and in places of remembrance today was the subject of presentations by Katerina Mirčevska (“Woman Discourse of Power: Evdokija Foteva-Vera and the Civil War in Greece”) and by Ljubica Jančeva (“The Gender Aspect in the Urban History of the City of Skopje: Rosa Plaveva and Nakie Bajram”). Larisa Vakhnina's topic was also interesting in the context of the current historical events, and dedicated to “The Issue of Cultural Adaptation and Memory of Ukrainian Refugees Women in Poland the Time of the Russian-Ukrainian War”.

Special interest was also devoted to the role of various intellectuals and revolutionaries, as spoken about by: Vera Goševa (“Revolutionary Activity of Mišo Škartov (1884–1936)”), Aleksandar Litovski (“About the Combat Biography of the Partisan Dojčin Apčevski”), Dimitar Ljorovski (“Who Killed Pavlos Melas?: Creation of a National Hero”), Evgenij Litovski (“The Role of Andrej Čipov in the Macedonian Revolutionary Struggle (Activity and Personal Testimonies)”) and Miroslav Radivojević (“Intellectuals and the Beginning of the Nato Bombing of FR Yugoslavia”).

Particularly important are the questions related to the teaching methods of studying historical figures. Several examples were addressed by: Marija Pandevska (“Visualization of History With Educative Purposes (on the Example of an Imaginary Interview with Goce Delčev)”), Miljenko Hajdarović (“Reclaiming Women’s Narratives: Gender Equality in Croatian History Textbooks”), Igor Janev (The Concept of the Role of Historical Figures in History Used in High School Education”), as well as Aleksandra Fostikov and Boban Petrovski (“Challenges of Using Generative Artificial Intelligence (Ai) in the ‘Research’ of Personas from the National History”).

A special topic was the role of some Ottoman rulers in historical events related to Macedonian cities: “Role of the Historical Figures in the Occupation of Skopje and the Migration from the City After the Siege of Vienna in 1683” by Eyüp Kul, “The Economic-Infrastructural Projects of Abdulhamid II in Macedonia at the End of the 19th and the Beginning of the 20th Century” by Armen Žarnoski,

and “Economic, Cultural and Educational Contribution of Isa Bey in Skopje During the Ottoman Ruling” by Emel Sherif Miftar, while Jeton Doko referred to the memories associated with “Skopje and Ohrid in the Memoirs of Munevera Hadžišehović”.

The role of historical figures in the process of building institutions in correlation with state policies and propaganda machinery in the 20th century was discussed in a separate session. The policies of Yugoslavia and the Soviet Union were compared and viewed through a national prism by: Aleksandar Simonovski (“Methods of the State Security for the Monitoring of Acad. Božidar Vidoeski in the Period 1945–1985”), Zurab Targamadze (“Shaping and “Deconstruction” of Stalin’s Icon: in Soviet and Post-Soviet Georgia”), Eda Starova Tahir (“Misconceptions and Superstitions”: the Role of Ethnologists in the Process of Health Education in Socialist Yugoslavia”), Petr Gulenko (““No Specific Measures of Disease Fighting Exist”: Nikolai Semashko and the ‘Inconspicuous’ Epidemic of the Spanish Flu in Soviet Russia (1918–1919)”), and Valentino Dimitrovski (“Murderous Identities”).

On the third day of the conference (8 November), two book presentations related to the conference theme took place. The first was the presentation of *Duhovnata i materijalnata kultura niz procesi i ličnosti od Makedonija (XVIII – XX vek)* [Spiritual and Material Culture through Processes and Personalities from Macedonia (18th – 20th Centuries)], edited by Acad. D. Ćorgiev (Macedonian Academy of Sciences and Arts, Skopje, 2023). In his promotional speech, Prof. Sašo Cvetkovski (adjunct member of Macedonian Academy of Sciences and Arts) highlighted the significance of this publication, which is directly related to the fifth anniversary of Acad. B. Ristovski’s passing. This book is the result of a Workshop held at Macedonian Academy of Sciences and Arts (13 December 2019), as part of the activities of the Macedonian team of the international bilateral project “Education, Spiritual and Material Culture in the 18th – 20th Century – Processes, Personalities, Models” (led by Acad. D. Ćorgiev, but the project was originally initiated by Acad. B. Ristovski). The second book presented was *Raskažuvači, sobirači i istraživači* [Storytellers, Collectors and Researchers] by Prof. Tanas Vražinovski (Panili, Skopje, 2023), dedicated to Acad. B. Ristovski,

the author's long-time friend and collaborator. The promotional speech was delivered by Prof. Ermis Lafazanovski. The conference concluded with closing remarks by Prof. B. Ristovska-Josifovska. Following the closing, a delegation ceremonially laid flowers at the City Cemetery "Butel" in Skopje, at the graves of D. Čupovski and B. Ristovski.

The conference provided an opportunity for academic exchange of knowledge and comparative analysis of historical figures across different national discourses, featuring approximately 70 researchers from Macedonia, the Czech Republic, Turkey, Romania, Lithuania, Ukraine, Georgia, Serbia, Croatia, and Azerbaijan. A scholarly discussion was initiated on various aspects of the main topic across different historical eras. As a result, a selection of the conference papers was published in the book *Historical Figures in History and Collective Memory*, (ed.) Biljana Ristovska-Josifovska, Institute of National History, Skopje, 2024.

Laying flowers
at the grave of
Dimitrija
Čupovski
(representatives
of the Institute
of National
History and
admirers)

Laying flowers
on the grave of
Acad. Blaže
Ristovski
(representatives
of the Institute
of National
History,
members of
family and
friends)

The grave of Dimitrija Čupovski
at the City Cemetery “Butel “,
Skopje

The grave of acad. Blaže Ristovski
at the City Cemetery “Butel “,
Skopje

Proofreading: Marina Gjorgijovska

УДК: 821.163.41.09(049.3)

DOI:

**ДИНАМИКА ЖИВОТА И СТВАРАЛАШТВА БОРИСАВА
СТАНКОВИЋА: КЊИЖЕВНО-БИОГРАФСКА СТУДИЈА**
(Роберт Ходел. *Рањав и жељан. Борисав Станковић – живот
и дело*. Приредила и с немачког превела Мина Ђурић.
Београд: Лагуна, 2024, 364 стране)

Бојан Т. Чолак
Институт за књижевност и уметност, Београд
Београд, Република Србија

**THE DYNAMICS OF BORISAV STANKOVIĆ'S LIFE AND
WORK: A LITERARY-BIOGRAPHICAL STUDY**
(Robert Hodel. *Ranjav i željan. Borisav Stanković – life and work*.
Edited and translated from German by Mina Đurić. Belgrade:
Laguna, 2024, 364 pages)

Bojan Čolak
Institute for Literature and Arts, Belgrade
Belgrade, Republic of Serbia

Научна монографија Роберта Ходела под насловом *Рањав и жељан* представља детаљну и свеобухватну студију о животу и делу једног од најзначајнијих српских писаца Борисава Станковића. Ова књига круна је вишедеценијског истраживачког занимања професора Ходела за Станковићево стваралаштво, чиме се аутор позиционира као један од водећих међународних стручњака за овог књижевника.

Станковићево дело показује се као континуирани предмет Ходеловог научног интересовања, као и трајни извор херменеутичких изазова и интерпретативних подстицаја. У овој монографији долази до синтезе ранијих увида, при чему аутор значајно проширује аналитички оквир, продубљујући

разумевање уметничке структуре Станковићевог дела, као и културно-историјског контекста у оквиру кога је оно настало.

С аналитичком прецизношћу и научном методологијом Ходел у овој књизи постиже ретку равнотежу између научне озбиљности и приступачности ширем читалачком кругу. Његова способност да сложене књижевне феномене представи јасним и читљивим стилем омогућава да се књига обрати не само стручњацима, него и љубитељима књижевности, пружајући им прилику да се на нови начин повежу с ликом и делима Борисава Станковића.

У Предговору професор Ходел, ослањајући се на критички приказ Јована Скерлића, указује на нагли и славни улазак Борисава Станковића у књижевност, чиме се истиче његова важност и препознатљивост на српској књижевној сцени. Истовремено, позивајући се на речи Иве Андрића, који је истакао да је у Станковићу нашао свој први узор, аутор показује Станковићев утицај на касније генерације писаца, потврђујући његову трајну књижевну релевантност. Међутим, Предговор не доноси само слику Станковића као узорног и утицајног писца, већ открива и тамнију страну његове судбине – слику човека који је у послератним политичким круговима био презрен, који је постао зависник од алкохола и који је, под тим теретом, постао стваралачки непродуктиван.

Ипак, оно што се у Предговору посебно наглашава јесте разлог зашто Станковићево дело и данас плени читаоце. То је уједно и кључ за разумевање ауторове одлуке да се посвети Станковићу – питање шта је то што га је привукло овом писцу и шта је то што је Станковића издвојило међу другима. Проф. Ходел истиче да иза Станковићеве прозе стоји јединствена личност – личност која се готово у потпуности оглушила о конвенције – књижевне, језичке или културне. Реч је о особи изражене песничке душе, која је сопствену поетску нит не само стваралачки осветлила, већ је и интензивно проживела и пратила.

Управо због ове аутентичне индивидуалности аутор закључује да би Станковић, да је стварао на неком од великих светских језика, био препознат као један од најважнијих

представника европског модернизма. Ово размишљање представља и основну хипотезу, коју аутор настоји да развије и потврди кроз своју монографију, анализирајући како универзалност Станковићеве прозе превазилази оквири локалног, и достиже универзалне естетске и тематске вредности, истовремено укоренење у његовом аутентичном песничком сензибилитету.

Основни део монографије носи наслов *Борисав Станковић – живот и дело*, што је уједно и поднаслов Ходелове студије, и представља срж целокупног истраживања. Овај део монографије одликује се, осим језичком приступачности која омогућава лако праћење и разумевање, и изузетним богатством садржаја јер доноси многобројне податке о животу и делу Борисава Станковића. Читаоци могу много сазнати како о књижевном стваралаштву овог великог писца, тако и о рецепцији његових дела, укључујући изазове с којима се суочавао током свога стваралачког пута. Као што је случај с многим великим ствараоцима, Ходел кроз Станковићев пример осветљава његов трновит пут, испуњен немаштином, одбијањима, па чак и неразумевашем његовог дела у време када је оно настајало. Таквим приступом аутор доприноси бољем разумевању околности које су обликовале пишчев рад.

Посебна вредност књиге огледа се у начину на који аутор повезује биографију Борисава Станковића с његовим књижевним опусом. Овај паралелан приступ на појединим местима делује готово као кључ за разумевање пишчеве мотивације за стварање ликова и за настанак појединих дела. На овај начин Ходел пружа јединствен увид у Станковићеву књижевну поетику, осветљавајући повезаност између стварног живота писца и фикционалних светова које је обликовао. Такав спој биографског и аналитичког приступа обогаћује разумевање и доприноси популаризацији Станковићевог дела међу широм читалачком публиком.

Ходел настоји да улажењем у културне и историјске околности откључа генезу настанка Станковићевог дела, откривајући који су реални догађаји и особе послужили као

инспирација за његове ликове, али и како су друштвени и породични односи, као и специфични историјски моменти, обликовали његову књижевност. Оваквим приступом Ходел успева да прати развој Станковићевих мотива и да идентификује прототипове његових јунака у стварном животу, док истовремено анализира и паралелни настанак одређених текстова у специфичним контекстима – породичним, друштвеним, културним или историјским. Тиме аутор осветљава и изворе инспирације, и расветљава међусобне везе између појединих дела, омогућавајући дубље разумевање њихове генезе.

Посебно се истиче Ходелов хронолошки приступ, који је природан с обзиром на полазну тачку његове анализе – биографију и животне околности Борисава Станковића. Оваква структура пружа читаоцу јасну слику о развоју пишчеве уметничке визије кроз време. Тиме књига успева да понуди и аналитички увид у Станковићев опус и свеобухватно разумевање његовог уметничког света, постављајући га у шири контекст епохе и његових кључних преокупација.

Уз то, Ходел настоји да истакне све значајније преломе у тематско-мотивском контексту Станковићевог стваралаштва, пажљиво пратећи како се пишчева поетика током времена развијала и мењала. Тако, на пример, примећује да приповетка „Госпон Таса“ носи полемички призив, што ће постати карактеристичан елемент каснијег Станковићевог стваралаштва. Ова приповетка отвара простор за суптилну друштвену критику и анализу међуљудских односа у специфичним културним оквирима, чиме Ходел указује на тренутак у којем се Станковић окреће дубљој проблематизацији друштвених норми, што ће у каснијим делима достићи свој пун израз.

С друге стране, Ходел мапира *Божје људе* као дело у којем се Станковић први пут одлучно удаљава од своје суштинске теме неостварене љубави, која је доминирала његовим ранијим радовима. У овом делу Станковић се окреће ширем спектру егзистенцијалних питања истражујући судбине маргинализованих ликова и њихову потрагу за смислом у свету обележеном сиромаштвом, религијом и моралним дилемама.

Ходелова анализа ових прелома није само дескриптивна, већ и интерпретативна – он у овим делима проналази кључне моменте који осветљавају динамику Станковићевог развоја као писца. У том смислу *Божје људе* повезује са ширим трендовима у српској књижевности тога периода, указујући на утицаје реализма и модернизма, али и на Станковићеву јединствену способност да комбинује та два правца у свом изразу. На овај начин Ходел идентификује кључне тематске преокрете, и истиче њихову важност за разумевање пишевог књижевног опуса у целини.

Изузетна вредност монографије Роберта Ходела огледа се у његовој способности да обједини бројна сведочанства о Борисаву Станковићу, као и о културним, друштвеним и историјским околностима у којима је писац стварао. Ова студија, тако, представља Станковића као личност у динамичном односу са сопственим делом, окружењем и савременицима, а кроз богату наративну Ходел дочарава амбијент тадашњих културних полемика и друштвених превирања, пружајући читаоцу увид како у уметнички израз Станковића тако и контекст у којем је његово дело настајало.

Међу бројним аспектима анализе Роберта Ходела посебно се издваја истраживање модернистичких елемената у стваралаштву Борисава Станковића. Ови елементи огледају се у стилским иновацијама, као што су одступања од уобичајене структуре реченице, напредним наративним техникама, попут коришћења разноликих перспектива ликова и приповедача, као и у обради тема као што је проблематика сексуалности. Оваквим приступом Ходел указује да, иако Станковић не припада авангарди у пуном смислу, његово дело представља њену најаву.

Наслов монографије *Рањав и жељан* Роберта Ходела преузет је из завршне реченице романа *Газда Младен* Борисава Станковића, у којој главни јунак изражава осећај рањености и чежње. Ходел ове речи повезује са суштинским осећањима и животним путем самога Станковића, истичући његову унутрашњу чежњу, и осећај неостварености. Овај осећај, према Ходеловом тумачењу, не произлази из прилагођавања

друштвеним улогама, већ одражава универзалну људску тежњу за недостижним и вишим облицима егзистенције.

Наслов књиге тако функционише као метафорички кључ за разумевање целокупног Станковићевог опуса, симболизујући трагове животних неуспеха и ограничења, као и вечиту чежњу за недостижним. Ходел овом интерпретацијом не указује само на личну трагедију Станковића, већ и на универзални људски усуд, успостављајући симболички мост између пишчеве биографије, његових књижевних ликова и опште људске судбине. Оваквим приступом читаоцима се нуди слојевито тумачење и дубље разумевање једног од најзначајнијих писаца српске књижевности.

Монографија, поред ауторовог предговора и главног дела који обрађује живот и стваралаштво Борисава Станковића, садржи и одељак под називом Прилози. Овај сегмент доноси хронологију пишчевог живота и рада, списак екранизованих дела, преглед литературе и индекс имена.

Иако на први поглед може деловати као додатак, овај одељак има значајну вредност. Хронологија пружа јасан преглед кључних момената у Станковићевом животу и стваралаштву, док списак екранизованих дела осветљава рецепцију и утицај његових текстова ван књижевног поља. Преглед литературе открива обим досадашњих истраживања, а индекс имена омогућава лакше сналажење, и доприноси ефикасности будућих истраживања.

Ауторство монографије каква је *Рањав и жељан* захтева изузетну посвећеност, темељно истраживање и дубоко разумевање живота и стваралаштва Борисава Станковића. Овај подухват превазилази оквире академског истраживања; он одражава аутентичну емпатију према унутрашњим борбама и уметничком изразу самога писца. Роберт Ходел у својој студији демонстрира управо такву посвећеност: пружа пажљиву анализу Станковићевог живота и дела, истовремено настојећи да разоткрије слојевита значења унутар његових текстова. Приступајући Станковићу као сложеној личности чији се унутрашњи светови откривају кроз његове приче и романе, Ходел

комбинује аналитичку прецизност с дубоким поштовањем према уметничком наслеђу.

Оваква методологија аутору је омогућила да продре у најуниверзалније аспекте Станковићевог стваралаштва. Без ове врсте посвећености дело би могло остати сувопарно и формално, лишено искрене страсти која оживљава Станковићеву књижевну поетику и чини је релевантном за савременог читаоца. Ходелов рад, на тај начин, не само да доприноси проучавању Борисава Станковића, већ служи и као пример како би књижевност уопште требало истраживати – са пажњом и дубоким поштовањем према уметничком делу, које је увек више од пуне збирке речи и анализа. Управо ова посвећеност даје књизи *Рађав и жељан* посебну вредност и аутентичност, чинећи је значајном у оквиру студија српске књижевности.

Монографија *Рађав и жељан* Роберта Ходела представља изузетан допринос проучавању живота и дела Борисава Станковића. Кроз минуциозну анализу Ходел успева да осветли сложеност Станковићевог стваралаштва, истовремено га смештајући у шири културно-историјски контекст. Ова студија не само да обогаћује постојећу литературу о Станковићу, већ и поставља нове стандарде у биографским и књижевноисторијским истраживањима, чинећи је незаобилазним и непроцењивим извором за будуће генерације истраживача српске књижевности.

УДК: 811.163.3:811.161.1

УДК: 811.161.1:811.163.3

УДК: 821.163.3:821.161.1

УДК: 821.161.1:821.163.3

DOI:

**СОТРУДНИЧЕСТВО ДЛИННОЮ В ПОЛВЕКА. 75 ЛЕТ
РУСИСТИКИ В УНИВЕРСИТЕТЕ ИМЕНИ СВВ.
КИРИЛЛА И МЕФОДИЯ В СКОПЬЕ. 50 ЛЕТ
МАКЕДОНИСТИКИ В МГУ ИМЕНИ М.В. ЛОМОНОСОВА**

Алла Геннадьевна Шешкен

Филологический факультет

Московский государственный университет им. М.В.Ломоносова

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9346-9814>

Ключевые слова: Филологический факультет МГУ им. Ломоносова, Филологический факультет им. Блаже Конеского университета им. Свв. Кирилла и Мефодия в Скопье, македонский язык, македонская литература, русский язык, русская литература, литературные связи, культурные связи, научные связи.

Резюме: В статье представлен материал о сотрудничестве в последние 50 лет между филологическими факультетами МГУ им. Ломоносова и университета им. Свв. Кирилла и Мефодия в Скопье - главными центрами македонистики в России и русистики в Македонии. Подчеркнуто, что за полвека преподавания македонского языка и литературы в МГУ (с 1975 г.) и свыше 75 лет изучения русского языка и литературы в Университете в Скопье были написаны совместные учебники и учебные пособия, изданы словари, шел обмен лекторами, состоялось участие студентов в Летних школах, проходили стажировки для написания бакалаврских работ, магистерских и докторских трудов. Были подготовлены фундаментальные исследования и защищены диссертации, изданы монографии и опубликованы многочисленные статьи по македонистике, русистике и русско-македонским языковым и литературным связям. Проводились совместные научные конференции. Оба факультета работают над реализацией новых проектов.

**HALF-CENTURY COLLABORATION.
75 YEARS OF RUSSIAN STUDIES AT THE UNIVERSITY OF
Ss. CYRIL AND METHODIUS IN SKOPJE.
50 YEARS OF MACEDONIAN STUDIES AT LOMONOSOV
MOSCOW STATE UNIVERSITY**

Alla Gennadevna Sheshken

Philological Faculty

Lomonosov Moscow State University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9346-9814>

Keywords: Philological Faculty of Lomonosov Moscow State University, Philological Faculty „Blaže Koneski“ University of Ss. Cyril and Methodius in Skopje, Macedonian language, Macedonian literature, Russian language, Russian literature, literary connections, cultural connections, scientific connections.

Summary: The article presents material on the 50 years of cooperation between the Philological Faculty of the Lomonosov Moscow State University and the Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, the main centers of Macedonian studies in Russia and Russian studies in Macedonia. The emphasis is on the fact that during half a century of teaching Macedonian language and literature at Moscow State University (since 1975) and over 75 years of studying Russian language and literature at the University in Skopje, joint textbooks have been written, dictionaries have been published, lecturers have been exchanged, students have been participating in Summer Schools, and internships have been awarded to write bachelor's, master's and doctoral theses. Furthermore, there has been fundamental research conducted, prepared and dissertations defended, as well as publication of monographs and numerous articles on Macedonian studies, Russian studies and Russian-Macedonian linguistic and literary relations. Finally, there is also the organisation of joint scientific conferences, while at the same time both faculties are working on the implementation of new projects.

История сотрудничества между филологическим факультетом МГУ имени М.В.Ломоносова и филологическим

факультетом имени Блаже Конеского университета имени Св. Кирилла и Мефодия в Скопье насчитывает более полувека. В 2022 г. отметила 75 лет со дня основания кафедры славистики при УКИМ (1947). В текущем 2025 г. исполняется 50 лет преподавания македонского языка и литературы на филологическом факультете МГУ им. М.В.Ломоносова (1975). С введением в МГУ преподавания македонского языка и литературы взаимодействие между филологическими факультетами наших университетов приобрело интенсивный характер. Сегодня можно сказать, что накоплен большой опыт сотрудничества между факультетами по разным направлениям, включая взаимодействие по вопросам преподавания языков и литератур, обмен лекторами, написание совместных учебников и учебных пособий, издание научных трудов, совместных сборников статей, словарей, публикаций в научных журналах факультетов, проведении научных конференций и др.

Заложила основы систематического, концептуального изучения и преподавания македонского языка в России проф. Рина Павловна Усикова (1933-2018). Ей принадлежит особая заслуга в том, что македонистика стала важным направлением филологической науки в России, и филологический факультет МГУ имени М.В.Ломоносова сохраняет в этом процессе главные позиции. Филологический факультет имени Блаже Конеского УКИМ является основным центром русистики в Республике Северная Македония. Важно отметить, что становление македонистики в МГУ протекало в тесном сотрудничестве с коллегами из УКИМ. Р.П.Усикова, например, поддерживала тесные профессиональные и дружеские отношения с Б.Конеским, вплоть до его смерти (1993), о чем она неоднократно вспоминала и писала в своих трудах. В свою очередь следует учитывать, что изучение русского языка и литературы на филологическом факультете УКИМ успешно развивалось в сотрудничестве с Московским университетом. Так, в 1957 г. после восстановления отношений между СССР и СФРЮ (1955) на стажировке в Москве был выдающийся исследователь русской литературы, впоследствии академик М.Гюрчинов. В МГУ во время стажировки он работал под руководством одного из самых

известных и авторитетных историков русской литературы профессора филологического факультета Г.Н.Поспелова.

Особый статус филологического факультета МГУ в македонистике обусловлен тем, что кафедра славянской филологии – единственное место в Российской Федерации, где осуществляется фундаментальная подготовка кадров в области македонского языка и литературы. Студенты изучают македонский язык в качестве основного иностранного языка, слушают спецкурсы, посещают спецсеминары, пишут курсовые и дипломные сочинения по македонскому языку или литературе. После окончания им присваивается соответствующая квалификация. Набор в 1975 - 2015 гг. проводился один раз в пять лет, в настоящее время - каждые четыре года с возможностью продолжить обучение в магистратуре.

Труд российских педагогов получил признание в Македонии. Р. П. Усикова была удостоена государственных наград: «Ордена югославского знамени с золотым венцом» (1989) и «Ордена за заслуги перед республикой Македонией» (2011). Ученица Р.П.Усиковой, доцент кафедры славянской филологии филологического факультета МГУ Е.В.Верижникова также награждена «Медалью за заслуги перед республикой Македонией» (2014). Звания Почетного доктора университета им. Свв. Кирилла и Мефодия в Скопье были удостоены Р.П.Усикова (1992) и Е. В. Верижникова (2014). Профессора Р. П. Усикова (1986) и А. Г. Шешкен (2006) избраны иностранными членами Македонской Академии наук и искусств. За выдающийся вклад в изучение македонской литературы и македонского языка Медали имени Блаже Конеского МАНУ удостоены проф. А.Г.Шешкен (2015) и доц. Е.В.Верижникова (2021).

Кафедра славистики УКИМ, 75-летний юбилей которой был отмечен в 2022 г., является основным центром изучения русского языка и литературы в Македонии. За годы своего существования кафедра подготовила многочисленных учителей русского языка для школ и гимназий, переводчиков художественной литературы, сотрудников государственных учреждений

Македонии, журналистов и дипломатов. Преподаватели Кита Бицевская, Максим Каранфиловский, Красимира Илиевская, Димитрия Ристеский, Ружица Янчулева, Роза Тасевская, Биляна Мирчевская-Бошева и др. воспитали несколько поколений русистов. Проф. Максим Каранфиловский и как преподаватель, и на посту декана филологического факультета имени Блаже Конеского и директора Семинара македонского языка, литературы и культуры приложил много сил, чтобы обмен студентами и лекторами с филологическим факультетом МГУ развивался плодотворно. Одним из лекторов македонского языка в МГУ была Роза Тасевская, ставшая автором учебников по русскому и македонскому языку для начинающих. Она учитывала опыт работы в Московском университете. В ряду выдающихся ученых и педагогов особое место принадлежит акад. Милану Гюрчинову (1928-2018), который около двадцати лет читал лекции по истории русской литературы, в том числе в аспекте сравнительного литературоведения, написал ряд исследований по русской литературе XIX -XX вв., получивших признание в России. В знак уважения к заслугам и в честь 90-летнего юбилея М.Гюрчинова (к сожалению, получилось и в честь его памяти) был выпущен отдельный номер журнала филологического факультета МГУ *Stephanos* (2018, №4) со статьями российских, македонских и сербских исследователей, освещающими вклад ученого в изучение русской и македонской литератур и междисциплинарных связей. Была опубликована также избранная библиография трудов М.Гюрчинова (250 наименований).

За популяризацию русского языка и культуры в Македонии были награждены высокими наградами России Милан Гюрчинов, Максим Каранфиловский, Красимира Илиевская. Они были удостоены государственной награды Российской Федерации «Пушкинской медали». За большой личный вклад в сотрудничество между университетами проф. М. Каранфиловский был удостоен звания Почетного профессора Московского государственного университета (2008).

Сотрудничество между нашими факультетами охватывает основные направления учебной и научной работы. В области

учебного процесса производился обмен студентами в рамках Летних школ. При УКИМ уже несколько лет проходит и Зимняя школа. Режим онлайн позволяет участвовать в ней более широкому кругу учащихся, чем в Летней школе. В МГУ при выборе кандидатов для участия ежегодном Международном семинаре македонского языка, литературы и культуры (летней школе) в Охриде предпочтение отдается македонистам (студентам и магистрантам), в то время как в онлайн школе могут участвовать и те, кто изучает македонский как второй язык или факультативно. Большой интерес у молодых македонистов вызывает возможность попробовать себя в качестве переводчиков произведений выдающихся македонских писателей и поэтов: Б.Конеского, Г.Тодоровского, А.Поповского и др. Публикации студенческих поэтических переводов (например, *Конески на 11 јазици*, 2021) дают молодым возможность почувствовать вкус переводческого труда и причастность к литературному процессу. Режим онлайн стал использоваться также (вынужденно) и в работе лекторов.

Созданный в рамках совместной учебно-методической работы учебник по русскому языку (Р.П.Усикова, Т. Поп-Спирова, Р. Тасевска. *Руски јазик за сите. (курс за напреднати) Рускиј јазик за сите (курс за продвинутог етап)*). Учебное пособие. Скопје 1996) и сегодня продолжает использоваться в процессе преподавания, хотя и требует уже некоторого обновления. Были подготовлены авторские учебники и учебные пособия по македонскому языку, теории и практике перевода для студентов. Следует особо отметить учебник по грамматике македонского языка корифея российской македонистики Р.П.Усиковой, выдержавший несколько изданий в Македонии и в России¹. Выпускники македонской группы славянского отделения МГУ стали преподавателями македонского языка. Н.В. Боронникова, Е.В. Верижникова, Е.В., Т.С.Ганенкова подготовили ряд учебных

1 Усикова Р.П. . *Македонский язык. Грамматический очерк, тексты для чтения с комментариями и словарем*. Скопје 1985; 239 с. (1-е изд.); Скопје 2000. 284 с. (2-е испр и доп. изд.); Р.П.Усикова Р.П.. *Грамматика македонского литературного языка*. М., 2003. 376 с.

пособий². Проф. А.Г. Шешкен, начавшая преподавать македонскую литературу в 1990-е гг., написала учебное пособие по компаративистике, где широко привлечен материал русско-македонских литературных связей³. Многолетний опыт преподавания положен ею в основу новейшего учебника по истории македонской литературы XX века *Македонистички предавања*. Он будет издан в Скопье в текущем году.

Преподаватель русского языка кафедры славистики УКИМ Р. Тасевская опубликовала авторский учебник по русскому языку для македонских студентов *Изучаем русский язык* (2008) в написании которого учитывался опыт работы на кафедре славянской филологии в МГУ.

Научная работа охватывает область фундаментальных исследований, работу над докторскими диссертациями и монографиями, проведение совместных конференций, публикацию в периодических научных изданиях, подготовку сборников научных статей, участие в редколлегиях научных журналов, издаваемых филологическими факультетами наших университетов, издание словарей, выход которых также был результатом сотрудничества⁴. В списке фундаментальных трудов - две докторские диссертации, защищенные в МГУ: по македонскому языку Р.П.Усиковой и по истории формирования

2 Верижникова Е.В., Боронникова Н.В. *Теория и практика перевода (на материале македонского кинотекста): учеб.-метод. пособие*. Пермь: Перм. гос.нац. исслед. ун-т, 2013. 144 с.; Степаненко Е.В. *Македонский язык. Учебное пособие по страноведению для изучающих македонский язык*. М.: МАКС Пресс, 2013. 184 с.; Ганенкова Т.С. *Македонский язык. Самоучитель*. М.: Живой язык. 2019. 224 с.

3 Шешкен А.Г. *Русская и югославянские литературы в свете компаративистики*. М., МАКС Пресс, 2003. 144 с.

4 Македонско-русский речник. Македонско-русский словарь В 3 тт. Скопье, 1997. Ред. Р.П.Усикова (сост. Р.П.Усикова, Е. Верижникова, З. Шанова, М.Поварницына). Языковой консультант Роза Тасевска. 103 п.л.; Македонско-русский словарь. Македонско-русский речник. (Под общей редакцией Усиковой и Е.В.Верижниковой; авторы – Р.П.Усикова, З.К.Шанова М.А.Поварницына, Е.В.Верижникова), Москва 2003; 40 п.л.; Тасевска Роза. Речник на антонимите во македонскиот јазик со руски еквиваленти. Филолошки факултет «Блаже Конески». Скопје, 2011.

и развития македонской литературы А.Г. Шешкен⁵. Материал для них собирался в тесном взаимодействии с УКИМ, в том числе с Семинаром македонского языка, литературы и культуры. На филологическом факультете имени Блаже Конеского защитил диссертацию на звание доктора филологии Эмил Ниями «Антонимы в русском языке в сопоставлении с македонским» (2010). Материал для исследования собирался Э.Ниями в том числе во время работы лектором на кафедре славянской филологии МГУ.

Ряд выпускников кафедры славянской филологии защитили кандидатские диссертации по македонскому языку и литературе: М.А. Поварницына, Е.В. Верижникова, Н.В. Боронникова, М.Б. Проскурнина, Е.В. Степаненко, Т.С. Ганенкова. В последние несколько лет защитили кандидатские диссертации Н.И. Кикило (*Независимые да-конструкции в македонском и сербском языке (статус, значение и функционирование)*, 2021) и А.И. Чиварзина (*Система цветообозначений в балканославянских языках в сопоставлении с албанским и румынским (этнолингвистический аспект)*, 2024). Таким образом, готовятся новые научные и педагогические кадры. Подготовкой диссертации Н.И. Кикило руководила Е.В. Верижникова, а А.И. Чиварзиной — А.А. Плотникова (Институт славяноведения РАН).

Заложившая основы изучения македонского языка в России Р.П. Ускова оставила богатое научное наследие, в том числе монографии по грамматике македонского литературного языка⁶. Ее памяти был посвящен номер журнала филологического факультета *Stephanos* (2018, №2), где были представлены статьи и материалы ее учеников и коллег из России и Македонии и

5 Ускова Р.П. Современный литературный македонский язык как предмет славяноведения и балканистики. (2005); Шешкен А.Г. Македонская литература XX века. Особенности формирования и развития. (2008).

6 Ускова Р.П. Грамматика македонского литературного языка. М.: Муравей, 2003. 376 с.; Ускова Р.П. Македонский язык // «Языки мира. Славянские языки» ред. колл. А.М. Молдован, С.С. Скорвид, А.А. Кибрик. / РАН. Институт языкознания. М.; Academia, (2005); 2-е изд. 2017; Ускова Р.П. Македонский язык // в кн. «Основы балканского языкознания. Часть 2. Славянские языки», Санкт-Петербург, 1998, с. 156–188.

опубликована избранная библиография ученого. Журнал Института славяноведения РАН «Славянский мир в третьем тысячелетии» поместил библиографию научных трудов выдающегося филолога-македониста, состоящую из более 120 наименований⁷. В 2023 г. в честь 90-летия Р.П.Усиковой в журнале *Stephanos* (№2) также были помещены материалы о вкладе ее в македонистику и славистику, подготовленные Е.В.Верижниковой, которая в настоящее время является основным преподавателем македонского языка на филологическом факультете МГУ. Е.В.Верижникова уделяет особое внимание изучению македонской лексикографии, о чем она подготовила монографию⁸.

В 2000-е гг. в России появились обобщающие фундаментальные монографии по истории македонской литературы, в центре которых находилась важная для культуры Македонии, ее искусства и литературы проблема «ускоренного развития». Этому вопросу посвящен труд А.Г.Шешкен *Македонская литература XX века. Генезис. Этапы развития. Национальное своеобразие* (2007). Теоретическая разработка проблемы ускоренного развития литературы была положена в основу первой в российской славистике истории македонской литературы (*Македонская литература XX — начала XXI века. Очерки истории*, 2022). В работе подчеркнуто, что литература на протяжении последних полутора веков была ярким проявлением роста национального самосознания и демонстрацией творческого потенциала македонского народа⁹.

7 Верижникова Е.В. Библиография научных трудов доктора филологических наук Рина Павловны Усиковой // *Славянский мир в третьем тысячелетии*. 2018. № 3.

8 Верижникова Е.В. Македонская лексикография // *Славянская лексикография. Международная коллективная монография* / Отв. ред. М.И. Чернышева. – М.: Азбуковник, 2013. С. 90-120.

9 Шешкен А.Г. Македонская литература XX века. Генезис. Этапы развития. Национальное своеобразие. М., Изд-во Моск. Ун-та, 2007. 249 с.; Шешкен А.Г. Македонская литература XX-XXI века. Очерки истории. М., Индрик. 2022. 478 с.

За прошедшие годы было предпринято издание ряда трудов Р.П.Усиковой и А.Г.Шешкен в переводе на македонский язык. Некоторые из них были изданы филологическим факультетом имени Блаже Конеского УКИМ¹⁰.

Стало традицией проведение совместных конференций, посвященных русско-македонским культурным, литературным и языковым связям в балканском и славянском контексте. Всего было проведено семь таких конференций: в Македонии (1995, 2001, 2012, 2017) и в России (1998, 2009, 2014). Их материалы опубликованы в совместных сборниках¹¹. Важными событиями, объединившими ученых наших факультетов, были 75-летие филологического факультета УКИМ, и особенно празднование столетия со дня рождения основоположника македонского литературного языка и основателя филологического факультета в Скопье, выдающегося ученого и общественного деятеля Македонии Блаже Конеского. 2021-й год был объявлен в Македонии «годом Конеского», в рамках которого были проведены крупные международные конференции («Меѓународен собир 100 години Блаже Конески и 75 години Филолошкиот факултет», декаври 2021 и др.), в том числе международная конференция «Блаже Конески — мост, объединяющий македонских и русских славистов (март 2021). Доклады

10 Усикова Р.П. Морфология имени существительного и глагола в современном македонском литературном языке. Скопје 1967. (Институт за македонски јазик «Крсте Мисирков». Посебни изданија, кн. 6, 111 с.); Усикова Р.П. Македонский язык. Грамматический очерк, тексты для чтения с комментариями и словарем. Скопје 1985. 239 с. (1-е издание); Скопје 2000; 284 с. (2-е, дополненное издание); Шешкен А. Студии по македонската литература. Монографија. Скопје. Дијалог. 2005. 168 с; Шешкен А. Формирането и развојот на македонската литература. Универзитет «Св. Кирил и Методиј», Филолошки факултет «Блаже Конески» Скопје. 2012. 288 с.; Шешкен А. Теми за македонска литература XX век. Скопје. Дијалог. 2021. 189 с.

11 См. подр. Шешкен А.Г. Сотрудничество филологического факультета МГУ имени М.В.Ломоносова с филологическим факультетом имени Блаже Конеского университета имени Свв. Кирилла и Мефодия в Скопье: итоги и перспективы // Зборник на трудови од VII македонско-руска научна конференција (одржана во рамките на Меѓународен славистички собир на 15-16 јуни 2017 во Скопје).Скопје. 2018. С. 27-38.

участников были посвящены переводческой деятельности писателя и поэта, возможностям типологического исследования его творчества и произведений классиков русской литературы и месту «русской темы» в его художественном сознании. На филологическом факультете МГУ был проведен вечер поэзии Блаже Конеского (декабрь 2021).

Российские ученые приняли участие в конференции, посвященной 75-летию кафедры славистики в УКИМ (сентябрь 2022). Македонские коллеги представили доклады на международном круглом столе, организованном кафедрой славянской филологии филологического факультета МГУ «Актуальные проблемы македонистики и словенистики» (апрель 2022), посвященном юбилеям О. С. Плотниковой и А. Г. Шешкен

Регулярный характер носит сотрудничество в периодических изданиях и сборниках кафедральных научных трудов. Всего за прошедшее время опубликовано около шестидесяти статей. Публикуются статьи в изданиях университета в «Славистички студии», «Вестнике Московского университета. Серия 9. Филология», международном электронном журнале филологического факультета МГУ “Stephanos”, который публикует статьи на всех славянских языках. В редколлегию журнала входит профессор факультета имени Блаже Конеского Весна Мойсова-Чепишевская. Б.Мирчевска-Бошева является членом редколлегии «Вестника».

Преподаватели и выпускники филологических факультетов наших университетов вносят большой вклад в популяризацию языков и литератур наших народов, развивают традиционные и внедряют новые формы сотрудничества.

„PHILOLOGICAL STUDIES“ – Славистичко меѓународно
интердисциплинарно списание од областа на хуманистичките
науки

“PHILOLOGICAL STUDIES” Slavic international interdisciplinary
journal in the field of humanities

Издавач / Publisher

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Институт за
македонска литература – Скопје /

Ss Cyril and Methodius University, Skopje, Institute of Macedonian
Literature – Skopje

За издавачот / For the Publisher

проф. д-р Наташа Аврамовска / Natasha Avramovska PhD

Адреса

Институт за македонска литература – Скопје
ул. Григор Прличев, бр. 5, п. фах: 455
1000 Скопје
тел./факс ++389 (0)23 220 309

Address

Institute of Macedonian Literature – Skopje,
Grigor Prlichev 5, POBox 455,
1000 Skopje
Phone/fax ++389 2 3220 309

**Текстовите се рецензирани анонимно од рецензенти во
потесната научна област на секој од објавените прилози. /
All submissions are peer reviewed.**

Излегува двапати годишно. / Published twice a year.

Република Северна Македонија
Министерство за култура и туризам

Republika e Maqedonisë së Veriut
Ministria e Kulturës dhe e Turizmit

Изданието е објавено со материјална поддршка на
Министерството за култура на РС Македонија. / This issue is
supported by Ministry of Culture of Republic of North Macedonia.

Контакти

Јасмина Мојсиева-Гушева, jasminamg@gmail.com

Дарин Ангеловски, angelovskidarin@gmail.com

Contacts

Jasmina Mojsieva-Gusheva, jasminamg@gmail.com

Darin Angelovski, angelovskidarin@gmail.com

Печати / Print

МАР-САЖ, Скопје / MAR-SAZ, Skopje

Тираж / Copies

150

Скопје / Skopje

2025 година